

GRAMMATYKA
NIEMIECKA

UKŁADU

Franciszka Lieder

PRZEZ

RADĘ WYCHOWANIA PUBLICZNEGO

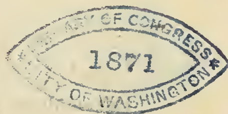
POLECONA DO UŻYCIA

SZKOŁOM I INSTYTUTOM NAUKOWYM

W KRÓLESTWIE POLSKIÉM.

Wydanie piąte poprawne

Cena egzemplarza złp. 4 (kop. 60).

WARSZAWA.

W DRUKARNI JANA JAWORSKIEGO,

przy ulicy Krak.-Przed. Nr. 415.

1862.

Strona.

GRAMMATYKA
NIEMIECKA.
(Deutsche Sprachlehre.)

ROZDZIAŁ I. (Abschnitt).

1. *O głoskach i ich wymawianiu.*

(Von den Sprachlauten).

Język niemiecki składa się, jak każdy inny z pewnych znaków, które w piśmie albo druku nazywamy *literami* (Buchstaben), w mowie zaś *głoskami* (Laute).

Takowe znaki połączone z sobą tworzą najprzód *zgłoski* czyli sylaby (Silben), a z sylab powstają *wyrazy* (Wörter).

Zbiór liter, inaczéj abecadłem zwany, w liczbie 25 jest następujący:

Litery większe. (Größere Buchstaben).

𝔄.	𝔅.	ℭ.	𝔇.	𝔈.	𝔉.	𝔊.	ℌ.	ℑ.	𝔎.
A.	**B.**	**C.**	**D.**	**E.**	**F.**	**G.**	**H.**	**I.**	**K.**
𝔏.	𝔐.	𝔑.	𝔒.	𝔓.	𝔔.	ℜ.	𝔖.	𝔗.	𝔘.
L.	**M.**	**N.**	**O.**	**P.**	**Q.**	**R.**	**S.**	**T.**	**U.**

𝔙.	𝔚.	𝔛.	𝔜.	ℨ.
V. (fau)	**W.**	**X.**	**Y.**	**Z. (cet).**

Litery mniejsze. (Kleinere Buchstaben).

a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p.
a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p.
q. r. (s). ſ. t. u. v. w. x. y. z.
q. (ku) r. (s). f. t. u. v. (fau) w. x. y. z. cet.

Litery składane. (Zusammengesetzte Buchstaben).

ck. ch. sch. dt. ff. ſſ. ß. ſt. ſp. rh.
ck. ch. sch. dt. ff. ss. s-cet. st. sp. rh.
th. tt. tz. å. ö̊. ů.
th. tt. t-cet. ae. oe. ue.

Wszystkie te głoski czyli litery dzielą się, jak w polszczyznie, na *samogłoski* (Selbstlaute) a, e, i, (y), o, u; i na *spółgłoski* (Mitlaute) b, c, d, f, g, h, k, l, m, n, p, q, r, (s) ſ, t, v, w, x, z.

2. *O wymawianiu dwugłosek.*

(Von der Aussprache der Doppellaute).

Samogłoski podwójne aa, ee, oo, wymawiają się jakby pojedyncze, ale z przeciągnieniem, np. der Aal (węgorz) wymów *a-l*, der Staar (szpak) *szta-r*, die Beere (jagoda) *be-re*, das Moos (mech) *mo-s*; gdyby z dwóch e każde do innéj sylaby należało, wówczas każde e z osobna się wymawia: np. beeggen, (zawłóczyć broną) czytaj: *be-eg-gen.*

Ae, ä wymawia się prawie jak e otwarte, np. Aeltern rodzice, der Bär niedźwiedź.

Oe, ö wymawia się także prawie jak e, ale grubo, np. der König król, der Römer rzymianin, die Töchter córki.

äu, eu ma brzmienie środkujące pomiędzy aj i ej, lecz zgruba, prawie jakby öj, np. Säufer pijak, Freund przyjaciel.

ei zbliża się bardziéj do aj, aniżeli do ej, np. das Bein kość, der Stein kamień.

Ue, ü brzmi jak y polskie, ułożywszy usta niby do gwizdania, np. das Uebel złe, Brüder bracia.

ie wymawia się jak i z przeciągiem: np. wie jak, die Liebe miłość, die Lotterie loterya, die Tragödie tragedya, Cavalier kawaler, die Melodie melodya, czytaj: *wi, di, libe, melo-di, kawa-lir.*

Wyjątki. W wyrazach liczby mnogiéj z łacińskiego pochodzących, tudzież w imionach narodowych zakończonych na ien albo ier wymawia się ie jak *je*, np. Historien historye, Asien Azya, Italiener Włoch, czytaj: *Az-jen, histor-jen, Ital-jener;* podobnież Julie Julia, Lilie lilia.

e lubo się nie znamionuje, wymawia się wszelako już ściśnionemi, już otwartemi ustami, już dobitniéj, już ciszéj, i tak:

1ód *ściśnione* jest e w wyrazach wenig mało, Ehre honor, Lehre nauka; 2re *otwarte* z przeciągiem np. w der ten (zaimek) i w pierwszéj sylabie wyrazów Degen szpada, Regen deszcz, i t. d. naostatek *krótkie*, i prawie się zamilcza w zgłoskach końcowych na el, en, er, np. Himmel niebo, lesen czytać, Bruder brat, wymów: *him'l, le-z'n.*

i wymawia się pospolicie jak *y*, np. in w, mit z, es wird staje się, czytaj: *yn, myt, wyrt.*

3. *O wymawianiu spółgłosek.*

(Von den Aussprache der Consonanten).

b na końcu wyrazu, albo w środku przed spółgłoską brzmi prawie jak *p*, np. das Lob pochwała, die Erbsen groch, wymów: *lop*.

C, c używane tylko w cudzoziemskich wyrazach wymawia się przed samogłoskami ä, ö, e, i, (y) jak *c*, przed innemi zaś głoskami jak *k*, np. Cäsar, Cölius, Cypresse *cyprys*, czytaj: *Cezar*, *Celius*, i t. d. zaś Creta, Cato, Cursus, wymów: *Kreta, Kato* i t. d.

Uwaga. Zamiast C piszą najczęściéj K albo Z w miarę brzmienia, np. der Zentner centnar, der Kompaß kompas (igła magnesowa).

ch brzmi jak w polskiém, np. die Flucht ucieczka; w wyrazach zaś zakończonych na ich, tudzież gdy po ch następuje e, wymawia się miękko np. fröhlich wesoły, Trichter lejek, der Rechen grabie, jakby *rechjen*. W wyrazach złożonych z Char i Chur brzmi ch jak *k*, np. Charfreitag wielki piątek, Churfürst Xiąże Elektor; w wyrazach zaś francuzkich, lecz używanych przez niemców, wymawia się jak *sz*, np: die Chaise powóz, der Chef naczelnik, czytaj: *szeze*, *szef*. Nakoniec, gdy po ch następuje *s*, wymawia się chs jak *ks*, albo *x*, np: der Ochs wół, der Flachs len, die Füchse lisy, wymów *ox*, (oks), *fyxe*.

ck jak podwójne *k* z przyciskiem, np: der Rücken grzbiet, das Stück sztuka.

g brzmi zawsze jak *g*, jednakże przed e, i, niektórzy wymawiają je jak *j* miękko, np: gehen iść; w końcówce na ig, brzmi niby jak *ch*, np: selig zbawiony,

adelig szlachetny. W wyrazach z francuzkiego pochodzących czyta się g przed e i i jak *ż*, np: Genie geniusz, logiren mieszkać = *żeni*, *lożyren*.

H, h na początku zgłosek, oraz w zakończeniach na haft, heit, łagodniéj od *h* w polszczyznie, ale nie jak *ch* wymawiać się powinno, np: habe miéj, tugendhaft cnotliwy; na końcu zaś zgłosek nie daje się słyszeć, służy bowiem tylko za znak, że samogłoskę poprzednią przedłużyć należy, np: geh idź, fahren jechać = *ge*, *fa-ren*; po t i r nie wymawia się, np: der Thurm wieża = turm, Rhetorik Retoryka.

n przed g, k, wymawia się przez nos, na podobieństwo polskiego *ą* albo *ę*.

np: der Funken iskra, der Klang dźwięk, der Gesang śpiew, der Schinken szynka, sich drängen cisnąć się, mengen mięszać.

pf na początku wyrazu prawie się zamilcza p, np: das Pferd koń, das Pfand zastaw = *fert*, *fant*; na końcu zaś wyrazu, albo gdy się rozłącza w sylabizowaniu, brzmi jak *pf*, np: der Hopfen chmiel, der Kopf głowa = *hopfen*, *kopf*.

q (ku) ma zawsze *u* po sobie, i wymawia się z niém jak *kw* np: die Qual utrapienie, die Quelle źródło = *kwal*, *kwelle*.

S, s na początku wyrazu przed samogłoską wymawia się jak *z*, np: der Sonntag niedziela, lesen czytać = *zontag*, *lez'n*; w sylabie zaś środkowéj po spółgłosce, i na końcu brzmi jak *s*, np: die Person osoba, des Gipses gipsu = *person*, *gipses*.

sp, st w środku i na końcu wyrazu, oraz po *r* brzmi jak w polszczyznie *sp*, *st*, np: gestern wczoraj, die Gersten

jęczmień, der Fürst Xiąże; na początku zaś, jako też w wyrazach złożonych z przyrostków (be, ent, er i t. d) wymawia się jak *szp*, *szt*, np: die Speise potrawa, die Stunde godzina, entstehen powstać = *szpajze*, *sztunde*, *ent-szte-n*.

Uwaga. W niektórych prowincyach niemieckich, np: w królestwie Hanowerskiém wymawiają *sp*, *st*, tak jak się pisze, to jest: *stunde*, *spajze*.

s, ß wymawiają się jak *s*, np: was co, der Haß nienawiść, groß wielki, größer większy, fleißiger pilniéj; ßt jak *st*, zaś ss jak *ss* twardo, np: er frißt zrze = *fryst*, der größte największy, hassen nienawidziéć = *hassen*.

sch jak *sz*, np: der Schaum piana, der Schimmel pleśń = *szaum*, *szymmel*.

ti z następującą samogłoską w wyrazach z łacińskiego wziętych wymawia się jak *cy*, np: die Nation naród, die Lection lekcya = *nacyon*, *lekcyon*.

V, v brzmi jak *f*, np: der Vater ojciec = *fater*, viel wiele, voll pełno = *foll* i t. d. w wyrazach zaś obcych, albo też między dwiema samogłoskami wymawia się jak *w*, np: Virgil = *Wirgil*, Venedig Wenecya, Clavier klawikort, civil cywilny.

z jak *c*, tz także jak *c*, ale z przyciskiem, np: zahm oswojony = *ca-m*; der Blitz błyskawica = *blic*; w greckich zaś wyrazach jak *z*, np: der Zephir = *zefir*.

4. *O przedłużaniu i skracaniu zgłosek.*
(Dehnung und Schärfung der Silben).

1. Zgłoska *przedłuża się*, czyli wymawia się długo, 1ód gdy w nią wchodzi albo *samogłoska podwójna*, albo *dwugłoska*, albo gdy po samogłosce następuje h lub th, np: der Aal węgorz, das Meer morze, das Boot łódź, lieb

miły, faul zgniły, das Mehl mąka, muthig odważny, der Thor głupiec.

2. Gdy samogłoska jest przed spółgłoską, np: eben właśnie, die Rübe rzepa, der Ofen piec, der Hafen hak.

3. W wyrazach jednozgłoskowych zakończonych na samogłoskę, np: da oto, du ty, ja tak, wo gdzie, so więc, również przed *r*, np: gar, zwar, wer, mir, nur, vor i t. p.

II. *Skracają się zgłoski, czyli wymawiają się krótko*, ile razy samogłoska poprzedza albo *spółgłoskę podwójną* ll, mm, nn, ss, tz, ck, i t. p. np: die Ebbe odpływ morza, der Widder baran, die Stelle miejsce, der Kamm grzebień, die Henne kura, die Rippe żebro, offen otwarty, die Nessel pokrzywa, die Hacke motyka, der Schritt krok, der Tritt stąpienie, die Katze kotka; albo *spółgłoskę złożoną*, np: pf, st, ld, i t. d. np: der Zopf warkocz, das Geld pieniądze, wachsen rosnąć, die Lust chęć, die Jagd polowanie, die Zucht karność, chów, der Hirt pasterz, der Durst pragnienie, die Schrift pismo.

Wyjątki. Przedłużają się samogłoski, chociaż przed złożonemi spółgłoskami w Sprache mowa, er sprach mówił, die Brache ugór, er brach złamał, die Art sposób, der Bart broda, der Bärsch okuń, der Herd kominek, die Magd dziéwka, das Obst owoce, der Propst proboszcz, das Pferd koń, das Schwert miecz i t. d.

Nakoniec skracają się wyrazy jednozgłoskowe po większéj części nieodmienne, zakończone na spółgłoskę, np: ab, ob, am, in, un, bis, das, des, wes, niemniéj w przyrostkach er, ver, ge, be.

5. *O akcencie zgłoskowym.* (Betonung der Silben). W wymawianiu wyrazów uważamy, iż jedne zgłoski do-

dobitniéj brzmią od drugich. Takowe natężenie głosu nazywa się *akcentem zgłoskowym* (Silbenton).

Akcent czyli przycisk przypada w ogólności:

1ód w każdym niezłożonym wyrazie na pierwszą zgłoskę główną czyli pierwotną, np: Hímmel niebo, Väter ojciec, schreiben pisać, Gótt Bóg, hóch wysoki.

2re na tęż samę zgłoskę pierwotną w wyrazach pochodnych np: góettlich boski, himmlisch niebieski, väeterlich ojcowski.

Wyjmują się od tego, a) zakończenia na ei i nazwiska miast na in, i te się tylko akcentują, np: die Abtéi opactwo, die Schäferéi owczarnia, Berlín; b) nazwiska cudzoziemskie, np: Generàl, Charàkter, Chausséе, szosa.

Uwaga. Za powiększeniem wyrazów obcych o jednę zgłoskę, posuwa się i akcent o jednę zgłoskę naprzód, np: Proféssor, Professóren; Charàkter, Charaktére, das Theàter teatr, theatràlisch.

po 3cie w wyrazach złożonych przypada akcent na piérwszy wyraz główny, np: die Schlóßkirche kościół zamkowy, das Kirchenschloß zamek kościelny, das Kindesalter wiek dziecinny, dùnkelgrün ciemnozielony.

Uwaga. W wyrazach złożonych z cząstek rozdzielnych i nierozdzielnych, (ob. Rozdział o słowach złożonych) akcentuje się tylko cząstka rozdzielna, a przy nierozdzielnéj przypada akcent zaraz na następującą zgłoskę, np: aùfschreiben spisać, beschréiben opisać; unterhàlten zabawić, ùnterhalten podstawić, übersétzen tłumaczyć, ùebersetzen przeprawić, àbgeben oddać, vergében darować.

Prócz głównego akcentu bywa jeszcze drugi, zwany *poboczny* albo *słaby* (Nebenton), mianowicie w wy-

razach złożonych z dwóch rzeczowników, np: Haùsvater ojciec rodziny, Gróßmuth wspaniałomyślność, z dwóch przymiotników, np: dùnkelgélb ciemnożółty, héllblaù jasnobłękitny, albo jednéj z tych końcówek; bar, heit, keit, haft, lein, schaft, thum, ung, ling, lich, np: dànkbàr wdzięczny, Gesùndhéit zdrowie, Réichthùm bogactwo, Hoffnùng nadzieja, Jüngling młodzieniec, hérrlich świetnie, i t. p.

Końcówki e, el, em, er, ig, zaimek es, spójnik so i przyimek zu przed trybem bezokolicznym nie przybierają tego akcentu.

Lecz obszerniejsza wiadomość o akcencie podaną będzie w rozdziale XX o iloczasie str. 247.

Uwaga. Dokładnego wymówienia zgłosek podług akcentu, a mianowicie samogłosek ä, ö, ü, äu, eu, nie podobna opisać; można go nauczyć się tylko od osób czysto i gruntownie po niemiecku mówiących.

Przykłady czytania. (Beispiele zum Lesen).

Die Lämmer blöcken, jagnięta beczą; die Kühe brüllen, krowy ryczą; die Wölfe heulen, wilki wyją; die Gänse schnattern, gęsi gęgają; die Hähne krähen, koguty pieją; die Störche klappern, bociany klekoczą; die Sperlinge zwitschern, wróble świergoczą; die Frösche quacken, żaby skrzeczą; die Schlangen zischen, węże syczą. Die Hunde beißen mit den Zähnen, psy kąsają zębami; die Katzen kratzen mit den Klauen, koty drapią pazurami; die Pferde schlagen mit den Hinterfüßen, konie wierzgają tylnemi nogami.

Fleißige Schüler besuchen regelmäßig die Schule, pilni uczniowie uczęszczają regularnie do szkoły. Hilf, wenn du kannst, gern allen, die deiner Hülfe bedürfen; wenn sie auch

nicht immer dieselbe verdienen! Pomagaj, kiedy możesz, chętnie wszystkim, którzy twojéj pomocy potrzebują, chociaż nie zawsze na nią zasługują! — Der Frühling ist die Zeit der Saat, wiosna jest porą zasiewu. Freundschaft macht das Leben süß, przyjaźń osładza życie. Das Quecksilber hat sonderbare Eigenschaften, żywe srebro ma szczególniejsze własności.—Licht und Wärme sind für das Wachsthum der Pflanzen und der Thiere unentbehrlich. Światło i ciepło są do wzrostu roślin i zwierząt nieodbicie potrzebne. Xenophon war ein berühmter Geschichtschreiber und Feldherr der griechischen Nation. Xenofon był sławnym dziejopisem i wodzem greckiego narodu.

Der Löwe und das Lamm.

Lew i jagnię.

„Lamm wehr' dich oder stirb!"—
Baranku, broń się, albo umieraj! —
Ach! ich mich wehren?
Ach! ja się mam bronić?
Mir gab ja, wie du weißt, die waltende Natur,
Wszak mi nie dała, jak wiész, wszechwładna natura,
Nicht Waffen, gab mir Unschuld nur.—
Broni, dała mi tylko niewinność.
„An deine Unschuld werd' ich mich nicht kehren."
Na twoją niewinność nie będę zważał.
Thu', was du willst, ich kann's nicht wehren;
Czyń, co chcesz, nie mogę tego zabronić;
Nur leiden kann ich fromm und still,
Tylko cierpieć mogę pokornie i spokojnie,
Wenn Unschuld mich nicht schützen will.
Kiedy niewinność mnie nie chce obronić.

„Gefällſt mir Lamm mit deinem frommen Muth:
Podobasz mi się baranku z twoją pokorną odwagą:
„Wer ſtiller Unſchuld Leides thut,
Kto cichéj niewinności krzywdę wyrządza,
„In deſſen Adern fließt fürwahr kein edles Blut.
W żyłach takiego zaiste krew szlachetna nie płynie.
„Geh', frommes Lamm, und bleibe ferner gut."
Idź pokorny baranku, a bądź i nadal dobrym.

Uwaga. Pisząc lub drukując niemczyznę łacińskiemi literami, pospolicie ſ długie i s krótkie wyrażają się przez *s*, np: ſie ſind, są = *sie sind*, (a nie *ſie ſind*), podobnie *es ist* jest, *so* tak, *sitzen* siedziéć, *das Laster* zbrodnia, *schön* piękny, etc. Zamiast ß używa się *ſs*, np: *ich saſs und aſs* siedziałem i jadłem, *heiſsen* nazywać się, *groſs* wielki, *Gröſse* wielkość, *Schweiſs* pot, *Straſse* ulica, etc. Podwójne ſſ oznacza się przez *ss*, np: *lassen* kazać, *wissen* wiedziéć, *müssen* musiéć, etc.

Die Biene.

Pszczoła.

Eine kleine Biene flog
Mała pszczoła latała
Emsig hin und her, und sog
Skrzętnie tu i owdzie, i wysysała
Süſsigkeit aus allen Blumen.
Słodycz ze wszystkich kwiatów.
Bienchen! spricht die Gärtnerinn,
Pszczółko! rzecze ogrodniczka,
Die sie bei der Arbeit trifft,
Która ją przy pracy zastaje,

Manche Blume hat doch Gift?....
Nie jeden przecież kwiat ma truciznę?
Ja, sagt sie zur Gärtnerinn,
Prawda, odpowie ogrodniczce,
Ja, das Gift lass' ich darin.
Ale ja truciznę w nich zostawuję.

ROZDZIAŁ II.

O pisowni czyli ortografii.

(Von den Rechtschreibung).

Aby poprawnie pisać, trzeba uważać, na następujące prawidła: 1ód *Każdy wyraz tak napisać, jak go wymawiają dokładnie i czysto mówiący po niemiecku;* 2re *gdyby wymówienie wyrazu nie podawało dostatecznéj skazówki na zachowanie prawej w nim pisowni, znaleźć ją można w przedłużeniu takiego wyrazu przypadkowaniem lub czasowaniem, a niekiedy w udaniu się do źródłosłowu jego;* 3cie *w wyrazach wątpliwych albo też dwuznacznych poradzić się dobrego słownika.*

I. *O głoskach większych.* (Große Anfangsbuchstaben).

Litera wielka zaczyna 1ód wszelki wyraz poczynający zdanie lub peryod, np: Es ist geschehen stało się.

2re wyraz po wykrzykniku (!) lub znaku pytania (?), gdy te myśl kończą, oraz po dwukropku przed cudzysłowem („—") t. j. przytaczając czyjeś wyrazy dosłownie, np: er sagte: „Nein, das thue ich nicht" *powiedział: „nie, tego nie uczynię,"* niemniéj na początku każdego wiersza w poezyi.

3cie Rzeczowniki i wszelkie wyrazy za rzeczowniki wzięte, np: das Haus dom, das Schöne to co jest piękném, man lasse einem Jeden das Seinige, zostawmy każdemu co jest jego, hier muß ein großes A stehen, tu wielkie A być powinno; das Stehen, Sitzen, Liegen, kurz Alles wird dem Kranken beschwerlich, stanie, siedzenie, leżenie, słowem wszystko przykrzy się choremu.

4te Zaimki osobiste ściągające się do osób, do których mówimy albo piszemy, np: haben Sie die Güte, bądź Pan łaskaw, ich sage Ihnen powiadam Panu, Ihre Freundschaft WPana przyjaźń i wszelkie tytuły, np: do Cesarza albo Króla, Ew. (Eure) Kaiserliche (Königliche) Majestät albo Allerhöchstdieselben Wasza Cesarska (Królewska) Mość. Do wielkiego Xięcia albo następcy tronu: Ew. Kaiserliche (Königliche) Hoheit albo Höchstdieselben Wasza Cesarzewiczowska (Królewiczowska) Mość.

5te Imiona przymiotne i liczbowe położone jako przydomki po imionach własnych, np: Karl der Große Karol Wielki, Friederich der Zweite Fryderyk II.

Uwaga. Przymiotniki pochodzące od imion własnych osób i miejsc, np: miast, wsi, (byleby nie krajów) zaczynają się pospolicie wielką głoską, np: die Krasic-kischen Fabeln bajki Krasickiego, die Warschauer Zeitung gazeta warszawska.

II. *O samogłoskach i spółgłoskach.*
(Vocale und Consonanten).

W wyrazach pochodnych piszą się też samogłoski a, o, u, co i w pierwotnych, z różnicą tylko, że się kreskują, to jest: że się pisze ä, ö, ü, wtenczas, gdy zamiast pierwotnego a lub o słyszeć się daje głos podo-

bny do *e* grubego, a u przybiera brzmienie *y*, np: das Gefängniß więzienie, że pochodzi od fangen więzić, łapać; die Größe wielkosć od groß wielki; das Räthsel zagadka od rathen; mütterlich macierzyński od Mutter; häuslich domowy od Haus, die Fäulniß zgnilizna od faul i t. p.

Uwaga. W wyrazach zdrobniałych, a pochodzących od dwusamogłoskowych aa, oo, pisze się tylko jedna samogłoska kréskowana, np: das Härchen a nie Häärchen włosek, jako pochodzący od das Haar; podobnież das Pärchen parka od das Paar, das Schöschen od der Schoos łono.

ai pisze się tylko w następnych wyrazach: der Hain gaj, Kaiser Cesarz, der Laie osoba świecka, Lakai lokaj, Mai maj, die Maid (w poezyi) dziewica, der Main Men, Mainz Moguncya, die Saite struna, die Waid urzet (roślina), die Waise sierota i Baiern (Bayern) Bawarya.

ei używa się wszędzie, gdzie brzmi jako środkujące pomiędzy *aj* i *ej*, oraz w zakończeniach na ei, co dawniéj pisano, a co i dotąd jeszcze niektórzy piszą przez ey np: die Zeit czas, drei trzy, bei u, sein być.

eu ile razy w wymawianiu wyraźnie u (oj) słyszéć się daje, np: der Freund przyjaciel, das Ungeheuer potwór.

C, c w wyrazach zniemczonych rzadko się używa, i to jedynie ze spółgłoską h, np: der Christ chrześcijanin, der Charakter charakter. Pospolicie pisze się k albo z w miarę brzmienia, np: der Kalender kalendarz, die Kancelei kancelarya, das Kreuz krzyż, der Zirkel cyrkiel, (okrąg), die Polizei policya i t. p. Wszelako zachowują niektórzy literę c, gdy po niéj następują samogłoski a, o, u, i, bądź same, bądź ze spółgłoską, np: der Capitain

kapitan, das Sacrament sakrament, die Communion kommunia, der Calculator, das Circular okólnik, das Spectakel widok (hałas), die Lection lekcya.

dt pisze się tylko w skróconych imiesłowach zamiast det, np: beredt wymowny, gesandt posłany, (za beredet, gesendet); podobnie w bewandt, gewandt, zręczny, verwandt spokrewniony, todt umarły i w rzeczowniku die Stadt miasto.

Uwaga. W wyrazach zakończonych na niß i sam opuszcza się t, np: die Bewandniß styczność, die Wildniß puszcza, beredsam wymowny.

Objaśnienie prawidła zaraz na wstępie o pisowni pod Nr. 2. podanego. Ilekroć w wymawianiu wyrazów prawie jednakowo brzmiących zajdzie wątpliwość, jaką literę napisać wypada na końcu, czy b czy p, d czy t, g czy h albo ch, niemniéj pojedynczą czy podwójną spółgłoskę, np: k albo ck, f albo ff, l, ll i t. d. trzeba tylko podobny wyraz przedłużyć bądź przypadkowaniem, bądź czasowaniem, albo też uważać, od czego pochodzi, a natychmiast zniknie trudność, gdyż po jakiéjkolwiek spółgłosce zawsze nastąpić musi samogłoska *e*. W tych np: wyrazach: das Kind dziecię, ewig wieczny, zeitig wczesny, grob gruby; chociaż tu d brzmi jak t, g jak k albo ch, b jak p, odmieniając wszelako takowe wyrazy, np: das Kind na des Kindes albo die Kinder, ewig albo grob na des ewigen, groben łatwo się przekonamy z brzmienia, że nie trzeba, ani można pisać Kind przez t, grob przez p, ewig przez k albo ch, bo się nie wymawia przedłużając Kinter, gropen, ewichen albo ewiken, lecz Kinder i t. d. Podobnie er sang śpiéwał (sie sangen), sank upadł (sie sanken), gdyż sang pochodzi od singen, a sank od sinken.

f i v w wymawianiu bynajmniéj się nie różnią. V, v z łacińskiego pochodzące, nigdy się nie kładzie przed u i ü, ani przed spółgłoską, wyjąwszy das Vließ runo; pisze się zatém 1ód w wyrazach Vater ojciec i od niego pochodnych, np: väterlich, der Vetter kuzyn, das Veilchen fijołek, der Vogel ptak, der Vogt murgrabia, das Volk lud. 2re w *złożonych* z ver, viel wiele, voll pełno, von od, vor przed, vier cztery, np: verzeihen przebaczyć vielleicht może, vollenden skończyć, davon z tego, verwerfen zarzucić. 3cie w *zakończeniach* na av i iv, np: Gustav, massiv. 4te w *wyrazach cudzoziemskich* i wtedy v wymawia się jak w, np: brav dzielny, der Nerv żyła, das Pulver proch, der Slawe Sławianin, Vega's Logarithmen Wegi logarytmy i t. p.

f pisze się w wyrazach das Fest święto, fest mocny i w złożonych np: die Festung forteca. 2re w właściwie niemieckich, np: für dla, fegen zamiatać, a mianowicie przed spółgłoskami, np: der Freund przyjaciel, fromm pobożny i w zakończeniach na haft np: nahrhaft pożywny, standhaft stały.

Co do g i ch posłużyć mogą następujące prawidła:

g pisze się 1ód w przymiotnikach pochodzących od rzeczowników, które kończą się pierwotnie na l, np: adelig szlachetny, schwefelig siarczysty, stachlig kolczasty. 2re w zakończeniach na selig, tig, zig albo ßig, np: mühselig nędzny, glückselig szczęśliwy, artig grzeczny, kothig błotnisty, geizig skąpy, treuherzig otwartego serca, aussätzig trędowaty, dreißig 30, gehässig nienawistny.

ch w zakończeniach na icht, np: kupfricht miedziany, regnicht dżdżysty i na lich, (skoro l nie należało do po-

przedzającéj sylaby przymiotnika, a ostatniéj rzeczownika, jak w schwefelig od Schwefel siarka, stachelig kolczasty (od der Stachel kolec), np: göttlich boski, jährlich roczny, gelblich żółtawy.

j długie kładzie się tylko przed samogłoskami a, ä, e, o, ö, u ü, np: jammern narzekać, jährlich roczny, jeder każdy, das Joch jarzmo, die Jolle statek np.: berlinka, Jude żyd, jüdisch żydowski, Adjunkt.

k, ck.—ck zamiast kk pisze się tylko po samogłoskach dobitnie, to jest: krótko brzmiących, np: der Sack worek, trocken suchy; k zaś po samogłoskach z przedłużeniem wymawiających się, daléj po dwugłoskach, spółgłoskach i wyrazach cudzoziemskich, mianowicie francuzkich na *que* zakończonych, np: der Haken hak, der Gaukler kuglarz, die Bank ławka, das Adjektiv przymiotnik, die Bibliothek biblioteka.

Podobnie i spółgłoski podwójne ff, gg, ll, mm, nn, rr, tt, używają się tylko po samogłoskach ostro brzmiących, to jest: ile razy przy odmianie wyrazu zakończonego na spółgłoskę, wyraźnie podwójna spółgłoska słyszeć się daje; pisze się przeto der Mann mąż przez podwójne n, albowiem przypadkując wymawiamy dobitnie nn, w Mannes, Männer, a nie mówimy Manes, Mäner; również das Schiff okręt; die Egge brona, der Schall głos, der Kamm grzebień, die Fürstinn księżna, *)

*) Imion żeńskich końcówka in w liczbie pojedyńczéj zwykle się teraz pisze przez jedno n, ale w liczbie mnogiéj n jest podwójne np: die Freundin, przyjaciółka; die Freundinnen przyjaciołki.

der Narr głupiec, der Schritt krok, i dann wtedy, denn bo, wann kiedy, wenn jeżeli.

ph, rh, pisze się 1ód w wyrazach z greckiego pochodzących, np: der Epheu bluszcz, der Kampher kamfora, die Philosophie filozofia, Adolph Adolf, die Rhetorik nauka o wymowie, der Rhythmus rytm. 2re w niemieckich, der Rhein Ren, Westphalen Westfalia.

th używa się tak na początku, jak na końcu wielu wyrazów jednozgłoskowych, mianowicie w zakończeniach na ath, oth, uth i thum, np: die Heimath miejsce rodzinne, die Noth potrzeba, der Wermuth piołun, der Reichthum bogactwo, der Thaler talar, das Thal dolina, der Unterthan poddany, der Thron tron i t. d.

Uwaga. W wyrazach, które pochodzą od słów kończących się na hen, nie należy pisać th lecz ht np: der Draht drót od drehen kręcić, die Naht szew od nähen szyć, a zatém nie Drath, Nath.

ſ, s, ß, ſſ. — ſ długie kładzie się tylko na początku sylaby, np: ſorgen starać się, böſe zły, ſegnen błogosławić; s na końcu wyrazów, np: Hans Jan; ß na końcu i na początku środkowych sylab np: groß wielki, vergrößern powiększyć, a ſſ we środku wyrazów między dwiema samogłoskami, z których pierwsza dobitnie wymawia się, np: das Meſſer nóż, wiſſen wiedziéć.

s krótkie pisze się 1ód gdy w wyrazie przedłużonym brzmi jak *z*, np: das Haus dom, (des Hauſes, die Häuſer); er blies dął, (ſie blieſen od blaſen). 2re w wyrazach jednozgłoskowych, das, es, was, bis, dies (wyjąwszy spójnik daß że), i w zakończeniach przypadku 2go na es, np: des Goldes złota, des Waſſers wody; nakoniec w pochodnych

niby zdrobniałych, np: weislich mądrze, Röschen Różia, różyczka (od weise, Rose).

ß gdy w przedłużeniu brzmi jak *s* np: der Fuß noga (des Fußes), er muß musi (sie müssen), nakoniec po długich samogłoskach i dwugłoskach, np: sie aßen jedli, reißen rwać; po ostrych bowiem zawsze ss, jak erblassen zblednąć.

Uwaga. s niepowinno zamieniać się na s, gdy po s opuszcza się e i tylko apostrof się kładzie, np: er lies't czyta, weis' und gerecht mądrze i sprawiedliwie.

sch odpowiada brzmieniu *sz*, np: waschen prać, dreschen młócić; sp, st, gdzie się pisać powinny, (zobacz str. 5. sp, st); ale dla x, gs, chs, cks, trudno jest wskazać prawidło.

x pisze się w następujących: die Axt siekiera, die Eidexe jaszczurka, die Hexe czarownica, der Buxbaum bukszpan, die Taxe taksa, der Text tekst, der Oxhoft okseft i w cudzoziemskich, np: das Examen examen, die Exequien żałobne nabożeństwo. W używaniu gs i cks uważać trzeba, od czego właściwie wyraz pochodzi, np: flugs zaraz, (od der Flug lot), mag's za mag es niech, des Gesangs (od der Gesang śpiew); zaś der Knicks (od knicken zginać, przyklękiwać) ukłon (dyg), das Häcksel sieczka (od hacken siekać). Przez chs, piszą się die Deichsel dyszel, der Drechsler tokarz, der Flachs len, der Fuchs lis, der Lachs łosoś, der Luchs ostrowidz, der Ochs wół, Sachsen Saxonia, das Wachs wosk, wachsen rosnąć, wichsen woskować, der Wechsel zmiana i w pochodnych.

z, tz. — tz pisze się tylko po samogłoskach dobitnie wymawianych, np: der Schatz skarb, die Mütze czapka, benutzen korzystać, sitzen siedzieć; zaś z po dwugłoskach,

np: der Geiz skąpstwo, das Kreuz krzyż; po spółgłoskach, np: der Tanz taniec, das Malz słód, die Parzen parki, i w wyrazach cudzoziemskich, np: die Miliz milicya, die Polizei policya.

III. *O rozłączaniu zgłosek na końcu wiersza.*
(Von der Silbentrennung am Ende einer Zeile.)

I. W rozdzielaniu wyrazów na zgłoski uważać trzeba, 1ód że tak się rozdzielają, jak je sylabizujemy, np: hau-en rąbać, freund-lich uprzejmy, herr-lich wspaniały.

2re że spółgłoska podwójna między dwiema samogłoskami rozdziela się, np: Schif-fe, Stäm-me, Säk-ke (Säcke), Was-ser (Wasser), bes-ser (besser), hat-te; podobnie się dzieje i z dwiema spółgłoskami różnemi np: kin-disch.

3cie ch, ph, pf, sch, ß, st, sp, i th, nigdy się nie rozłączają, owszem tworzą następującą sylabę, gdy nie mają po sobie innéj spółgłoski, np: Spra-che mowa, Pro-phet prorok, sto-ßen popychać, lei-sten wyświadczyć; Ru-then rózgi, räu-spern chrząkać, mie-then najmować; zaś mensch-lich ludzki, gräß-lich straszny i t. d.

pf i sp rozdzielają się, np: Wes-pe osa, die Knos-pe pączek, der Ap-fel jabłko.

4te gdy między dwiema spółgłoskami wyrzucone jest e, wyraz w tém samém miejscu rozdziela się, np: ad-lig szlachetny, schwef-lig siarczysty, eif-rig gorliwy (od Adel, Schwefel, Eifer).

II. Co do wyrazów złożonych, piszą się one jakby jeden wyraz, a w razie rozdzielenia uważać trzeba na źródłosłów, np: Ge-setz-ge-ber prawodawca, sehn-suchts-voll wyglądany (oczekiwany).

Mogą czasem dwa lub więcéj wyrazów składać niby jeden, a przecież w tym składzie łącznikami (-) je rozdzielać się zwykło. Bywa to w następujących przypadkach: 1) gdy z dwóch wyrazów do tego składu wchodzących jeden jest cudzoziemski, np: Konsistorial-Rath radca konsystorza; 2) gdy obadwa cudzoziemskie albo obadwa są imionami własnemi, np: Proviant-Kommissarius, Sachsen-Weimar; 3) gdy jeden jest imieniem własném, drugi pospolitém, np: Groß-Polen Wielka Polska, Ost-Preußen Wschodnie Prussy; 4) gdy wchodzi kilka wyrazów, np: Reichs-General-Feldmarschall; nakoniec 5) gdy końcowy wyraz do kilku poprzednich się ściąga,: Morgen- und Abendgebete modlitwy ranne i wieczorne, Hinter- und Vordertheil tylna i przednia część, zamiast Hintertheil, Vordertheil i t. d.

IV. *O znakach pisarskich.* (Von den Schreibezeichen).

(,) der Beistrich (das Komma) przecinek; (;) der Strichpunkt (das Semikolon) średnik; (:) der Doppelpunkt (das Kolon) dwukropek; (.) Punkt albo der Schlußpunkt kropka; (!) das Ausrufungszeichen wykrzyknik. (?) das Fragezeichen znak pytania; ( ) albo [ ] das Einschaltungszeichen albo die Parenthese nawias; (-) das Bindezeichen łącznik; („—") das Anführungszeichen cudzysłów; (—) der Gedankenstrich pauza (myślnik); (*+(0)) das Anmerkungszeichen odsyłacz; (ꝛc,.., — —) das Zeichen einer abgebrochenen Rede znak niedokończonego zdania; (=) das Gleichheitszeichen znak równości; (§) das Paragraphenzeichen znak paragrafu; (') der Oberstrich albo der Apostroph odcinek, czyli znak opuszczonego e, np: ich sterb' und laß' euch meinen Segen, umieram i zostawiam wam moje błogosławieństwo.

V. *Spis wyrazów jednakowo prawie brzmiących, ale różniących się co do pisowni i znaczenia.*

(Verzeichniß von gleichlautenden Wörtern verschiedener Bedeutung und Orthographie).

A.

Der Aal węgorz, die Ahle (der Pfriemen) szydło, alle wszyscy, die Alle rzeka w Prussach, die Allee aleja, szpaler.

Das Aas ścierwo, das Aß tuz w kartach, funt aptekarski o 24 łutach, as czyli 64-ta część wagi dukata; er aß (od essen) jadł.

Ablesen *odczytać* co, np: z ambony, *zbierać* winogrona; ablösen odwiązać, zmienić, np: wartę.

Die Aecker (od der Acker) pola; die Ecker żołądź, lepiéj die Eichel.

Die Aehre kłos; die Ehre honor, das Oehr ucho u igły, igliczki; das Oehrchen uszko, das Aehrchen kłosek.

Aengstigen (ängsten) straszyć, die engste Straße najciaśniejsza ulica.

B.

Das Bad kąpiel; er bat mich prosił mnie (od bitten).

Die Bank ławka; mir bangt davor boję się.

Die Bahn tor, kolej; der Bann klątwa.

Bar, bares Geld gotowizna; die Todtenbahre mary.

Die Bären niedźwiedzie, die Beeren jagody; entbehren obywać się; gebären rodzić.

Die Bay zatoka morska; bei Tische u stołu.

Die Beete (das Beet) zagony; wenn er mich bäte (od bitten) gdyby mnie prosił; die Böte (das Boot) łodzie, ich böte (od bieten) ofiarował bym, beten modlić się, die Betten (das Bett) pościel.

Begehren żądać, das Bier fängt an zu gähren piwo zaczyna robić.

Das Beil topor, die Beule guz, wrzód.

Bellen szczekać, mit Bällen (der Ball) spielen die Kinder piłkami bawią się dzieci.

Das Band wstążka, verbannt wyklęty, wygnany; er bahnt sich den Weg drogę sobie toruje.

Beräuchern okadzać (der Rauch dym), bereichern zbogacić.

Bereit gotów, er bereut żałuje.

Die Bösen źli, der Besen miotła, besehen oglądać, besäen obsiać.

Betrübt smutny, betriebsam pracowity.

Bewegen poruszyć, erwägen rozważyć.

Bezeigen okazywać, bezeugen zaświadczyć.

Die Biene pszczoła, die Bühne scena, teatr.

Die Blässe bladość, die Blöße nagość.

Der Biß ukąszenie, bis aż, büssen pokutować, der Bissen (Brod) kęs, kawałek chleba.

Das Blei ołów, die Bleihe leszcz, die Bläue siność.

Der Bothe posłaniec, das Boot łódź, er bot ihm Geld an dawał mu pieniądze (od bieten); bitten prosić.

Die Bräute (Braut) panny młode (narzeczone), die Breite szerokość.

Die Brille okulary, brüllen ryczéć.

Die Bricke (Pricke) minog, die Brücke most.

Das Bund wiązka, bunt pstry.

D.

Das (przedimek albo zaimek), daß że (spójnik).

Die Dänen Duńczykowie, denen (zaimek od der) tym, ausdehnen rozciągnąć.

Der Dienst usługa, die Dünste (der Dunst) wyziewy.

Dingen najmować, düngen mierżwić, der Dünger nawóz, die Dinger różne rzeczy.

Der Dinkel orkisz, der Dünkel uprzedzenie, duma.

E.

Die Eile szybkość, die Eule sowa, ich eile śpieszę się.

Das Eis lód, das Eisen żelazo.

Der Eiter materya (ropa), das Euter wymię.

Das Elend nędza, das Elent łoś.

Ermahnen napominać, sich ermannen siły zebrać.

Die Eier (das Ei) jaja, euer wasz.

F.

Fahl płowy, der Pfahl pal, kołek; der Fall przypadek.

Fäden (der Faden) nici, die Fehde spór.

Die Fälle (der Fall) przypadki, die Felle (das Fell) skóry, Holz fällen drzewa ścinać, fehlen brakować.

Die Färse jałowica, die Ferse pięta, die Verse (der Vers) wiersze.

Die Fahne chorągiew, die Pfanne patelnia, rynka.

Ich fand (finden) znalazłem, das Pfand zastaw.

Die Feile pilnik, der Pfeil strzała, die Fäule albo Fäulniß zgnilizna, wohlfeil tani, das Veilchen fijołek.

Die Farren młode woły, die Pfarren plebanije, fahren jechać.

Fast prawie, er faßte ihn uchwycił go, er fastet pości.

Die Fäuste (die Faust) pięści, feist tłusty.

Der Vetter kuzyn, ein fetter Schöps tłusty skop, die Väter ojcowie.

Das Feld pole, er fällt (fallen) upada, es fehlt brakuje.

Das Feuer ogień, die Feier uroczystość, feuern strzelać, palić; feiern święto obchodzić.

Er fiel (fallen) upadł, viel wiele, der Pfühl poduszka, wałek; fühlen czuć, das Füllen źrebię, füllen napełnić.

Der Flaum puch, die Pflaume śliwka.

Er flicht (flechten) Körbe plecie koszyki; die Pflicht powinność.

Die Fliegen fliegen muchy latają, die Ochsen pflügen woły orzą.

Flicken łatać, pflücken rwać.

Flehen błagać, sie flöhen (od fliehen) uciekaliby.

Die Flöhe (der Floh) entflöhen (od entfliehen) nicht pchły nie uciekałyby.

Der Fluch przekleństwo, der Flug lot, der Pflug pług.

Fort precz, die Pforte furtka, drzwi.

Er forscht bada, der Forst las.

Die Fracht ładunek, er fragt pyta się.

Die Fiber włókno, das Fieber febra.

Frei wolny, sich freuen cieszyć się, freien swatać, starać się o rękę.

Für za, vier cztery, führ (führen) prowadź.

Der Fund znajdźba, skarb; das Pfund funt.

Die Frist przeciąg czasu, das Pferd frißt (fressen) koń zrze.

G.

Das Gefühl czucie, er gefiel mir (od gefallen) spodobał mi się.

Das Geheiß rozkaz, das Gehänse koperta.

Das Geleite orszak, das Geläute dzwonienie.

Gelehrt uczony, geleert wypróżniony.

Die Geliebte kochanka, das Gelübde ślubowanie.

Gellen brzmić, vergällen (od die Galle żółć) zatruwać.

Gelt (wykrzyknik), np. gelt! es ist wahr o zakład że prawda, das Geld pieniądze, unentgeltlich bezpłatnie.

Das Geräth sprzęt, das Gerede gadanina.

Das Gerüst rusztowanie, er grüßt Sie kłania się Panu.

Das Gericht sąd, potrawa; das Gerücht wieść.

Die Gewähr zabezpieczenie, das Gewehr broń, einem eine Bitte gewähren wyświadczyć komu łaskę, sie haben sich auf's Aeußerste gewehrt bronili się do ostatka.

Das Gewand odzienie, gewandt biegły, zdatny.

Das Glied członek, er glitt aus (od ausgleiten) pośliznął się.

Der Grind wyrzut, die Gründe (od der Grund) parowy, zasady, wąwozy.

Das Gitter krata, die Güter (od das Gut) dobra.

H.

Heute dziś, die Häute (od die Haut) skóry, heiter wypogodzony, der Bärenhäuter leniuch, ospalec.

Die Häfen (der Hafen) przystanie, die Hefen drożdże, bei Höfen (der Hof) przy dworach.

Heilen goić, heulen wyć.

Häuser (das Haus) domy, heiser ochrzypły.

Der Herd kominek, die Heerde trzoda, er hörte słyszał, die Härte twardość.

Das Heer wojsko, hehr szczytny, świetny; komm her

chodź tu, der Herr pan, höre słuchaj, höhere Wissenschaften wyższe nauki.

Die Höhle jaskinia, die Hölle piekło, die Helle jasność, hehlen (verhehlen) ukrywać.

Der Haken hak, hacken siekać, die Hacke pięta, motyka.

Die Hindinn łania, die Hündinn suka.

Der Held bohatér, er hält (od halten) trzyma.

Das Heu siano, der Hayfisch ludojad, (ryba).

Der Höcker garb, der Höker kramarz.

Holen przynieść co, in hohlen Baumstämmen nisten die Vögel w wydrążonych pniach gnieżdżą się ptaki.

J.

Ihm jemu *od* er (zaimek), im (zamiast in dem) Garten *w* (przyimek) ogrodzie; von ihnen od nich, mit Ihnen z panem; von innen wewnątrz.

Er ist (od sein) jest; er ißt (od essen) je.

Die Jacht gatunek szybkich okrętów, die Jagd polowanie, er jagt goni, poluje.

Jäh spadzisty, nagły; je — desto im — tym, geh idź.

Jener ów, Jänner styczeń, Gönner łaskawca, dobrodziéj.

K.

Der Kahn czółno, ich kann mogę.

Der Kamm grzebień, er kam (od kommen) przyszedł, der Kahm pleśń, na occie.

Kälter (od kalt) zimniéj, die Kelter tłoczarnia.

Die Kehle gardło, die Kelle kielnia.

Der Keil klin, die Keule maczuga, die Schöpsenkeule udziec barani.

Die Kardätsche gręplą, zgrzebło; die Kartätsche kartacz.

Der Keller piwnica, der Köhler węglarz.

Der Kellner piwniczny, ein Kölner Kolończyk.

Kärrner karownik, die Körner (das Korn) ziarna, die Kerne ziarna, pestki.

Die Kerbe karb, die Körbe (der Korb) kosze.

Der Kiel rurka u pióra, spód okrętu, okręt; kühl chłodno.

Das Kinn podbródek, der Kien łuczywo, kühn śmiały.

Das Kissen poduszka, küssen całować.

Die Kiste skrzynia, die Küste brzeg morski, er küßte całował.

Der Kreisel bąk (zabawka dziecinna), kräuseln kędzierzawić.

Kriegen wojować, in den Krügen (der Krug) w karczmach, dzbanach.

Die Krippe żłób, der (die) Krüppel kaleka.

Der Komet kometa, kommet przychodźcie.

Können módz, umieć; kennen znać.

L.

Der Lachs łosoś, woran lag's? (od liegen leżeć) jaka była przyczyna?

Der Laie niedoświadczony, laik; leihen pożyczyć, der Leu (Löwe) lew.

Das Lamm jagnię, lahm kulawy.

Die Last ciężar, laßt ihn los puszczajcie go, ihr las't czytaliście.

Die Leute ludzie, läuten dzwonić, leiten prowadzić.

Die Leere próżnia, die Lehre nauka.

Die Leichen (die Leiche) trupy, die Fische leichen ryby się trą.

Der Landsmann ziomek, der Lanzknecht halabardzista.

Leicht, leichter łatwo, łatwiéj; die Leuchte latarnia, der Leuchter lichtarz, świecznik.

Die Läuse (die Laus) wszy; leise zwolna.

Liegen leżéć, lügen kłamać.

Die List podstęp, er lies't czyta; die Lüste (die Lust) żądze.

Das Loos los, das Gewehr ging los broń wystrzeliła.

M.

Die Maas rzeka Moza, das Maß miara, die Masse massa.

Die Macht moc, die Magd dziewka.

Der Mais kukurydza, die Meise sikora, die Mäuse (od die Maus) myszy.

Der Meth miód (napój), er mäht (od mähen) Getreide żnie zboże, die Mettwurst salceson, die Mette jutrznia.

Die Miene rys twarzy, die Mine korytarz podziemny; mina.

Die Miete mól, die Miethe najem, komorne; die Mitte środek.

Die Müden zmordowani, sie mieden (od meiden) unikali.

Missen obywać się, müssen musieć.

Der Mist gnój, der Kaufmann mißt (od messen) den Zeug mit Ellen kupiec mierzy materyą na łokcie; ihr müsset musicie.

Das Mahl znamię *i w złożonych* np. das Gastmahl uczta; ein mal raz, zweimal dwa razy i t. d., das erste Mal pierwszy raz, das zweite Mal drugi raz.

Malen malować, mahlen mleć.

Das Meer morze, mehr więcéj, die Mähre powieść, die Möhre marchew.

Der Mohr murzyn, das Moor czarna bagnista ziemia np. z jakiéj torf wydobywają, Moorland.

Mus zacierki, powidła, garus, komput, np. Milchmus, Pflaum-Aepfelmus; das Muß potrzeba, die Muße czas wolny od pracy.

Der Mann mąż, man sagt mówią.

N.

Der Nebel mgła, die Näbel (der Nabel) pępki.

Nein nie, neun dziewięć, die neuen Kleider nowe suknie.

Die Nuß, Nüsse orzechy; die Niß, Nisse gnidy.

Die Nessel pokrzywa, das Nößel miara półkwartowa, die Nössel (Assel, der Ohr-Kellerwurm) szczypawka, stonóg.

Die Noth potrzeba, die Note nóta, przypisek.

Die Namen imiona, sie nahmen wzięli (od nehmen).

O.

Der Ofen piec, offen otwarty.

Der Ochs wół, das Orhoft okseft.

P.

Der Paß pasport, aufpassen uważać.

Der Preis cena, der Preuße Prusak. Das Pferd koń, er fährt (od fahren) jedzie. Pf *patrz pod literą* F.

R.

Der Rath rada, radzca; das Rad koło.

Der Rain miedza, granica; rein czysty, der Rhein Ren.

Der Rang pierwszeństwo; der Rank, die Ränke intrygi, er rang (ringen) pasował się.

Sich rächen mścić się, rechen grabić.

Die Räthe radzcy, die Röthe czerwoność.

Die Rede mowa, die Rehde, Rhede albo Reede stanowisko okrętów niedaleko lądu.

Räuber rozbójnik, Reiber rozcieracz kolorów.

Räumen (od der Raum przestrzeń) rugować, reimen rymować.

Das Reis gałązka, zraz; der Reiß ryż.

Die Reise podróż, die Reuse sieć, reißen drzéć, Reußen Rossya.

Die Reihe koléj, szereg; die Reue żal.

Das Rieß ryza, der Riß rozdarcie, rysa; der Riese olbrzym.

Der Rocken kołowrotek, der Roggen żyto, der Rogen ikra.

Der Raub łup. die Raupe gąsienica.

Der Riemen rzemień, rühmen wychwalać.

Das Rind bydlę, es rinnt ciecze.

Die Rinde kora, die Ründe okrągłość.

Reiten, ausreiten konno wyjechać; ausreuten pleć, wykorzenić.

S.

Der Saal sala, das Labsal posiłek.

Die Saat zasiew, nasienie; satt syty, ihr saht widzieliście.

Säen siać, sehen widziéć, die Seen (der See) jeziora.

Die Säge piła, der Segen błogosławieństwo.

Er sank (od sinken) padł, er sang (od singen) śpiewał.

Die Seite bok, strona; die Saite struna, die Seide jedwab.

Der Sammet albo Sammt aksamit, samt wraz.

Die Sätze (der Satz) zdania, ich setze mich siadam.

Die Seife mydło, der Säufer (saufen) pijak.

Das Schaf owca, das Schaff (Waschschaff) szaflik.

Schal np. schales Bier zwietrzałe piwo, der Schall głos.

Die Scharen gromady, scharren grzebać.

Das Schiff okręt, schief pochyły.

Der Schlächter (schlachten) rzeźnik, schlechter gorzéj.

Die Schote strączek, der Schotte Szkot.

Schwer ciężki; schwören przysięgać, schwären nabrzmiewać.

Die Schärfe (scharf) ostrość, der Schorf, die Schörfe wyrzuty, parchy.

Aepfel schälen obrać jabłka, Jemand(en) scheel ansehen patrzéć się na kogo krzywém okiem, die Schelle dzwonek.

Er schalt (od schelten) łajał, es schallt brzmi.

Die Scheune stodoła, der Schein pozór.

Der Schüler uczeń, schielen zyzem patrzéć, schillern mienić się.

Die Schläuche (od der Schlauch) wory skórzane np: u sikawek, schleichen czołgać się.

Siech schorzały, sich siebie, der Sieg zwycięztwo.

Sieden warzyć, der Süden strona południowa.

Der Sold żołd; ihr sollt powinniście.

Spielen grać, spülen płókać.

Der Staar albo Star katarakta oczna, szpak; starr zdrętwiały.

Der Staat państwo, die Stadt miasto, statt zamiast.

Stehlen kraść, stählen stalić, hinstellen postawić, in den Ställen (der Stall) w stajniach.

Der Stiel trzonek, der Styl styl, still cicho, die Stühle (der Stuhl) krzesła.

die Sträuche (od der Strauch) krzaki, dumme Streiche głupstwa, niedorzeczności.

Das Schmer sadło, der Schmäher bluźnierca.

Schwemmen pławić, die Schwämme (der Schwamm) grzyby, gąbki.

Der Sparren krokiew, sparen oszczędzać.

Die Sehne cięciwa; die Söhne (der Sohn) synowie.

T.

Der Talg łój, der Talk (Talkstein) słoniniec, magnezya.

Der Thau rosa, das Tau lina okrętowa.

Der Teich staw, der Teig ciasto.

Die Thräne łza, trenne auf (od auftrennen) rozpruj.

Der Thon glinka, der Ton ton, głos.

Der Tod śmierć, todt umarły.

Die Thür drzwi, das Thier zwiérzę.

Der Trieb pociąg, trübe mętny.

Die Trift pastwisko, er trifft (od treffen) trafia.

U.

Die Uhr zegar; zaś ur w wyrazach złożonych np. uralt starożytny, die Ursache przyczyna.

V.

Verhören wysłuchać, verheeren spustoszyć.

Der Vorwand pozór, verwandt spokrewniony.

Verweisen odsyłać, wygnać; verwaisen osierocićć.

W.

Die Waare towar, er war był; wahr prawdziwy, verwahren schować.

Der Wall wał, die Wahl wybór.

Der Wahn szał, zdanie błędne; wann kiedy.

Die Wälle (od der Wall) okopy, wały; Wellen (die Welle) fale, bałwany; wählen obierać, wällen przewracać się np. woda wrząca.

Wägen ważyć, wegen dla.

Währen trwać, wehren bronić, sie wären byliby; werth wart, es währt trwa.

Die Waise sierota, die Weise sposób, weislich mądrze, weißlich białawy.

Die Wände (od die Wand) ściany; ich wende mich an ihn udaję się do niego.

Wenn jeżeli, wen kogo, wehen wiać, die Wehen bóle.

Der Widder baran, wieder znów, wider (przyimek) wider ihn przeciwko niemu.

Der Wirth gospodarz, er wird (od werden) staje się.

Wer kto, die Wehr obrona, wehr dich broń się.

Die Wonne rozkosz, ich wohne mieszkam.

Die Wüste pustynia, wenn ich wüßte (od wissen) gdybym wiedział.

Das Werk dzieło, das Werg pakuły.

3.

Zäh (e) ciągły, elastyczny; die Zehe palec u nogi, zehn dziesięć.

Zählen liczyć, die Zelle cela, die Zölle (der Zoll) cła.

Die Zähren łzy, zehren trawić.

Zeigen pokazać, die Zeugen świadkowie, der Zeug (der Stoff) materya, das Zeug niedorzeczność, das Zeichen znak.

Die Ziege koza, die Gesichtszüge rysy twarzy.

Der Ziegel cegła, die Zügel cugle.
Das Zelt namiot, er zählt liczy.
Die Zähne (der Zahn) zęby, eine Zehne dziesiątka.
Das Zimmer pokój, der Ziemer krzyżowa sztuka mięsa.
Der Zwerg karzeł, zwerch zamiast quer w poprzek np. das Zwerchfell diafragma (błona poprzeczna).

ROZDZIAŁ III.

O częściach mowy. (Von den Redetheilen),

Dziewięć jest części mowy, ponieważ prócz ośmiu wspólnych polszczyznie mają Niemcy jeszcze jednę, to jest przedimek.

Te więc części mowy są:

1. Przedimki (Geschlechtswörter) jak der, die, das, ein.
2. Imiona (Nennwörter) jako to: rzeczowniki Hauptwörter, przymiotniki Beiwörter i imiona liczbowe Zahlwörter np. der Vater ojciec, gut dobry, zwei dwa.
3. Zaimki (Fürwörter) np. ich ja, mein mój, unser nasz.
4. Słowa (Zeitwörter) np. sehen widzieć, laufen biegać.
5. Imiesłowy (Mittelwörter) np. geliebt ukochany, sterbend umierający.
6. Przysłówki (Nebenwörter) np. sehr bardzo, bald wnet.
7. Przyimki (Vorwörter) np. von od, unter pod.
8. Spójniki (Bindewörter) np. und i, weil ponieważ.
9. Wykrzykniki (Empfindungswörter) np. o! ach! weh! biada!

Z tych pierwsze pięć są odmienne, drugie zaś cztery nieodmienne.

ROZDZIAŁ VI.

O rodzajach imion rzeczownych.

Von dem Geschlecht der Hauptwörter (Substantive).

Rodzaj rzeczowników poznaje się albo *z ich znaczenia* (an ihrer Bedeutung) albo *z zakończenia* (an der Endung), ale najwięcéj *z używania* (aus dem Gebrauch).

I. *Rodzaju męzkiego* ze znaczenia:
(Männlich sind der Bedeutung nach):

1. Wszelkie imiona żywotne mężczyzn i zwierząt samców np. der Bauer chłop, der Bär niedźwiedź, der Adler orzeł, der Hecht szczupak, der Käfer chrząszcz.

Uwaga. Wiele zwierząt mają oddzielne nazwiska na oznaczenie samca i samicy, jak i w polskim języku, np. der Bock kozioł, die Ziege koza, der Hahn kogut, die Henne kura, der Hengst ogier, die Stute klacz; gdzie zaś tylko jedno jest zakończenie, (np. das Nashorn nosorożec, der Tiger tygrys, die Hyäne hyena), tam na oznaczenie płci męzkiéj albo samca, mianowicie ptaków, używają Niemcy wyrazów das (ein Männchen) albo der Hahn, na oznaczenie zaś samicy das (ein) Weibchen albo eine Henne (a gminnie eine Sie).

2. Imiona bożków i duchów np. der Engel anioł, der Geist duch, der hinkende Vulkan kulejący Wulkan.

Wyjmuje się das Gespenst strach (zobacz str. 38. 4).

3. Imiona wiatrów, pór roku, miesięcy, dni, czterech okolic świata, gór, lasów i jezior np. der Boreas (Nordwind) wiatr północny, der Zephir zefir, der Frühling wiosna, der März marzec, der Sonnabend sobota,

der Ost wschód, der Hekla Hekla, der Vesuv Wezuwiusz, der Brocken, der Harz najwyższe góry w Niemczech, der Ladoga-See jezioro Ładoga.

Wyjmują się das Jahr rok, die Woche tydzień, das Frühjahr wiosna (jako wyraz złożony).

4. Kamienie, sole i niedokwasy, np: der Marmor marmur, der Kalk wapno, der Salpeter saletra, der Alaun hałun, der Rost rdza, *wyjąwszy* das Salz sól.

II. *Rodzaju żeńskiego* (weiblich) ze znaczenia są:

1. Imiona bogiń, niewiast i zwierząt samic, np: Juno Junona, Anna Anna, die Schwester siostra, die Tochter córka, die Frau pani, die Kuh krowa. *Wyjmują się na rodzaj nijaki* das Weib kobieta, tudzież zdrobniałe das Mädchen dziewczyna, das Fräulein panna i (jako wyraz złożony) das Frauenzimmer dama, kobieta.

2. Nazwiska rzek, drzew, kwiatów i owoców. *Co do rzek:* np: die Donau Dunaj, die Weichsel Wisła, *Wyjmują się na rodzaj męzki* der Rhein Ren, der Main Men, der Nil, der Dniepr, i inne, które u Polaków są rodzaju męzkiego; z przydaniem zaś der Fluß, albo der Strom (jako złożone) wszystkich użyć można w rodzaju męzkim np: der Weichselstrom Wisła, der Raabfluß rzeka w Węgrzech.

Z drzew, np: die Eiche dąb, die Linde lipa, die Kiefer świerk. *Wyjmują się na rodzaj męzki:* der Hollunder bez der Wachholder jałowiec i wszystkie imiona drzew i krz e wów zakończone na Baum, Busch, Stock, i Strauch (jako złożone) np: der Apfelbaum jabłoń, der Haselbusch leszczyna, der Rosenstock krzak róży, der Brombeerstrauch krzew jeżynowy.

Co do kwiatów, np: die Blume kwiat, die Rose róża, die Nelke goździk. *Wyjmują się* zdrobniałe na chen, np: das Veilchen fijołek, tudzież das Tausendschönchen stokrotka i das Vergißmeinnicht niezapominajka, jako złożone.

Z owoców, np: die Mandel migdał, die Pflaume śliwka, die Gurke ogórek; *wyjąwszy* der Apfel jabłko, der Knoblauch czosnek, der Kürbiß bania.

III. *Rodzaju nijakiego* (sächlich) ze znaczenia są:

1. Nazwiska zwierząt młodych, a w ogóle nazwiska zwierząt wyraźnéj płci nie oznaczające, np: das Kind dziecię, das Lamm jagnię, das Kalb cielę, das Füllen źrebię, das Ferkel prosię, das Pferd koń, das Kameel wielbląd.

2. Imiona krajów, miast, wsi, zamków, np: das gelehrte Europa uczona Europa, das alterthümliche Krakau starożytny Kraków. *Wyjmują się na rodzaj żeński:* die Mark Marchia, die Lausitz Luzacya, die Pfalz Palatynat, die Krimm Krym, i kraje zakończone na ei i au np: die Schweiz Szwajcarya, die Wallachei Wołoszczyzna, die Moldau Mołdawia; *na rodzaj męzki zaś* der Peloponës i złożone z gau np: der Breisgau Bryzgowia.

3. Kruszce, np: das Blei ołów, das Zinn cyna, das Messing mosiądz, das Silber srebro, *wyjąwszy na rodzaj męzki* der Stahl stal, der Tomback, der Zink, der Kobalt, i die Platina (das Platin).

4. Wszelkie imiona zbiorowe i częstotliwe, jakiegobądź zakończenia zaczynające się od ge i be np: das Gebirge góry, das Gewölk chmury, das Gebrüll ryk, das Geflügel ptastwo, das Gewitter burza, das Gebüsch krza-

ki, das Geschrei krzyk, das Besteck sztuciec, das Gesinde czeladź i t. d.

5. Nazwiska głosek i wszelkie wyrazy, mianowicie tryby bezokoliczne, za rzeczowniki wzięte np: das A A, das C C, das Grün zieloność, das Gute dobre, das Uebel złe, das Lesen czytanie, das Schreiben pisanie, wenn kein Wenn oder Aber wäre gdyby żadnego *żeby* albo *ale* niebyło.

6. Nakoniec rzeczowniki złożone z przymiotników oznaczających kolor np: das Bergblau, Berlinerblau błękit pruski, das Bleiweiß bleiwas.

IV. Z zakończenia (der Endung nach) *są rodzaju męzkiego.*

1. Rzeczowniki na el i er oznaczające po większéj części narzędzie jakie, tudzież zakończone na en, ing, ling.

Z zakończonych na el, np: der Schlüssel klucz, der Hobel hebel, der Säbel pałasz, der Stöpsel zatyczka, der Nebel mgła, der Himmel niebo, der Ziegel cegła, der Spiegel zwierciadło.

Wyjątki z el *na rodzaj żeński:* die Achsel ramie, die Amsel kos, die Deichsel dyszel, die Distel oset, die Gurgel gardło, die Gabel widelec, die Geißel bicz, die Klingel dzwonek, die Schindel gąt, die Sichel sierp, die Spindel wrzeciono, die Staffel stopień, die Striegel zgrzebło, die Trommel bęben, die Wurzel korzeń, die Orgel organy i wszystkie obce, np: die Insel wyspa, die Fabel bajka i t. d.

Uwaga. Rzeczowniki zakończone na el i er będące w obu językach rodzaju żeńskiego, nie są tu umieszczone w wyjątkach na rodzaj żeński, jak np: die Nadel igła, die Leiter drabina.

Wyjątki z el *na rodzaj nijaki:* 1. das Mandel mendel, das Scharmützel utarczka, das Segel żagel, das Siegel pieczęć, das Wiesel łasica, i *obce:* das Exempel przykład, das Capitel rozdział, das Orakel wyrocznia. 2. zdrobniałe na el, np: das Bündel wiązka, das Mädel zamiast Mädchen dziewczyna. 3. na tel pochodzące od liczb, np: das Viertel czwarta część, das Drittel trzecia część, tudzież das Mittel środek. Nakoniec na sel jak np: das Räthsel zagadka, das Häcksel (der Häckerling) sieczka, das Ueberbleibsel reszta.

Z zakończonych na er, np: der Hammer młot, der Bohrer świder, der Leuchter lichtarz.

Wyjątki z er *na rodzaj żeński:* die Butter masło, die Dauer trwanie, die Faser włókno, die Feder pióro, die Klafter sążeń, die Lauer czaty, die Mauer mur, die Nummer numer, die Schulter barki, die Steuer podatek, i niektóre obce, np: die Vesper nieszpory.

Wyjątki z er *na rodzaj nijaki:* das Abenteuer awantura, das Alter wiek, das Euter wymię, das Fenster okno, das Feuer ogień, das Fieber febra, das Fuder fura, das Futter pasza, das Gitter krata, das Kloster klasztor, das Lager obóz, das Laster zbrodnia, das Leder skóra, das Malter miara 16-tu korcy gdańskich, das Messer nóż, das Muster wzór, das Opfer ofiara, das Pflaster bruk, das Polster wysłana poduszka, das Pulver proch, das Register regestr, das Ruder wiosło, das Steuer stér, das Theater teatr, das Ufer brzeg, das Ungeheuer potwór, das Wasser woda, das Wetter stan powietrza, das Wunder cud, das Zimmer pokój, i das (der) Zepter berło.

Z zakończonych na en, np: der Besen miotła, der Degen szpada, der Ofen piec, der Segen błogosławieństwo.

Wyjątki z en na rodzaj nijaki: das Almosen jałmużna, das Becken miednica, das Füllen źrzebię, das Gewissen sumienie, das Gebrechen ułomność, das Kissen poduszka, das Lehen lennictwo, das Wappen herb, das Wesen istota, das Zeichen znak. 2. *cudzoziemskie*, np. das Examen popis.

Z zakończonych na ing, np. der Hänfling makolągwa, der Häring śledź, der Schilling szeląg.

2re zakończone na b, d, f, pf, g, ch, sch, chs, k, l, m, n, s, st, icht, t, z, tz.

Uwaga. Większa część rzeczowników jednozgłoskowych od słów utworzonych są rodzaju męzkiego np. der Dank podziękowanie, der Bruch ruptura, der Trank napój.

Na b, jak der Hieb cięcie, der Staub kurz, der Stab laska. *Wyjmują się* das Sieb przetak, das Lab podpuszczka, das Laub liście, das Lob pochwała.

Na d, jak der Sand piasek, der Stand stan, der Mord zabójstwo, der Mond księżyc.

Wyjątki na rodzaj żeński: die Gegend okolica, die Hand ręka, die Jugend młodość, (młodzież), die Tugend cnota, die Wand ściana.

Wyjątki na rodzaj nijaki: das Band wstążka, das Bund wiązka, das Brod chléb, das Dutzend tuzin, das Elend nędza, das Kleid ubiór, das Kleinod klejnot, das Land kraj, das Pfand zastaw, das Wild zwierzyna.

f, pf, np. der Hof dwór, der Huf kopyto, der Zopf warkocz, der Dampf para. *Wyjmują się na rodzaj nijaki:* das Haff zatoka, das Schiff okręt, das Schilf trzcina.

Na g, np. der Krieg wojna, der Sieg zwycięztwo, der Betrug oszukaństwo, der Gesang śpiew, *oprócz* die Burg gród, das Ding rzecz.

Na h, ch, np. der Schuh trzewik, der Floh pchła, der Besuch odwiedziny, der Geruch powonienie. *Wyjmują się na rodzaj żeński:* die Milch mleko, die Schmach obelga; *na rodzaj nijaki* zaś das Reh sarna, das Stroh słoma, das Vieh bydło, das Buch książka, das Fach przegroda (umiejętność), das Dach dach, das Reich państwo, das Tuch sukno, das Ungemach nieszczęście.

Na sch, np. der Fisch ryba, der Frosch żaba, der Wisch ścierka, *wyjąwszy* das Fleisch mięso, i zaczynające się od ge (str. 38. 4.) które są rodzaju nijakiego, np. das Gemisch mieszanina.

Na chs, jak der Ochs wół, der Fuchs lis, der Flachs len, der Lachs łosoś, *wyjąwszy* das Wachs wosk.

Na k, np. der Dank dzięki, der Rock suknia, der Stock kij. *Wyjmują się* die Bank ławka, *na rodzaj nijaki* zaś das Glück szczęście, das Mark szpik, das Schock kopa, das Stück kawał, das Werk dzieło.

Na l, to jest al, ahl, all, ell, eil, oll, jak der Saal sala, der Pfahl słup, der Ball piłka (bal), der Quell źródło, der Pfeil strzała, der (niekiedy i das) Theil część, der Groll złość nienawiść, der Zoll cal, cło.

Wyjątki a) *na rodzaj żeński:* die Nachtigall słowik, die Qual udręczenie, die Wahl wybór, die Zahl liczba.

b) *na rodzaj nijaki:* das Beil topór, das Fell skóra, das Heil zbawienie, das Oel olej, das Mehl mąka, das Seil lina, das Spiel gra, das Thal dolina, das Kapital kapitał, das Ziel cel, das Erbtheil dziedzictwo, i złożone z mahl, np. das Abendmahl wieczerza, das Gastmahl uczta.

Na m, jak der Arm ramie, der Ruhm sława, der Dom kopuła, kapituła, tum.

Na n, jak der Kahn czółno, der Dorn cierń. *Wyjmują*

się na rodzaj nijaki: das Bein kość, das Garn przędza, das Horn róg, das Korn zboże, das Kinn podbródek; *rodzaju żeńskiego* jest die Bahn tór.

Uwaga. Wyrazy złożone z Lohn wynagrodzenie, są po części rodzaju męzkiego, np. der Dienstlohn zasługi, albo zapłata służącym, po częsci rodzaju nijakiego np. das Fuhrlohn, das Macherlohn, Schneiderlohn zapłata od furmanki, roboty np. krawieckiéj.

Na s, ß, np. der Fleiß pilność, der Kuß pocałowanie, der Stoß uderzenie, wyjąwszy *na rodzaj nijaki:* das Eis lód, das Reis chróst, das Gleis kolej, das Paradies raj, das Rieß ryza, das Moos mech, das Schloß zamek, das Roß rumak. i zaczynające się od ge (str. 38. 4.) np: das Geschmeiß nieczystość. Die Nuß orzech jest rodzaju żeńskiego ze znaczenia jako owoc (str. 37. 2).

Na st, jak der Ast gałąź, der Trost pociecha, der Frost mróz, der Dunst wyziew.

Wyjątki na rodzaj żeński: die Frist przeciąg czasu, die List chytrość, die Kost strawa, die Post poczta, die Last ciężar, die Mast tuczenie, die Pest zaraza, die Kunst sztuka.

Wyjątki na rodzaj nijaki: das Fest święto, das Obst owoce.

Na icht, jak der Unterricht nauka.

Wyjątki na rodzaj żeński; die Gicht podagra; die Nachricht wiadomość, die Pflicht obowiązek; *na rodzaj nijaki* zaś das Licht światło i zaczynające się od ge, np: das Gesicht twarz, das Gewicht cieżar, das Gericht sąd (str. 38. 4.)

Na tt, jak der Schutt gruz, der Spott szyderstwo, der Schritt krok, der Schnitt krój.

Na z, tz, jak der Lenz wiosna, der Putz strój, der Schutz obrona, der Kranz wieniec, der Tanz taniec.

Wyjątki na rodzaj żeński: die Milz śledziona, *na rodzaj nijaki* zaś: das Antlitz oblicze, das Harz żywica, das Malz słód, das Netz sieć, das Salz sól, das Schmalz smalec.

V. Z zakończenia *są rodzaju żeńskiego.*

I. Rzeczowniki na ei, heit, keit, ung, aft, schaft, tudzież na acht, ift, uld, ut, ur, ucht, uft, unft, np. na ei, die Zauberei czarodziejstwo, die Gaukelei kuglarstwo. *Wyjmują się jako niepochodne:* der Brei lemieszka, *na rodzaj nijaki* zaś das Ei jaje i wszystkie zaczynające się od ge np. das Geschrei krzyk.

heit, jak die Sicherheit bezpieczeństwo, die Schönheit piękność.

keit, die Mäßigkeit mierność, die Nachläßigkeit niedbalstwo.

ung, die Veränderung zmiana, die Trennung rozłączenie, *wyjąwszy jako niepochodne* der Sprung skok, der Hornung luty (str. 36. 3),

aft, schaft, np. die Kraft siła, die Haft areszt, die Freundschaft przyjaźń, die Gesellschaft towarzystwo. *Wyjmują się na rodzaj męzki:* der Saft sok, der Schaft drzewce, der Taft kitajka, der Verhaft areszt, der Haft (das Häftchen) haftka; *na rodzaj nijaki* das Haft (Eintagsfliege) jętka, das Petschaft pieczątka.

acht, die Pracht okazałość, die Nacht noc, *wyjąwszy* der Schacht szyba w górnictwie.

ift, die Schrift pismo, die Trift pastwisko, *oprócz* das Gift trucizna.

uld, die Unschuld niewinność, die Huld łaskawość, die Geduld cierpliwość.

ut, uth, die Glut żar, die Wuth wściekłość, *oprócz* der Hut kapelusz, das Blut krew i der Muth odwaga.

Uwaga. Rzeczowniki złożone z muth wszystkie są rodzaju męzkiego np: der Edelmuth szlachetność, der Heldenmuth bohatérstwo, *wyjąwszy na rodzaj żeński* następujące:

die Anmuth przyjemność.
die Demuth pokora.
die Großmuth wielkomyślność.
die Langmuth powolność.
die Sanftmuth łagodność.
die Schwermuth melancholia.
die Wehmuth żałość.

ur, jak die Spur ślad, die Uhr zegarek, die Flur pole, sień.

ucht, die Flucht ucieczka, die Zucht karność (chów).

uft, die Luft powietrze, die Kluft przepaść, die Gruft grób, *wyjąwszy* der Duft wyziew.

unft, die Vernunft rozum, die Ankunft przybycie.

2. Nazwiska zwierząt zakończone *a)* na e, np: die Lerche skowronek, die Taube gołąb, die Schlange wąż, *wyjąwszy na rodzaj męzki:* der Löwe lew, der Affe małpa, der Rabe kruk, der Hase zając, der Falke sokół, der Käse ser i imiona mężczyzn np: der Riese olbrzym, der Knabe chłopiec, der Bote posłaniec.

b) Rzeczowniki na e, pochodzące od przymiotników z kreskowaną pierwotną samogłoską, np: die Güte dobroć, die Höhe wysokość, die Größe wielkość, die Röthe rumieniec, pochodzące od gut, hoch, roth, groß; gdy zaś takowe przymiotniki rzeczownie użyte nie kreskują samogłosek, wówczas *są rodzaju nijakiego,* (str. 39, 5.) np: das Gute, das Große, das Hohe, das Rothe, co jest dobre, wielkie, wysokie, czerwone.

c) Wszystkie inne rzeczowniki na e, np: die Glocke

dzwonek; die Ehre honor; *wyjąwszy na rodzaj męzki* der Glaube wiara, der Friede pokój, der Gedanke myśl, der Name imię, der Wille wola, a *na rodzaj nijaki* das Ende koniec, das Hemde koszula, das Auge oko, das Erbe dziedzictwo.

3. Cudzoziemskie zakończone na ät, enz, ik, ie, ion.

ät, np: die Universität uniwersytet, die Majestät Majestat.

enz, die Conferenz konferencya, die Differenz różnica.

ik, die Physik Fizyka, die Arithmetik Arytmetyka.

ie, die Astronomie Astronomia, die Geographie Geografia.

ion, die Religion religia, die Communion komunia.

VI. Z zakończenia są *rodzaju nijakiego*.

Wszystkie imiona zdrobniałe na chen i lein (*), tudzież imiona tak narodowe jak cudzoziemskie na ad, at, ech, et, ent, int, ier, id, o, och, or, ot, ix, um, thum, sal i niß.

chen, das Wäldchen lasek, das Städtchen miasteczko.

lein, das Büchlein książeczka, das Fähnlein chorągiewka.

ad, at, np: das Rad koło, das Bad kąpiel, das Rectorat posada rektora. *Wyjmują się na rodzaj męzki:* der Pfad ścieszka, der Rath rada, der Staat kraj, der Magistrat, Senat, *na rodzaj żeński* zaś die Saat siew, die Heimath ojczyzna.

ech, jak das Blech blacha, das Pech smoła.

et, das Biret biret, *oprócz* der Komet kometa, der Magnet magnes, der Planet planeta.

(*) Imiona zdrobniałe tworzą się przez przydanie końcówki chen zgłosce pierwotnéj, kreskując razem samogłoski a, o, u, np: der Mantel

ent, int, das Regiment pułk, das Parlament parlament, das Labyrinth labirynt.

ier, das Bier piwo, das Papier papier.

iv, das Perspectiv perspektywa, das Motiv powód.

o, och, das Echo odgłos, das Joch jarzmo, das Loch dziura.

ohr, das Ohr ucho, das Rohr trzcina.

ot, oth, das Boot łódź, das Loth łót, *oprócz* der Koth nieczystość, błoto, die Noth potrzeba.

ix, das Kruzifix krucyfix.

um, thum, das Gymnasium Gimnazyum, das Christenthum chrześcijaństwo, *wyjmują się* der Irrthum błąd, der Reichthum bogactwo.

sal, das Schicksal los, das Labsal posiłek.

niß, np: das Geheimniß tajemnica, das Verhältniß stosunek, das Erkenntniß wyrok, wyjąwszy następujące, które są *rodzaju żeńskiego:*

die Bedrängniß ucisk.	die Bewandniß stosunek, własność
die Befugniß prawo.	die Fäulniß zgnilizna.
die Bekümmerniß kłopot.	die Finsterniß ciemność.
die Besorgniß obawa.	die Kenntniß znajomość.

---

płaszcz, das Mäntelchen płaszczyk, die Tochter córka, das Töchterchen córeczka, der Bruder brat, das Brüderchen braciszek.

W imionach pierwotnie zakończonych na en albo e odrzucają się en, e, np: der Garten ogród, das Gärtchen ogródek, die Hütte chata, das Hüttchen chatka, der Hase zając, das Häschen zajączek.

Z pomiędzy wyrazów zdrobniałych na lein niegdyś bardzo używanych, teraz używają się tylko das Fräulein panna, i das Kindlein Jesus dzieciątko Jezus.

die Betrübniß smutek.
die Erkenntniß poznanie.
die Erlaubniß pozwolenie.
die Ersparniß oszczędzenie.
die Empfängniß poczęcie.
die Trockniß susza.
die Verdammniß potępienie.
die Versäumniß zaniedbanie.
die Wildniß puszcza.

VII. *O wyrazach złożonych* (Zusammengesetzte Nennwörter).

Wyrazy złożone z rzeczowników, zachowują rodzaj i znaczenie rzeczownika ostatniego, np: der Tannenwald las jodłowy, złożony z die Tanne jodła i der Wald las, der Wasserfall wodospad z das Wasser woda i der Fall spadek. Podobnie das Rathhaus ratusz, der Hausrath sprzęty domowe, der Kirchhof cmentarz, die Hofkirche kościół nadworny, die Mannsperson mężczyzna, das Frauenzimmer dama, der Donaustrom Dunaj, der Birnbaum gruszka (drzewo), der Genfersee jezioro genewskie, das Handtuch ręcznik, der Handschuh rękawiczka, das Jahrhundert wiek (stulecie), das Frühjahr wiosna, das Werkzeug narzędzie.

Wyjmują się od tego prawidła: die Antwort odpowiedź, der Abscheu wstręt, das Gegentheil przeciwnie, die Neunauge minog, chociaż się mówi: das Wort słowo, die Scheu lękliwość, der Theil część, das Auge oko, i złożone z Lohn, Muth, nakoniec nazwiska miast np: das bekannte Heilsberg znany Heilsberg, niegdyś rezydencya biskupów Warmińskich, das berühmte Hamburg sławny Hamburg.

VIII. *O rzeczownikach dwóch rodzajów:* (Substantive mit zwei Geschlechtern).

Są niektóre rzeczowniki odmieniające znaczenie wtenczas, kiedy odmieniają rodzaj, np:

Rodzaju mężkiego:	*Rodzaju nijakiego:*
der Band tom.	das Band wstążka, węzeł.
der Bund przymierze.	das Bund wiązka, (pęk).
der Bauer chłop.	der i das Bauer klatka.
der Erbe dziedzic.	das Erbe dziedzictwo.
der Mensch człowiek.	das Mensch kobieta, dziewka, (wzgardliwie).
der (das) Pack paka, pęk.	das Pack (das Gesindel) tłuszcza.
der Schild tarcza.	das Schild znak (szyld).
der Stift ćwiek.	das Stift klasztor, instytut.
der Verdienst zarobek.	das Verdienst zasługa, zaleta.
der Messer miernik.	das Messer nóż.
der Thor głupiec.	das Thor brama.
der Theil część.	das Theil udział, (scheda).
der Chor chór do śpiewania.	das Chor chór śpiewających.
der Zeug (der Stoff) materya.	das Zeug rzeczy, das Spielzeug zabawki.
der Gehalt objętość, wartość.	das Gehalt pensya, płaca.

Rodzaju mężkiego:	*Rodzaju żeńskiego:*
der Buckel garb.	die Buckel ozdoba na szorach.
der Heide poganin.	die Heide stepa (las).
der Hut kapelusz.	die Hut straż.
der Kunde znajomy, u jednego zawsze kupujący.	die Kunde wiadomość.
der Leiter przewodnik.	die Leiter drabina.
der Mangel niedostatek, wada.	die Mangel magiel.
der Mast maszt.	die Mast karm bydła.
der See jezioro.	die See morze.
der Sprosse potomek.	die Sprosse szczebel.
der Geißel zakładnik.	die Geißel bicz, plaga.
der Kiefer szczęka.	die Kiefer jodła.

Rodzaju żeńskiego:	*Rodzaju nijakiego:*
die Steuer składka.	das Steuer stér.
die Mandel migdał.	das Mandel mendel.

die Mark grzywna (½ f. srebra). das Mark szpik.
die Wehr obrona. das Wehr grobla.

Mówi się także stósownie do płci osób:
der i die Pathe ojciec albo matka chrzestna.
der i die Waise sierota.

ROZDZIAŁ V.

O przedimkach. (Von den Geschlechtswörtern).

1. Przedimek (das Geschlechtswort albo der Artikel) służy nie tylko do oznaczenia rodzaju, przypadku i liczby rzeczowników, przed któremi prawie zawsze się kładzie, ale nadto wskazuje, czy wyraz rzeczowny wzięty jest w znaczeniu pewném, czyli téż niepewném.

2. Przedimek jest dwojaki: *pewny* czyli *określny* (das bestimmte albo bestimmende Geschlechtswort) der, die, das i *niepewny* albo *nieokreślny* (das unbestimmte albo nicht bestimmende Geschlechtswort) ein, eine, ein.

3. Rodzajów jest trzy: *męzki* (das männliche Geschlecht), *żeński* (das weibliche Geschlecht), *i nijaki* (das sächliche albo ungewisse Geschlecht).

4. Liczb dwie: *pojedyncza* (die einfache Zahl albo Einheit) i *mnoga* (die vielfache Zahl albo Mehrheit).

Przypadków cztery: *pierwszy* (erster Fall albo Beugfall, Nominativ) na pytanie kto? wer? co? was? *drugi* (zweiter Beugfall, Genitiv) na pytanie czyj, czego? wessen? *trzeci* (dritter Beugfall, Dativ) na pytanie komu? wem? *czwarty* (vierter Beugfall, Accusativ) na pytanie kogo? wen? co? was?

Uwaga. Przypadek 5ty (Vocativ) w języku polskim wyraża się po niemiecku przez przypadek 1szy bez przedimka, np. ojcze! Vater! matko! Mutter! zaś 6ty i 7my przy-

padek (Ablativ) przez przypadek 3ci z przyimkami mit z, i in w, np. nożem mit dem Messer, z ojcem mit dem Vater, w ogrodzie in dem Garten.

Przypadkowanie. (Fallbiegung).

I. *przedimka pewnego* (des bestimmten Artikels).

	Liczba pojedyncza.			*Liczba mnoga.*
Rodzaj	*męzki*	*żeński*	*nijaki*	*na trzy rodzaje.*
Przypadek 1.	der	die	das	die
2.	des	der	des	der
3.	dem	der	dem	den
4.	den	die	das	die

II. *przedimka niepewnego* (des unbestimmten Artikels).

	Liczba pojedyncza.			
Rodzaj	*męzki*	*żeński*	*nijaki.*	
Przypadek 1.	ein	eine	ein.	Liczby mnogiéj niema.
2.	eines	einer	eines	
3.	einem	einer	einem	
4.	einen	eine	ein	

Oba przedimki wymawiają się bez akcentu, i tém się różnią od zaimka der, die, das (w znaczeniu *ten, ta, to*, albo *który, a, e*) i imienia liczbowego ein, eine, ein *(jeden, jedna, jedno)*.

I. *O użyciu przedimków.*
(Ueber den Gebrauch der Artikel).

1. *Przedimek pewny* używa się, ile razy o rzeczy jakiéj z taką pewnością mówimy, że ją druga osoba, do któréj się mówi, zaraz od innéj rzeczy rozróżnić potrafi, tak właśnie, jak gdyby się na tę rzecz palcem wskazywało, np. reiche mir das Messer podaj mi nóż, znaczy ten

sam nóż, jaki u kogoś widzę, albo jak gdyby o jednym tylko nożu mowa była.

Przedimek pewny kładzie się więc 1ód przed wszystkiemi imionami pospolitemi, ile razy takowe jako znajome wystawiamy sobie, mianowicie, gdy jest mowa o przedmiocie jakim z dokładnością oznaczonym, albo też o całym rodzaju np. der Mond scheint hell księżyc świeci jasno (gdyż jeden tylko jest księżyc wszystkim znany), das Schaf ist geduldig owca jest cierpliwa (znaczy każda owca, czyli każda do rodzaju owiec należąca); podobnie: mit der rechten Hand nähen szyć prawą ręką; der Thurm auf dem Rathhause ist rund wieża na ratuszu jest okrągła.

2. Przed częściami mowy rzeczownie użytemi, np. der Weise zieht das Nützliche dem Angenehmen vor mądry przekłada użyteczne nad przyjemne, das Lernen war ihm nur eine Lust uczyć się była tylko rozkosz dla niego.

3. Przed przymiotnikami w stopniu najwyższym, np. die größten Künstler waren allgemein auch die bescheidensten najwięksi artyści byli w ogóle i najskromniejsi.

4. Przed przydomkami imion własnych albo tytułami jako apozycya np. Peter der Große Piotr wielki, die Thaten Peters des Großen czyny Piotra Wielkiego, Sigismund der III. Zygmunt III. Martin Kromer der Livius Polens Marcin Kromer Liwiusz polski.

5. Przed imionami własnemi (Eigennamen) ludzi, krajów, miast, wsi poprzedzonemi od przymiotników, np. der berühmte Newton sławny Newton, das weitläufige Rußland rozległa Rossya, das volkreiche Wien ludny Wiedeń, oraz przed imieniem Gott, gdy je poprzedza przymiotnik, albo po niém następuje rzeczownik w drugim przypadku, np.

der barmherzige Gott Bóg miłosierny, der Gott des Friedens Bóg pokoju.

6. Przed imionami własnemi krajów (Ländernamen) ale tylko rodzaju żeńskiego, np: die Türkei Turcya, die Moldau Mołdawia, die Wallachei Wołoszczyzna, die Schweiz Szwajcarya, albo rodzaju męzkiego jak der Peloponés i złożone z gau, np: der Breisgau Bryzgowia; tudzież przed nazwiskami narodów, gór, lasów, jezior, mórz i rzek, np: die Sachsen Sasi, der Etna Etna, das Riesengebirge góry olbrzymie, der Thüringerwald las turyngski, der Bodensee jezioro bodnickie, die Ostsee morze baltyckie, die Donau Dunaj.

7. Przed imionami osób, (Personennamen) mówiąc poufale, albo też porównywając, lub wymieniając imie autora zamiast jego dzieła np: rufe mir den Johann zawołaj mi Jana, die Luise ist fleißiger als der Carl Ludwika jest pilniejsza od Karola, Sarbiewski war der (ein) Horaz seiner Zeit Sarbiewski był Horacyuszem swego czasu, den Gellert (zamiast Gellert's Werke) soll man lesen Gellerta (to jest dzieła jego) trzeba czytać.

8. Nakoniec zrasta się często przedimek pewny z przyimkami w jeden wyraz, przydając do przyimka ostatnią literę przedimka, m, r, s, jeżeli ztąd żadna twardość w wymawianiu nie powstaje, jak:

am	zamiast	an dem	np:	am Tage w dzień.
ans	—	an das	—	ans Licht do światła.
aufs	—	auf das	—	aufs Feld w pole.
beim	—	bei dem	—	beim Namen po imieniu.
durchs	—	durch das	—	durchs Wasser przez wodę.
im	—	in dem	—	im Himmel w niebie.
ins	—	in das	—	ins Feuer w ogień.

vom zamiast von dem np: vom Uebel od złego.
vors — vor das — vors Gericht przed sąd.
übers — über das — übers Meer przez morze.
zum — zu dem — zum Guten do dobrego.
zur — zu der — zur Mutter do matki.

Uwaga. Ile razy kilka rzeczowników jednego rodzaju i w równéj liczbie po sobie następuje, można przedimek tylko pierwszemu przydać np: der Löwe, Tiger, Luchs und Wolf sind reißende Thiere lew, tygrys, ostrowidz i wilk są drapieżne zwierzęta. Gdy się zaś różnią rodzajem albo liczbą, lub wyrażają przedmioty od siebie różne albo sobie przeciwne, powtarza się właściwy przedimek np: der Wolf und die Hyäne sind grausam wilk i hyena są okrutne; die Mutter und die Töchter sind ausgegangen matka i córki wyszły; der Herr und der Diener pan i sługa.

II. *Przedimek niepewny*

ein, używa się, gdy jest mowa o rzeczy jakiéj w ogólności, któréj nie oznaczamy ściśle, to jest nie dajemy względu na jéj przymioty; albo gdy z ogółu czyli z całego rodzaju jeden tylko przedmiot wyłączamy np: leihe mir eine Feder pożycz mi pióra, znaczy jakiegokolwiek pióra, czy ono dobrze lub źle pisze, czy jest długie lub krótkie i t. p. er hat sich ein Haus gekauft kupił sobie dom.

Kładzie się najczęściéj po słowach haben mieć, sein być, i wünschen życzyć, np: ich habe einen guten Vater mam dobrego ojca, er war stets ein fleißiger Schüler ciągle był pilnym uczniem, ich wünsche Ihnen eine glückliche Reise życzę panu szczęśliwéj podróży.

III. *Opuszcza się przedimek* (Der Artikel wird ausgelassen.)

1. Przed imionami, które w liczbie pojedynczéj wyrażały się z przedimkiem niepewnym, np: hast du Freunde? czy masz przyjaciół? albowiem się mówi w liczbie pojedynczéj ich habe einen Freund mam przyjaciela; überall stehen Soldaten wszędzie stoją żołnierze.

2. Przed imieniem Gott w znaczeniu najwyższéj istności i to bez przymiotnika, np: Gott sei Dank! Bogu dzięki! zur Ehre Gottes na chwałę Boga.

3. Przed imionami własnemi miejsc rodzaju nijakiego, oraz ludzi w przypadku pierwszym i innych przypadkach, gdy zakończenia tychże różnią się od przypadku pierwszego, np: Gallizien ist reich an Getreide und Salz Galicya obfituje w zboże i sól, Krasicki war Bischof von Ermland Krasicki był biskupem Warmińskim, Gessner's Idillen Gesnera sielanki.

4. Przed tytułami książek, napisów wziętych w znaczeniu bezwzględném np: deutsche Sprachlehre grammatyka niemiecka, Inhalt treść, erster Theil pierwsza część, Tuchhandel handel sukienny, Gewürzladen sklep korzenny; tudzież wymieniając stan osoby np: er ist Kaufmann und sein Bruder Offizier on jest kupcem, a jego brat oficerem; er starb als Held umarł jako bohatér.

5. Wołając, mówiąc do kogo, pytając się, prosząc, w czém Polacy używają przypadku piątego, np: Kinder lernet! dzieci uczcie się, komm Freund! chodź przyjacielu! lieber Bruder hilf mir kochany bracie pomóż mi.

6. Przed zaimkami np: ich armer Mann ja biedny człowiek, meine Mutter moja matka, ihre Eltern jéj (ich) rodzice, seine Kinder jego dzieci, sein Sohn jego syn, jener Wald ów las, dieses Pferd ten koń.

7. Gdy drugi przypadek nie następuje po rzeczowniku lecz go poprzedza, np: des Vaters Segen zamiast der Segen des Vaters błogosławieństwo ojca, Gottes Allmacht wszechmocność Boga, des Kaisers Befehl rozkaz Cesarza, meines Bruders Kinder dzieci mojego brata.

Uwaga. Błędnie mówią: des Bruders albo dem Bruder sein Sohn, der Mutter ihre Schwester, meiner Schwester ihr Sohn, des Herrn N. albo dem Herrn N. sein Haus, zamiast des Bruders Sohn albo der Sohn des Bruders syn brata, die Schwester der Mutter siostra matki, das Haus des Herrn N. dom pana N.

8. Przed imionami materyalnemi (Stoffnamen) czyli rzeczami podzielnemi oznaczając ilość, miarę, wagę, kiedy Polacy zwykle używają przypadku drugiego, np: ich brauche Holz, Tuch potrzebuję drzewa, sukna; er trinkt nur Wasser mit Wein pije tylko wodę z winem; kaufe mir zwei Schock Krebse, eine Flasche Wein, fünf Ellen Leinwand kup mi dwie kopy raków, butelkę wina, pięć łokci płótna, tudzież przed wyrazami poprzedzonemi od imienia liczbowego nieoznaczonego, jak od: viel wiele, mehr więcéj, wenig mało, kein żaden, all wszystko, jeder każdy, mancher nie jeden, einige niektórzy, etliche kilka, verschieden rozmaity, np: jedes Kind każde dziecię, mancher Schüler nie jeden uczeń, einige, etliche Aepfel kilka jabłek. Er hat viel Geld, aber wenig Verstand wiele ma pieniędzy, ale mało rozumu. Er hat mehr Feinde als Freunde ma więcéj nieprzyjaciół jak przyjaciół; man bäckt verschiedenes Brod rozmaity chleb pieką, alle Häuser sind neu aufgebaut wszystkie domy na nowo są odbudowane, kein Mensch ist von Fehlern frei żaden człowiek nie jest wolny od błędów.

Uwaga. Gdyby się zaś mówiło o rzeczy jakiéj po-

dzielnéj z pewnością, rozróżniając ją od innéj tegoż gatunku, mianowicie w przypadku pierwszym, kłaść trzeba przedimek pewny, np. bringe mir das Brod, den Zucker przynieś mi chleb, cukier; das Holz ist theuer drzewo jest drogie.

9. Gdy kilka rzeczowników oznaczających pewne przymioty duszy lub ciała następuje po sobie, np. sei nicht stolz auf Rang und Reichthum, oder Schönheit deines Körpers, nie wynoś się z dostojeństwa i bogactwa lub piękności twego ciała; wer reich an Weisheit und Tugend ist, fühlt Ruhe und Friede am Grabe, kto bogaty w mądrość i cnotę, ten doznaje spokojności i pokoju przy zgonie; tudzież w przysłowiach, np. Glück und Unglück sind zwei Nachbarn szczęście i nieszczęście są sobie sąsiedzi, Müßiggang ist aller Laster Anfang próżnowanie jest wszystkich zbrodni początkiem, Sanftmuth richtet mehr aus als Gewalt łagodnością więcéj się dokaże aniżeli przemocą.

10. Przed rzeczownikami z przyimkami w znaczeniu ogólném, np. aus Liebe z miłości, vor Freude z radości, vor Schrecken z przelęknienia, durch Fleiß przez pilność, ohne Hülfe bez pomocy, ohne Fug und Recht bez upoważnienia, nach Westen ku zachodowi, nach Hause do domu, nakoniec w tych sposobach mówienia: zu Wasser wodą, zu Lande lądem, zu Fuß na piechotę, zu Pferde konno, Gefahr laufen być w niebezpieczeństwie, Athem holen tchu złapać, Feuer schlagen ogień krzesać, Unrecht thun krzywdę wyrządzić, Acht geben uważać, niemniéj ze słowem haben, np. Recht haben mieć słuszność, Zeit, Lust, Geduld haben, mieć czas, ochotę, cierpliwość, Hunger,

Durst haben być głodnym, mieć pragnienie, Kopfweh, Zahnschmerzen haben mieć ból głowy, ból zębów i t. p.

ROZDZIAŁ VI.

I. *O przypadkowaniu rzeczowników.*
(Von der Biegung der Hauptwörter).

Przypisek autora. Niektórzy grammatycy niemieccy odnoszą przypadkowanie imion pospolitych tylko do 2ch deklinacyj. Ile razy bowiem rzeczowniki rodzaju męzkiego i nijakiego przybierają w 2gim przypadku liczby pojedynczéj końcówkę es albo s, odmieniają się podług deklinacyi Iszéj zwanéj mocną czyli dawną (starke oder alte Declination); a gdy się kończą na n albo en, należą do deklinacyi II, (słabéj czyli nowéj schwache oder neue D.)

Podług tego prawidła każdy uczący się rodowity Niemiec bez namyślania się i z pewnością odgadnie końcówkę zadanego sobie rzeczownika. A że nadto liczba mnoga deklinacyi I. czterem podlega podrzędnym formom, z przyczyny czworakich zakończeń, albowiem w skład obu tych deklinacyj wchodzą w liczbie mnogiéj zarazem i imiona żeńskie, będące w liczbie pojedynczéj nieodmienne, z trudnością przychodzi Polakom uczącym się po niemiecku obeznać się z zakończeniami.— Gdy więc dla licznych wyjątków ciężko podciągnąć przypadkowanie rzeczowników pod trzy główne formy za różnicą rodzajów idące i w tém się zbliżyć do polskiego języka, trzymać się będziemy i nadal czterech form czyli deklinacyj, biorąc głównie za przewodnika 2ch pierwszych form zakończenia pierwotne rzeczowników rodzaju męzkiego i nijakiego w przypadku Iszym liczby pojedynczéj. Wszystkie inne tychże rodzajów należéć będą do formy III, rodzaju zaś żeńskiego do IV.

Forma pierwsza dla rzeczowników rodzaju mezkiego i nijakiego. (Erste Declination der Substantive männlichen und sächlichen Geschlechts).

Wzory przypadkowania. (Abänderungsmuster).

Liczba pojedyncza. (Einheit).

1.	der (ein) Vater ojciec.	das (ein) Wesen istota.
2.	des (eines) Vater=s ojca.	des (eines) Wesen=s istoty.
3.	dem (einem) Vater ojcu.	dem (einem) Wesen istocie.
4.	den (einen) Vater ojca.	das (ein) Wesen istotę.

Liczba mnoga. (Mehrheit).

1. die Väter ojcowie.	die Wesen istoty.
2. der Väter ojców.	der Wesen istot.
3. den Väter=n ojcom.	den Wesen istotom.
4. die Väter ojców.	die Wesen istoty.

Cechą téj formy jest, że rzeczowniki w przypadku drugim liczby pojedynczéj przybierają głoskę s, a w 3cim liczby mnogiéj głoskę n, (wyjąwszy, gdy już pierwotnie na en się kończą); w innych zaś przypadkach są nieodmienne.

Prawidła. Podług formy pierwszéj przypadkują się rzeczowniki na rodzaj męzki i nijaki zakończone na el, em, en, er, np. der Engel anioł, der Athem oddech, der Wagen wóz, das Messer nóż. 2re zdrobniałe (Verkleinerungs=namen) na chen i lein, np. das Wäldchen lasek, das Büchlein książeczka. 3cie imiona zbiorowe (Sammelnamen) zakończone na e, a zaczynające się od ge lub be, np. das Getreide zboże, das Gebäude zabudowanie, das Beschläge okucie, das Belege listwa u sukni, i der Käse sér.

Niektóre rzeczowniki r. m. kreskują samogłoski, a, o, u, t. j. zamieniają je na ä, ö, ü, jak der Apfel jabłko, die Aepfel jabłka, der Bogen łuk, die Bögen łuki, der Bruder brat, die Brüder bracia, podobnież der Acker rola, der Faden nić, der Garten ogród, der Graben rów, der Hafen przystań, der Hammer młot, der Nabel pępek, der Nagel gwóźdź, der Mantel płaszcz, der Ofen piec, der Sattel siodło, der Schnabel dziób, der Schwager szwagier, der Vogel ptak, der Mangel niedostatek (w liczbie mnogiéj die Mängel wady), der Handel handel (w l. m. die Händel kłótnie). W rodzaju nijakim kreskuje się tylko das Kloster klasztor; u niektórych i das Wasser w znaczeniu wód mineralnych.

Należą jeszcze do téj formy następujące rzeczowniki, które zwykle dwojakie mają zakończenie na e, i na en, jako to: der Friede (der Frieden) pokój, der Funke (der Funken) iskra, podobnież der Gedanke myśl, der Glaube wiara, der Aberglaube zabobon, der Name imię, der Schade szkoda, der Same nasienie, der Wille wola, i wszystkie kończą się w przypadku 2gim licz. pojedynczéj na ens, w innych przypadkach na en np. der Name, des Namens, dem, den, die Namen i t. d.

Uwagi co do liczby mnogiéj.

Der Bauer chłop odmienia się podług formy II, des Bauern i t. d.; złożone zaś np. der Orgelbauer organmistrz, der Anbauer kolonista i t. p. podług Iszéj. Der Charakter ma liczbę mnogą na e i jako wyraz cudzoziemski stosuje się do wzoru 3, formy III. Der Pantoffel i der Stiefel w znaczeniu *para bótów* używają się w liczbie mnogiéj z zakończeniem n, w ogóle zaś podług I. np. reiche mir die Pantoffeln podaj mi pantofle, wo sind meine Stiefeln gdzie są moje bóty? Er macht dauerhafte Stiefel robi trwałe bóty. Der Lorber drzewo laurowe (wawrzyn), der Hader szmata, der Consul, der Neger murzyn, der Stachel kolec (żądło) przybierają w liczbie mnogiéj n, podobnie der Gevatter kum, der Vetter kuzyn, der Baier bawarczyk, der Pommer pomorzanin, der Kaffer kafrerczyk, które po większéj części i w liczbie pojedynczéj na n się kończą. Die Lorbeeren jagody laurowe pochodzi od die Lorbeere rodzaju żeńskiego i należy do formy IV.

Przykłady na używanie przypadków.	Beispiele über den Gebrauch der Beugfälle.
Nauczyciel naucza dzieci.	Der Lehrer unterrichtet die Kinder.

Pytanie. *Kto* naucza dzieci? *Odpowiedź.* Nauczyciel (przypadek 1szy). *Pytanie.* *Kogo* nauczyciel naucza? *Odpowiedź.* Dzieci (4ty przypadek).

Przybycie bocianów zapowiada wiosnę.

P. Co zapowiada wiosnę? *Od.* przybycie (1szy przypadek). *P.* *Czyje* przybycie zapowiada wiosnę *Od.* Bocianów (2gi przypadek). *P.* *Co* zapowiada przybycie bocianów? *Od.* Wiosnę (4ty przypadek).

Kwiaty podobają się dziewczętom.

P. Co się podoba dziewczętom? *Od.* Kwiaty (przypadek 1szy) podobają się. *P.* *Komu* podobają się kwiaty? *Od.* Dziewczętom (przypadek 3ci).

Inne trzy przypadki w języku polskim t. j. 5ty, 6ty i 7my wyrazają się po niemiecku w ten sposób (str. 50. Uwaga).

5ty przypadek (wołając) np. Dzieci! (5ty przyp.) słuchajcie rodziców i przełożonych.

6ty przypadek na pytanie *czém*, *kim*? np. krawiec szyje igłą. *P.* *Czém* szyje krawiec? *Od.* Igłą (6ty przypadek).

Siódmy przypadek na pytanie *w kim*, *w czém*? np. W ogrodzie kwitną drzewa. *P.* Gdzie (w czém kwitną drzewa? *Od.* W ogrodzie (7my przypadek).

F r a g e. W e r unterrichtet die K i n d e r? A n t w o r t. Der Lehrer (erster Fall). Fr. Wen unterrichtet der Lehrer? Antw. Die Kinder (vierter Beugfall).

D i e A n k u n f t d e r S t ö r c h e v e r k ü n d i g e t d e n F r ü h l i n g.

Fr. Was verkündiget den Frühling? Antw. Die Ankunft (erster Fall). Fr. W e s s e n Ankunft verkündiget den Frühling? Antw. Der Störche. (zweiter Fall). Fr. W a s verkündiget die Ankunft der Störche? Ant. Den Frühling (viertel Fall).

D i e B l u m e n g e f a l l e n d e n M ä d c h e n.

Fr. Was gefällt den Mädchen?

Ant. Die Blumen (erster Fall) gefallen. Fr. W e m gefallen die Blumen? Antw. Den Mädchen (drittel Fall).

Die übrigen drei Beugfälle in der polnischen Sprache, nämlich der fünfte, siechste und siebente, werden im Deutschen dergestalt ausgedrückt.

Der fünfte Fall (rufend) z. B. Kinder! (5ter Fall) gehorchet den Eltern und Vorgesetzten.

Der sechste Fall auf die Frage w o m i t? m i t w e m? z. B. der Schneider nähet mit der Nadel. Fr. Womit nähet der Schneider? Ant. Mit der Nadel (sechster Fall).

Der siebente Fall auf die Frage i n w e m? w o? w o r i n? z. B. In dem Garten blühen die Bäume. Fr. Wo blühen die Bäume? Ant. In dem Garten (siebenter Beugfall).

Przykłady na formę pierwszą.

Brat ojca jest moim stryjem.	Der Bruder des Vaters ist mein Vetter.
Herb pieczęci jest dobrze wyrznięty.	Das Wappen das Siegels ist gut gestochen.
Myśliwy ustrzelił ptakowi skrzydło.	Der Jäger hat dem Vogel einen Flügel abgeschossen.
Grad zawsze wyrządza szkodę.	Der Hagel richtet immer Schaden an.

Intendent więzienia przechowuje klucze od więzienia.	Der Kerkermeister verwahret die Schlüssel des Kerkers.
W więzieniach siedzą zbrodniarze.	In den Kerkern sitzen die Verbrecher.
Ogrodnik kopie w ogrodzie rydlem.	Der Gärtner gräbt in dem Garten mit dem Spaten.
W Polsce znajduje się wiele klasztorów.	In Polen giebt's viel Klöster.
Po polach rośnie pszenica, żyto i owies.	Auf den Aeckern wächst Weizen, Roggen und Hafer.
Piekarze pieką strucle i ciasta wielkanocne (baby).	Die Bäcker backen Striezel und Osterkuchen.
W lecie brzęczą chrząszcze.	Im Sommer schwirren die Käfer.
W zimie jeżdżą saniami.	Im Winter fährt man mit Schlitten.
Uczniowie powinni nauczycieli kochać i szanować.	Die Schüler sollen die Lehrer lieben und ehren.
Dzioby ptaków drapieżnych są krzywe.	Die Schnäbel der Raubvögel sind krumm.
Rowy ściągają wodę.	Die Gräben leiten das Wasser ab.
Krawcy potrzebują nici jedwabnych i zwyczajnych do szycia.	Die Schneider brauchen Seidenfäden und Zwirnsfäden zum Nähen.
Dziewczętom podobają się zwierciadła.	Den Mädchen gefallen die Spiegel.
Nazwiska rzemieślników są rozmaite.	Die Namen der Handwerker sind verschieden.
Szewcy robią bóty i pantofle podług kopyta.	Die Schuster machen die Stiefel und Pantoffeln nach dem Leisten.
Chłopi młócą zboże cepami.	Die Bauern dreschen das Getreide mit den Flegeln.
Sąsiedzi nie zawsze żyją z sobą zgodnie.	Die Nachbarn leben nicht immer mit einander verträglich.
Żądła pszczółek sprawują boleści.	Die Stacheln der Bienchen verursachen Schmerzen.

Forma druga na rodzaj męzki.

(Zweite Declination männlichen Geschlechts.)

Wzory przypadkowania.

Liczba pojedyncza.

1. der Mensch człowiek.	der (ein) Zeuge świadek.
2. des Mensch-en człowieka.	des (eines) Zeuge-n świadka.
3. dem Mensch-en człowiekowi.	dem (einem) Zeuge-n świadkowi
4. den Mensch-en człowieka.	den (einen) Zeuge-n świadka.

Liczba mnoga.

1.	die Mensch-en ludzie.	die Zeuge-n świadkowie.
2.	der Mensch-en ludzi.	der Zeuge-n świadków.
3.	die Mensch-en ludziom.	den Zeuge-n świadkom.
4.	die Mensch-en ludzi.	die Zeuge-n świadków.

Do 2giéj formy (odpowiada ona zupełnie deklinacyi słabéj) należą imiona same żywotne rodzaju tylko męzkiego i we wszystkich przypadkach tak liczby pojedynczéj jak mnogiéj przybierają zgłoskę en, (albo n kiedy pierwotnie kończą się na e,) wyjąwszy przypadek pierwszy liczby pojedynczéj, który rozmaitego bywa zakończenia.

Należą więc 1ód nazwiska cudzoziemskie (Fremdwörter) zakończone na d, t, (jakoto: na at, ant, ent, et, it, ot, st, kt) tudzież na g, ch, k, ph, ar, ai; an, om, np: der Camerad towarzysz, Woiwod, Idiot, der Advocat, Adjutant, Präsident, Poet poeta, Eremit pustelnik, Jurist prawnik, Architekt, Adjunkt, Gimnasiast uczeń gimnazyalny, Theolog, Katholik, Monarch monarcha, Philosoph, Husar, Lakai lokaj, Tyrann, Astronom, oraz nieżywotne z podobnemiż zakończeniami, jak: Komet, Planet, Paragraph.

2re Imiona narodowe (Völkernamen) wyjąwszy zakończone na er, które do formy 1 należą) np: der Kosak Kozak, der Grieche Grek, der Pole Polak, der Kroat Kroat, der Hottentot, der Kalmuck Kałmuk, der Mohr murzyn. Zakończone zaś na ar, jak der Tartar Tatar, der Ungar Węgier i t. p. oraz der Herr pan wyrzucają e przed n w liczbie pojedynczéj. Der Nachbar sąsiad ma 2gi przypadek l. pojedynczéj na s i (n), podobnie der Unterthan poddany s i (en).

3cie Rzeczowniki zakończone na e, albo też utworzone z przymiotników lub imiesłowów np: der Rabe kruk, der Hase zając, der Knabe (Bursche) chłopiec,

der Gehülfe pomocnik, der Junge (od jung) chłopiec, der Reiche (od reich) bogacz, der Weise mędrzec, der Gute dobry, der Große wielki, der Deutsche Niemiec, der Bediente służący, der Reisende podróżny, albo ein Deutscher, ein Bedienter, ein Reisender; bez przedimka zaś w l. mnogiéj Deutsche, Reisende, podług formy I. przymiotników (str. 83).

4te Następujące imiona jednozgłoskowe: der Fürst książe, der Prinz syn panującego, der Graf hrabia, der Herr pan, der Held bohatér, der Hirt pasterz, der Gesell czeladnik, der Knapp giermek, der Schulz wójt, der Schütz strzelec, der Narr (Thor) głupiec, der Geck fircyk, der Lump obdartus (ladaco), der Ahn (der Vorfahr) przodek, i okolice świata, der Ost wschód, der West zachód, der Süd południe, der Nord północ, tudzież der Buchstab litera; co do zwierząt tylko der Ochs wół, der Bär niedźwiedź, - der Spatz wróbel, der Fink zięba; der Pfau paw, odmienia się także podług formy III.

Przykłady na formę drugą.

Hrabia O. jest Polak.	Der Graf O. ist ein Pole.
Posłaniec pana B. jest Czech.	Der Bothe des Herrn B. ist ein Böhme.
Sokół strzelca bije zające, kruki i pawie.	Der Falke des Schützen tödtet Hasen, Raben und Pfauen.
Żołnierze posłuszni są wodzowi.	Die Soldaten gehorchen dem Feldherrn.
Książe mianował kuzyna dziedzicem.	Der Fürst hat den Neffen zum Erben ernannt.
Człowiek poskramia nietylko niedźwiedzie, ale nawet lwy i słonie.	Der Mensch bändigt nicht nur Bären, aber auch Löwen und Elephanten.
Bohatérów wysławiają potomkowie.	Die Helden werden von den Nachkommen gerühmt.
Bogacze rzadko się ujmują za sierotami.	Die Reichen nehmen sich selten der Waisen an.

Forma trzecia na rodzaj mezki i nijaki. (Dritte Declination m. und s. Geschlechts).

Wzory przypadkowania rzeczowników.

1. *jednozgłoskowych* rodzaju *mezkiego*, które w liczbie mnogiéj kreskując się kończą na e.	2. *jednozgłoskowych* rodzaju *nijakiego*, które w liczbie mnogiéj kreskując się kończą na er.	3. *kilkuzgłoskowych* rodzaju *mezkiego* i *nijakiego*, które w l. m. nie kreskując się kończą na e.	4. *jedno- i kilkuzgłoskowych r. mezkiego i nijakiego*, które w l. m. nie kreskując się kończą na en.
Liczba pojedyncza.			
1. der Sohn syn.	das Amt urząd.	der Monat miesiąc.	der Staat państwo.
2. des Sohn-es syna.	des Amt-es urzędu.	des Monat-es miesiąca.	des Staat-es państwa.
3. dem Sohn-e synowi.	dem Amt-e urzędowi.	dem Monat-e miesiącowi	dem Staat-e państwu.
4. den Sohn syna.	das Amt urząd.	den Monat miesiąc.	den Staat państwo.
Liczba mnoga.			
1. die Söhn-e synowie.	die Aemt-er urzędy.	die Monat-e miesiące.	die Staat-en państwa.
2. der Söhn-e synów.	der Aemt-er urzędów.	der Monat-e miesięcy.	der Staat-en państw.
3. den Söhn-en synom.	den Aemt-ern urzędom:	den Monat-en miesiącom.	den Staat-en państwom.
4. die Söhn-e synów.	die Aemt-er urzędy.	die Monat-e miesiące.	die Staat-en państwa.
np. der Baum drzewo (Bäume), der Hut kapelusz (Hüte), der Hahn kogut, Fuchs lis, Propst proboszcz, Stuhl stołek, Kopf głowa.	np das Haus dom (Häuser) das Buch książka, (Bücher), Grab grób, Loch dziura, das Ei jaje, Dorf wieś, Thal dolina.	np. der Kranich żóraw (die Kraniche), der Herzog książę, das Zeugniß świadectwo, der Wiedehopf dudek, das Gebet modlitwa.	np. der Strahl promień (Strahlen), der See jezioro, der Zierrath ozdoba, das Ohr ucho, das Auge oko, der Professor professor.

Podług formy III (która właściwie stanowi *deklinacyę mocną*, gdyż większa część przypadków dobitnie odróżnia się znakami końcowemi) odmieniają się wszystkie inne rzeczowniki rodzaju męzkiego i nijakiego, które co do zakończenia i znaczenia nie należą ani do formy I, ani do II.

Cechą téj formy jest, że w liczbie pojedynczéj przypadek 2gi kończy się na es, 3ci na e *(ciche)*, 4ty jak 1szy; w liczbie mnogiéj zaś przypadek 1szy, 2gi i 4ty są jednakowego zakończenia, t. j. na e albo er; 3ci bowiem przypadek przybiera jeszcze n, jak we wszystkich 4ch formach. Niektóre tylko imiona kończą się w liczbie mnogiéj na en.

Uwaga. Dla przykrego wymawiania często się opuszcza e w przypadku 2 i 3 liczby pojedynczéj np. des Königs, des Generals, Sonntags w niedzielę, des Abends wieczorem, dem Heiland zbawicielowi, Gott sei Dank! Bogu dzięki! a mianowicie po przyimkach bez przedimka np. zu Fuß na na piechotę, von Ort zu Ort z miejsca na miejsce. Cudzoziemskie kończą się tylko w przypadku 2 na s, a rzadko w 3 na e, np. des Capellans, dem Capellan.

Prawidło. W ogólności kończą się w liczbie mnogiéj wszystkie rzeczowniki tylko jednozgłoskowe rodzaju męzkiego na e, rodzaju zaś nijakiego na er i kreskują samogłoski a, o, u.

A) Wyjątki rzeczowników jednozgłoskowych rodzaju męzkiego.

I. *Z zakończeniem na* er, *które oraz zmieniają samogłoski:*

Der Geist duch (die Geister), der Gott bożek (Götter), der Leib ciało, der Mann mąż (Männer), der Rand brzeg,

der Wald las, der Wurm robak (Würmer), tudzież der Vormund opiekun, der Bösewicht złoczyńca i złożone z thum tak r. męzkiego jak nijakiego np. der Reichthum bogactwo, das Herzogthum księztwo.

II. *Z zakończeniem na e, ale nie kreskują samogłosek:*

1ód Imiona utworzone z podwójnéj samogłoski albo dwugłoski np. der Aal węgorz, der Laut głos, der Moor bagno, der Strauß struś.

2re *Następujące:* der Arm ramię, der Dachs borsuk, der Lachs łosoś, Luchs ostrowidz, Docht knot, Dolch sztylet, Dorsch sztokfisz, Halm źdźbło, Huf kopyto, Hund pies, Molch salamandra, Pfad ścieszka, Pfropf korek, Schuh trzewik, Stoff materya (np. jedwabna Seidenstoff), i der Tag dzień.

B) *Wyjątki na rzeczowniki rodzaju nijakiego z zakończeniem na e i nie kreskujące samogłosek.*

1) Imiona materyalne, tudzież oznaczające miarę lub wagę np. das Brod bochen chleba, das Harz żywica, das Erz kruszec, das Oel olej, das Salz sól, das Loth łót, Pfund funt, Schock kopa, das Stück sztuka ꝛc.

2) Wszystkie, które w wymawianiu się przedłużają i mają dwugłoskę albo samogłoskę podwójną np. das Haar włos, das Beet zagon, das Loos los, das Kreuz krzyż, das Seil (Tau) lina (okrętowa), Sieb przetak, Knie kolano, Reich państwo ꝛc.

3) *Następujące:* das Fell skóra, das Fest święto, das Gift trucizna, Heft poszyt, Joch jarzmo, Kinn podbródek, Pferd (Roß) koń, Recht prawo, das Schaf owca, das Schiff okręt.

4) Kreskują się tylko das Floß tratwa i das Rohr trzcina (rura), które i w liczbie pojedynczéj używają się na rodzaj żeński: die Flöße, die Röhre.

C) Podług wzoru 3go wyjmują się *rodzaju nijakiego* na er, kreskując:

Das Gemach gmach, pokój (Gemächer), das Gemüth umysł, das Geschlecht rodzaj, das Gespenst straszydło i das Gewand szata (Gewänder).

D) Co do wyrazów cudzoziemskich przyswojonych tak r. męzkiego jak nijakiego różnych zakończeń, wszystkie odmieniają się podług wzoru 3go np. der Ozean, Patron, Bibliotekar, Offizier, der Crystall; das Institut, Metall, Cruzifix, Diplom. *Wyjmują się na rodzaj męzki i kreskują:* der Altar ołtarz (Altäre), der Canal kanał, der (das) Chor, Admiral, Capellan, Cardinal, tudzież zniemczone der Abt opat, Bischof biskup i der Papst papież (Päpste).

Na rodzaj nijaki z zakończeniem er: das Hospital (Spital) szpital (Hospitäler), das Parlament i Regiment pułk; zaś das Capital kapitał, Mineral minerał, Material materyał i na il zakończone np. das Fossil mają na e i ien bez kreskowania (Minerale, Fossilien rzeczy kopalne). Das Capital kapitel w budownictwie ma Capitäler.

Uwagi. 1. Zakończone na ar (z łacińskiegu *arius*) mają także liczbę mnogą na ien np. der Notar notaryusz, Vikar wikary.

2. Imiona cudzoziemskie, nie dające się podciągnąć pod żadną formę i zachowujące właściwe brzmienie np. Acteur aktor, Capitain kapitan, Chef naczelnik, Souverain panujący, Tambour dobosz i t. p. przybierają w 2 przypadku l. pojedynczéj głoskę s, podobnie i we wszyst-

kich przypadkach liczby mnogiéj np: Friseur fryzyer, des Friseur's, die Friseur's, die Fond's, fundusze, Lord's lordowie, Pudding's pudyngi, Kolibri's; *r. nijakiego* die Genie's geniusze, Cassino's kasyna, Gouvernement's rządy i t. d. albo się kończą na e np. die Balkone.

3) Zakończone na us w l. pojedynczéj są nieodmienne, np: der, des, dem, den Musicus, Clerikus; w l. mnogiéj zaś formują przypadek 1szy podług mowy łacińskiéj na i np: die Musici, albo przybierają już w l. pojedynczéj zakończenie niemieckie na er: die Musiker.

4) Na um zakończone np: das Studium nauka, des Studium's, dem, das S — um, zamieniają um w liczbie mnogiéj na en: die Studien. Niektóre już w l. pojedyńczéj skracają się odrzucając um albo ium, i mają l. mnogą na e np: das Seminar, die S—are, das Substantiv, die S—e.

E) Podług wzoru 4. formy III. przypadkują się oprócz już wymienionych następujące *rodzaju męzkiego:* der Mast maszt, der Zins czynsz (prowizya w l. m.), der Schmerz ból, der Papagei papuga, der Unterthan poddany i Vorfahr przodek (antenat), które to trzy ostatnie i podług formy II się odmieniają; *rodzaju nijakiego:* das Bett pościel, das Hemde koszula, das Ende koniec, das Leid cierpienie, das Gliedmaß członki; *z cudzoziemskich* das Canapen kanapa, das Insekt owad, das Juwel brylant, das Statut prawo i zakończone na or bez akcentu na ostatniéj sylabie np: der Doctor, des Doctors — die Doctoren; z przyciskiem zaś mają e podług wzoru 3go np: der Major, des Majors — die Majore.

Das Herz serce, w liczbie pojedyńczéj do żadnéj nie stosuje się formy: des Herzens, dem Herzen, das Herz; w l. mnogiéj kończy się na en (die Herzen i t. d.).

Uwagi. Niektóre rzeczowniki mają podwójną liczbę mnogą, a to stósownie do odmiennego znaczenia.

Liczba pojedyncza.	*Liczba mnoga.*
der Band tom, oprawa	die Bände
das Band wstążka, zawiasa.	die Bänder.
das Band związek.	die Bande więzy, związki.
der Zoll cło.	die Zölle podatki.
der Zoll cal.	die Zolle cale.
der Dorn cierń ma die Dornen ciernie i Dörner kolce.	
der Fuß noga, (stopa, miara) die Füße nogi, die Fuße stopy.	
das Gesicht twarz, wzrok.	die Gesichter.
das Gesicht widmo, zjawienie.	die Gesichte.

das Horn róg, Hörner rogi (instrumenta), Horne rzeczy rogowe.

das Ding rzecz, die Dinge; die Dinger różne kawałki.

das Licht świéca, Lichter (gwiazdy), palące się świéce, Lichte nie palące się świéce.

das Land kraj (wieś), Länder kraje, Lande prowincye jednego państwa.

der Mond księżyc, die Monde, zaś Monden miesiące.

der Ort miejsce, die Oerter, zaś Orte okolice.

der Sporn, die Spornen ostrogi, die Sporne bodźce.

Liczba pojedyncza.	*Liczba mnoga.*
der Schild tarcza.	die Schilde.
das Schild znak.	die Schilder.
der Stift ćwiek, sztyft.	die Stifte.
das Stift zakon, instytucya, ma	die Stifter i Stifte.
der Strauß struś.	die Strauße.
der Strauß bukiet, (zwada).	Sträuße.
das Tuch chustka.	die Tücher.
das Tuch sukno.	Tuche różne gatunki sukna.
das Wort słowo, die Worte myśli,	Wörter wokabuły.

Wyrazy złożone z mann kończą się pospolicie w liczbie mnogiéj na leute, niekiedy na männer. Leute używa się, mówiąc o ludziach w ogólności, bez względu

na płeć, np: der Ehemann, die Eheleute małżonkowie t. j. mąż i żona, der Bettelmann, die Bettelleute żebracy, Arbeitsleute robotnicy; Männer, mówiąc o osobach poważania godnych, np: Staatsmänner politycy, Ehemänner żonaci (mężowie), Schulmänner pedagogowie; *wyjąwszy*, der Edelmann szlachcic, die Edelleute szlachta i der Hauptmann, Hauptleute kapitanowie.

Przykłady na formę trzecią.

Brzeg szklanki jest rznięty i pozłacany.	Der Rand des Glases ist geschliffen und vergoldet.
Obwód lasu jest wielki.	Der Umfang des Waldes ist groß.
Smak miodu jest słodki, a piołunu gorzki.	Der Geschmack des Honigs ist süß, und des Wermuths bitter.
Kret nie jest bez wzroku.	Dem Maulwurfe fehlt nicht das Gesicht.
Feldmarszałek postanowił na radzie wojennéj zaczepkę nieprzyjaciela.	Der Feldmarschall beschloß im Kriegsrathe den Angriff des Feindes.
Koń boi się ukłucia ostrogi.	Das Pferd fürchtet den Stich des Spornes.
Król szuka tylko dobra kraju.	Der König sucht nur das Wohl des Landes.
Na rynku sprzedają się kury, cielęta, jagnięta, ryby, węgorze i raki.	Auf dem Markte verkauft man Hühner, Kälber, Lämmer, Fische, Aale und Krebse.
Śnieg leży jeszcze na dachu.	Der Schnee liegt noch auf dem Dache.
Widok grobów przejmuje umysł żałością.	Der Anblick der Gräber erfüllt das Gemüth mit Herzeleid.
Zęby grzebienia są wyłamane.	Die Zähne des Kammes sind ausgebrochen.
Knoty świéc palą się jasno.	Die Dochte der Lichter brennen hell.
Połów śledzi zatrudnia wiele narodów.	Der Fang der Häringe beschäftigt viele Völker.

Dzieci przysłuchują się śpiewaniu szczygłów.	Die Kinder hören dem Gesange der Stieglitze zu.
Rogi jeleni i sarn nazywają się rosochy.	Die Hörner der Hirsche nnd der Rehe nennt man Geweih.
Kozły biją się głowami.	Die Ziegenböcke stoßen sich mit dem Köpfen.
Na wiosnę i w jesieni burze są najgwałtowniejsze.	Im Frühlinge und im Herbste sind die Stürme am heftigsten.
Wieśniacy mieszkają po wsiach.	Die Landleute wohnen in den Dörfern.
Ryby łowią się sieciami.	Die Fische fängt man mit den Netzen.
Kupcy mają różne wina.	Die Kaufleute haben vielerlei Weine.
Psy gonią za lisami.	Die Hunde jagen den Füchsen nach.

Forma czwarta na rodzaj żeński.

(Vierte Declination weiblichen Geschlechts).

W z o r y.

Liczba pojedyncza.

1. die (eine) Hand ręka	Schwester siostra.	Tugend cnota.
2. der (einer) Hand ręki	Schwester siostry.	Tugend cnoty.
3. der (einer) Hand ręce	Schwester siostrze.	Tugend cnocie.
4. die (eine) Hand rękę	Schwester siostrę.	Tugend cnotę.

Liczba mnoga.

1. die Händ-e ręce.	Schwester-n siostry.	Tugend-en cnoty.
2. der Händ-e rąk.	Schwester-n siostr.	Tugend-en cnót.
3. den Händ-en rękom.	Schwester-n siostrom.	Tugend-en cnotom.
4. die Händ-e ręce.	Schwester-n siostry.	Tugend-en cnoty.

Do téj formy należą wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego. W liczbie pojed. są nieodmienne, w liczbie mnog. zaś kończą się jedne na e, i kreskują samogłoski a, o, u, drugie na en albo n nie kreskując samogłosek.

Na e, *mają 1ód zakończone na* niß, np: die Kenntniß znajomość, die Kenntnisse, die Finsterniß ciemność, F—sse.

2re następujące jednozgłoskowe i kreskują się: Angst ucisk, Axt siekiera, Bank ławka, Braut narzeczona, Brust pierś, Faust pięść, Frucht owoc, Gans gęś, Gruft grób, Hand ręka, Kluft pieczara, Kraft siła, Kuh krowa, Kunst sztuka, Laus wesz, Luft powietrze, Lust żądza, Macht władza, Magd dziéwka, Maus mysz, Nacht noc, Naht szew, Noth potrzeba, Nuß orzech, Sau świnia, Schnur taśma, Stadt miasto, Wand ściana, Wurst kiełbasa, Zunft cech; oraz złożone: die Ausflucht wybieg, Zusammenkunft miejsce zebrania się, Geschwulst wrzód, a w liczbie mnogiéj tylko używane die Einkünfte dochody.

Złożone z Macht: Ohnmacht mdłość i Vollmacht pełnomocnictwo kończą się na en bez kreskowania: Vollmachten.

Wszystkie inne rzeczowniki tak jedno- jak wielozgłoskowe przybierają en albo n, gdy są zakończone na e, el, er i nie kreskują się np. die Schuld dług (Schulden), die Frau pani, Frauen, die Zahl liczba, die Bank bank, die Hut straż, pastwisko, die Sau dzika świnia, Schule szkoła, Jungfer panna, Insel wyspa, Gräfinn hrabina, Seltenheit osobliwość i t. d. wyjąwszy die Mutter matka i die Tochter córka, które mają w l. m. die Mütter, Töchter.

Uwaga ogólna. W wyrazach złożonych z dwóch i kilku rzeczowników jakiego bądź rodzaju odmienia się tylko wyraz ostatni podług jednéj z 4ch form dotąd wskazanych np. der Schloßgarten ogród zamkowy, der Feldherr wódz, das Rathhaus ratusz, die Haustaube gołąb' domowy, der Maulwurf kret, das Storchnest gniazdo bocianie, der Maulbeerbaum drzewo morwowe i t. d.

Uwagi nad imionami nieforemnemi i ułomnemi.

Nie mają liczby mnogiéj następujące rzeczowniki:

lód *oznaczające odmiany powietrza*, np. der Schnee śnieg, der Hagel grad, das Wetter stan powietrza. 2re *nazwiska zbóż*, np. der Weizen pszenica, der Hafer owies, *wyjąwszy* die Bohnen bób, die Erbsen groch, die Linsen soczewica, które szczegółowo i w liczbie pojedyn. używają się np. wie eine Erbse groß jak ziarnko grochu wielkie. 3cie *Imiona zbiorowe i materyalne*, jak die Milch mleko, das Fleisch mięso, das Geld pieniądze, das Gesinde czeladź, das Holz drzewo, das Heu siano, das Stroh słoma, das Vieh bydło, das Obst owoce i t. d. 4te *Imiona umysłowe* (Begriffsnamen, abstracta) np: der Haß nienawiść, der Verrath zdrada, die Schwindsucht suchoty. 5te *Tryby bezokoliczne i przymiotniki rzeczownie wzięte* das Schreiben pisanie, das Schöne piękne.

Używają się zaś tylko w liczbie mnogiéj: Ahnen przodkowie, Eltern rodzice, Gebrüder bracia, Geschwister rodzeństwo, Beinkleider spodnie, Einkünfte dochody, Kosten (Sporteln) koszta (prawne), Kaldaunen flaki, Masern odra, Molken serwatka, Ostern Wielkanoc, Pfingsten Zielone świątki, Weihnachten Boże narodzenie, Träber słodziny, Trümmer zwaliska, Zinsen prowizya, a z cudzoziemskich: Ferien ferye, Exequien żałobne nabożeństwo, Mobilien ruchomości, die Truppen wojsko.

Przykłady na formę czwartą.

Skromność jest ozdobą panien, i podoba się matkom.	Die Sittsamkeit ist eine Zierde der Jungfern, und gefällt den Müttern.
Kawka jest bardzo podobna do wrony, ale prawie ó połowę mniejsza.	Die Dohle ist der Krähe sehr ähnlich, aber fast um die Hälfte kleiner.
Wilgoć ścian w stancyach	Die Feuchtigkeit der Wände

szkodzi zdrowiu słabowitych osób.	in den Stuben schadet der Gesundheit schwächlicher Personen.
Któżby się nie dziwił pracowitości pszczół i mrówek?	Wer wollte wohl die Emsigkeit der Bienen und Ameisen nicht bewundern?
Przekładam głos przepiórki nad głos kosa.	Ich ziehe die Stimme der Wachtel, der Stimme der Amsel vor.
Płótno piorą ługiem, albo mydłem.	Die Leinwand wäscht man mit Lauge oder mit Seife.
Owoce są po większéj części łupiną okryte.	Die Früchte sind größten Theils mit einer Schale bedeckt.
Mieszkania pokrywają się albo słomą, albo gontami, albo dachówką.	Die Wohnungen werden entweder mit Stroh, oder Schindeln, oder Dachpfannen gedeckt.
Śliwki są owocem pory jesiennéj.	Die Pflaumen sind eine Frucht der Herbstzeit.
Pióra gęsi są użyteczniejsze niż pióra z kaczek.	Die Federn der Gänse sind nützlicher als die Federn der Enten.
Koty czatują na myszy.	Die Katzen lauern den Mäusen auf.
Cebule są przyprawą wielu potraw.	Die Zwiebeln sind eine Würze vieler Speisen.
Słoje zawiązują się pęcherzami, ażeby pozaprawiane rzeczy, jakoto: ogórki, wiśnie, groch i inne owoce długo zachować.	Die Flaschen bindet man mit Blasen zu, um eingemachte Sachen, als Gurken, Kirschen, Erbsen und andere Früchte lang aufzubewahren.
Krowy dają mleko, z którego robi się masło.	Die Kühe geben Milch, wovon die Butter gemacht wird.

II. *O przypadkowaniu imion własnych.*
(Declination der Eigennamen).

I. Imiona własne osób niemieckie i obce przypadkują się dwojako: *z przedimkiem* i *bez przedimka*.

1) *Z przedimkiem są nieodmienne* w liczbie pojedynczéj np. Ludwig, Hosius; des, dem, den Ludwig, Hosius; die Sophie, der Sophie ꝛc.

2) Bez *przedimka* przybierają imiona osób w 2 przypadku s; tylko męzkie zakończone na s, ß, sch, x, z, i żeńskie na e mają ens np. Karl—Karls, Hans—Hansens, Fritz—Fritzens, Sophie — Sophiens ꝛc.

Uwaga. Przy imionach rodowych 2gi przypadek wyraża się przez 's np. Göthe's, Schiller's, Voß's, Jacob's (al. Voß', Jacobs') Werke dzieła; Skarga's Predigten kazania Skargi, Krasicki's Fabeln bajki Krasickiego.

W 3 i 4 przypadku zwykle się kończą imiona na en; ale najlepiéj wcale ich nie odmieniać, albo z przedimkiem np. ich habe das Buch Franz gegeben dałem książkę Franciszkowi, ich habe Caroline gebeten prosiłem Karolinę, die Deutschen haben Lessing viel zu verdanken Niemcy wiele winni Lesyngowi; er zieht Göthe dem Schiller vor przekłada Getego nad Szyllera.

Liczba mnoga tworzy się, przydając imionom własnym osób niemieckim rodzaju męzkiego, a obcym na on, am *e*, zaś na o końcówkę ne, jako w łacińskim języku mającym 2gi przypadek na *nis* (np. die Ludwige, Lessinge, Cicerone).

Męzkie na a, e, i, el, en, er, i nijakie na chen zostają nieodmienne np. die Göthe, die Schiller, die Seneca, die Hannchen, Schlegel, Jacobi.

W przypadku 3cim przyjmują wszystkie n, jeśli w 1m przypadku na n nie są zakończone np. den Ludwigen, Schiller'n ꝛc. Żeńskie imiona osób mają we wszystkich przypadkach liczby mnogiéj en albo n die Sophie'n, Wilhelminen, Bertha'n, Nanny'n ꝛc.

Takie imiona używają się w liczbie mnogiéj: 1) gdy jako istotne imiona własne kilku osobom się przynależą np: die Sophie'n, die beiden Schlegel (bracia); albo 2) gdy imie własne jako pospolite przenosi się do więcéj osób z podobnemi przymiotami np: die Schiller ſind ſelten rzadko takich jakim był Szyller.

Przykłady.

Bajki Gellerta są nauczające.	Gellert's Fabeln ſind lehrreich.
Getego Ifigenia i Szyllera Dziewica orleańska podobają się każdemu.	Göthe's Iphigenia und Schiller's Jungfrau von Orleans gefallen Jedermann.
Adelunga słownik jest szacowném dziełem.	Adelung's Wörterbuch iſt ein ſchätzbares Werk.
Zasługi Leibnica.	Leibnitz'ens Verdienſte.
Herderowi, Lesyngowi, Wilandowi i Fossowi winni Niemcy wiele dzieł uczonych.	Herder, Leſſing, Wieland und Voß verdanken die Deutſchen viele gelehrte Werke.
Znałem osobiście Geca, Getego i Szyllera.	Ich habe Götz, Göthe und Schiller perſönlich gekannt.
Śmierć Maryi Teresy.	Maria Thereſi'ens Tod.
Rządy Maryi Ludwiki.	Maria Luiſe'ns Regierung.
Ten bukiet należy do Cecylii, a tamten do Eufemii.	Dieſer Strauß gehört Cecilien und jener Euphemien.
Kto się ożenił z Ludwiką?	Wer hat Luiſe geheirathet?
Do potęgi państwa Rossyjskiego dwie w dziejach świata sławne Katarzyny wielce się przyczyniły.	Zur Macht des ruſſiſchen Reichs haben zwei weltberühmte Katharinen viel beigetragen.

Uwagi. 1 Imiona własne w liczbie mnogiéj nigdy się nie kreskują, ani się kończą na er np: Hartmann nie Hartmänner lecz Hartmanne; podobnież Fuchs, Wolf, Sturm i t. p. mają Fuchſe, Wolfe, Sturme.

2. Częstokroć nazwisk miast i wsi mianowicie za-

kończonych na s, x, z, nie wypada odmieniać; w takim więc razie użycie ich w przyp. 2gim zastępuje się dodaniem przyimka von, albo wyrażenia der Stadt, des Dorfes np: die Gegenden von Cadix, albo die Gegenden der Stadt Cadix okolice Kadyxu, zamiast Cadixens Gegenden, die Einwohner Lublin's albo von Lublin albo der Stadt Lublin mieszkańcy Lublina.

3. Nazwiska osób żeńskich w liczbie pojedynczéj nie powinny się kończyć na inn, en, albo sche (jak gminnie mówią); one bowiem zakończenie rodzaju mezkiego zachowują, a zatém nie die Meier'inn Mejerowa, Mejerówna, die Frau Schulzen pani Szulcowa, die Sommer'n albo Sommer'sche Zomerówna, Zomerowa, lecz die Frau Schulz, Fräulein Meier, Jungfer Sommer; chociaż weszło w zwyczaj, dom albo rodzinę przydatkiem głoski s oznaczać, np: er ist bei Schmit's jest u Szmitów. Ich gehe zu Müller's idę do Mylerów; Werner's sind verreis't Wernerowie wyjechali, t. j, die Familie Werner, albo die Werner'sche Familie ist verreis't.

4. Kiedy imie własne rodowe poprzedzone jest jakim rzeczownikiem z przedimkiem oznaczającym *godność* lub *stan* (König, Fürst, Graf, Herr), wówczas tylko rzeczownik się odmienia, imie zaś własne pozostaje nieodmienne, np: die Thaten des Kaisers Alexander czyny Cesarza Alexandra, die Reisen des Freiherrn von Humboldt podróże barona Humbolta, das Haus des Herrn B. dom pana B.

5. Kiedy zaś nazwisko osoby poprzedzone jest od rzeczownika bez przedimka albo od imienia na chrzcie nadanego, wtenczas tylko właściwe nazwisko osoby odmienia się, np: König Friedrich's Schriften króla Fryde-

ryka pisma, Christian Fürchtegott Gellert's Fabeln; Dr. Johann Christian August Heyse's Sprachlehre, Friedrich von Schiller's Werke.

6. Co się tyczy imion własnych łacińskich, te odmieniały się niegdyś podług deklinacyj łacińskich bez przedimka, np: Ciceronis Reden, Phädri Fabeln, der Reichthum Crösi; teraz zaś lepiéj odmieniać je na sposób niemiecki np: Cicero's Reden albo die Reden des Cicero mowy Cycerona, Phädrus' Fabeln albo die Fabeln des Phädrus; Christi albo Christus' Geburt Narodzenie Chrystusa, Mariä albo Maria Heimsuchung Nawidzenie N. P. M.

III. *O składni rządu rzeczowników.*
(Rection der Substantive).

Uwagi poprzednicze. Składnia uczy składać, to jest łączyć wyrazy w zdanie, a zdania w okresy albo peryody.

Zdanie jest to wyrażenie myśli słowami. Głównemi częściami zdania są: *subjekt*, to jest przypadek 1szy, o którym mowa, i *predykat* czyli słowo osobiste objawiające stan albo czynność subjektu np: die Rose blüht róża kwitnie, ich lese ja czytam, die Blumen welken kwiaty więdnieją.

Ile razy predykat nie jest słowem, lecz przymiotnikiem, imiesłowem albo rzeczownikiem, wówczas przychodzi w pomoc słowo posiłkowe sein *być* albo werden *stać się*, i wyraz taki nazywa się *złącznik* (copula) np: der Mensch ist sterblich człowiek jest śmiertelny; du bist ein Geschöpf ty jesteś stworzeniem, der Gesang war entzückend śpiew był zachwycający, die Blumen werden welk. W tych przykładach: der Mensch, du, der Gesang, die

Blumen są *subjektem*, ist, bist, war, werden *złącznikiem*, sterblich, ein Geschöpf, entzückend, welk *predykatem*.

Przypadek rządzony od słowa albo przyimka zowie się *objektem* np: Ich schreibe einen Brief ja piszę list; der Hund schmeichelt seinem Herrn pies pochlebia swemu panu; der Knecht fährt in den Wald parobek jedzie do lasu.

Prawidła. Dwa lub więcéj rzeczowników w jednėm zdaniu po sobie następujących kładą się albo wszystkie w tymże, albo każdy w odmiennym przypadku.

1. *Kładą się w tymże samym przypadku* 1ód gdy nazwiska kilku rzeczy razem się wyliczają, to jest gdy są w tym samym stosunku ze słowem np: Reichthümer, Ehre und Ansehen machen uns nicht immer glücklich bogactwa, dostojeństwo i znaczenie nie zawsze nas uszczęśliwiają.

2re gdy do rzeczownika albo zaimka, aby go tym dokładniéj oznaczyć, dodajemy inny rzeczownik, co się nazywa *dodatnią* czyli *apozycyą*, np: dieses Haus gehört dem Herrn N. meinem Nachbarn ten dom należy do pana N. mego sąsiada; unter Constantin dem ersten christlichen Kaiser za Konstantyna pierwszego chrześciańskiego cesarza.

3cie gdy stosownie do składni rządu dwa rzeczowniki są połączone spójnikami: und i, oder albo, so — wie tak—jak, als jak, aniżeli: entweder —oder albo—albo, sowohl — als tak — jak, weder—noch ani—ani, np: er hat Vater und Mutter verloren stracił ojca i matkę. Der Bruder und die Schwester sind in der Kirche brat i siostra są w kościele. Sage es dem Vater oder der Mutter powiedz to ojcu albo matce. Der Herr ist so gut wie die Frau pan jest tak dobry jak pani. Der Mann ist besser als die Frau mąż jest lepszy aniżeli żona. Ich lese entweder den

Warschauer Courier, oder die Berliner Zeitung czytam albo kuryera warszawskiego, albo gazetę berlińską. Fische und Krebse leben sowohl in den Flüßen als in den Seen ryby i raki żyją zarówno w rzekach jak w stawach. Ich habe weder den Bruder noch die Schwester gesehen nie widziałem ani brata, ani siostry.

II. *Kładą się każdy w odmiennym przypadku:*

1ód. Gdy z dwóch rzeczowników jeden oznacza własność, posiadanie albo przyczynę, drugi rządzony od pierwszego jako zależny kładzie się w przypadku 2gim na pytanie czyj? czego? jaki? np. das Haus des Eigenthümers dom właściciela, die Erziehung der Kinder wychowanie dzieci, Professor der Universität.

2re Gdy oznacza pewną ilość, miarę, wagę i t. p. np. eine Menge reifer Früchte mnóstwo dojrzałych owoców, eine Meile Weges mila drogi, eine Flasche rothen Weins butelka czerwonego wina.

Uwaga. Częstokroć przypadku 2go rozpoznać nie można np. ein Pfund Wolle funt wełny, eine Heerde Schafe trzoda owiec. Ztąd weszło w zwyczaj wyrażać rzeczy podzielne w przypadku 1szym zamiast w drugim np. ein Stückchen Brod (zamiast Brodes) kawałek chleba, ein Glas Wasser szklanka wody.

3cie. Przy zaimkach, liczebnikach i przymiotnikach w stopniu wyższym i najwyższym rzeczownie wziętych np. Niemand unserer Bekannten nikt z naszych znajomych; welche seiner Schwestern? któraż z jego sióstr? Einer meiner Freunde jeden z moich przyjaciół; unser einer jeden z nas, es waren ihrer fünf było ich pięciu; der jüngere oder der älteste deiner Brüder młodszy czy nastarszy z twoich braci.

Uwaga. Tenże przypadek 2gi wyraża się często przez przyimek von jak w polszczyźnie np. einer von uns, der jüngere von deinen Brüdern.

4te. Wyrażając przymiot, stan, ród np. ein Kind böser Art dziecię złośliwego charakteru; seines Handwerks ein Schneider z rzemiosła krawiec, seiner Geburt ein Deutscher rodem Niemiec, seines Geschlechts ein Edelmann stanu szlacheckiego, Preußens König król pruski.

Uwaga. Pospolicie zastępuje się przez von np. der König von Preußen, ein Pole von Geburt, von Adel rodem Polak, szlachcic; ein Jüngling von guter Erziehung młodzieniec dobrego wychowania, ein Ring von Gold pierścień ze złota, eine Sammlung von Edelsteinen zbiór drogich kamieni, ein Brunnen von 20 Ellen Tiefe studnia 20tu łokci głębokości, ein Gehalt von 6000 Gulden pensya 6000 złotych.

ROZDZIAŁ VII.

I. *O przypadkowaniu przymiotników.*

(Von der Biegung der Beiwörter).

Przymiotniki położone przed rzeczownikami jako atrybuty przypadkują się trojakim sposobem: 1ód *bez przedimka*, 2re *z przedimkiem pewnym*, 3cie *z przedimkiem niepewnym*.

I. *Forma bez przedimka.* (Starke Adjectiv-Form).

Przymiotniki bez przedimka biorą we wszystkich przypadkach zakończenie przedimka pewnego, stósownie do rodzaju.

Wzór przypadkowania.

	Liczba pojedyncza. rodzaj męzki	żeński	nijaki	*L. mnoga.* na 3 rodzaje.
1.	Gut-er	gut-e	gut-es	gut-e
2.	gut-es (en)	gut-er	gut-es (en)	gut-er
3.	gut-em	gut-er	gut-em	gut-en
4.	gut-en	gut-e	gut-es	gut-e.

Przykłady na przymiotniki: roth, schwarz, grün.

Liczba pojedyncza.

	rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1.	rother Wein czerwone wino.	schwarze Erde czarna ziemia.	grünes Tuch zielone sukno.
2.	rothes / rothen } Weines	schwarzer Erde	grünes / grünen } Tuches
3.	rothem Weine	schwarzer Erde	grünem Tuche
4.	rothen Wein	schwarze Erde	grünes Tuch.

Liczba mnoga.

1.	rothe Weine	schwarze Erden	grüne Tuche
2.	rother Weine	schwarzer Erden	grüner Tuche
3.	rothen Weinen	schwarzen Erden	grünen Tuchen
4.	rothe Weine	schwarze Erden	grüne Tuche.

Uwagi. 1. Drugi przypadek liczby pojedynczéj w rodzaju męzkim i nijakim najczęściéj się kończy na en, a to dla lepszego brzmienia zapobiegając powtórzeniu s, razem w przymiotniku i rzeczowniku, np. männlichen (zamiast männliches) Geschlechts rodzaju męzkiego, seligen (zamiast seliges) Andenkens świętéj pamięci. Sei nur frohen Muthes bądź tylko wesołéj myśli.

2. Podobnież przymiotniki zakończone pierwotnie na m, np. arm, bequem, fromm, lahm przybierają dla łagodniejszego wymówienia w przypadku trzecim n, zamiast m, np. von vornehmen (zamiast vornehmem) Stande znakomitego stanu; mit lahmen (zamiast mit lahmem) Fuße z kulawą nogą.

3. Przypadek 5ty brzmi jak 1szy np. theurer Vater! drogi ojcze! liebes Brüderchen! kochany braciszku! Podobnie i w liczbie mnogiéj: liebe (a nie lieben) Freunde! kochani przyjaciele!

4. Podług téj formy odmieniać się może (wyjąwszy przypadek 2gi liczby pojedynczéj) przymiotnik wraz z rzeczownikiem, poprzedzony od zaimka osobistego ich, du, wir, ihr, Sie np. ich armer Junge ja biedny chłopiec, du liebes Kind ty kochane dziecię; Sie, gnädiger Herr WPan Dobrodziéj. Zwykle jednak wyraża się przymiotnik mianowicie w przypadku 3cim liczby pojedynczéj, a w 1ym i 4tym mnogiéj podług słabéj formy np. wir armen Leute my biedni ludzie.

Najwłaściwiéj zaś zamiast owéj odmiany przy osobie 2giéj a nie 1széj we wszystkich przypadkach zaimka wyrażać rzeczownik wraz z przymiotnikiem w przypadku 5tym jak w polszczyznie np. (Du, Deiner, Dir, Dich) lieber Sohn!; (Ihr, Euer, Euch, Euch) gute Kinder!; (Sie, Ihrer, Ihnen, Sie) lieber Herr. (104—5).

5. Forma ta używa się, ile razy imie przymiotne poprzedzone jest od jednego z wyrazów określających, ale nieodmiennych (Bestimmwörter mit mangelnder Biegung): etwas nieco, genug (ziemlich) dosyć, allerlei (vielerlei) rozmaity, dergleichen taki, lauter sam; niekiedy viel wiele, wenig mało, mehr więcéj i po liczebnikach zwei, drei (gdy się nie przypadkują), vier i t. d. np. viel schönes Getreide wiele pięknego zboża, fünf schlaflose Nächte pięć nocy bezsennych, wenig alter Wein mało starego wina.

Przykłady.

Stare wino dodaje po większéj części choremu nowych sił.	Alter Wein giebt größten Theils dem Kranken neue Kräfte.
Słodkie mléko, czysta woda, wystałe piwo są zdrowemi napojami.	Süße Milch, klares Wasser, ausgestandenes Bier sind gesunde Getränke.
Złe przykłady psują dobre obyczaje.	Böse Beispiele verderben gute Sitten.
Szklanka zimnéj wody orzeźwia znużonego wędrowca.	Ein Glas frischen Wassers erquickt den müden Wanderer.
Przyjemnie jest spoczywać w cieniu chłodnych drzew na zielonéj trawie.	Es ruhet sich sanft im Schatten kühler Bäume auf grünem Grase.
Oto Pan masz surową szynkę, ser holenderski, świeże masło, dobrze wypieczony chleb i na miękko gotowane jaja.	Hier haben Sie rohen Schinken, holländischen Käse, frische Butter, wohlausgebackenes Brod und weich gekochte Eier.
Nie dobrzy to obywatele, którzy tylko z bojaźni są posłuszni.	Das sind nicht gute Bürger, die nur aus Furcht gehorchen.
Napiszże list na nieco lepszym papierze.	Schreibe doch den Brief auf etwas besserem Papier.
Częstowano nas różnemi smacznemi potrawami.	Man bewirthete uns mit allerlei schmackhaften Speisen.
Zachowuj się ciągle wedle przepisu danego ci przez lekarza.	Verhalte dich stets nach deines Arztes gegebener Vorschrift.
We wszystkich stolicach znajdują się uczeni ludzie.	In allen Haupstädten giebt's gelehrte Männer.
Zapach róż kwitnących zachwyca.	Der Geruch blühender Rosen entzückt.

II. *Forma z przedimkiem pewnym* (Schwache Adjectiv-Form).

Z przedimkiem pewnym przymiotniki tak się odmieniają: w przypadku pierwszym liczby pojedynczéj na

wszystkie rodzaje, oraz w przypadku czwartym tejże liczby na rodzaj żeński i nijaki kończą się na e, w innych zaś przypadkach obu liczb na en.

Wzór przypadkowania.

Liczba pojedyncza.			*L. mnoga.*
rodz. męzki.	*żeński.*	*nijaki.*	*na 3 rodzaje.*
1. der gut=e dobry.	die gut=e dobra.	das gut=e dobre.	die gut=en dobrzy (e)
2. des gut=en	der gut=en	des gut=en	der gut=en
3. dem gut=en	der gut=en	dem gut=en	den gut=en
4. den gut=en	die gut=e	das gut=e	die gut=en

Przykłady na przymiotnik lieb wraz z rzeczownikami.

Liczba pojedyncza.

rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1. der liebe Bruder kochany brat.	die liebe Mutter kochana matka.	das liebe Kind kochane dziecię.
2. des lieben Bruders	der lieben Mutter	des lieben Kindes
3. dem lieben Bruder	der lieben Mutter	dem lieben Kinde
4. den lieben Bruder.	die liebe Mutter	das liebe Kind.

Liczba mnoga.

1. die lieben Brüder	die lieben Mütter	die lieben Kinder
2. der lieben Brüder	der lieben Mütter	der lieben Kinder
3. den lieben Brüdern	den lieben Müttern	den lieben Kindern
4. die lieben Brüder	die lieben Mütter	die lieben Kinder

Podług téj formy przypadkują się także przymiotniki poprzedzone od wyrazów określnych, oznaczających rodzaj przez zakończenie r, e, s, jakiemi są: 1) *zaimki:* dieser (derjenige) ten, jener ów, derselbe ten sam, jeder (jeglicher) każdy, welcher który i solcher taki, 2) *ogólne liczebniki:* aller wszystek, einiger (mancher) niektóry, etlicher kilka, tudzież vieler wiele, weniger mało, mehrer

kilka, verschiedener różny, anderer inny, folgender następny, erwähnter wspomniany.

Uwaga. Przy einige, etliche, mehre albo mehrere, manche, viele, alle, przymiotnik zwykle się kończy w przypadku 1szym i 4tym liczby mnogiéj na e podług formy I. np: einige schöne (zamiast schönen) Bücher kilka pięknych książek; w 2. przypadku już regularnie einiger albo etlicher schönen Bücher.

Przykłady.

Zadziwiający bieg komet przestrasza lud prosty.	Der wunderbare Lauf der Kometen erschreckt das gemeine Volk.
Prawdziwa przyjaźń może tylko pomiędzy cnotliwymi istnieć.	Die echte Freundschaft kann nur unter den Tugendhaften bestehen.
Życie ludzkie wystawione jest na wiele niebezpieczeństw.	Das menschliche Leben ist vielen Gefahren ausgesetzt.
Widok wschodzącego słońca jest wspaniały.	Der Anblick der aufgehenden Sonne ist prachtvoll.
Dobroć wszechmocnego Boga jest nieograniczona.	Die Güte des allmächtigen Gottes ist unbegrenzt.
Wiekopomnemu Alexandrowi Cesarzowi państwa Rossyjskiego winna była Europa przywrócenie powszechnego pokoju.	Dem verewigten Alexander, Kaiser des russischen Reichs, verdankte Europa die Wiederherstellung der allgemeinen Ruhe.
W młodocianym wieku popełniają się różne błędy lekkomyślne.	In dem jugendlichen Alter werden manche leichtsinnige Fehler begangen.
Konie arabskie są najszybsze.	Die arabischen Pferde sind die schnellsten.
Korzyści szkół publicznych są wielkie.	Die Vortheile der öffentlichen Schulen sind groß.
Prawom boskim i ludzkim trzeba być posłusznym.	Den göttlichen und menschlichen Gesetzen muß man gehorchen.

Tym małym dzieciom podoba się ów przyjemny lasek.	Diesen kleinen Kindern gefällt jenes anmuthige Wäldchen.
Któryż to poczciwy chłopiec zwrócił ci ten sam złoty pierścionek?	Welcher ehrliche Knabe hat dir denselben goldenen Ring abgegeben?
Wszystek zielony jarmuż stoi jeszcze w ogrodzie.	Aller grüne Braunkohl steht noch im Garten.
Następny rozczulający przykład niech wam posłuży za przestrogę.	Folgendes rührende Beispiel möge euch zur Warnung dienen.

III. *Forma z przedimkiem niepewnym.*

(Gemischte Adjectiv-Form).

Przedimek niepewny ein nie ma cech rodzajowych (r, s) w przypadku 1szym na rodzaj męzki i nijaki, tudzież w przypadku 4tym na rodzaj nijaki; w tychże więc przypadkach przybiera przymiotnik zakończenie podług formy mocnéj (I), a w innych podług słabéj (II).

Wzory przypadkowania.

Liczba pojedyncza.

	rodzaj męzki	*żeński.*	*nijaki.*
1.	ein gut-er	eine gut-e	ein gut-es
2	eines gut-en	einer gut-en	eines gut-en
3.	einem gut-en	einer gut-en	einem gut-en
4.	einen gut-en	eine gut-e	ein gut-es.

Uwaga. Ponieważ przedimek niepewny niema liczby mnogiéj, mogą więc przymiotniki odmieniać się bez przedimka (podług formy I.) biorąc zakończenie liczby mnogiéj przedimka pewnego.

Przykłady na przymiotniki jung, reich, schön.

Liczba pojedyncza.

	rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1.	ein junger Mann młody człowiek (mąż)	eine reiche Frau bogata pani (żona)	eine schönes Dorf piękna wieś.
2.	eines jungen Mannes	einer reichen Frau	eines schönen Dorfes
3.	einem jungen Mann(e)	einer reichen Frau	einem schönen Dorfe
4.	einen jungen Mann	eine reiche Frau	ein schönes Dorf.

Liczba mnoga.

1.	junge Männer	reiche Frauen	schöne Dörfer
2.	junger Männer	reicher Frauen	schöner Dörfer
3.	jungen Männern	reichen Frauen	schönen Dörfern
4.	junge Männer	reiche Frauen	schöne Dörfer.

Podobnie przypadkują się przymiotniki w liczbie pojedynczéj z nieodmiennemi wyrazami określnemi etwas ꝛc. (str. 84. 5), tudzież z zaimkami dzierżawczemi: mein, dein, sein, unser, euer, ihr i liczebnikiem kein np. mein neuer Hut mój nowy kapelusz, deine liebe Mutter twoja kochana matka, sein großes Haus jego wielki dom, kein schlechtes Kleid żadna zła suknia; w liczbie mnogiéj zaś idą podług słabéj formy np. seine großen (a nie seine große) Häuser.

Przykłady.

Niewdzięczność jest szkaradnym występkiem, a przecież ze wszystkich najpowszechniejszym.	Undankbarkeit ist ein häßliches Laster, und dennoch das häufigste von allen.
Grzeczne słowo i uprzejme spojrzenie rozweselają i częstokroć przyjemniejsze są od wielkiego daru.	Ein freundliches Wort und ein freundlicher Anblick erfreuen, und sind oft angenehmer als eine große Gabe.
Ucho angielskiéj igły jest małe.	Das Oehr einer englischen Nähnadel ist klein.
Nieznanemu psu nie trzeba dowierzać.	Einem fremden Hunde ist nicht zu trauen.
Nie lubię pisać miękkiém piórem.	Ich schreibe nicht gern mit einer weichen Feder.
Byliśmy w wielkiém niebezpieczeństwie.	Wir waren in einer großen Gefahr.
Ojciec kupił mi mosiężny cyrkiel, niemiecką grammatykę i angielski scyzoryk.	Der Vater hat mir einen messingenen Zirkel, eine deutsche Sprachlehre und ein englisches Federmesser gekauft.

Woda jest zdrowym napojem i częstokroć milszym z dzbanka glinianego, aniżeli ze szklanki kryształowéj albo ze złotego puhara.

Das Wasser ist ein gesundes Getränk, und schmeckt oft besser aus einem irdenen Kruge, als aus einem kristallenen Glase oder aus einem goldenen Becher.

Upór młodego człowieka jest kary godném wykroczeniem.

Die Hartnäckigkeit eines jungen Menschen ist ein strafbares Vergehen.

II. *O stopniowaniu przymiotników i przysłówków.*
(Von der Steigerung der Beiwörter und Nebenwörter).

1. Przymiotniki, gdy są położone przed rzeczownikami, stopniują się w ten sposób: *z przedimkiem pewnym w przypadku pierwszym na wszystkie trzy rodzaje przybierają w stopniu wyższym* (in der zweiten oder höheren Stufe) zakończenie 're, w stopniu najwyższym (in der dritten oder höchsten Stufe) 'ste, *dodając tymże zakończenie w innych przypadkach końcówki stósowne do trzech wzorów przypadkowania przymiotników* (zobacz str. 83, 86, 88).

Przykłady z przedimkiem pewnym.

Schön na r. m. der schöne piękny, der schönere piękniejszy, der schönste (Tag) najpiękniejszy (dzień).

Breit na r. ż. die breite szeroka, breitere szersza, die breiteste (Straße) najszersza (ulica).

Hell na r. n. das helle jasne, das hellere jaśniejsze, das hell'ste (Auge) najjaśniejsze (oko).

Z przedimkiem niepewnym.

Klein; ein kleiner mały, ein kleinerer (Knabe) mniejszy (chłopiec).*

Leicht; eine leichte łatwa, eine leichtere (Sache) łatwiejsza (rzecz).

Schwer; ein schweres ciężkie, ein schwereres (Gewissen) cięższe (sumienie).

**Uwaga.* *Stopień najwyższy z przedimkiem niepewnym nie używa się*, wyjąwszy ein höchstes Wesen najwyższa istota, albo *gdy przymiotnik będzie złożony z wyrazu* aller, np. ein allerliebstes Kind najukochańsze dziecię.

Bez przedimka.

Süß; süßer słodki, süßerer słodszy, süßester (Honig) najsłodszy (miód).

Fruchtbar; frachtbare żyzna, fruchtbarere żyzniejsza, fruchtbarste (Erde) najżyzniejsza (ziemia).

Theuer; theures drogie, theureres droższe, theuerstes (Werk) najdroższe (dzieło).

Uwagi. Przymiotniki pierwotnie zakończone na el, en er, odrzucają zwykle dla lepszego brzmienia e, przed el, en, er, nie tylko w stopniu równym, ale i w wyższym np. edel szlachetny, das edle, das edlere (Geschöpf stworzenie); vollkommen doskonały, die vollkommne, die vollkommnere (Gestalt postać): bitter gorzki, der bittere, der bittrere (Geschmack smak).

Podobnież i w stopniu najwyższym wyrzuca się wszędzie e przed st, byleby wyrazy nie kończyły się na d, t, z, ß, np. wild dziki, der wilde, wildere, wildeste (Strom potok); sanft łagodny, die sanfte, sanftere, sanfteste (Tugend cnota); kurz krótki, der kurze, kürzere, kürzeste (Augenblick chwila); süß słodki, das süße, süßere, süßeste (Andenken pamiątka).

2. Przymiotniki w znaczeniu przysłówków tak się stopniują: *w stopniu wyższym dodaje się do ich pierwotnego zakończenia zgłoska* er, np. schön piękny (ie), er schreibt schöner als ich pisze piękniéj odemnie; reich bo-

gaty (o), sie waren reicher gekleidet als wir bogaciéj byli ubrani aniżeli my.

W stopniu zaś najwyższym dodaje się do pierwotnego zakończenia zgłoskę sten, albo (ste), *z przydatkiem przyimka zrośniętego* am, lub auf's (zamiast auf das) *przed wyrazem* am np. am schönsten, albo auf das, auf's schönste najpiękniéj, er arbeitet am fleißigsten (auf's fleißigste) pracuje najpilniéj, aber er lebt auch am glücklichsten (auf's glücklichste), ale żyje też najszczęśliwiéj (jak najszczęśliwiéj).

Uwaga. Niektóre tylko przysłówki z zakończeniem na st, dotąd zachowują się, i to prawie wszystkie w znaczeniu stopnia równego, jak: gütigst (gefälligst, gnädigst) łaskawie, ergebenst (gehorsamst) uniżenie, längst dawno, jüngst (unlängst) niedawno, höchst (äußerst) nader, innigst (herzlichst, inständigst) serdecznie, allerliebst prześlicznie, allergnädigst (huldreichst) najmiłościwiéj, unterthänigst (demüthigst) najpokorniéj, zunächst (zuerst) najpiérw; podobnie z zakończeniem na stens, jak: wenigstens przynajmniéj, bestens najlepiéj, höchstens najwyżéj, nächstens przy najbliższéj sposobności, meistens po większéj części, spätestens najpóźniéj.

Cesarz raczył deputowanych miasta najmiłościwiéj wysłuchać.	Der Kaiser geruhete die Abgeordneten der Stadt allergnädigst anzuhören.
Dziękuję Panu uniżenie.	Ich danke Ihnen ergebenst.
Wybacz Pan z łaski swojéj.	Verzeihen Sie gütigst.
Prosił go najpokorniéj o przebaczenie.	Er bat ihn demüthigst um Verzeihung.
Nie dawno chciałem róż narwać i ukłułem się w rękę.	Jüngst wollt' ich Rosen brechen und stach mich in die Hand.
Poleć mnie Pan jak najlepiéj kochanemu ojcu swojemu.	Empfehlen Sie mich bestens Ihrem lieben Vater.

Najwięcéj trzy talary dałbym za to.	Ich würde höchstens drei Thaler dafür geben.

Karol uczy się pilnie, Paulina uczy się pilniéj, Piotr wszelako uczy się najpilniéj.	Carl lernt fleißig, Pauline lernt fleißiger, Peter lernt doch am fleißigsten.
Gwiazdy świécą jasno, księżyc świéci jeszcze jaśniéj, ale najjaśniéj świéci słońce.	Die Sterne scheinen hell, der Mond scheint noch heller, am hellsten aber scheint die Sonne.
Ja rano wstaję, moja siostra wstaje jeszcze raniéj, ale ojciec zawsze najraniéj wstaje.	Ich stehe früh auf, meine Schwester steht noch früher auf, aber der Vater steht immer am frühsten auf.

3. Niektóre przymiotniki kréskują samogłoski a, o, u, w stopniu wyższym i najwyższym, np: lang długi *jako przysłówek* ma länger dłużéj, am längsten najdłużéj albo aufs längste jak najdłużéj: *jako przymiotnik* ma np: na rodzaj męzki der lange długi, der längere dłuższy, der längste (Tag) najdłuższy (dzień).

Kréskują się więc w stopniowaniu następujące: alt stary, arg zły, arm ubogi, fromm pobożny, grob gruby, groß wielki, hart twardy, jung młody, kalt zimny, klug mądry, krumm krzywy, kurz krótki, lang długi, roth czerwony, scharf ostry, schwach słaby, schwarz czarny, stark mocny i warm ciepły.

4. *Stopniują się nieforemnie* w znaczeniu przymiotników:

Gut: der gute dobry, der bessere lepszy, der beste najlepszy.
Hoch, der hohe wysoki, der höhere wyższy, der höchste najwyższy.
Nah, der nahe blizki, der nähere bliższy, der nächste najbliższy.
Viel, viele wielu, mehre kilku, die meisten największa część.

w znaczeniu przysłówków:

viel wiele, mehr więcéj, am meisten najwięcéj.

bald rychło, eher rychléj, am ehesten najrychléj.
gern chętnie, lieber chętniéj, am liebsten najchętniéj.
oft często, öfter częściéj, am öftesten najczęściéj.

Niektórym brakuje jednego ze stopni, jako to:

Stopień równy.	*wyższy.*	*najwyższy.*
der äußere ostatni, zewnętrzny.	,,	der äußerste od samego końca.
der erste pierwszy,	der erstere wcześniejszy	,,
der letzte ostatni,	der letztere późniéjszy.	,,
der hintere tylny, ostatni.	,,	der hinterste od samego tyłu.
der innere wewnętrzny.	,,	der innerste od samego środka.
	der mindere mniejszy.	der mindeste najmniejszy
der obere górny.	,,	der oberste na samym wierzchu.
der untere dolny	,,	der unterste od samego spodu.
der vordere przedni.	,,	der vorderste od samego przodu.

Uwagi. Erster i letzter w stopniu wyższym używają się lód porównywajac dwie rzeczy z sobą, zamiast jener ów (tamten) i dieser ten, albo *pierwszy i drugi* np: Ehrliebe und Ehrgeiz sind zwei verwandte Eigenschaften; erstere hebt, letzterer vernichtet den Menschen, miłość honoru i duma są dwa spokrewnione przymioty; pierwsza wznosi człowieka, druga go poniża.

2re w znaczeniu (*późniéjszy, przedostatni, wcześniéjszy, pierwszy)*, np: ich habe deine ersteren Briefe noch alle aufbewahrt, aber der erste ist doch verloren gegangen, pierwsze twoje listy dotąd wszystkie zachowałem, najpierwszy wszelako zaginął. Laut den letzteren Nachrichten wird es noch nicht die letzte Schlacht sein, podług najpóźniéj-

szych (przedostatnich) wiadomości nie będzie to jeszcze ostatnia bitwa.

5. Porównanie dwóch rzeczy w stopniu równym wyraża się przez so — wie, (niekiedy als), po stopniu wyższym przez als, (a nie denn); po stopniu zaś najwyższym dodaje się do przymiotnika przedimek pewny *z przyimkiem* von albo unter rządzącym przypadkiem 3, albo niekiedy sam tylko przypadek drugi, np: ich bin so reich, wie du, ja jestem tak bogaty jak ty; du bist stärker als ich ty jesteś silniejszy odemnie; sie ist die schönste von (albo unter) allen ona jest najpiękniejszą ze wszystkich; das kleinste seiner Kinder zamiast von seinen Kindern najmniejsze z pomiędzy jego dzieci.

6. Na podwyższenie stopni używają się często przysłówki viel, weit, mehr daleko; ungleich nierównie, recht sehr bardzo; höchst, erz nader; zu, all, aller np: ich bin sehr stark ja jestem bardzo silny; du bist weit (bei weitem albo ungleich) stärker als ich ty jesteś daleko (nierównie) silniejszy odemnie; er aber ist der allerstärkste on zaś jest (z pomiędzy wszystkich) najsilniejszy. Podobnie zu gut zbyt dobry, allzu gut aż nadto dobry, allgütig najdobrotliwszy; allerliebste Eltern! ihr seid allzu gut najukochańsi rodzice, aż nadto dobrzy jesteście.

7. Niemcy mają jeszcze przymiotniki złożone z rzeczowników, które w porównaniu uważać można niejako za stopień najwyższy np: schnee-milchweiß biały jak śnieg (mléko), gall-wermuthbitter gorzki jak żółć (piołun), brühheiß gorący jak ukrop, stockfinster ciemno jak w lochu (w więzieniu), eiskalt zimny jak lód, honigsüß słodki jak miód, raben-pech-kohl-schwarz czarny jak kruk (smoła, węgiel), blut-bettelarm ubożuchny, blutjung młodziuchny,

wunderschön przecudny, himmelhoch niebotyczny, feuerroth ognistego koloru, todtblaß blady jak śmierć, grasgrün zieleniuteńki, stein-uralt odwieczny, steinhart twardy jak kamień, weltberühmt sławny i t. p.

III. *O składni zgody przymiotników.*
(Congruenz der Adjective).

I. Co do składni zgody przymiotników z rzeczownikami ta zachodzi różnica między mową polską a niemiecką, że w polszczyznie przymiotniki zawsze się zgadzają ze swojemi rzeczownikami w rodzaju, liczbie i przypadku, czy położone przed, czy po rzeczowniku, przed czy po słowie, czy na samym końcu zdania; *w niemczyznie zaś wtenczas tylko zgadzają się przymiotniki, niemniéj i imiesłowy i zaimki dzierżawcze, kiedy jako atrybuty* czyli *przyległe* (Eigenschaftswörter) *położone są przed rzeczownikiem*, np.

Stare wino wzmacnia schorzałe członki osłabionego starca.	Alter Wein stärkt die kranken Glieder des entnervten Greises.
Świeże masło i dobrze wypieczony chléb są posilném pożywieniem znużonego wieśniaka.	Frische Butter und wohl ausgebackenes Brod sind eine kräftige Nahrung des ermüdeten Landmanns.
Czuła matka daje posłusznemu i grzecznemu dziecięciu rozmaite podarki.	Eine zärtliche Mutter macht einem gehorsamen and artigen Kinde verschiedene Geschenke.
Kochana siostro, pamiętaj też o naszym starym, dobrym, kochanym ojcu.	Liebe Schwester, gedenke doch unsers alten, guten, lieben Vaters.
Twoim tępym nożem nie można gładko krajać.	Mit deinem stumpfen Messer kann man nicht glatt schneiden.
W dobrze urządzonym hotelu dostanie różnych potraw i napojów.	In einem wohl eingerichteten Gasthause bekommt man verschiedene Speisen und Getränke.

II. *Przymiotniki zaś lub imiesłowy, tudzież zaimki dzierżawcze położone jako predykaty* czyli *przyznane* (Beschaffenheitswörter) po słowach sein być, werden stać się,

bleiben zostać, scheinen zdawać się i t. d. nie odmieniają się, np:

Ojciec jest dobry, matka jest dobra, i dziecię jest dobre.	Der Vater ist gut, die Mutter ist gut, auch das Kind ist gut.
Pieniądze twoje, ale pierścionek mój.	Das Geld ist dein, doch der Ring sei mein.
Wszyscy uczniowie byli pilni.	Alle Schüler waren fleißig.
Chłodne wieczory są w lecie przyjemne.	Die kühlen Abende sind im Sommer angenehm
Bądź Pan zdrów, bądź Pani zdrowa, bądźcie Panowie (Państwo) zdrowi.	Bleiben Sie gesund.
On się staje co dzień słabszym, a ona staje się codziennie spokojniejszą.	Er wird alle Tage schwächer, und sie wird mit jedem Tage ruhiger.
Stół jest długi, ławka jest dłuższa.	Der Tisch ist lang, die Bank ist länger.
Dzisiaj jest dzień piękniejszy aniżeli wczoraj.	Heute ist der Tag schöner als gestern.
Nie każdy kupiec staje się codzień bogatszym.	Nicht jeder Kaufmann wird täglich reicher.
Mój brat leży chory.	Mein Bruder liegt krank.
Czuje się nieszczęśliwym.	Er fühlt sich unglücklich.
Zastałem go piszącego.	Ich fand ihn schreibend.
Tak smutnym się wydajesz.	Du scheinst ja so traurig.

Prawidło. Ilekroć przymiotnik lub imiesłów jako atrybut zgadzający się z rzeczownikiem ma przy sobie jakie wyrazy do jednego z nich należące, natenczas kłaść je należy nietylko przed przymiotnikiem lub imiesłowem, ale nawet wypada je położyć zaraz po właściwym przedimku albo zaimku, t. j. *wyraz określny zawsze musi być poprzedzony od wyrazów określających go.*

W takim razie kładzie się 1ód *przedimek albo zaimek okazujący,* np: der liebe Vater kochany ojciec, dieses gottesfürchtige Kind to bogobojne dziécię.

2re ile razy się trafia *zaimek dzierżawczy*, *imie liczbowe*, *albo przysłówek*, np: diese meine drei schönen Bücher te moje trzy piękne książki; jene seine zwei neu aufgebauten Häuser owe jego dwa nowo wystawione domy;

diese seine zwei stets fleißigen Söhne sind belohnungswerth ci jego dwaj synowie ciągle pilni są godni nagrody; ich werde deiner sich so löblich aufführenden Kinder gedenken będę pamiętał o twoich dzieciach sprawujących się tak chwalebnie.

3cie inne wyrazy np: *przypadki rządzone od przyimka, przymiotnika lub imiesłowu*, np: das unter August's Regierung glückliche Reich za rządów Augusta szczęśliwe państwo: eine ihrer Kinder beraubte Mutter matka z swych dzieci ogołocona; ein sich der Armen mit Thätigkeit annehmender Mann mąż gorliwie ujmujący się za ubogimi.

4te *sam atrybut*, nakoniec *rzeczownik*, np: Wie hieß doch der im Jahre 1759, in der Schlacht bei Kunnersdorf durch einen Kartätschenschuß in das rechte Bein tödtlich verwundete Major und Dichter zugleich? Jakże się nazywał ów major i poeta razem, od kartaczowego strzału śmiertelnie w prawą nogę raniony w bitwie pod Kunersdorfem w roku 1759? Ewald Christian von Kleist, der Verfasser des unsterblichen Frühlings Ewald Krystyan Klejst, autor nieśmiertelnéj wiosny.

Uwagi. 1. Przymiotnik albo imiesłów w znaczeniu *predykatu* odmienia się z przedimkiem, *a)* ile razy wzięty jest *rzeczownie* np: er ist ein Fremder on jest obcy (cudzoziemiec); ihr seid die Schuldigen wy to jesteście winni (sprawcy), *b)* albo *atrybutywnie*, t. j. opuszczając w myśli subjekt powtórzyć się mający np: dieser Winkel ist ein rechter ten kąt jest prosty, ein neues Buch ist nicht immer ein gutes nowa książka nie zawsze jest dobra.

2. Podobnież i przymiotniki w stopniu najwyższym, — jak niemniéj liczby porządkowe np: er war immer der erste, auch der letzte in der Klasse zawsze on był pierw-

szym i ostatnim w klassie, der gerade Weg ist der kürzeste prosta droga jest najkrótsza, die ausländischen Waaren sind nicht immer die besten towary zagraniczne nie zawsze są najlepsze.

3. Przymiotniki i liczby porządkowe, gdy jako *apozycye* stoją po imieniu własném, np: Peter der Große Piotr Wielki, Heinrich der Vierte Henryk IV., albo u poetów: die Stimme, die rufende głos wołający. Przymiotniki nadające się samemu Bogu, kładą się przed i po imieniu Gott np: der allmächtige Gott, albo Gott der Allmächtige Bóg wszechmocny.

4. Nieodmienne są przymiotniki pochodzące od imion własnych miast i wsi a zakończone na er, chociaż znajdują się przed rzeczownikiem np: die Berliner zamiast (die Berlinische) Zeitung gazeta berlińska, Pariser Moden mody paryzkie.

5. Używają się tylko jako predykaty: eingedenk pamiętny, gewahr (werden) dostrzedz, habhaft (werden) schwycić, verlustig pozbawiony, unwohl (unpaß) słaby, zugegen przytomny i t. d. (zobacz o rządzie przymiotników str. 100).

6. U poetów często się przekłada przymiotnik (atrybut) po rzeczowniku np: ein Körper stark gebaut ciało mocno zbudowane, podobnie w mowie pospolitéj: zwei Gulden rheinisch 2 złote reńskie; a przed rzeczownikami r. n. w przyp. 1 i 4 liczby pojedynczéj nie odmienia się, np. ein schön Gesicht piękna twarz, bar Geld gotowizna, schön Wetter pogoda, welch traurig Loos! co za smutny los! zamiast ein stark gebauter Körper, ein schönes Gesicht, bares Geld ꝛc.

7. Przymiotnik poprzedzony od rzeczownika w przypadku 2. albo od wyrazu określnego ale nieodmienne-

go: etwas, genug ꝛc. (str. 84. 5) nie przybiera przedimka, ale cechę rodzajową np: Joseph's, meines Bruders jüngster Sohn Józefa, mojego brata najmłodszy syn, etwas feineres Papier nieco cieńszy papier, allerlei rother Wein rozmaite czerwone wino.

8. Gdy z dwóch wyrazów określnych (str. 86) jeden może oznaczyć cechę rodzajową (r, e, s) drugi zaś nie, wtedy pierwszy kładzie się wprzód, drugi po nim, a przymiotnik stosuje się do ostatniego np: dieser mein guter Nachbar ten to mój dobry sąsiad, jenes sein neues Haus ów jego nowy dom.

III. *O rządzie przymiotników* (Rection der Adjective)

Przymiotniki rządzą w ogóle przy pomocy słowa nijakiego sein albo werden tylko przypadkiem 2gim rzeczy, a 3cim osoby, nakoniec trybem bezokolicznym.

1) *Drugim przypadkiem* rządzą jak w polskim języku: bedürftig (benöthigt) potrzebny, gewiß (sicher) pewny, gewohnt zwyczajny, kundig świadomy, satt syty, schuldig (des Todes) winien śmierci, voll pełen, werth i würdig godzien; w niemieckim następujące: ansichtig (gewahr) werden spostrzedz, bewußt sein poczuwać się, eingedenk sein pamiętać, fähig zdolny, froh ucieszyć się, gewärtig spodziewać się, habhaft schwycić, ledig (los), (quitt der Verpflichtung) uwolniony, mächtig posiadać, müde zmęczony, theilhaft mający w czém udział, überdrüssig zniechęcony, verdächtig podejrzany o co, verlustig stracić co, i złożone z un np: unwürdig niegodzien, jak również wszystkie imiesłowy, których słowa rządzą przypadkiem 2. np: des Amtes entsetzt, des Trostes beraubt pozbawiony urzędu, pociechy.

Przykłady.

Sprzykrzył sobie życie.	Er ist des Lebens überdrüßig,
Czy potrzebujesz jego pomocy?	Bist du seiner Hülfe bedürftig?
Pamiętaj na ojcowskie przestrogi.	Sei eingedenk der väterlichen Lehren.
Nie poczuwa się do żadnéj zbrodni, a zatém nie zasłużył na karę.	Er ist sich keines Verbrechens bewußt, folglich keiner Strafe schuldig.
Posiadasz pan język niemiecki?	Sind Sie der deutschen Sprache mächtig?
Nie znam tego języka.	Ich bin dieser Sprache nicht kundig.
Była podejrzaną o kradzież.	Sie war des Diebstahls verdächtig.
Pełen najsłodszéj nadzieji.	Voll der süßesten Hoffnung.
Nie wart żadnego podziękowania.	Er ist keines Dankes werth, würdig.
Stracił urząd i majątek.	Er wurde des Amtes, auch des Vermögens verlustig.

Uwagi. Przy gewahr, gewohnt, los, müde, satt, überdrüßig, voll i werth używa się niekiedy i przypadek 4. np: ein Licht gewahr werden spostrzedz światło. Ich bin das Geschäft (zamiast) des Geschäftes los, müde :c Das Messer ist einen Thaler werth nóż wart talara. — Voll bierze często zakończenie er np: ein Buch voller Fehler książka pełna błędów. Przy innych przymiotnikach opisuje się przypadek 2. przez przyimki np: einer Sache albo über eine Sache froh sein cieszyć się z czego; er ist zu dem, dazu (zamiast dessen) nicht fähig; die Straße war voll von Menschen na ulicy pełno było ludzi.

2) *Trzecim przypadkiem rządzące* przymiotniki wspólne są polszczyznie, a zatém te tylko z nich wymieniamy, których rząd mowie niemieckiéj jest właściwy:

ähnlich podobny (dir do ciebie), angehörig i anhängig należący, anstößig gorszący, dienlich użyteczny, entbehrlich zbyteczny, erinnerlich pamiętny, gleichgültig obojętny, heilsam zbawienny, lästig uciążliwy, nah bliski, überflüßig zbyteczny, unausstehlich, unerträglich nieznośny, unerwartet, unverhofft niespodziany, unvergeßlich czego zapomnieć nie można, verderblich zgubny, vortheilhaft korzystny, werth szacowny, willkommen pożądany, zugänglich przystępny i złożone z un np: undankbar niewdzięczny, unangenehm nieprzyjemny, tudzież wyrazy jako imiesłowy od słów pochodzące: angeboren wrodzony, angelegen ważny, angemessen stósowny, erwünscht pożądany, gewachsen wyrównywający, zugethan przywiązany, verhaßt znienawidzony, verbunden obowiązany i t. p. np:

Dla chorego nie wszystkie potrawy są zdrowe.	Dem Kranken sind nicht alle Speisen gesund.
To dziecię podobne jest do ojca.	Das Kind ist dem Vater ähnlich.
Witam pana.	Sein Sie mir willkommen.
Któżby nie słuchał swoich rodziców.	Wer wollte wohl seinen Eltern nicht gehorsam sein.
Złe obyczaje zgubne są dla młodzieży.	Schlechte Sitten sind der Jugend verderblich.

Uwagi. 1. Niektóre wyrazy tylko w pewnych sposobach mówienia używają się z przypadkiem 3. np: es ist albo es wird mir angst, bange boję się, lękam się: mir ist (albo mir wird heiß, kalt, übel, warm, wohl jest albo robi mi się gorąco, zimno, źle, ciepło, dobrze); es thut ihm weh boli go: es steht dir frei wolno ci.

2. Przydając do przymiotnika przysłówki zu, allzu, genug, używa się przypadek 3ci osoby np: das Kleid ist mir allzu lang, zu eng, nicht weit genug sukniä na mnie jest za nadto długa, za ciasna, nie dość obszerna.

3. Chociaż przymiotniki nierządzą przypadkiem 4. objektu, używa się wszelako, gdy jest mowa o czasie, przestrzeni, miarze, wadze, wartości na pytanie: wie alt jak stary? wie breit jak szeroki? wie theuer po czemu? dick gruby, groß wielki, hoch wysoki, klein mały, lang długi, schuldig winien, schwer ciężki, tief głęboki, weit daleki, reich bogaty, werth wart.

Jego syn ma dopiéro lat 14, a już 5 stóp i 6 cali jest wysoki.	Sein Sohn ist erst vierzehn Jahr' alt, und schon fünf Fuß und sechs Zoll groß.
Znak krawca jest 2 łokcie długi, a na stopę szeroki.	Das Schild des Schneiders ist zwei Ellen lang und einen Fuß breit.
Studnia jest pięć sążni głęboka.	Der Brunnen ist fünf Klaftertief.
Ma sto tysięcy złotych.	Sie ist hundert tausend Gulden reich.
Podwładni winni swoim przełożonym posłuszeństwo, a dzieci rodzicom wdzięczność.	Die Untergebenen sind ihren Vorgesetzten Gehorsam, die Kinder den Eltern Dank schuldig.

4) *Trybem bezokolicznym z przyimkiem* zu *rządzą* przymiotniki położone ze słowem sein, które wyrażają *chęć* lub *gotowość* (do uczynienia czego), *możność* lub *niepodobieństwo*, *powinność*, *łatwość* lub *trudność*, np: Es ist schwer zu erzählen, unmöglich auszuhalten, trudno jest opowiedziéć, niepodobna wytrzymać, leicht zu erlangen łatwo nabyć, schlecht zu fahren źle jechać, er ist neugierig zu sehen ciekawy widziéć, schuldig zu bezahlen winien zapłacić, bereit (bereitwillig) Dir zu folgen gotów iść za tobą, geneigt (nicht abgeneigt) zu helfen skłonny dopomódz i t. d.

ROZDZIAŁ VIII.

O zaimkach (Von den Fürwörtern).

Zaimki dzielą się na:

1) *osobiste* (persönliche Fürwörter), ich ja, du ty, er on, sie ona, es ono, wir my, ihr wy, sie oni i *nieoznaczone* (unbestimmte F.) Jemand ktoś, Niemand nikt i man.

2) *dzierżawcze* (besitzliche oder zueignende F.), mein mój, dein twój, unser nasz, euer wasz, ihr jéj, ich.

3) *wskazujące* (hinweisende), dieser, diese, dieses ten, ta, to; jener, jene, jenes ów (tamten); der, die, das ten, ta, to.

4) *określajace* (bestimmende), derjenige ten ꝛc., derselbe tenże sam ꝛc., solcher taki ꝛc., der ꝛc.

5) *względne* (beziehende Fürwörter), welcher, welche, welches; der, die, das który, która, które; wer kto, was co.

6) *pytające* (fragende), wer kto? was co? welcher który? was für ein? co za? jaki?

1. *Zaimki osobiste* (Personwörter).

W mowie rozróżniamy trzy osoby: 1sza która mówi: ich *ja*, wir *my;* 2ga do którój się mówi: du *ty*, ihr *wy;* 3cia osoba lub rzecz, o którój się mówi: er *on*, sie *ona*, es *ono*.

Przypadkowanie zaimków osobistych.

Liczba pojedyncza.

Pierwsza osoba.	*Druga osoba.*
Na trzy rodzaje.	
1. Ich ja.	Du ty.
2. meiner (mein) mnie.	deiner (dein) ciebie.
3. mir mnie, mi.	dir tobie, ci.
4. mich mnie.	dich ciebie, cię.

Liczba mnoga na trzy rodzaje.

1. wir my.	ihr wy.
2. unser nas.	euer was.
3. uns nam.	euch wam.
4. uns nas.	euch was.

Liczba pojedyncza.

Trzecia osoba na rodzaj

mezki.	*żeński.*	*nijaki.*
1. er on.	sie ona.	es ono.
2. seiner (sein) jego.	ihrer jéj.	seiner (sein) jego.
3. ihm jemu, mu, (sich sobie).	ihr jéj, (sich sobie).	ihm onemu, (sich sobie).
4. ihn jego, go, (sich siebie).	sie ją, (sich siebie).	es ono, je, (sich siebie).

Liczba mnoga na trzy rodzaje.

1. sie oni, one.	Sie.	W. Pan, W. Pani, W. Panna, Panowie, Panie, Panny, W. Państwo.
2. ihrer ich.	Ihrer.	
3. ihnen im (sich sobie).	Ihnen.	
4. sie ich, je (sich siebie).	Sie.	

Przykłady.

Jeżeli ty mnie tak kochasz jak ja ciebie kocham, to nasza przyjaźń będzie nierozłączona.	Wenn du mich so liebst, wie ich dich liebe, so bleibt unsere Freundschaft unzertrennlich.
Będę się za tobą tak ujmował, jak ty się za mną ujmujesz.	Ich werde mich deiner so annehmen, wie du dich meiner annimmst.
Daruj mi swój pierścionek.	Schenke mir deinen Ring.
Ja ci podaruję mój.	Ich will dir den meinigen schenken.
On jéj nie widzi, ona go także nie widzi.	Er sieht sie nicht, sie sieht ihn auch nicht.
Nie mogę go, (jéj, ich) sobie przypomniéć.	Ich kann mich seiner, (ihrer) nicht entsinnen.
Lubię każde dziecię, kiedy jest grzeczne.	Ich liebe jedes Kind, wenn es artig ist.
Nie może sobie poradzić.	Er kann sich nicht helfen.
Boją się.	Sie fürchten sich.

Muszę wam (im) co powiedzieć.	Ich muß euch (ihnen) was ſagen.
Kiedy nas (ich, je) odwiedzicie?	Wann werdet ihr uns (ſie) beſuchen?
Zlitujcie się nad nami.	Erbarmert euch unſer.
My idziemy do ogrodu, a zkąd wy idziecie?	Wir gehen in den Garten, und woher kommt ihr?
Wywichnął sobie prawą nogę.	Er hat ſich den rechten Fuß verrenkt.
Nie mnie, ale siebie samego Pan obwiniaj.	Klagen Sie nicht mich, ſondern ſich ſelbſt an.
Pytał się kto o mnie?	Hat Jemand nach mir gefragt?
Nikt tu nie był.	Es iſt Niemand hier geweſen.
Nie mów Pan nikomu o tém.	Sagen Sie doch Niemand etwas davon.
Z nikim o tém nie mówiłem.	Ich habe mit Niemand davon geſprochen.
Widzę kogoś tu idącego.	Ich ſehe Jemand kommen.
Mówią; deszcz pada.	Man ſpricht; es regnet.
Każdy wie o tém; z każdym się przyjaźni; do usług (na rozkaz) każdego.	Jedermann weiß es; er iſt Jedermanns Freund; er ſteht Jedermann zu Gebote.

Uwagi. 1. Przypadek 2gi dawnéj formy mein, dein, ſein używa się teraz tylko w poezyi np. dein gedenk ich o tobie pamiętam: vergiß mein nicht nie zapominaj o mnie; man ſpottet ſein szydzą z niego.

2. Przypadkowi 2mu ſeiner ihrer towarzyszy często wyraz ſelbſt dla lepszego objaśnienia np. er ſchonte ſeiner (ſelbſt) nicht siebie (samego) nie oszczędzał; bo bez ſelbſt mogłoby znaczyć: kogo innego nie żałował, nie oszczędzał go.

3. Z trzema przyimkami halben, um — willen, wegen dla, zaimki osobiste w przypadku drugim liczby pojedynczéj zamieniają końcówkę r, na t, np. um meinetwillen dla mnie, deinetwegen dla ciebie, ihrethalben dla niéj (nich); a w liczbie mnogiéj unſer, euer przybierają t, jak unſerthalben dla nas, euretwegen dla was.

4. Wyraz sich (się, siebie, sobie) używa się tylko przy słowach zaimkowych (zobacz r. IV. str. 156), np: er freut sich cieszy się; er stellt sich vor wyobraża sobie. *Z sobą, między sobą* tłumaczą się przez einander, które się często kładzie za uns, euch, sich, np: sie gingen mit einander szli z sobą, wir sind uns (einander) immer gut gewesen zawsześmy się lubili (na wzajem).

5. Zaimek osoby trzeciéj liczby mnogiéj Sie, Ihrer, i. t. d. odpowiada tytułom polskim WPan, Pan. Jegomość, Jéjmość, WPani, WPanna, WPaństwo i t. p. mówiąc do kogo grzecznie albo z uszanowaniem, np: wo waren Sie? gdzie Pan byłeś, Pani, Panna byłaś, gdzie Państwo byliście? Sie sind so gütig gewesen, Pan byłeś tak łaskaw; ich werde Ihrer gedenken, będę Pamiętał o panu: ich danke Ihnen dziękuję Pani; ich bitte Sie proszę Pana.

6. Mówiąc do ludzi niższego stanu, rozkazującym tonem używają niemcy (chociaż to gminnie) zaimka er albo sie w liczbie pojedynczéj, np: Johann, wo fährt er hin? dokąd Jan jedzie, albo Janie dokąd jedziesz? Marie hole sie mir Wasser Maryanno! przynieś mi wody, was will er (sie) czego to chce? (czego chcesz)?

7. Zaimek osoby 3, er, sie, es, zastępuje raz miejsce rzeczownika domyślnego np: Hast du mein Buch? Ja, ich habe es masz moją książkę? mam ją, Kennen Sie unsere Eltern, seinen Bruder? znasz pan naszych rodziców, jego brata? Nein, ich kenne sie (ihn) nicht nie znam ich (go). Wo ist die Feder? gdzie jest pióro? hier ist sie oto jest Drugi raz es jako *zaimek nieoznaczony* odpowiada 1) wyrazowi polskiemu *to* np: bist du es, der es gethan hat? zamiast hast du es gethan? czy to ty zrobiłeś? Sind Sie

der Bruder der Frau B.? czy pan jesteś bratem pani B.? Ja, ich bin es ja to jestem. Es ist der Vater albo der Vater ist es, to ojciec. 2) używa się przy słowach nieosobistych (V. str. 159), np. es donnert grzmi. 3) jest oznaką następującego subjektu w szyku przekładanym (str. 230. 3.) np. es braus't der Wald szumi las, zamiast der Wind braus't.

8. Trzecia osoba oznacza się często przez Jemand, ein Gewisser, Einer, Jedermann każdy, Niemand, man, etwas, (was) coś. — Jemand i Niemand mają 2gi przypadek na es; w 3 i 4 ((em, en) najlepiéj wcale nie odmieniać.

9. Man używa się tylko w przypadku 1szym przy słowach w osobie 3éj liczby pojedynczéj, gdzie Polacy wyrażają się w liczbie mnogiéj, ilekroć mowa jest o osobie w ogólności, t. j. nie wyszczególnionéj, bądź przez niepewność, bądź przez ostrożność, albo skromność np. man sagt mówią, man hat gesagt powiedziano, man hörte słyszano, man wird denken pomyślą.

II. *Zaimki dzierżawcze* (Zueignende Fürwörter).

Zaimki dzierżawcze mein mój, dein twój, sein swój (jego), ihr swój (jéj), unser nasz, euer wasz, ihr swój (ich) przypadkują się w liczbie pojedynczéj jak *przedimek* ein; w liczbie mnogiéj zaś przybierają *zakończenie przedimka pewnego.*

Wzory przypadkowania.
Liczba pojedyncza.

Rodzaj męzki.		*żeński.*		*nijaki.*	
1. mein	unser.	meine	unsere.	mein	unser.
2. meines	unseres.	meiner	unserer.	meines	unseres.
3. meinem	unserem.	meiner	unserer.	meinem	unserem.
4. meinen	unseren.	meine	unsere.	mein	unser.

Liczba mnoga na trzy rodzaje.

1.	meine moi, moje.	unſere nasi, nasze.
2.	meiner moich.	unſerer naszych.
3.	meinen moim.	unſeren naszym.
4.	meine moich, moje.	unſere naszych, nasze.

Wzór na przypadkowanie zaimka dzierżawczego, wraz z przymiotnikiem i rzeczownikiem.

Liczba pojedyncza.

Rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1. dein weißer Vogel twój biały ptak.	deine weiße Turteltaube twoja biała synogarlica	dein weißes Lamm twoje białe jagnię
2. deines weißen Vogels	deiner weißen Turteltaube	deines weißen Lammes
3. deinem weißen Vogel	deiner weißen Turteltaube	deinem weißen Lamme
4. deinen weißen Vogel	deine weiße Turteltaube	dein weißes Lamm

Liczba mnoga na trzy rodzaje.

1. deine weißen Vögel	deine weißen Turteltauben	deine weißen Lämmer
2. deiner weißen Vögel	deiner weißen Turteltauben	deiner weißen Lämmer
3. deinen weißen Vögeln	deinen weißen Turteltauben	deinen weißen Lämmern
4. deine weißen Vögel	deine weißen Turteltauben	deine weißen Lämmer.

Uwagi i prawidła. 1. Dla większéj dobitności przydaje się zaimkom dzierżawczym ſein i ihr częstokroć przymiotnik eigen np. das iſt ſein (eigener) Garten to jego ogród (własny), er wohnt in ſeinem (eigenen) Hauſe mieszka w swoim (własnym) domu, a nie w cudzym (jego).

2. W przypadkowaniu unſer i euer, często się wyrzuca e przed lub po r, np. zamiast unſeres, unſerer, eueres, euerem, i t. d. mówi się unſers albo unſres, unſerm albo unſrem, eures, eurem, i t. d.

3. Zaimki dzierżawcze pod względem składni, mają te same własności co i przymiotniki, to jest: są *odmienne* jako atrybuty, gdy się znajdują przed rzeczownikiem, a *nieodmienne* jako predykaty po nim; (jednakże jako nieodmienne teraz używać się nie zwykły), np: der Hut iſt mein to mój kapelusz, dieſe Häuſer ſind unſer to nasze domy; ſein iſt die Macht jego to potęga, dein iſt die Ehre twoja cześć.

4. Gdy zaimki dzierżawcze mają rzeczownik domyślny, z którym się zgadzają, podlegają dwojakiemu zakończeniu, to jest: *albo przybierają w przypadku pierwszym zakończenie przedimka pewnego, zachowując w innych przypadkach zakończenie właściwego wzoru* (st. 51) *jak* meiner, meine, meines, i t. d. *albo też dodaje im się na końcu zgłoskę* ig, *i wtenczas przypadkują się jak przymiotniki z przedimkiem pewnym* (str. 86) np: der unſrige, die unſrige, das unſrige, i ta odmiana lepsza jest od pierwszéj, np:

To nie mój kapelusz, tylko twój albo jego.	Das iſt nicht mein Hut, ſondern deiner (der deinige), oder ſeiner (der ſeinige).
Czy to twoja chustka?	Iſt das dein Tuch?
Nie, ja mam moją i Jaś ma swoją; ale Andzia swojéj znaleźć nie może.	Nein, ich habe meines (das meinige), auch Hänschen hat ſeines (das ſeinige); aber Annchen kann ihres (das ihrige) nicht finden.
Czyja okolica piękniejsza? nasza, ich, czy wasza?	Weſſen Gegend iſt ſchöner? unſere (die unſrige), ihre (die ihrige), oder eure (die eurige)?
Ich braciom podoba się lepiéj na wsi, aniżeli naszym albo waszym w mieście.	Ihren Brüdern gefällt es beſſer auf dem Lande, als unſern oder euren (den unſrigen, den eurigen) in der Stadt.

Jego siostry są pilniejsze od moich i twoich.	Seine Schwestern sind fleißiger als meine (die meinigen) und deine (die deinigen).
Książki mojego brata są czyste, a twojego zbrudzone.	Die Bücher meines Bruders sind rein, und deines (die des deinigen) beschmutzt.

5. Zaimek polski *swój* wyraża się w niemczyznie już przez sein, już przez ihr, już przez mein, dein, unser, euer, i dla tego Polacy zaczynający mówić po niemiecku często w tych wyrażeniach błądzą. Uważać więc potrzeba: *że ilekroć rzeczownik (objekt) jakiego bądź rodzaju, przypadku i liczby, z którym się zgadza zaimek dzierżawczy (swój) należy do subjektu* (Nominativ) *rodzaju męzkiego albo nijakiego w liczbie pojedynczéj, wtedy zawsze* sein *kłaść trzeba; jeżeli zaś subjekt będzie rodzaju żeńskiego w jakiéjkolwiek liczbie*, albo *téż rodzaju męzkiego lub nijakiego ale w liczbie mnogiéj, wtedy używa się* ihr, np:

Der Vater liebt seine Kinder; das Kind liebt seinen Vater, seine Mutter, sein Geschwister; die Väter lieben ihre Kinder; die Kinder lieben ihren Vater, ihre Mutter; die Mutter liebt ihren Bruder, ihre Söhne, ihre Töchter.

W tych przykładach Polak wszędzie zaimka *swój* używa:

Nakoniec gdy przypadek pierwszy jest zaimkiem *osoby pierwszéj*, kładzie się stósownie do liczby mein, unser; jeżeli *osoby drugiéj*, dein, euer; jeżeli *osoby trzeciéj* liczby pojedynczéj rodzaju męzkiego lub nijakiego, wtedy kładzie się sein, a jeżeli *osoby trzeciéj* rodzaju żeńskiego, albo innego rodzaju ale liczby mnogiéj, wtedy kładzie się ihr, np:

Ja mam swój kapelusz ich habe meinen Hut, ty masz swój du hast deinen Hut; on (ono) ma swój er, (es) hat

seinen Hut; ona ma swój kapelusz sie hat ihren Hut, my mamy swoje kapelusze wir haben unsere Hüte, wy macie swoje ihr habet eure Hüte, oni (one) mają swoje kapelusze sie haben ihre Hüte. Podobnież używa się i *rzeczownie* w r. nijakim np: Ja swoje napisałem ich habe das Meinige (Meine) geschrieben; napiszcież i wy swoje schreibet doch auch das Eurige (Eure). Er hat das Seinige gut verwahrt dobrze schował swoje (rzeczy, swoją własność).

W innych okolicznościach, gdy nie ma osoby dzierżączéj, zaimek polski *jego* tłumaczy się przez sein, a *jéj, ich* przez ihr, czy to przypadek pierwszy będzie zaimkiem, czy rzeczownikiem i jakiegobądź rodzaju albo liczby, ich kenne seinen (dessen) Vater znam jego ojca; du kennst ihre (deren) Mutter znasz jéj (ich) matkę; mein Bruder kennt ihre (deren) Schwestern mój brat zna ich siostry.

6. Zaimek Ihr pisząc *i* wielką literą, odpowiada wyrazom Pański, Pańska, Pańskie, Panin, albo położonym w przypadku drugim wyrażeniom polskim WPana, WPani i t. d. np: ich schätze Ihre Mutter szacuję matkę WPana; grüßen Sie Ihren Bruder kłaniaj się WPan swemu (Pańskiemu) bratu; Ihr Vater hat es mir gesagt ojciec Pański mi to mówił.

7. Nakoniec sein, ihr i euer używają się w tytułach godność oznaczających, np: mówiąc o Monarsze.

Najjaśniejszy Cesarz i Król raczył najłaskawiéj wysłuchać moję najpokorniejszą prośbę.	Seine (Se.) Majestät der Kaiser und König haben (lepiéj hat) allergnädigst geruhet, meine unterthänigste Bitte zu genehmigen.
Najjaśniejsza Pani wróciła szczęśliwie z podróży.	Ihre Majestät die Kaiserin sind (lepiéj ist) von der Reise glücklich zurückgekommen.

Mój ojciec wiernie służył Najjaśniejszemu Państwu.	Mein Vater hat Seiner (Sr.) Majestät dem Könige, so wie auch Ihrer Majestät der Königin treu gedient.
Najjaśniejsi Państwo wyjechali z Petersburga do Rygi.	Ihre Kaiserliche Majestäten (Ihre Majestäten der Kaiser und die Kaiserin) sind von St. Petersburg nach Riga abgereist.
Jego Cesarzewiczowska Mość Wielki Książe Michał.	Ihre Kaiserliche Hoheit, der Großfürst Michael.
Jéj Cesarzewiczowska Mość Wielka Księżna Helena.	Seine Kaiserliche Hoheit, die Großfürstin Helena.
Jaśnie Oświecony Książe Biskup.	Ihrer Durchlaucht der Fürstbischof.
Jaśnie Oświeconéj Księżnie.	Seine Durchlaucht der Fürstin.
Jaśnie Wielmożny Minister.	Seine Excellenz, der Minister.

Mówiąc zaś lub pisząc do osoby znakomitéj używa się: Eure (przez skrócenie Ew.) lub Ihre, np.

Wasza Cesarska Królewska Mość, Najjaśniejszy Panie!	Ew. (Eure) Kaiserliche (Königliche) Majestät!
Waszéj Cesarzewiczowskiéj Wielko-Książęcéj Mości.	Ew. (Eurer) Kaiserlichen Großfürstlichen Hoheit.
Jaśnie Oświecony Panie!	Eure (lepiéj Ihre) Durchlaucht!
Jaśnie Wielmożny Panie!	Eure Excellenz (Ew. Gnaden).

Do osób klassy 5éj używa się Eure Hochgeboren, do szlachty Eure Hochwohlgeboren, do osób nieszlachetnego stanu ale poważania godnych Ew. Wohlgeboren!

III. *Zaimki wskazujące.* (Hinweisende Fürwörter).

Zaimkami *wskazującemi* są: dieser, diese, dieses albo (dies przez skrócenie) ten, ta, to, i jener, jene, jenes tamten, albo ów, owa, owe.

Oba odmieniają się jak przedimek pewny i zastępują się częstokroć przez der, die, das, które ostatnie z akcentem się wymawiają dla rozróżnienia ich od przedimka, np. dér Schüler hat es mir gesagt ten uczeń mi to powiedział.

Zaimek wskazujący der, die, das, bez rzeczownika tak się przypadkuje:

Liczba pojedyncza.			*L. mnoga.*
rodzaj męzki	*żeński*	*nijaki*	*na 3 rodzaje.*
1. der ten	die ta	das to	die ci, te
2. dessen (deß) tego	der téj	dessen (deß) tego	deren tych
3. dem temu	deren (der) téj	dem temu	denen tym
4. den tego	die tę	das to	die tych, te, np.

Ten to jest, któremu przyrzekłem, a tamten chce to mieć.	Dér (dieser) ist's, dem ich's versprochen habe, und Dér (Jener) will es haben.
Ten chłopiec jest pilniejszy niż tamten, (ów).	Dieser Knabe ist fleißiger als jener.
Ale tamta dziewczynka jest grzeczniejsza niż ta tu.	Aber jenes Mädchen ist artiger als dieses hier.
Ta umiejętność nie jest tak trudna, jak tamta (owa).	Dié Wissenschaft ist nicht so schwer,, als jene.
Żadna z tych książek nie podoba mi się.	Keines von diesen Büchern gefällt mir.

Uwagi. 1. Z zaimkami wskazującymi, (wyjąwszy der, die, das) przymiotniki odmieniają się jak z przedimkiem pewnym, np. diese schönen (a nie schöne) Häuser te piękne domy.

2. das, dieses, dies odpowiadają polskiemu *to*, np. das ist die Mutter jenes Kindes to jest matka owego dziecięcia; dies gefällt mir nicht to mi się niepodoba.

3. Dawniejszéj formy przypadek 2gi deß zamiast dessen, (zrastający się z przyimkami wegen, halb, np. deßwegen, deßhalb ist es geschehen dla tego się stało), używa

się tylko w stylu poetyckim np. deß freue sich ein Jeder z tego niechaj się każdy cieszy.

IV. *Zaimki określające.* (Bestimmende Fürwörter).

Do określających należą derjenige, diejenige, dasjenige ten, ta, to; derselbe, dieselbe, dasselbe tenże sam, taż sama, to samo; der, die, das ten, ta, to; solcher, e, es *takiż*, który ostatni także używa się z przedimkiem ein. Zaimek selbiger, e, es *takowy* już zastarzały.

1. derselbe	dieselbe.	dasselbe.	dieselben.
2. desselben.	derselben.	desselben.	derselben.
3. demselben.	derselben.	demselben.	denselben.
4 denselben.	dieselbe.	dasselbe.	dieselben.

Mam te same książki, które ty masz.	Ich habe dieselben Bücher, welche du hast.
Ten kocha Boga, który bliźnim dobrze czyni.	Derjenige liebt Gott, welcher (der) den Nächsten Gutes thut.
Jestto właśnie ten sam.	Es ist eben derselbe, (eben der, eben derjenige).
Takie wino jest rzadkie.	Solcher Wein ist selten.

Uwagi. 1. Derjenige i derselbe odmieniają się jak przedimek der, die, das z przydatkiem jenige, selbe, to jest podług słabéj formy przymiotników (str. 86).

2. Zaimek określający der, die, das przed rzeczownikiem odmienia się jak przedimek; sam zaś użyty przypadkuje się jak wskazujący, tylko w 2gim przypadku liczby mnogiéj nie ma deren lecz derer np. Es giebt deren (t. j. dieser albo solcher) wenige takich jest mało. Ich erinnere mich derer (t. j. derjenigen) gern, welche mir Gutes erwiesen haben.

3. Derjenige i der mają zawsze po sobie zdanie zależne, zaczynające się od welcher albo der np. Derjenige ist reich, welcher mit dem Seinigen zufrieden ist, ten bo-

gaty, co na swojem poprzestaje. Niechcąc powtarzać wymienionego przedmiotu, używamy derselbe, ebenderselbe tenże sam, np. Cäsar war ein ausgezeichneter Feldherr; derselbe war auch als Staatsmann und Geschichtschreiber berühmt, Cezar był znakomitym wodzem; tenże był także sławnym jako polityk i historyk.

Ojciec kocha swego syna, ale ten (tenże) nie umie mu być za to wdzięcznym.	Der Vater liebt seinen Sohn, allein derselbe weiß ihm dafür keinen Dank.
Dawno nie mieliśmy tu takiéj zimy, takiego upału, takiéj pogody.	Einen solchen Winter, eine solche Hitze, ein solches Wetter haben wir lange nicht gehabt.

4. Dieselben, a w drugim przypadku Derselben, w 3cim przypadku Denenselben używane dawniéj w prośbach na piśmie zamiast Sie WPan, i teraz jeszcze używają się względem osób wyższych, np. Hochdieselben do książąt, Höchstdieselben do książąt z familii Cesarskiéj, lub Królewskiéj, Allerhöchstdieselben do Cesarza lub Króla.

5. Selbst sam, allein sam jeden, w niemczyznie nie odmieniają się i rozmaicie przekładają, np. ich selbst will es thun, albo ich will es selbst thun ja sam to zrobię; es versteht sich von selbst rozumie się samo przez się; sie geht allein in die Schule sama tylko (jedna) chodzi do szkoły.

V. *Zaimki względne.* (Beziehende Fürwörter).

Do zaimków względnych należą welcher, welche, welches; der, die, das, który, która, które; wer kto, was co; i wyraz nieodmienny so, w znaczeniu zaimka welcher, e, s, zastępujący najczęściéj u poetów miejsce przypadku pierwszego i czwartego w obu liczbach, np. Röschen, so der Mutter Freude, so der Stolz des Dorfes war

Rózia co była rozkoszą matki, a zaszczytem wioski; die Heiligen, so auf Erden sind, święci co są na ziemi.

	Liczba pojedyncza		*L. mnoga.*
R. męzki.	*żeński.*	*nijaki.*	*na 3 rodzaje.*
1. welcher	welche	welches	welche
2. welches(dessen)	welcher (deren)	welches (dessen)	welcher (deren)
3. welchem	welcher	welchem	welchen
4. welchen.	welche.	welches.	welche.

Der *który* odmienia się jak zaimek wskazujący (str. 114); wer, was (zobacz: Zaimki pytające str. 118).

Przykłady.

Oto jest mój ukochany syn, w którym mam upodobanie.	Dies ist mein lieber Sohn, an welchem (dem) ich Wohlgefallen habe.
Znam ten dom, który twój ojciec kupił.	Ich kenne das Haus, welches (das) dein Vater gekauft hat.
Był ktoś u mnie i powiadał, że...	Es war Jemand bei mir, welcher (der) erzählte, daß...
Otóż jest ten nieszczęśliwy, który cały swój majątek postradał.	Hier ist der Unglückliche, welcher (der) all sein Vermögen eingebüßt hat.
Szanuję uczniów i uczennice, których sprawowanie się jest chwalebne.	Ich schätze die Schüler und die Schülerinnen, deren Aufführung lobenswerth ist.
Jestto ta sama osoba, o któréj właśnie wspomniałem.	Es ist dieselbe Person, deren ich eben jetzt erwähnt habe.

Uwagi. 1. Zamiast 2go przypadku od zaimka względnego welcher używa się zawsze dessen, deren, np. der Herr, dessen (a nie welches) Güter du kennst pan, którego znasz dobra; die Frau, deren (a nie welcher) Sohn gestorben ist pani, któréj syn umarł.

2. Wer używa się często za derjenige—welcher ten który, diejenige — welche ta która; was za dasjenige —welches, to co, mianowicie po ogólnych liczebnikach: Alles, etwas, nichts, naprzykład: Alles, was ich habe, geb' ich dir wszystko

co mam, daję ci. Wer das weiß, weiß viel ten który to wié, wié wiele; ale nie das Haus, was (lecz welches albo das) ich bewohne dom, w którym zamieszkuję.

Po wer i was następują der i das, lecz te ostatnie opuścić się mogą, ilekroć w jednakowym stoją przypadku np. Wer nicht hören will, dem kann man nicht helfen kto nie chce słuchać, temu poradzić nie można. Wer Verstand hat, (der) besitzt einen großen Schatz, kto ma rozum, ten posiada wielki skarb.

VI. *Zaimki pytające.* (Fragende Fürwörter).

Zaimki pytające są: wer kto? was co? welcher, e, es? który? i was für ein jaki? (co za?)

1. Wer kto?	Was co?	Liczby mnogiéj nie ma.
2. wessen czyj, czyja, czyje?	wessen (weß) czego?	
3. wem komu?	wem czemu?	
3. wen kogo?	was co?	

Uwaga. Weß używa się tylko w połączeniu z przyimkami halb i wegen np. weßhalb, weßwegen dla czego jako przysłówki.

Liczba pojedyncza.

Rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1. was für ein Mann? jaki? co za człowiek?	was für eine Frau? jaka? co za kobieta?	was für ein Thier? jakie? co za zwierzę?
2. was für eines Mannes?	was für einer Frau?	was für eines Thieres?
3. was für einem Manne?	was für einer Frau?	was für einem Thiere?
4. was für einen Mann?	was für eine Frau?	was für ein Thier?

Uwagi. Ponieważ ein liczby mnogiéj nie ma, przeto tylko was für (albo was für welche, gdy rzeczownik jest domyślny) używa się, np.

1. 2. 4. was für Leute? was für Frauen? was für Thiere?

3. was für Leuten? was für Frauen? was für Thieren?

Welcher przypadkuje się jak zaimek względny.

Za was für ein (nie rozłączając für ein od was np: was für ein Buch hast du, a nie was hast du für ein Buch co za książkę masz) używa się często welch ein, co bardziéj zadziwienie, niż pytanie oznacza, i wtenczas welch nie odmienia się, tak jak was für, np: welch ein Wunder; co za cud! welch eine Pein! co za męka! welch ein Geschick! co za los!

2. Bez rzeczownika bierze was für ein zakończenie określnika (str. 51. I) stósownie do rodzaju, np: was für einer? was für eine? was für eines?

Za pomocą zaimków wer, was, pytamy się w ogólności o przedmiot jaki, przez was für ein wymagamy bliższego wyszczególnienia; zaś zaimkiem welcher dokładnego oznaczenia tegoż przedmiotu, np:

Co tam leży? książka.	Was liegt da? ein Buch.
Co za ks? jaka? niemiecka.	Was für eines? ein deutsches.
Która? Grammatyka.	Welches? die Sprachlehre.
Pyta się ktoś o Pana.	Es fragt Jemand nach Ihnen.
Kto się pyta? jakiś mężczyzna.	Wer fragt? ein Fremder.
Co za jeden? Kupiec z K.	Was für einer? ein Kaufmann aus K.
Który kupiec? Pan B.	Welcher Kaufmann? Herr B.
Czyjżeto jest obraz?	Wessen Bild ist das?
Do kogo to dziecię należy?	Wem gehört das Kind an?
Kogoż pytałeś się?	Wen hast du gefragt?
Któryż z twych braci jest najstarszy?	Welcher von deinen Brüdern ist der älteste?
Któryż kwiat jest piękniejszy, róża czyli lilia?	Welche Blume ist schöner, die Rose oder die Lilie?
Do kogo z was dwóch należy ta książka?	Welchem von euch beiden gehört dieses Buch?
Któreż tedy jest prawdziwe nazwisko?	Welcher ist denn der rechte Name?

Którzyżto są jego synowie?	Welche sind denn seine Söhne?
W jakim języku czytasz Pan? w którymże szczególniéj?	In was für einer Sprache lesen Sie? In welcher aber vorzüglich?
Co za użytek przynoszą nauki?	Was für einen Nutzen verschaffen die Wissenschaften.
Jakiż podarunek dostałeś?	Was für ein Geschenk hast du bekommen?

VII. *Ogólne uwagi o użyciu zaimków* (Allgemeine Bemerkungen über den Gebrauch der Fürwörter).

1. Zaimki osobiste zgadzają się ze słowem w osobie i liczbie, i nigdy nie opuszczają się w języku niemieckim, jak w polskim się dzieje, np: ich lese czytam, du hast masz, er liebt mich kocha mnie. Inne zaś zaimki stosują się do rzeczownika wyraźnego lub domyślnego w rodzaju i liczbie, a gdy z nim są połączone, i w przypadku, np: mein Vater mój ojciec, deine Mutter twoja matka, wann giebst Du mir meine Bücher ab, welche ich Dir geliehen habe? kiedy mi oddasz moje książki, których ci pożyczyłem?

2. Zaimki powtarzają się, gdy do kilku rzeczowników różnego rodzaju albo różnéj liczby należą, np: mein Vater und meine Schwestern sind ausgegangen mój ojciec i moje siostry wyszli; seine Mutter und seine Brüder jego matka i jego bracia; dieses Haus, so wie auch dieser Garten ten dom, jako i ten ogród.

3. Zaimki osoby piérwszéj i drugiéj także się powtarzają w zdaniach podrzędnych przy pomocy zaimka względnego der, die, das, np: Du, der du von Ewigkeit bist Ty, któryś jest od wieków; wir, die wir uns selbst nicht kennen, my, którzy siebie samych nie znamy; ihr, die ihr so nachlässig seid wy, którzyście tak niedbali.

4. Gdy zaimek osobisty, albo dzierżawczy sein, ściąga się do imion (osób) zdrobniałych, (które są rodzaju nijakiego), lepiéj jest wyrazić zaimek w rodzaju naturalnym rzeczownika, aniżeli w nijakim, np: wie befindet sich das Fräulein von S.? ist sie (nie es) gesund? jak się ma panna S. czy zdrowa? das arme Röschen, sie (nie es) hat ihren a nie (seinen) Vater verloren biédna Rózia, utraciła swego ojca.

5. Po derjenige, albo der, die, das, następuje welcher lub der, byleby po zaimku der nie następował przedimek der, np: die Menschen, welche (a nie die) die Thiere quälen ludzie, którzy zwierzęta męczą.

6. Dla uniknienia dwuznaczności, do którego rzeczownika odnosić się ma zaimek względny, należy rzeczownik, do którego się ściąga zaimek najbliżéj niego położyć, np: Herr N. ist der Oheim meines Vaters, welcher (t. j. Vater) ihm viel Gutes erwiesen hat; zaś Herr N. ist meines Vaters Oheim, welcher (t. j. Oheim) ihm viel Gutes erwiesen hat pan N. jest stryjem mojego ojca, który mu wiele dobrego wyświadczył. Dla podobnéj przyczyny, a mianowicie dla przykrego brzmienia kładzie się często dessen, desselben zamiast sein osobliwie gdy się ściąga do rzeczy nieżywotnych, a dieser, selbiger, derselbe za er, sie, es, np: S. meldet seinem Freunde, er habe (seinen Garten; czyj ogród? swój własny? czy jego?) dessen Garten verkauft S. donosi swemu przyjacielowi, że sprzedał jego (swój) ogród. Das ist ein schönes Haus, wer ist dessen (sein) Besitzer, albo der Besitzer desselben? piękny dom, kto jest jego właścicielem. Der Großvater liebt seinen Enkel; dieser albo derselbe (a nie er) bezeigt sich gegen ihn auch dankbar dziadek kocha swego wnuka; (tenże) oka-

zuje mu też swoję wdzięczność. Er hat eine Schwester; kennen Sie sie? lepiéj dieselbe. Das Geld hat großen Werth: aber der Besitz desselben (nie sein Besitz) macht das Leben mehr bequem, als immer glücklich pieniądze mają wielką wartość, ale ich posiadanie przyczynia się bardziéj do wygody życia, aniżeli do stałego szczęścia.

7. Zaimek es w przypadku 4. na r. nijaki nie da się użyć z żadnym przyimkiem; zastępuje się tylko wyrazem da albo wo połączonym z przyimkiem np: das ist ein schönes Bild; wie viel haben Sie dafür (für dasselbe) a nie für es gegeben? to jest piękny obraz, wiele Pan za niego dałeś?

8. Zaimki przeto wskazujące der, dieser, derselbe i względne welcher, was zrastają się z przyimkami w jeden wyraz, zamieniwszy je na da lub dar, wo lub wor, w miarę jak przyimek zaczyna się od spółgłoski albo samogłoski, i jako *przysłówki* zastępują okoliczne wyrażenia np:

da zamiast an diesem Orte tam	wo zamiast an welchen O. gdzie
davon—von diesem z tego.	wovon—von welchem z czego.
dadurch—durch dieses przez to.	wodurch—durch welchen przez co.
darum—aus dieser Ursache dla tego.	warum—aus welcher Ursache dla czego.
dabei—bei dem przytém.	wobei—bei welchem przyczém.
dafür—für dasselbe za to.	wofür—für welches za co.
dahin—in (an) den tam.	wohin—in (an) welchem dokąd.
damit—mit diesem nim.	womit—mit welchem czém.
daran—an demselben w tém.	woran—an welchem w czém.
darauf—auf dasselbe (demselben) na to, na tém.	worauf—auf welchem na (po(czém.
daraus—aus dem z tego.	woraus—aus welchem z czego.
darin—in demselben w tém.	worin—in welchem w czém.
davor—vor diesem przed tym.	wovor, vor welchem przed czém
dazu—zu dem do tego.	wozu—zu welchem do czego.

ROZDZIAŁ IX.

O imionach liczbowych. (Von den Zahlwörtern.)

1. Imiona liczbowe (Zahlwörter) dzielą się na *główne lub pierwotne* (Grundzahlen) i *porządkowe* (Ordnungszahlen). Liczby główne odpowiadają na pytanie wie viel? jak wiele? ile? (ich), np: zwei dwa, dreizehn Gulden trzynaście złotych; porządkowe zaś na pytanie który, która, które? (z porządku), welcher, welche, welches? albo der wie vielste? np: heute ist der vierte, der siebente Tag nach der Prüfung dziś czwarty, siódmy dzień po examinie.

Liczby główne są:

1. eins.	13. dreizehn.	34. vier und dreißig.
2. zwei.	14. vierzehn.	40. vierzig.
3. drei.	15. fünfzehn.	50. fünfzig.
4. vier.	16. sechzehn.	60. sechzig.
5. fünf.	17. siebzehn.	70. siebzig.
6. sechs.	18. achtzehn.	80. achtzig.
7. sieben.	19. neunzehn.	90. neunzig.
8. acht.	20. zwanzig.	100. hundert.
9. neun.	21. ein und zwanzig.	1,000. tausend.
10. zehn.	22. zwei und zwanzig.	10,000. zehn tausend.
11. elf.	25. fünf und zwanzig.	100,000. hundert tausend.
12. zwölf.	30. dreißig.	1,000,000. eine Million.

Ćwiczenia. 1835 (ein) tausend acht hundert fünf und dreißig. 73,628,965 drei und siebenzig Millionen, sechsmal hundert acht und zwanzig tausend, neun huudert fünf und sechzig.

Licząc mówi się eines, przy imieniu zaś ein np: ein Thaler, ein hundert, ein und zwanzig.

II. Z liczb głównych odmienne są tylko ein, zwei i drei.

Eins czyli raczéj ein ma czworaką odmianę: 1) *użyte z rzeczownikiem, przypadkuje się jak przedimek niepewny,* np:

rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*
1. ein Knabe. jeden chłopiec.	eine Jungfer. jedna panna.	ein Kind. jedno dziecię.
2. eines Knaben.	einer Jungfer.	eines Kindes.
3. einem Knaben.	einer Jungfer.	einem Kinde.
4. einen Knaben.	eine Jungfer.	ein Kind.

2) *Z przedimkiem pewnym* der, *albo z zaimkiem wskazującym*, np. dieser *odmienia się jak przymiotnik z przedimkiem pewnym* (podług słabéj formy str. 86).

Liczba pojedyncza. *Liczba mnoga.*

rodzaj męzki.	*żeński.*	*nijaki.*	*na 3 rodzaje.*
1. der eine, jeden,	die eine, jedna,	das eine, jedno,	die einen, jedni, jedne,
2. des einen,	der einen,	des einen.	der einen,
3. dem einen.	der einen,	dem einen,	den einen.
4. den einen.	die eine,	das eine,	die einen.

3) *Bez przedimka z domyślnym rzeczownikiem, bierze zakończenia przedimka pewnego* (podług mocnéj f. str. 83).

Liczba pojedyncza.

1. einer, jeden,	eine, jedna,	eines, jedno,	*Liczby mnogiéj* nie ma.
2. eines,	einer,	eines,	
3. einem,	einer,	einem,	
4. einen,	eine,	eines,	

4) *Zaimkiem dzierżawczym* mein, dein, ꝛc. przypadkuje się podług mięszanéj formy str. 88 np.

1. Mein einer Baum,	meine eine Hand,	mein eines Knie,
2. meines einen Baumes,	meiner einen Hand,	meines einen Kniees i t. d

Zwei, drei.

1. Zwei, dwaj, dwie, dwoje,	drei, trzej, trzy, troje,	beide, obadwa, obiedwie, oboje,
2. zweier, (zwei),	dreier (drei),	beider,
3. zweien, (zwei),	dreien, (drei),	beiden,
4. zwei,	drei,	beide.

Tu należy i wyraz ander *drugi, inny*, który się odmienia dwojako: *z przedimkiem pewnym* np. der andere,

die andere, das andere i z *przedimkiem niepewnym*, np. ein anderer, eine andere, ein anderes, np.

Jeden to mówi, drugi owo.	Der Eine sagt dies, der Andere sagt jenes.
Pierwsza część zawiera prawidła, druga zadania.	Der erste Theil enthält die Regeln, der andere die Aufgaben.
Co innego obiecywać, co innego dotrzymać.	Ein Anderes ist versprechen, ein Anderes halten.
Odwidź mnie Pan innego razu.	Besuchen sie mich ein anderes Mal.
Nie mówcie nic złego o drugich.	Redet nichts Böses von Andern.
Obiedwie strony nie miały słuszności.	Beide Theile hatten Unrecht.
Głuchy na oba uszy.	Er ist taub auf beiden Ohren.

III. *Liczby porządkowe* tworzą się od liczb pierwotnych, dodając na końcu zgłoskę te z przedimkiem pewnym, aż do 19 włącznie, wyjąwszy eins i drei, które się zmieniają na der erste, der dritte; drugie zaś przyjmują zgłoskę ste, i wszystkie odmieniają się jak przymiotniki z przedimkiem pewnym, np.

1szy der erste.	40ty der vierzigste.
2gi der zweite.	63ci der drei und sechzigste.
3ci der drite.	setny der hunderste.
4ty der vierte.	109ty der hundert neunte.
18ty der achzehnte.	tysiączny der tausendste.

IV. Liczby główne używają się często jako rzeczowniki, np. die (eine) Eins jednostka, die Zwei dwójka, die Sechs szóstka i t. d. i mają liczbę mnogę na en np. die Sechsen; zaś das Hundert każde sto, das Tausend każde tysiąc kończą się na e. Podobnie co do monety zdawkowéj: der (ein) Dreier trzygroszniak, der Sechser szóstak, Zehner dziesiątka, Zwanziger dwudziestówka i t. p.

V. *Od liczb głównych pochodzą* 1) *liczby wielokrotne* vielfache (Zahlen) *zakończone na* fach, fältig *i* lei, *i te odmieniają się jak przymiotniki, wyjąwszy na* lei, *które są nieodmienne, np.*

einfach, einfältig pojedynczy.	einerlei jednakowy.
dreifach, dreifältig potrójny.	dreierlei trojaki.
zehnfach, zehnfältig dziesięćkrotny.	zehnerlei dziesięcioraki.
hundertfach, hundertfältig stokrotny.	tausenderlei tysiączny.
vielfach, vielfältig wielokrotny.	vielerlei wieloraki.

niemniéj allerlei (allerhand) i mancherlei różnego gatunku.

2) *Przysłówki* na mal, np: einmal raz, zweimal dwa razy, zwölfmal dwanaście razy i t. d.

VI. *Od liczb porządkowych wyprowadzają się także:*

1) *Rzeezowniki na* tel *zwane liczbami ułamkowemi* (Bruchzahlen), np: das Drittel $1/_3$, zamiast der dritte Theil trzecia część, podobnie das Viertel $1/_4$, czwarta część, das Sechstel $1/_6$, ein Siebentel $1/_7$, ein Zehntel $1/_{10}$ i t. d.

2) *Wyrazy nieodmienne na* halb, np: anderthalb półtora, vierthalb półczwarta, achthalb półósma i t. d.

3) *Przysłówki* erstens po piérwsze, zweitens po drugie, drittens po trzecie, viertens po czwarte, fünftens po piąte, i t. d.

Przykłady.

Nie umie trzech zliczyć.	Er kann nicht drei zählen.
Sekret tylko dwom osobom powierzony, już nie jest tajemnicą.	Ein Geheimniß, nur zwei Personen anvertraut, bleibt kein Geheimniß mehr.
Tylko dwóch uczniów najlepiéj się popisało; obudwóch téż wynagrodzono.	Nur zwei Schüler zeichneten sich am besten aus; beide wurden auch belohnt.
Wygrał terno w loteryi liczbowéj na trójkę, jedenastkę i trzynastkę.	Er hat in der Zahlen-Lotterie auf die Drei, auf die Elf und auf die Dreizehn eine Terne gewonnen.
Cztery trojaki czynią dwa szóstaki.	Vier Dreier machen zwei Sechser aus.

Trzeciego sierpnia przyjechałem, a dwunastego znów odjeżdżam.	Den dritten August bin ich angekommen und den zwölften reise ich wieder ab.
Uczniowie maią sześciorakie książki, jako to: polskie, łacińskie, greckie, rossyjskie, niemieckie i francuzkie.	Die Schüler haben sechserlei Bücher, als polnische, lateinische, russische, griechische, deutsche und französische.
U kupca dostanie różnego gatunku towarów, np: czworakiéj herbaty, trojakiego cukru, dwojakiéj kawy i wina dziesięciorakiego.	Bei einem Kaufmann bekommt man mancherlei Waaren, z. B. viererlei Thee, dreierlei Zucker, zweierlei Kaffee und zehnerlei Weine.
Niektóre drzwi są opatrzone podwójnemi i potrójnemi zamkami.	Manche Thüren werden mit zweifachen (doppelten) und dreifachen Schlössern versehen.
Trzy razy ośmnaście jest pięćdziesiąt cztery.	Dreimal achtzehn ist vier und fünfzig.
Dwie trzecie, jedna czwarta i półtora czynią dwie całkowite i pięć dwunastych.	Zwei Drittel, ein Viertel und Anderthalb machen zwei Ganze und fünf Zwöftel aus.
Przed półtrzecia laty.	Vor drittehalb Jahren.

VII. Nakoniec należą tu jeszcze liczebniki *nieoznaczone* albo *ogólne* (unbestimmte oder allgemeine Zahlwörtee) i odmieniają się jak przymiotniki bez przedimka: aller, alle, alles (all), sämmtlich (gesammt) wszystek, razem; einige (etliche) kilka, jeder każdy, mancher nie jeden, kein żaden, viel wiele, wenig mało, mehr więcéj, (mehrer, mehre, mehres). *Nieodmienne* są etwas coś, nieco, genug dosyć, nichts nic. Wenig i viel stopniują się.

Viel, mehr, wenig w znaczeniu ogółu albo massy nie odmieniają się; w znaczeniu zaś jakiéj części przypadkują jak przymiotniki bez przedimka np: Viel Menschen essen mehr, als wenig Menschen wiele ludzi (t. j. mnóstwo, razem) więcéj zjé, jak mało ludzi. Viele Schüler können ihn nicht leiden wielu uczniów (t. j. nie wszyscy) nie

moze go cierpieć. Wenige kennen mich mało takich, co mnie znają. Lerne nicht Vieles, sondern viel nie ucz się wielu rzeczy (wszystkiego, po trosze) ale ucz się treściwie.

7. Ile razy *imie liczbowe nieoznaczone* poprzedza zaimek wskazujący, oba wyrazy biorą zakończenie przedimka pewnego, np: *na rodzaj mezki.*

Liczba pojedyncza.	*Liczba mnoga.*
1. aller dieser Vorrath. wszelki ten zapas.	alle diese Vorräthe. wszystkie te zapasy.
2. alles dieses Vorrathes.	aller dieser Vorräthe.
3. allem diesem Vorrathe.	allen diesen Vorräthen.
4. allen diesen Vorrath.	alle diese Vorräthe.

8. Poprzedzone zaś imie liczbowe nieoznaczone od zaimka, przypadkuje się podług wzoru 2. przymiotników str. 86 np: *na rodzaj nijaki.*

Liczba pojedyncza.	*Liczba mnoga.*
1. dieses wenige Geräth: ten nieliczny sprzęt.	diese wenigen Geräthe. te nieliczne sprzęty.
2. dieses wenigen Geräthes.	dieser wenigen Geräthe.
3. diesem wenigen Geräthe.	diesen wenigen Geräthen.
4. dieses wenige Geräth.	diese wenigen Geräthe.

Pospolicie aller, alle, alles, przed zaimkamł, nie odmienia się w licz. pojed. np: all dieser Vorrath, all mein Geld, all seine Reichthümer wszelkie jego bogactwa.

Przykłady.

Wszystko zależy od dobrego wychowania.	Alles hängt von einer guten Erziehung ab.
Wszelka nadzieja znikła.	Alle Hoffnung ist verschwunden.

Znam wszystkich przyjaciół i wszystkie przyjaciółki Pana.	Ich kenne alle Ihre Freunde, nnd alle Ihre Freundinnen.
Jeszcze jest niejaki zapas, nieco zboża.	Es ist noch einiger Vorrath da, einiges Getreide vorhanden.
Kilku więźniów uszło.	Einige der Gefangenen (albo von den Gefangenen) sind entwischt.
Za kilka dni powróci.	Nach einigen (etlichen) Tagen kommt er zurück.
Niech każdy swoje zrobi.	Jeder thue das Seinige.
Każdy kraj ma swój zwyczaj.	Jedes Land hat seine Gebräuche.
Z tych owoców były niektóre kwaśne, niektóre słodkie.	Von diesen Früchten waren einige sauer, manche süß.
Nie jeden ojciec, nie jedna matka, nie jedno dziécię byliby szczęśliwsi, gdyby...	Mancher Vater, manche Mutter, manches Kind wären glücklicher, wenn...
Nie było żadnego domu, w którymby ktoś nie chorował.	Da war kein Haus, worin nicht Jemand krank gewesen wäre.
Wiele było pieniędzy, ale mało chleba.	Es war viel Geld, aber wenig Brod.
Wielu ostrzegałem, ale nie wielu chciało słuchać.	Ich habe viele gewarnt, aber wenige wollten gehorchen.
Ma więcéj szczęścia jak rozumu.	Er hat mehr Glück als Verstand.
Był kilka lat za granicą.	Er ist mehre Jahre im Auslande gewesen.
Cała rodzina, wszyscy krewni.	Die gesammte Familie, die sämmtlichen Verwandten.
Powiem ci coś, i to co dobrego.	Ich will dir etwas sagen, und zwar etwas Gutes.
Nie miałem dość czasu zastanowić się nad tém.	Ich hatte nicht Zeit genug darüber nachzudenken.
Nic nie umié, nic potém.	Er kann nichts, er taugt nichts.
Bóg wyprowadził świat z niczego.	Gott rief die Welt aus dem Nichts hervor.

Przytém wszystkiem nie rozumiem ciebie.	Bei dem Allem (bei all dem) verstehe ich dich nicht.
Oto masz wszystkie moje pieniądze.	Hier hast du all mein Geld.
Do kogo należą wszystkie te książki?	Wem gehören alle diese Bücher?

VIII. *O użyciu imion liczbowych.* (Vom Gebrauch der Zahlwörter.)

1. Zwei, drei, użyte z *zaimkiem* są nieodmienne, np: laut der Aussage der (dieser) zwei Zeugen podług zeznania tych dwóch świadków; meinen drei Brüdern hat es gar nicht gefallen moim trzem braciom wcale się to nie podobało; *bez zaimka* zaś są odmienne, np: die Aussage zweier Zeugen ist nicht immer hinreichend zeznanie dwóch świadków nie zawsze bywa dostateczném; wie vielen hat man die Strafe erlassen? Dreien; ilu karę darowano? trzem. Er dient zweien Herren służy dwom panom.

Zresztą wszystkie liczby główne, położone z rzeczownikiem domyślnym, przybierają w przypadku trzecim zgłoskę en, np: wie vielen hast du das Geheimniß mitgetheilt? Nur Fünfen, jak wielu udzieliłeś tajemnicy? tylko pięciu; das Kind kriecht auf allen Vieren dziécię czołga się na czworakach, die Großen fahren mit Sechsen magnaci jeżdżą szóstką; sie fielen zu Zehnen, zu Vierzigen, zu Hunderten padali po 10-ciu, po 40-tu, po stu.

2. Wszystkie liczebniki, wyjąwszy aller i sämmtlicher, rzeczownie użyte, to jest: gdy oznaczają część czego, łączą się z przypadkiem 2gim rzeczownika, np: zwei meiner Brüder dwóch z moich braci; die erste, (die dritte) seiner Schwestern piérwsza, (trzecia) z jego sióstr; manche deiner Mitschüler niektórzy z twoich współ-

uczniów; jeder unserer Familie każdy z naszéj rodziny; viele seiner Freunde wielu z jego przyjaciół. Zamiast 2go przypadku można użyć i przypadku 3go z przyimkami von, aus, unter, np: zwei von meinen Brüdern, jeder aus unserer Familie i t. p. Przymiotnie zaś mówi się: meine zwei Brüder moi dwaj bracia, seine erste Schwester jego piérwsza siostra, seine vielen Freunde jego liczni przyjaciele.

3. Przypadek 2. zaimków osobistych kładzie się zawsze przed liczebnikiem, np: es waren unser (ihrer) zehn było nas (ich) dziesięciu.

4. Rzeczowniki oznaczające pewną *ilość*, *miarę* lub *wagę* po liczebnikach nie odmieniają się, np: zehn Loth dziesięć łutów, drei Last trzy łaszty, zwei Paar Schnallen dwie pary sprzączek, fünf Buch pięć liber, hundert Stück (Vieh) sto sztuk (bydła), vierzig Mann (Soldaten) czterdziestu żołnierzy, sieben Klafter siedm sążni.

Wyjmują się 1) rzeczowniki rodzaju żeńskiego na e jak Tonne, Elle, Kanne ꝛc. np; drei Ellen Tuch trzy łokcie sukna, zwei Tonnen Kalk dwie beczki wapna, 2) nazwiska monet i czasu, np: sechs Gulden und zwanzig Groschen sześć złotych i 20 groszy; zwei Tage, sechs Wochen Ferien sześć tygodni feryj, (zobacz o składni rzeczowników str. 81. uw.)

5. Gdy mowa jest o czasie, np: o godzinie, niemcy nie wyrażają się jak polacy przez liczby porządkowe, lecz przez liczby główne, i to najczęściéj z domyślnym rzeczownikiem Uhr np: es ist schon Eins, zamiast es ist schon ein Uhr już piérwsza godzina; es schlägt drei, fünf, zwölf (Uhr) bije trzecia, piąta, dwunasta, zamiast die Uhr schlägt drei, fünf, zwölf, zegar bije trzecią, piątą, dwunastą; es wird gleich sechs schlagen zaraz wybije

9*

szósta; von halb drei bis drei Viertel auf fünf (Uhr), od wpół do trzeciéj aż do trzech kwandransów na piątą. Podobnie: wir schreiben jetzt ein tausend acht hundert zwei und sechzig nach Christi Geburt piszemy teraz 1862 po narodzeniu Chrystusa.

6. Gdy kilka liczb po sobie następuje w znaczeniu liczb porządkowych wraz z rzeczownikiem wyraźnym, niemcy ostatnie tylko imie liczbowe, jako porządkowe, oznaczają, np: wir leben jetzt im ein tausend acht hundert acht und fünfzigsten Jahre nach Christi Geburt, zamiast wir leben jetzt im Jahre ein tausend acht hundert acht und fünfzig żyjemy teraz w roku tysiącznym ośmsetnym pięćdziesiątym ósmym po narodzeniu Chrystusa. Wir haben heute den sechs und zwanzigsten Mai mamy dziś dwudziesty szósty Maja.

7. Niepewność w podaniu jakiéj oznaczonéj liczby opisujemy przez wyrazy: etwa, (ungefähr, gegen, an die) około; beinahe (fast) prawie, kaum ledwo; über przeszło; bis do, oder albo; einige, (etliche) kilka, np: er hatte etwa (ungefähr rc.) 30 Thaler miał około 30 talarów; das Kind ist gegen 4 oder 5 Jahr alt dziecię ma około 4ch do pięciu lat. Die Kiste wog über 30 (albo 30 und einige) Zentner, a nie einige 30 Z., paka ważyła przeszło 30 centnarów. Sie ist zwanzig und einige Jahre alt, a nie einige 20 J. alt, ma 20 kilka lat.

8. Kein *żaden* przypadkuje się dwojako: albo *bez przedimka* np: keiner, keine, keines albo *jak przedimek* ein np: kein Mensch żaden człowiek, keine Hütte żadna chata, kein Mitleid żadne politowanie.

Nikogo tam nie było, któryby się nie był wstydził.	Da war keiner, der sich nicht geschämt hätte.
Daj mi chleba! nie mam żadnego.	Gieb mir Brod! Ich habe keines.

Nikt się o tém nie dowić; żaden z was, żaden z waszego grona.	Keiner soll es erfahren; keiner von euch, keiner aus eurer Mitte.
Jeszcze żadna z moich sióstr nie miała ospy.	Noch keine meiner (von meinen) Schwestern hat die Blattern gehabt.
To nie sztuka.	Das ist keine Kunst.
Nie ma (żadnéj) roboty, ani grosza, ani kawałka chleba.	Er hat keine Arbeit, keinen Groschen, kein Stückchen Brod.

ROZDZIAŁ X.

O słowach. (Von den Rede-oder Zeitwörtern.)

1. Wszystkie słowa kończą się w trybie bezokolicznym na en albo n, gdy przed n stoi l lub r np: loben chwalić, ändern odmienić, streicheln głaskać.

2. Słowa w ogólności wyrażają byt, stan albo czynność subjektu i są albo a) *pierwotne* (Stammwörter) np: gehen iść, geben dać, albo b) *pochodne* (abgeleitete) np: pflügen orać, glätten gładzić, (jako pochodzące od der Pflug pług, glatt gładki), i w obu razach są znowu albo *pojedyncze* (einfache) np: achten uważać, schlagen bić, albo *złożone* (zusammengesetzte) np: hochachten szanować, zerschlagen rozbić, begehen obchodzić.

3. Ze względu na przedmiot są słowa albo 1) *czynne* czyli *przechodne* (transitive, zielende oder objective), gdy wystawiają czynność subjektu przechodzącą na objekt, np: ich liebe den Vater kocham ojca. 2) *nijakie* lub *nieprzechodne* (intransitive, ziellose oder subjective), które wyrażają czynność subjektu tylko w nim samym się odbywającą bez przechodzenia na objekt, np: ich gehe idę, du kommst przychodzisz, albo tylko stan subjektu np: du lachst, und ich weine ty się śmiejesz, a ja płaczę.

Pomiędzy powyższemi słowami środkują słowa *zaimkowe* (rückzielende, reflexive), ilekroć czynność subjektu przechodzi na tenże subjekt, np: ich schäme mich und du freust dich ja się wstydzę, a ty się cieszysz; i *zwrotne* (rückführende, uneigentlich reflexive) gdy czynność subjektu jest razem objektem czynności swojéj np: ich wasche mich myję się (siebie), du kämmst dich czeszesz się (siebie).

4. Słowa są albo a) *osobiste* (persönliche), gdy z subjektem w każdéj z 3ch osób łączyć się mogą np: ich gehe idę, du gehst idziesz i t. d. albo b) *nieosobiste* (unpersönliche), gdy wyrażają stan albo zdarzenie bez subjektu, np: es blitzt błyska się.

5. Do czasowania słów mają Niemcy głównie trzy słowa posiłkowe: haben mieć, sein być i werden stać się. Haben z natury jest słowem *przechodném* np: ich habe einen guten Vater mam dobrego ojca; zaś sein i werden są *nieprzechodne* np: du bist ein fleißiger Schüler ty jesteś pilny uczeń, sein Bruder wurde Soldat jego brat został żołnierzem, a zatém w tych przykładach żadne z nich nie jest słowem posiłkowem.

Uwaga. Ponieważ tylko sein i werden oznaczają *byt* i zawierają w sobie razem *złącznik* (copula), przeto nazywają się téż *rzeczowne* albo *czyste* (reine, *verba substantiva*). Wszystkie zaś inne słowa zowią się *mieszane* (gemischte, *verba adjectiva*), ponieważ przy złączniku sein albo werden oznaczają predykat, to jest imiesłów przedstawiający stan albo czynność jaką np: die Rosen blühen (=sind blühend) róże kwitną, t. j. są kwitnące; du schreibst piszesz, t. j. jesteś piszący.

6. Prócz powyższych 3ch słów posiłkowych liczą się jeszcze jako *posiłkowe* do opisania trybów (Hülfs-

verba des Modus) następujące: dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen, lassen, które w polszczyznie nie zawsze się tłumaczą np. laß ihn gehen puść go; möchte er doch kommen! żeby też przyszedł! (ob. Słowa nieforemne (str. 169.VII).

7. Czasów nieograniczonych jest trzy: 1) *teraźniejszy* (Gegenwart) np. die Amsel pfeift kos gwiżdże (w ogólności, nie koniecznie teraz). 2) *przeszły* (Vergangenheit) np. zu Hause lernte ich tanzen w domu uczyłem się tańczyć, (opowiadając, nie oznaczając kiedy). 3) *przyszły* (Zukunft) np. ich werde dich besuchen odwidzę cię (nie wiadomo kiedy).

Każdy z tych czasów ze względu na czynność może się znów brać trojako; czynność bowiem uważać można w *obecności*, *przeszłości* lub *przyszłości* albo a) jako mająca się dopiero odbywać, albo b) jako właśnie odbywająca się czyli trwająca, albo c) jako już zupełnie odbyta czyli skończona.

	W obecności (Gegenwart, praesens).	W przeszłości (Vergangenheit, praeteritum).	W przyszłości (Zukunft, futurum).
Czynność mająca się zacząć (beginnende Handlung).	ich bin im Begriff zu lesen mam czytać.	ich war im Begriff zu lesen miałem czytać.	ich werde im Begriff sein zu lesen będę miał czytać.
Czynność trwająca (währende H., imperfectum).	ich lese czytam.	ich las czytałem.	ich werde lesen będę czytał, a.
Czynność skończona (vollendete H., perfectum).	ich habe gelesen (prze-) czytałem.	ich hate gelesen przeczytałem (był).	ich werde gelesen haben przeczytam

Z tych 9ciu form czasowych tylko sześć co do czynności *trwającej* i *skończonej* używa się w konjugacyi niemieckiéj, jako to: 1) Czas teraźniejszy (die währende Gegenwart) ich lese, 2) czas przeszły dokonany (vollendete Gegenwart) ich habe gelesen, 3) przeszły niedokonany (währende Vergangenheit) ich las, 4) zaprzeszły (vollendete Vergangenheit) ich hatte gelesen, 5) przyszły niedokonany (währende Zukunft) ich werde lesen, 6) przyszły dokona y (vollendete Zukunft) ich werde gelesen haben.

Formy, wyrażające *czynność mającą się odbywać*, tworzą osobną konjugacyę *omowną* (umschreibende oder periphrastische Conjugation) za pomocą słów posiłkowych trybu np. mam pisać ich soll (muß) schreiben, ich habe zu schreiben; miał kupić er (sollte kaufen) hätte kaufen sollen, *ale nie kupił*; zaś er soll gekauft haben przypuszczając, że kupił. Ja miałbym go chwalić (pochwalić)? ich sollte (würde) ihn loben (gelobt haben)? Będziesz miał co czytać du wirst was zu lesen haben (lesen müssen).

Czas przeszły niedokonany trybu łączącego ich würde z trybem bezokolicznym albo imiesłowem biernym i słowem posiłkowem służy do opisania trybu łączącego zamiast warunkowego (*conditionalis*) i używa się zamiast czasu przeszłego niedokonanego i zaprzeszłego tegoż trybu łączącego np. ich würde sein albo ich wäre byłbym, du würdest gewesen sein albo du wärest gewesen byłbyś był; ich würde haben (= ich hätte) miałbym i t. d.

Uwaga. Polacy nie mając oddzielnych końcówek na oddanie trybu łączącego używają czasu przeszłego trybu oznajmującego za pomocą spójników, w które wchodzi, *by (aby, żeby, gdyby, jeśliby, oby)* bez względu na czas tryb w obcym języku np. chcę, abyś był pilny ich will, daß du fleißig seist; chciałem, abyś był pilniejszy, ich wollte, daß du fleißiger wärest (gewesen wärest).

1. *O czasowaniu słów posiłkowych.*
(Von der Abwandlung der Hülfswörter).

Sein *być*.

Tryb oznajmujący. (Die anzeigende Art).	Tryb łączący. (Die verbindende Art).
Czas teraźniejszy. Liczba pojedyncza.	Die gegenwärtige Zeit. Die einfache Zahl.
Ich bin (gesund). jestem (zdrów).	(Man sagt), ich sei (jung). (mówią), że jestem (młody), abym był.
du bist jesteś.	du seist abyś był.
er ist jest.	er sei aby był.
sie (es) ist ona (ono) jest.	sie (es) sei aby była (było).

Liczba mnoga.

Wir sind jesteśmy.
ihr seid jesteście.
sie sind są.

Czas przeszły niedokonany.

Ich war byłem, byłam, om.
du warst (warest) byłeś, aś, oś.
er (sie, es) war był, była, ło.
Wir waren byliśmy, byłyśmy.
ihr waret byliście, byłyście.
sie waren byli, były.

Czas przeszły dokonany.

Ich bin	gewesen	byłem.
du bist		
er ist		
Wir sind		
ihr seid		
sie sind		

Czas zaprzeszły.

Ich war	gewesen	byłem (był)
du warst		
er war		
Wir waren		
ihr waret		
sie waren		

Czas przyszły niedokonany.

Ich werde	sein	będę
du wirst		będziesz
er wird		będzie
Wir werden		będziemy
ihr werdet		będziecie
sie werden		będą

Die vielfache Zahl.

Wir seien (sein) abyśmy byli, były.
ihr seiet abyście byli, były.
sie seien (sein) aby byli, były.

Die kaum vergangene Zeit.

Ich wäre byłbym, że jestem, byłem.
du wärest byłbyś.
er, (sie, es) wäre byłby.
Wir wären bylibyśmy.
ihr wäret bylibyście.
sie wären byliby.

Die völlig vergangene Zeit.

Ich sei	gewesen	żem był
du seist		żeś był
er sei		że był
Wir sein		żeśmy byli
ihr seiet		żeście byli
sie sein		że byli.

Die längst vergangene Zeit.

Ich wäre	gewesen	(że) byłbym był
du wärest		
er wäre		
Wir wären		
ihr wäret		
sie wären.		

Die künftige unvollendete Zeit.

Ich werde	sein	że będę
du werdest		
er werde		
Wir werden		
ihr werdet		
sie werden		

Czas przyszły dokonany.

Ich werde będę
du wirſt
er wird
Wir werden
ihr werdet
ſie werden } geweſen ſein

Die künftige vollendete Zeit.

Ich werde będę.
du werdeſt
er werde
Wir werden
ihr werdet
ſie werden } geweſen ſein

Czas warunkowy przyszły I.
Die bedingte künftige I. Zeit.

Ich würde byłbym
du würdeſt
er würde
Wir würden
ihr würdet
ſie würden } ſein

Czas warunkowy przyszły II.
Die bedingte künftige II. Zeit.

Ich würde byłbym był
du würdeſt
er würde
Wir würden
ihr würdet
ſie würden } geweſen ſein

Tryb rozkazujący. (Die gebietende Art).

Sei bądź,
ſei er (ſie, es) albo
möge er (ſie, es) } ſein } niech będzie
laß ihn—ſie—es
Sein wir, albo } bądźmy
laßt uns ſein
(ſein Sie bądź Pan, Pani, Panna, bądźcie państwo)
ſein ſie, albo laß } niech będą
(mögen) ſie ſein

Uwaga. Z naleganiem wyraz *że* tłumaczy się przez doch, zaś *no* przez nur np: bądźże ſei doch, bądźno ſei nur, bądźcież no cicho ſeid doch nur ſtill.

Tryb bezokoliczny. (Die unbeſtimmte Art).

Czas teraźniejszy: ſei'n, zu ſein być, um zu ſein aby być, ohne zu ſein nie będąc.

Czas przeszły: geweſen (zu) ſein być było, żem był, była, i t. d ohne geweſen zu ſein nie bywszy.

Imiesłowy. (Mittelwörter).

1. *Czasu teraźniejszego:* seiend, wesend nieużywane; tylko złożone: daseiend przytomny, abwesend nieobecny, anwesend obecny zachowują się jako przymiotniki.

2. *Czasu przeszłego:* gewesen były, który był i t. d.

2) Haben *mieć.*

Tryb oznajmujący. (Indicativ.)	Tryb łączący. (Conjunctiv.)
	Czas teraźniéjszy (Präsens).
Ich habe (Lust) mam (ochotę)	Ich habe mam, (żebym miał)
du hast masz	du habest
er (sie, es) hat ma	er habe
Wir haben mamy	Wir haben
ihr habet macie	ihr habet
sie haben	sie haben.
	Czas przeszły niedokonany (Imperfectum)
Ich hatte miałem, am, om.	Ich hätte miałbym (żem miał)
du hattest miałeś, aś, oś	du hättest miałbyś
er, sie, es hatte miał, ła, ło	er hätte miałby
Wir hatten mieliśmy, miałyśmy	Wir hätten mielibyśmy
ihr hattet mieliście, miałyście	ihr hättet mielibyście
sie hatten mieli, miały.	sie hätten mieliby. (albo ich würde haben i t. d.)
	Czas przeszły dokonany (Perfectum).
Ich habe gehabt miałem	Ich habe gehabt że miałem
du hast gehabt i t. d.	du habest gehabt i t. d.
	Czas zaprzeszły (Plusquamperfectum).
Ich hatte (gehabt) miałem (był)	Ich hätte (gehabt albo ich würde gehabt haben) (że)miałbym był
du hattest	du hättest
er hatte	er hätte
Wir hatten	Wir hätten
ihr hattet	ihr hättet
sie hatten	sie hätten

Czas przyszły niedokonany (Futurum absolutum).

Ich werde haben będę miał	Ich werde haben mieć będę
du wirst haben i t. d.	du werdest haben i t. d.

Czas przyszły dokonany (Futurum exactum).

Ich werde gehabt haben (gdy) będę miał	Ich werde gehabt haben mieć będę
du wirst gehabt haben i t. d.	du werdest gehabt haben i t. d.

Tryb rozkazujący (Imperativ).

Habe miéj
habe er, (sie, es), albo möge er, (sie, es) haben / laß ihn, (sie, es) haben — niech ma
haben wir, albo laßt uns haben — miéjmy.
habet (habt) miejcie.
haben Sie miéj Pan, miéjcie Panowie, Państwo.
haben sie *albo* laß (mögen) sie haben — niech mają.

Tryb bezokoliczny (Infinitiv).

Czas teraźniejszy: haben, zu haben mieć, um zu haben aby mieć, ohne zu haben nie mając.

Czas przeszły: gehabt (zu) haben mieć, żem miał, ohne gehabt zu haben nie miawszy.

Imiesłowy (Participien).

1. *Czasu teraźniejszego:* habend mający.
2. *Czasu przeszłego:* gehabt miany.

§ 3) Werden *stać się.*

Anzeigende Art.	Verbindende Art.

Die währende Gegenwart.

Einheit.

Ich werde (besser) staję się (lepszym, ą)	(Man sagt), ich werde (fleißiger) (mówią), że staję się (pilniéjszym), żebym się stał.

du wirst stajesz się	du werdest
er wird staje się.	er werde

Mehrheit.

Wir werden stajemy się	Wir werden
ihr werdet stajecie się	ihr werdet
sie werden stają się.	sie werden.

Die währende Vergangenheit.

Ich wurde (ward) zostałem, stałem się	Ich würde stałbym się, zostałbym
du wurdest (wardst)	du würdest
er wurde (ward)	er würde
Wir wurden	Wir würden
ihr wurdet	ihr würdet
sie wurden	sie würden

Die vollendete Gegenwart.

Ich bin geworden stałem się, zostałem	Ich sei geworden żem się stał
du bist geworden i t. d.	du seist geworden i t. d.

Die vollendete Vergangenheit.

Ich war, du warst, er war, Wir waren, ihr waret, sie waren } geworden stałem się (był)	Ich wäre, du wärest, er wäre, Wir wären, ihr wäret, sie wären } geworden albo ich würde geworden sein byłbym został.

Die währende Zukunft.

Ich werde werden stanę się	Ich werde werden zostanę
dn wirst werden i t. d.	du werdest werden i t. d.

Die vollendete Zukunft.

Ich werde geworden sein gdy (jak) zostanę	Ich werde geworden sein stanę się, zostanę
du wirst geworden sein i t. d.	du werdest geworden sein i t. d.

Gebietende Art.	Unbestimmte Art.
Werde stań się	Werden, zu werden stać się,
werde er (—sie, es), albo möge er (—sie, es), laß ihn (sie—es) werden niech się stanie.	um zu werden aby się stać,
Werden wir, albo laßt uns werden } stańmy się	ohne zu werden nie stając się,
werdet stańcie się	geworden (zu) sein, stać się, żem się stał,
werden sie, albo laß (mögen) sie werden niech się staną.	ohne geworden zu sein nie stawszy się.

Mittelwörter.

der gegenwärtigen Zeit.	der vergangenen Zeit.
1. Werdend stający się.	2. Geworden (worden *) który się stał.

II. *O użyciu słów posiłkowych.*

(Vom Gebrauch der Hülfsverben).

I. *Ze słowem* haben czasują się 1) wszystkie słowa *czynne, zaimkowe* i *nieosobiste*, np. sehen, ich habe deinen Vater gesehen widziałem twego ojca, lesen, hast du das Buch gelesen? czytałeś książkę? sich freuen, ich habe mich gefreut ucieszyłem się, waschen, er hat sich nicht gewaschen nie umył się; es hat gedonnert grzmiało, hat es euch nicht gehungert nie chciałoż się wam jeść?

Wyjąwszy słowa nieosobiste, pochodzące od nijakich ruch oznaczających, które sein wymagają np. es ist mir

(*) Słowo werden, gdy się używa jak słowo nijakie, ma czas przeszły niedokonany ich ward, a imiesłów bierny geworden; użyte zaś jako słowo posiłkowe ma ich wurde, a imiesłów worden, np. er ward Soldat, er ist Soldat geworden, został żołnierzem; er wurde gelobt, er ist gelobt worden, pochwalono go; wenn er wird gelobt worden sein kiedy go pochwalą.

gut gegangen dobrze mi poszło; es war mir nicht eingefallen nie przyszło mi na pamięć.

2) *Słowa nijakie* (objective), które rządzą przypadkiem 3cim albo 2gim np. hast du ihm auch gedankt, daß er dir geholfen hat? podziękowałżeś mu też, że ci pomógł? Er hat meiner nicht gedacht nie pamiętał o mnie.

Wyjmują się ze słowem sein: begegnen spotkać, folgen iść za kim, gelingen (gedeihen, glücken, gerathen) poszczęścić się, mißlingen nie powodzić się, weichen ustąpić, tudzież złożone z przyrostków i oznaczające właściwie *poruszenie* albo *kierunek* jak: vorkommen (zustoßen) przytrafić się, entlaufen zbiedz, entfallen zapomniéć i t. p. np. er war mir begegnet spotkał mnie, der Diener ist ihm entlaufen służący mu uciekł.

3) *Słowa nijakie* (subjective), które w polszczyznie imiesłowu biernego nie mają (jak żyć, spać), a który to imiesłów w niemczyznie nie da się użyć jako atrybut (der geschlafene, gelebte Mensch) np. ich habe (gelebt, gewacht, geschlafen, gearbeitet, gelacht, geweint) żyłem, czuwałem, spałem, pracowałem, śmiałem się, płakałem; podobnie stehen stać, liegen leżéć, sitzen siedziéć, schwitzen pocić się, frieren marznąć, blühen kwitnąć i t. d.

II. Słowa sein wymagają 1) wszystkie słowa *nijakie*, których imiesłów bierny w mowie polskiéj użyty być może i w niemieckiéj jako atrybut np. verarmen zubożéć, ein verarmter Mann zubożały, podupadły człowiek; abbrennen zgorzéć, ein abgebranntes Haus spalony dom; verfaulen zgnić, eine verfaulte Birne zgniła gruszka. Słowa takowe wyrażają powszechnie *przejście z jednego stanu do drugiego wcale przeciwnego*, a w tym razie najczęściéj są złożone z cząstek er, ver, ein, auf, jak: aufstehen wstać,

aufwachen obudzić się, vertrocknen uschnąć, einschlafen zasnąć, ertrinken utopić się, erstarren zdrętwiéć, i t. p. np. er ist gestorben umarł; die Rosen sind aufgeblüht róże rozkwitły, sie sind schon verblüht, verwelkt już okwitły, zwiędły; das Haus ist eingestürzt dom się zawalił; was ist da geschehen co się tam stało?

2) Gdy oznaczają *poruszenie* albo *kierunek* słowa nijakie, bądź pojedyncze, bądź złożone, a pochodzące od słów *ruch* przedstawiających: jak eilen spieszyć się, gehen iść, laufen biedz, kommen przyjść, reiten jechać konno, fallen upaść, umgehen obchodzić się i t. d. np. ich bin gegangen und gefahren szedłem i jechałem; warum bist du ihm nicht nachgeeilt (nachgelaufen)? czemu nie pobiegłeś za nim? Er ist schlecht mit ihm umgegangen źle się z nim obszedł; die Sonne war schon aufgegangen (untergegangen) słońce już było weszło (zaszło). In welchem Gasthause sind sie eingekehrt w którymże domu zajezdnym stanęli? Sie sind schon abgereist już odjechali.

Wyjmują się: tanzen tańczyć, hüpfen skakać i hinken kuleć, np. hast du getanzt? tańczyłeś? die Kinder haben vor Freude gehüpft dzieci skakały z radości.

Uwaga. Niektóre słowa czasują się w miarę znaczenia, raz ze słowem haben, drugi raz ze słowem sein. Pod względem *czasu* lub *zqmiaru* na pytania *co? jak dawno?* używa się haben, — zaś sein co *do miejsca* na pytania *dokąd? zkąd? jak daleko?* np. Er ist in den Wald gefahren und hat Holz gefahren, pojechał do lasu i woził drwa. Er hat viel gereis't, wiele podróżował, er ist ins Bad gereis't, pojechał do wód. Ich habe heute lange geritten, dziś długo jeździłem, er ist aufs Feld geritten, pojechał w pole, er hat schon ausgeritten, już poprzestał jeździć, der

Vater ist ausgeritten, ojciec wyjechał. Ihr habt mit der Arbeit nicht sehr geeilt, nie bardzo pośpieszyliście się z robotą; wir sind zu euch geeilt, śpieszyliśmy się do was. Sie haben die ganze Nacht gesprungen, skakali przez całą noc; er ist in den Graben gesprungen, w rów wskoczył.

III. *Ze słowem* werden czasują się wszystkie słowa *czynne na stronie biernéj*, np. loben chwalić, ich werde gelobt mnie chwalą, du wurdest gelobt ciebie chwalono, er ist gelobt worden pochwalono go.

2) Wiele słów nijakich i zaimkowych w polskim języku, które w niemieckim przez przymiotnik, imiesłów albo przysłówek i słowo werden tłumaczą się, np. alt werden zestarzéć się, wie alt ist er geworden! jakże się, zestarzał! jakiego doszedł wieku! grau werden osiwieć meine Haare sind grau geworden moje włosy osiwiały, krank werden zamiast erkranken, er ist krank geworden (erkrankt) zachorował; podobnie wüthend (rasend, toll) werden wściekać się, oszaleć; dunkel (hell) werden zmierzchać (rozwidniać) się i t. p.

II. *O czasowaniu słów foremnych.*
(Von der Abwandlung der regelmäßigen (umendenden) Zeitwörter).

Słowa pochodne (zwane inaczéj *foremne)* zmieniają podług *nowéj* czyli *słabéj formy* tylko końcówkę trybu bezokolicznego, zachowując przez wszystkie czasy i tryby samogłoskę pierwotną czyli przedostatnią tegoż trybu bezokolicznego; w czasie przeszłym niedokonanym kończą się na te, a w imiesłowie biernym na et albo przez skrócenie na t, przybierając na początku słowa

zgłoskę ge np. loben, gelobet, albo gelobt; fordern żądać gefordert.

Końcówki słabéj konjugacyi.

Czas teraźniejszy.		*C. przeszły niedokon.*		Tr. rozkaz.
Tryb oznaj.	Tr. łącz.	T. oznajm.	T. łączący.	*L. pojed.*
Liczba pojedyncza.		*Liczba pojedyncza.*		2. osoba-e.
1. osoba — e	— e	— te, ete	— ete, te	*L. mnoga.*
2. — eſt, ſt	— eſt	— teſt, eteſt	— eteſt, teſt	2. osoba-et, t.
3. — et, t	— e	— te, ete	— ete, te	Tr. bezok.
Liczba mnoga.		*Liczba mnoga.*		— en, n.
				Imiesłowy.
1. — en, n	— en.	— ten, eten	— eten, ten	1. — end, nd.
2. — et, t.	— et.	— tet, etet	— etet, tet	2. ge — et. t.
3. — en, n.	— en.	— ten, eten	— eten, ten	

Uwagi. Dla łagodniejszego wymawiania zwykle e wyrzuca się w trybie oznajmującym; włączącym zaś tylko niekiedy np. du lobſt chwalisz, daß du lobeſt abyś chwalił.

2. Słowa zakończone na eln i ern wyrzucają e przed el, er np. tadeln ganić, wandern wędrować: ich table, du wanderſt, wir tadeln, ihr wandert; w trybie łączącym oba e zachowują się, albo przedostatnie się opuszcza np. daß ich tadele, du tadeleſt albo tadleſt, er tadele, table, wir tadelen albo tadeln.

3. Zgłoska ge nie dodaje się imiesłowom biernym a) w słowach cudzoziemskich na iren np. ſtudiren, er hat ſtudirt uczył się, b) w słowach złożonych z cząstek nierozdzielnych (ob. str. 170. 2.) np. erzählen, er hatte erzählt opowiadał.

4. Czas teraźniejszy i przeszły niedokonany trybu oznajmującego i łączącego należą do odmian pojedynczych (einfache Zeitform), drugie zaś czasy (umſchriebene

Zeitform) wyrażają się w miarę potrzeby za pomocą słów posiłkowych haben albo sein i werden.

Czas przeszły dokonany składa się ze słowa posiłkowego haben lub sein czasu teraźniejszego tego trybu, którego potrzeba (to jest oznajmującego, albo łączącego) i z imiesłowu biernego słowa głównego, to jest tego słowa, które czasujemy), np. ich habe gelernt, uczyłem się; ich bin (sei) gereiset (że) pojechałem.

Czas zaprzeszły składa się ze słowa posiłkowego haben lub sein czasu niedokonanego, i z imiesłowu biernego słowa głównego, np. ich hatte (hätte) gelobt, byłem (byłbym) pochwalił; er war (wäre) gereiset był (byłby) pojechał.

Czas przyszły piérwszy czyli przyszły (po prostu) składa się ze słowa posiłkowego werden czasu teraźniejszego i z trybu bezokolicznego słowa głównego, np. ich werde arbeiten, fahren, będę pracował, jechał. Jeżeli zaś ma być *czas przyszły drugi* czyli *zaprzyszły*, bierze się zamiast trybu bezokolicznego imiesłów bierny słowa głównego, dodając jeszcze haben lub sein, stósownie do użycia słowa posiłkowego, z jakiém słowo główne czasuje się np. du wirst (werdest) gelobt haben, gereiset sein że pochwalisz, pojedziesz.

Czas warunkowy przyszły formuje się tak, jak przyszły oznajmujący z tą różnicą, że słowo werden jest w czasie niedokonanym trybu łączącego, np. ich würde loben, reisen chwaliłbym, jechałbym; ich würde gelobt haben (gereiset sein), byłbym pochwalił, (pojechał).

Słowa foremne czasują się tylko podług jednéj formy przy pomocy słowa haben albo sein; słowa zaś czynne na stronie biernéj ze słowem werden.

I. *Wzór czasowania słów czynnych foremnych.*

(Abwandlungsmuster der regelmäßigen [umendenden] thätigen Zeitwörter).

Tryb oznajmujący.	Tryb łączący.
Czas teraźniejszy.	
Ich lobe chwalę	Ich lobe chwalę, abym chwalił.
du lobst chwalisz:	du lobest
er (sie, es) lobt chwali.	er lobe.
Wir loben chwalimy	Wir loben
ihr lobet (lobt) chwalicie	ihr lobet
sie loben chwalą.	sie loben.
Czas przeszły niedokonany.	
Ich lobte chwaliłem	Ich lob(e)te (albo (ich würde loben)) chwaliłbym, że chwaliłem.
du lobtest	du lob(e)test
er lobte.	er lobete
Wir lobten	Wir lob(e)ten
ihr lobtet	ihr lob(e)tet
sie lobten.	sie lob(e)ten
Czas przeszły dokonany.	
Ich habe gelobt pochwaliłem	Ich habe gelobt że pochwaliłem
du hast gelobt i t. d.	du habest gelobt i t. d.
Czas zaprzeszły.	
Ich hatte gelobt pochwaliłem (był)	Ich hätte gelobt, albo ich würde gelobt haben byłbym pochwalił.
du hattest gelobt i t. d.	
Czas przyszły.	
Ich werde loben będę chwalił	Ich werde loben że chwalić będę
du wirst loben i t. d.	du werdest loben i t. d.

Czas zaprzyszły.

Ich werde gelobt haben pochwalę
du wirst gelobt haben i t. d.

Ich werde gelobt haben pochwalę
du werdest gelobt haben i t. d.

Tryb rozkazujący.

Lobe chwal,
lobe er (sie, es), albo
möge er, (laß ihn) loben niech chwali.
Loben wir, albo
laßt uns loben chwalmy,
lobet chwalcie,
(loben Sie chwal Pan)
loben sie albo
mögen sie loben niech chwalą

Tryb bezokoliczny.

C. t. loben, zu loben chwalić, um zu loben aby chwalić, ohne zu loben nie chwaląc.
C. p. gelobt haben, gelobt (zu) haben, żem pochwalił, ohne gelobt zu haben niepochwaliwszy.

Imiesłowy.

1. *Czasu teraźniejszego:* lobend chwalący.
2. *Czasu przyszłego:* zu lobend mający być chwalony.
3. *Czasu przeszłego:* gelobt pochwalony.

II. *Wzór czasowania słów czynnych na stronę bierną.* (Leideform, Passivum).

Wzór czasowania słów czynnych, zastępującego konjugacyą łacińską bierną.

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Osobiście (persönlich).

Ich werde
du wirst
er (sie, es) wird
Wir werden
ihr werdet
sie werden
} gelobt — jestem (bywam) chwalony.

Nieosobiście (unpersönlich).

Man lobt mich chwalą mnie
man lobt dich chwalą ciebie
man lobt ihn (sie, es) chwalą go (ją, je)
man lobt uns chwalą nas
man lobt euch chwalą was
man lobt sie chwalą ich, je.

Czas przeszły niedokonany.

Ich wurde du wurdest er wurde Wir wurden ihr wurdet sie wurden	gelobt	byłem chwalony
Man lobte mich chwalono mnie man lobte dich man lobte ihn (sie, es) man lobte uns man lobte euch man lobte sie.		

Czas przeszły dokonany.

Ich bin gelobt worden byłem pochwalony	Man hat mich gelobt mnie pochwalono
du bist gelobt worden i t. d.	man hat dich gelobt i t. d.

Czas zaprzeszły.

Ich war gelobt worden byłem (był) pochwalony	Man hatte mich gelobt pochwalono mnie (było)
du warst gelobt worden i t. d.	man hatte dich gelobt i t. d.

Czas przyszły.

Ich werde gelobt werden będę chwalony	Man wird mich loben chwalić mnie będą
du wirst gelobt werden i t. d.	man wird dich loben i t. d.

Czas zaprzyszły.

Ich werde gelobt worden sein (gdy) będę pochwalony	Man wird mich gelobt haben mnie pochwalą
du wirst gelobt w. s. i t. d.	man wird dich gelobt haben i t. d.

Tryb rozkazujący.

Werde gelobt bądź chwalony,

werde er (sie, es) gelobt, albo möge er gelobt werden, lub laß ihn gelobt werden — niech będzie chwalony, a, e.

werden wir gelobt, albo laßt uns gelobt werden — bądźmy chwaleni.

werdet gelobt bądźcie chwaleni.

mögen sie gelobt werden niech będą chwaleni—. Man lobe mich (dich, ihn, sie, es, uns, euch, sie, Sie) albo möge man mich (dich i t. d.) loben niech mnie (ciebie, jego, ją, je, nas, was, ich, je, PP.) chwalą.

T r y b ł ą c z ą c y.

Czas teraźniéjszy.

daß ich gelobt werde że jestem, (żebym był) chwalony,
daß du gelobt werdest,
daß er gelobt werde i t. d.

daß man mich lobe żeby mnie chwalono,
daß man dich lobe,
daß man ihn lobe i t. d.

Czas przeszły niedokonany.

daß ich gelobt würde, albo daß ich würde gelobt werden żebym był chwalony,
daß du gelobt würdest i t. d.

daß man mich lob(e)te, albo daß man mich loben würde żeby mnie chwalono,
daß man dich loben würde i t. d.

Czas przeszły dokonany.

daß ich gelobt worden sei że byłem pochwalony,
daß du gelobt worden seist i t. d.

daß man mich gelobt habe że mnie pochwalono,
daß man dich gelobt habe i t. d.

Czas zaprzeszły.

Wenn ich wäre gelobt worden, albo würde ich gelobt worden sein gdybym był pochwalony i t. d.

Wenn man mich gelobt hätte, albo würde man mich gelobt haben gdyby mnie byli pochwalili i t. d.

Czas przyszły.

daß ich werde (du werdest ꝛc) gelobt werden że będę (będziesz i t. d.) chwalony,

daß man mich (dich i t. d.) loben werde że mnie (ciebie i t. d. będą chwalili).

Czas zaprzyszły.

daß ich werde gelobt worden sein że będę pochwalony i t. d.

daß man mich werde gelobt haben że mnie pochwalą i t. d.

Tryb bezokoliczny.

Czas teraźniéjszy: gelobt (zu) werden być chwalonym, um gelobt zu werden aby być chwalonym, ohne gelobt zu werden nie będąc chwalonym.

Czas przeszły: gelobt worden (zu) ſein że byłem pochwalony, um gelobt worden zu ſein aby być pochwalonym, ohne gelobt worden zu ſein nie zostawszy pochwalonym.

Imiesłów bierny: gelobt pochwalony.

III. *Wzór czasowania słów nijakich foremnych z* ſein.

Tryb oznajmujący.	Tryb łączący.
	Czas teraźniéjszy.
Ich reiſe jadę	Ich reiſe że jadę, żebym jechał
du reiſeſt jedziesz	du reiſeſt
er reiſet (reiſ't) jedzie	er reiſe
Wir reiſen jedziemy	Wir reiſen
ihr reiſet jedziecie	ihr reiſet
ſie reiſen jadą	ſie reiſen
	Czas przeszły niedokonany.
Ich reiſete (reiſte) jechałem	Ich reiſ(e)te
du reiſeteſt (reiſteſt)	du reiſ(e)teſt
er reiſete (reiſte)	er reiſ(e)te
Wir reiſeten (reiſten)	Wir reiſ(e)ten
ihr reiſetet (reiſtet)	ihr reiſ(e)tet
ſie reiſeten (reiſten)	ſie rei(ſ)ten.
	albo (ich würde reiſen) jechałbym, żebym jechał.
	Czas przeszły dokonany.
Ich bin gereiſ't pojechałem,	Ich ſei gereiſ't że pojechałem,
du biſt gereiſ't i t. d.	du ſeiſt gereiſ't i t. d.

Czas zaprzeszły.

Ich war gerei'st pojechałem był.	Ich wäre gereiset albo ich würde gereiset sein
du warst gerei'st i t. d.	du wärest gereiset i t. d.

Czas przyszły.

Ich werde reisen będę jechał	Ich werde reisen że pojadę
du wirst reisen i t. d.	du werdest reisen i t. d.

Czas zaprzyszły.

Ich werde gereiset sein pojadę	Ich werde gereiset sein pojadę
du wirst gereiset sein i t. d.	du werdest gereiset sein i t. d.

T r y b r o z k a z u j ą c y.

Reise jedź,
reise er (sie, es), albo möge er (laß ihn) reisen } niech jedzie
reisen wir, albo laßt uns reisen } jedźmy.
reiset jedźcie,
reisen sie, albo mögen sie reisen } niech jadą.

T r y b b e z o k o l i c z n y.

Czas teraźniejszy.

Reisen, zu reisen } jechać
um zu reisen aby jechać, ohne zu reisen nie jadąc.

Czas przeszły.

Gereiset sein, gereiset zu sein } żem pojechał
ohne gereiset zu sein nie pojechawszy.

I m i e s ł o w y.

Czasu teraźniejszego.

Reisend jadąc, podróżując.

Czasu przeszłego.

Gereiset który jeździł, podróżował.

Wzór czasowania słów foremnych, np. lernen uczyć się *ze słowem posiłkowém* haben *czterema sposobami.*

I. Twierdząc bejahend.	II. Przecząc verneinend.	III. Pytając się fragend.	IV. Pytając się i przecząc fragend und verneinend.
	TRYB OZNAJMUJĄCY.		
	Czas teraźniejszy.		
Ich lerne uczę się.	Ich lerne nicht nie uczę się.	Lerne ich? uczęż się?	Lerne ich nicht? nie uczęż się?
	Czas przeszły niedokonany.		
Ich lernte uczyłem się.	Ich lernte nicht nie uczyłem się.	Lernte ich? uczyłżem się?	Lernte ich nicht? nie uczyłżem się?
	Czas przeszły dokonany.		
Ich habe gelernt nauczyłem się.	Ich habe nicht gelernt nie nauczyłem się.	Habe ich gelernt? nauczyłżem się?	Habe ich nicht gelernt? nie nauczyłżem się?
	Czas zaprzeszły.		
Ich hatte gelernt nauczyłem się był.	Ich hatte nicht gelernt nie nauczyłem się był.	Hatte ich gelernt? nauczyłżem się był?	Hatte ich nicht gelernt? nie nauczyłżem się był?
	Czas przyszły.		
Ich werde lernen będę się uczył.	Ich werde nicht lernen nie będę się uczył.	Werde ich lernen? będęż się uczył?	Werde ich nicht lernen? nie będęż się uczył?
	Czas zaprzyszły.		
Ich werde gelernt haben nauczę się.	Ich werde nicht gelernt haben nie nauczę się.	Werde ich gelernt haben? nauczęż się?	Werde ich nicht gelernt haben? czyż się nie nauczę?
	Czas warunkowy przyszły I.		
Ich würde lernen uczyłbym się.	Ich würde nicht lernen nie uczyłbym się.	Würde ich lernen? uczyłżebym się?	Würde ich nicht lernen? nie uczyłżebym się?
	Czas warunkowy przyszły II.		
Ich würde gelernt haben byłbym się nauczył.	Ich würde nicht gelernt haben nie byłbym się uczył.	Würde ich gelernt haben? byłżebym się uczył?	Würde ich nicht gelernt haben? nie byłżebym się uczył?

Tryb łączący.

Twierdząc.	Przecząc.
Czas teraźniejszy.	
Daß ich lerne żebym się uczył.	daß ich nicht lerne żebym się nie uczył.
Czas przeszły niedokonany.	
wenn ich lernte, albo würde ich lernen gdybym się uczył.	wenn ich nicht lernte, albo würde ich nicht lernen żebym się nie uczył.
Czas przeszły dokonany.	
daß ich gelernt habe żem się nauczył.	daß ich nicht gelernt habe żem się nie nauczył.
Czas zaprzeszły.	
daß ich gelernt hätte, albo ich würde gelernt haben żebym się był uczył.	daß ich nicht gelernt hätte, albo würde ich nicht gelernt haben żebym się nie był uczył.
Czas przyszły.	
daß ich lernen werde że się uczyć będę. daß du lernen werdest ꝛc.	daß ich nicht lernen werde że się nie będę uczył. daß du nicht lernen werdest.
Czas zaprzyszły.	
wenn ich gelernt haben werde gdy się nauczę.	wenn ich nicht werde gelernt haben gdy się nie nauczę.

Tryb rozkazujący.

Lerne ucz się.	Lerne nicht nie ucz się.
Lerne er (sie, es), albo möge er (laß ihn, sie, es) lernen niech się uczy.	Lerne er nicht, albo möge er (laß ihn) nicht lernen niech się nie uczy.
Lernen wir, albo laßt uns lernen uczmy się.	Lernen wir nicht, albo laßt uns nicht lernen nie uczmy się.

Lernet uczcie się.
(Lernen Sie ucz się Pan), laß (mögen) sie lernen niech się uczą.

Lernet nicht nie uczcie się.
(Lernen Sie nicht nie ucz się Pan), (laß) mögen sie nicht lernen niech się nie uczą.

Tryb bezokoliczny.

(zu, um zu) lernen uczyć się, nicht (zu, um nicht zu) lernen nie uczyć się, ohne zu lernen nie ucząc się, gelernt (zu) haben że się uczył, nicht gelernt zu haben, albo ohne gelernt zu haben nie nauczywszy się.

Imiesłowy.

Lernend ucząc się, gelernt który się uczył.

IV. *Czasowanie słów zaimkowych i zwrotnych.* (Conjugation der reflexiven Zeitwörter.)

W języku polskim zaimek *się, sobie* sich, używa się nieodmiennie przy każdéj osobie, w niemieckim zaś odmienia się odpowiednio każdéj osobie i liczbie.

Uważać więc należy, iż przy słowach osobistych istotnie zaimkowych rządzących po większéj części w obu językach przypadkiem 2gim rzeczy lub osoby, np: sich der Armuth schämen wstydzić się ubóstwa, sich des Kummers entschlagen pozbyć się kłopotu, tudzież przy słowach zwrotnie użytych, np: sich müde gehen — stehen zmordować się chodzeniem, staniem, sich krank arbeiten zmęczyć się pracą, *zaimek się* tłumaczy się w niemieckim przez przypadek 4ty zaimków osobistych, stósownie do osób i liczb, to jest:
w liczbie pojedynczéj ich—mich, du—dich, er (sie, es)—sich.
w liczbie mnogiéj wir—uns, ihr—euch, sie—sich.

Zaimek zaś *sobie* wyraża się przy słowach rządzą-

cych przypadkiem 4tym (a z przeczeniem 2gim) przez przypadek 3ci zaimków osobistych, to jest:
w liczbie pojedynczéj ich—mir, du—dir, er—sich.
w liczbie mnogiéj wir—uns, ihr—euch, sie—sich.
np. sich etwas (eine Sache) anmaßen przywłaszczyć sobie co (jaką rzecz), sich eine Gnade erbitten uprosić sobie jaką łaskę, *wyjąwszy* sich erinnern *przypomniéć sobie*, gdzie *sobie* tłumaczy się jak *się* przez przypadek 4ty np: ich erinnere mich noch jenes Tages, (an jenen Tag) przypominam sobie jeszcze ów dzień.

Wzór na słowa sich schämen *z przypadkiem 4tym*, sich einbilden *z przypadkiem 3cim.*

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Ich schäme mich wstydzę się.	Ich bilde mir ein wystawiam sobie.
du schämst dich wstydzisz się.	du bildest dir ein.
er (sie, es) schämt sich wstydzi się.	er (sie, es) bildet sich ein.
Wir schämen uns wstydzimy się.	Wir bilden uns ein.
ihr schämet euch wstydzicie się.	ihr bildet euch ein.
sie schämen sich wstydzą się.	sie bilden sich ein.

Czas przeszły niedokonany.

Ich schämte mich wstydziłem się	Ich bildete mir ein wystawiałem sobie,
du schämtest dich,	du bildetest dir ein,
er schämte sich,	er bildete sich ein,
Wir schämten uns,	Wir bildeten uns ein,
ihr schämtet euch,	ihr bildetet euch ein,
sie schämten sich.	sie bildeten sich ein.

Czas przeszły dokonany.

Ich habe mich geschämt (zawstydziłem się, du hast dich geschämt ꝛc.	Ich habe mir eingebildet wystawiłem sobie, du hast dir eingebildet ꝛc.

Czas zaprzeszły.

Ich hatte mich geschämt zawstydziłem się (był), du hattest dich geschämt ꝛc.	Ich hatte mir eingebildet wystawiałem (był) sobie. du hattest dir eingebildet ꝛc.

Czas przyszły piérwszy i drugi.

Ich werde mich schämen (geschämt haben) będę się wstydził (zawstydzę się).	Ich werde mir einbilden (eingebildet haben) będę sobie wystawiał (wystawię sobie).

Czas warunkowy przyszły piérwszy i drugi

Ich würde mich schämen (geschämt haben) wstydziłbym się (byłbym się wstydził).	Ich würde mir einbilden (eingebildet haben) wystawiałbym sobie (byłbym sobie wystawił).

Tryb rozkazujący.

Schäme dich wstydź się.	Bilde dir ein wystaw sobie,
möge er (sie, es) sich schämen niech się wstydzi.	möge er (sie, es) sich einbilden niech sobie wystawi.
Schämen wir uns wstydźmy się.	Bilden wir uns ein wystawmy sobie.
schämet euch wstydźcie się.	bildet euch ein wystawcie sobie.
mögen sie sich schämen niech się wstydzą.	mögen sie sich einbilden niech sobie wystawją.

Tryb bezokoliczny.

Czas teraźniejszy.	*Czas przeszły.*
sich (zu) schämen; sich einbilden, einzubilden.	sich geschämt, sich eingebildet (zu) haben.

Imiesłowy: sich schämend wstydząc się, geschämt; sich einbildend wystawiając sobie, eingebildet.

Uwagi. 1. Sich schämen prócz zaimka sich ma zupełną konjugacją formy słabéj; zaś sich einbilden jest do tego jeszcze słowem złożoném (ob. rozd. VIII str. 170).

2. Nie wszystkie słowa zaimkowe u Niemców są takiemi i u Polaków, i na odwrót, np: sich getrauen śmieć, sich bedienen używać, sich verstellen udawać, es schickt sich nicht nie przystoji; przeciwnie lernen uczyć się, beichten spowiadać się, fragen pytać się, heißen nazywać i t. d.

3. Wszystkie słowa czynne mogą się użyć i zwrotnie (rückführend), gdy czynność ich przechodzi na subjekt, np: schlagen bić, sich schlagen bić się, ich schlage mich, du schlägst dich i t. d. podobnie waschen, sich waschen myć się, kränken, sich kränken martwić się; baden, sich baden kąpać się.

V. *O czasowaniu słów nieosobistych,* (Conjugation der unpersönlichen Zeitwörter).

Słowa istotnie nieosobiste, bądź w znaczeniu nieosobistém wzięte, używają się tylko w trzeciéj osobie liczby pojedynczéj, przez wszystkie czasy i tryby z zaimkiem nieodmiennym es; albo z zaimkiem man, gdy czynność odnosi się do osób nie wyszczególnionych (str. 108. 9).

Wzór czasowania ze słowem haben.

Tryb oznajmujący.	Tryb łączący.
Cz. ter. es donnert grzmi.	es donnere.
Cz. p. nied. es donnerte.	es donnerte.
Cz. p. dok. es hat gedonnert.	es habe gedonnert.
Cz. zaprz. es hatte gedonnert.	es hätte gedonnert.
Cz. przy. 1. es wird donnern.	es werde donnern.
Cz. przy. 2. es wird gedonnert haben.	es werde gedonnert haben.

Tryb rozkazujący.	Tryb bezokoliczny.
es donnere, albo möge (laß) es donnern niech grzmi.	(zu) donnern, gedonnert (zu) haben.

Imiesłowy.

Cz. teraźniéjszego: donnernd | Cz. przeszłego: gedonnert.

Wzór czasowania ze słowem sein.

Indicativ.	Conjunctiv.
Präsens. es geschieht dzieje się	es geschehe
Imperf: es geschah działo się	es geschähe (würde geschehen)
Perf. es ist geschehen stało się	es sei geschehen
Plnsq. es war geschehen	es wäre geschehen
Futur. abs. es wird geschehen stanie się.	es werde geschehen
Fut. exact. es wird geschehen sein.	es werde geschehen sein.

Imperativ.	Infinitiv.
es geschehe! möge (laß) es geschehen niech się dzieje!	(zu) geschehen, geschehen sein.

Uwagi. Słowa nieosobiste albo są *foremne*, jak:

es hagelt grad pada.	es blitzet błyska się.
es reift szron pada.	es rieselt mży.
es regnet deszcz pada.	es stürmt wicher wieje.
es schneiet śnieg pada.	es dämmert mroczeje.
es thauet rosa pada.	es taget dnieje.
es nebelt mgła pada.	

albo idą podług *mocnéj* konjugacyi, jak: es friert marznie, es fror, es hat gefroren marzło.

albo są *zaimkowe lub zwrotne*, jak: es geziemt sich przystoji, es ereignet sich, es trägt sich zu zdarza się, es sagt sich leicht łatwo się to mówi, es fragt sich pytanie, es sitzt sich bequem wygodnie siedzieć; albo *na stronie biernéj*, jak: es wird (es wurde) gespielt und getanzt zamiast

man spielte und tanzte grali i tańczyli; es wird gesprochen, erzählt, zamiast man spricht, man erzählt, mówią, powiadają.

Nakoniec *rządzące przypadkiem* 3 lub 4 zaimka osobistego, albo rzeczy np: es ahnet mir, es hatte mir geahnet przeczuwałem; es befremdet mich dziwno mi, es friert mich, dich, den Bruder zimno mi, tobie, bratu; es graute mir bałem się. Es może się opuścić, gdy przyp. 4 albo 3 naprzód się kładzie np: mich friert, mir graute.

VI. *O czasowaniu słów pierwotnych.* (Starke oder ablautende Conjugation.)

Cechą słów pierwotnych (zwanych zwykle *nieforemnemi*), które się czasują podług dawnéj albo mocnéj formy jest: 1) że w drugiéj i 3ciéj osobie liczby pojedynczéj czasu teraźniéjszego trybu oznajmującego pierwotna samogłoska trybu bezokolicznego często na inną się zamienia, to jest: a na ä, e na i albo ie, np: schlagen bić — ich schlage, du schlägst, er schlägt; helfen pomódz — ich helfe, du hilfst, er hilft; sehen widziéć — ich sehe, du siehst, er sieht.

2) Że czas przeszły niedokonany trybu oznajmującego zawsze jest jednozgłoskowy; samogłoska bowiem pierwotna albo dwugłoska zamienia się na jedną z samogłosek a, ie, i, o, u, np: geben dać — ich gab, halten trzymać — ich hielt; fangen łapać — ich fing; fliehen uciekać — ich floh; schlagen — ich schlug.

3) Że w imiesłowie biernym, który się nie kończy na et albo t, lecz na en, pierwotna samogłoska albo dwugłoska także bywa zmienioną, jak: e, ä, ö na o np: helfen pomódz geholfen, gähren fermentować gegohren,

schwören przysięgać geschworen; i na u np: binden wiązać gebunden; ei na i albo ie np: reißen drzéć gerissen, schreiben pisać geschrieben; ie na o np: fliehen uciekać geflohen; au na o np: saugen ssać gesogen.

Słowa pierwotne dzielą się na pięć klass czyli szeregów, w miarę jak w czasie przeszłym niedokonanym trybu oznajmującego zmieniają pierwotną samogłoskę na a, ie, i, o, u.

W klassie I. na a mieszczą się np: bitten prosić, ich bat; liegen leżéć, ich lag; sitzen siedziéć ich saß.

W klassie II. na dwugłoskę ie (wymawiając ie z przeciągiem jak ih) np: halten trzymać, ich hielt; schweigen milczéć, ich schwieg.

W klassie III. na i (wymawiając i krótko) np: gehen iść, ich ging; leiden cierpiéć, ich litt; schneiden krajać, ich schnitt.

Do klassy IV. na o należą np: biegen giąć, ich bog; heben podnosić, ich hob; ziehen ciągnąć, ich zog.

Do klassy V. na u np: graben kopać, ich grub; tragen nieść, ich trug; schlagen bić, ich schlug.

Uwagi. 1. Tryb rozkazujący formuje się w słowach zmieniających pierwotną samogłoskę e, w drugiéj i trzeciéj osobie liczby pojedynczéj na ie, albo i, *odrzucając* st, albo t np: geben, du giebst, er giebt, gieb daj; brechen łamać, du brichst, brich łam; essen, iß jédz; lesen, lies czytaj; zresztą takie same ma zakończenie jak w konjugacji słabéj, to jest na e, które jednak najczęściéj opuszcza się np: trinke albo trink pij, laufe albo lauf biegnij, a szczególnie w słowach: laß każ i komm chodź.

2. W końcówkach est, et 2. i 3. osoby l. poj. czasu teraźn. trybu oznajm. e zawsze się wyrzuca np: ich

ſpreche, du ſprichſt, er ſpricht, a nie du ſpricheſt, er ſprichet. Tylko po ſ, ß, ſſ, ſch, z zachowuje się e np: du lieſeſt czytasz, ſtößeſt pchasz, iſſeſt jesz, driſcheſt młócisz, ſchmilzeſt topniejesz; przed t opuszcza się e np: er ſtößt, ißt; tylko po ſ zastępuje się odcinkiem (') np: er lieſ't.

3. Liczba mnoga czasu teraźniejszego trybu oznajmującego, cały czas teraźniejszy trybu łączącego i tryb rozkazujący, wyjąwszy osobę drugą liczby pojedynczéj, idą foremnie stosownie do trybu bezokolicznego; jak podług wzoru np: helfen pomagać.

Tryb oznajmujący.	*Tryb łączący.*
Ich helfe, du hilfſt, er hilft.	Ich helfe, du helfeſt, er helfe.

Liczba mnoga na obydwa tryby.

Wir helfen, ihr helfet, ſie helfen.

Tryb rozkazujący.

Hilf, helfe er, albo möge er helfen.	Helfen wir albo laßt uns helfen.	Helfet, mögen ſie helfen.

4. Czas przeszły niedokonany trybu łączącego formuje się od tego samego czasu trybu oznajmującego, kreskując samogłoski a, o, u, i dodając na końcu głoskę e, np: ſchlagen ma czas przeszły niedokonany ich ſchlug biłem, a zatém w trybie łączącym tenże sam czas będzie ich ſchlüge biłbym, du ſchlügeſt, er ſchlüge, wir ſchlügen, ihr ſchlüget, ſie ſchlügen; podobnie ſprechen, ich ſprach, ich ſpräche mówiłbym; ziehen, ich zog, ich zöge ciągnąłbym.

11*

KLASSA PIERWSZA (a).

Tryb bezokoliczny.	*Czas teraźniejszy 2 i 3 osoba.*	*Czas przeszły niedokonany.*	*Imiesłów bierny.*
	i.	a.	u.
binden wiązać	— —	band	gebunden
bringen nalegać.	— —	brang	†gedrungen
Podobnie: finden znaleść, ſchwinden schnąć, winden wić, *gelingen poszczęścić się, klingen brzmić, ringen pasować się, ſchlingen okrążyć, ſchwingen podnieść, ſingen śpiewać, *ſinken upaść, †ſpringen skakać, ſtinken śmierdzieć, trinken pić			
			o.
beginnen zaczynać.	— —	begann (begönne).	begonnen
Podobnie: gewinnen wygrać, †rinnen ciec, †ſchwimmen pływać, ſinnen myśleć, ſpinnen prząść.			
	i, ie.	a.	o.
befehlen rozkazać	befiehlſt, befiehlt	befahl (beföhle)	befohlen
Podobnie: empfehlen polecić, ſtehlen kraść. — Fehlen brakować, pomylić się jest foremne.			
bergen ocalić, kryć	birgſt, birgt	barg	*geborgen
berſten pęknąć	x birſteſt, birſt	barſt	*geborſten
brechen łamać	brichſt, bricht	brach	†gebrochen
dreſchen młócić	x driſcheſt, driſcht	draſch i droſch	gedroſchen
gebären rodzić	x gebierſt, gebiert	gebar	†geboren
gelten popłacać	giltſt, gilt	galt, (gölte)	gegolten
Podobnie: ſchelten łajać.			
helfen pomódz	hilfſt, hilft	half (hülfe)	geholfen
nehmen brać	nimmſt, nimmt	nahm	genommen
x erſchrecken straszyć, zlęknąć się	x erſchrickſt, erſchrickt	x erſchrak	x*erſchrocken
ſprechen mówić	ſprichſt, ſpricht	ſprach	geſprochen
ſtechen kłóć	ſtichſt, ſticht	ſtach	geſtochen
ſterben umrzeć	ſtirbſt, ſtirbt	ſtarb (ſtürbe)	*geſtorben
Podobnie: x verderben psuć, werben zaciągać.			

Tryb bezokoliczny.	Czas teraźniejszy 2 i 3 osoba.	Czas przeszły niedokonany.	Imiesłów bierny.
treffen trafić	triffst, trifft	traf	getroffen
werfen rzucać	wirfst, wirft	warf (würfe)	geworfen
werden stać się	wirst, wird	ward (würde)	*geworden
thun czynić	thue, thust, thut	that	gethan nieforemne:
kommen przychodzić	kommst, kommt	kam	*gekommen
	i. ie.	a.	e.
bitten prosić	— —	bat	gebeten
essen jeść	issest, ißt	aß	gegessen [1])
Podobnie: fressen zrzéć, messen mierzyć, vergessen zapomnieć.			
geben dać	giebst, giebt	gab	gegeben
genesen wyzdrowieć	— —	genas	*genesen
geschehen stać się	es geschieht	es geschah	(ist) geschehen
lesen czytać	liesest, lies't	las	gelesen
liegen leżeć	— —	lag	gelegen
sehen widzieć	siehst, sieht	sah	gesehen
sitzen siedzieć	— —	saß	gesessen
treten deptać	trittst, tritt	trat	getreten

Uwaga. W spisie niniejszym słów pierwotnych, gdzie nie ma pierwszéj osoby wyrażonéj, tam ona jest foremna: a gdzie nie ma i drugiéj i trzeciej osoby, tam one obiedwie foremnie się odmieniają. Łacińskiemi literami drukowane odmiany są starodawnéj formy używane tylko w poezyi np. du *leugst*, er *leugt*, *leug*, zamiast: du lügst, er lügt, lüge kłam. Gwiazdka (*) położona obok imiesłowu oznacza, że słowo posiłkuje się słowem sein. Krzyżyk (†), że już słowem sein, już haben w miarę znaczenia; gdzie zaś żadnego znaku nie ma, słowo haben przychodzi w pomoc. Znak (x) wskazuje, że słowo czasuje się także foremnie i jest czynném.

[1]) z wtrąconem g zamiast geessen.

KLASSA DRUGA (ie).

	ä, ö.	ie.	a, au, u, o, ie.
blasen dąć	bläsest, bläs't	blies	geblasen
bleiben pozostać	— —	blieb	*geblieben

Tryb bezokoliczny.	*Czas teraźnieiszy 2 i 3 osoba.*	*Czas przeszły niedokonany.*	*Imiesłów bierny.*
braten piec [1])	*x* brätst, brät	*x* briet	gebraten
fallen upaść	fällst, fällt	fiel	*gefallen
gedeihen poszczęścić, udać się	— —	gedieh	*gediehen
Podobnie: leihen pożyczyć, schreien krzyczeć, speien pluć, verzeihen przebaczyć, zeihen obwinić.			
halten trzymać	hältst, hält	hielt	gehalten
hauen ciąć	— —	hieb	gehauen
heißen nazywać się	— —	hieß	geheißen
lassen kazać	lässest, läßt	ließ	gelassen
laufen biegać	läufst, läuft	lief	*gelaufen
meiden unikać	— —	mied	gemieden
Podobnie: †scheiden rozstać się, oddzielać.			
preisen wielbić	— —	pries	gepriesen
Podobnie: weisen pokazać.			
rathen radzić	*x* räthst, räth	rieth	gerathen
Podobnicż złożone np. verrathen zdradzić, oprócz heirathen żenić się, które się czasuje podług słabéj konjugacyi.			
scheinen zdawać się, świecić	— —	schien	geschienen
schlafen spać	schläfst, schläft	schlief	geschlafen
schweigen milczeć	— —	schwieg	geschwiegen
steigen wstępować	— —	stieg	*gestiegen
stoßen tłuc, uderzyć	stößest, stößt	stieß	gestoßen

1) braten, mahlen mléć, falten składać, †spalten łupać, pęknąć, salzen solić i schroten śrótowac czasują się foremnie, ale ich imiesłowy bierne kończą się na en np. mit gefaltenen Händen ze złożonemi rękami, gesalzenes Fleisch solone mięso, er hat Holz gespalten łupał drwa, Weizen gemahlen zmiółł pszenicę. — Mówi się teraz także gefaltet, gesalzt.

KLASSA TRZECIA (i).

	ei.	i.	i.
sich befleißen przykładać się	— —	ich befliß mich	beflissen
beißen kąsac	— —	biß	gebissen

Podobnie: reißen drzéć, schmeißen rzucać, spleißen drzéć (Federn piérze).

Tryb bezokoliczny.	*Czas teraźniejszy 2 i 3 osoba.*	*Czas przeszły niedokonany.*	*Imiesłów bierny.*
er(ver=)bleichen [1]) zblednąć, umrzeć	— —	er(ver=)blich	*er(ver=)blichen

Podobnie: gleichen równać (się), schleichen sunąć się, streichen trzeć, *weichen ustępować. (Weichen w znaczeniu erweichen, einweichen, weich machen zmiękczyć, namoczyć czasuje się słabo).

gleiten [2]) pośliznąć się	— —	glitt	†geglitten

Podobnie: †reiten jechać konno, schreiten postępować, streiten walczyć.

greifen chwytać	— —	griff	gegriffen

Podobnie: schleifen ostrzyć, (w znaczeniu zburzyć miasto *x*), *x* keifen zrzędzić, *x* kneifen albo *x* kneipen szczypać, pfeifen gwizdać.

leiden cierpieć	— —	litt	gelitten
schneiden krajać	— —	schnitt	geschnitten
tudzież fangen łapać	fängst, fängt	fing	gefangen
i gehen iść	— —	ging	*gegangen

[1]) bleichen bielić np. er bleichte Leinwand bielił płótno. [2]) begleiten towarzyszyć, odprowadzić, czasują się słabo.

KLASSA CZWARTA (o).

		o.	o.
bewegen [1]) nakłonić	— —	bewog	bewogen
biegen giąć	— —	bog	gebogen

Podobnie: erwägen rozważyć, (be)trügen oszukać, mylić, wiegen ważyć, saugen ssać.

erküren wybrać	nie używany	erkor	erkoren
erlöschen	erlischest, erlischt	erlosch	*erloschen
erschallen rozlegać się	— —	erscholl	*erschollen
fechten walczyć	*x* fichst, ficht	focht	gefochten

Podobnie: flechten pleść, np. koszyki Körbe.

bieten cenić	(beutst, beut)	bot	geboten
fliegen latać	(fleugst, fleugt)	flog	*geflogen
fliehen uciekać, unikać	(fleuchst, fleucht)	floh	†geflohen

Tryb bezokoliczny.	*Czas teraźniejszy 2 i 3 osoba.*	*Czas przeszły niedokonany.*	*Imiesłów bierny.*
fließen płynąć	(fleussest, fleusst)	floß	†geflossen
Podobnie: verdrießen przykrzyć sobie (nie osobiście), schließen zamknąć (wnioskować), gießen lać, genießen używać, sprießen wypuszczać (latorośle).			
frieren marznąć	— —	fror	†gefroren
Podobnie: verlieren gubic, stracic.			
x glimmen tléć się	— —	glomm	geglommen
Podobnie: *x**klimmen wdrapać się.			
gähren fermentować	— —	gohr	gegohren
Podobnie: †schwären jątrzyć się, scheeren strzydz.			
heben podnieść	— —	hob	gehoben
kriechen czołgać się	(kreuchst, kreucht)	kroch	*gekrochen
lügen kłamać	(leugst, leugt)	log	gelogen
x melken dojić	— —	molk	gemolken
3) pflegen (Rath) naradzać się	— —	pflog	gepflogen
4) quellen wytryskać	quillst, quillt	quoll	†gequollen
Podobnie: *schwellen nabrzmiewać.			
saufen pić	säufst, säuft	soff	gesoffen
x schmelzen to-(pić) pnieć	schmilzest, schmilzt	schmolz	*geschmolzen
schieben posuwać	— —	schob	geschoben
Podobnie: schnieben (*x* schnauben) parskać, schrauben śrubować.			
sieden wrzeć, warzyc	— —	sott	gesotten
triefen kapać, ciec	(treufst, treuft)	troff	getroffen
ziehen ciągnąć	(zeuchst, zeucht)	zog	gezogen

1) bewegen poruszać, 2) wiegen kołysać, 3) pflegen zwyknąć, idą słabo; 4) quellen, schmelzen, schwellen jako nieprzechodne czasują się mocno np. das Wasser quoll, schwoll woda tryskała, przybierała; er schmelzte Zinn topił cynę, sie hat Erbsen gequellt namoczyła groch; der Wind schwellte die Segel wiatr wzdymał żagle.

KLASSA PIĄTA (u).

	ä.	u.	a.
backen wypiekać	*x* bäckst bäckt	*x* buck	gebacken

Tryb bezokoliczny.	Czas teraźniejszy 2 i 3 osoba.	Czas przeszły niedokonany.	Imiesłów bierny.
fahren jechać	fährſt, fährt	fuhr	†gefahren
graben kopać	gräbſt, gräbt	grub	gegraben
laden ładować	x (lädſt, lädt)	lud	geladen
mahlen mleć	x (mählſt, mählt)	x (muhl)	gemahlen
ſchaffen stworzyć	— —	ſchuf	geſchaffen
ſchlagen bić	ſchlägſt, ſchlägt	ſchlug	geſchlagen
tragen nieść	trägſt, trägt	trug	getragen
wachſen rosnąć	wächſeſt, wächſt	wuchs	*gewachſen
waſchen myć	wäſcheſt, wäſcht	wuſch	gewaſchen
dingen nająć targować się	— —	dung	gedungen
ſchinden skórę zedrzéć	— —	ſchund	geſchunden

[1]) ſchaffen dostarczyć i złożone np. verſchaffen wystarać się, idą podług nowéj konjugacyi.

Uwaga. Słowa złożone z pierwotnych, w tym spisie nie umieszczone, czasują się jak pojedyncze.

VII. Słowa nieforemne. (unregelmäßige Zeitwörter).

brennen palić	— —	brannte (brennete)	gebrannt
Podobnie: kennen znać, nennen nazywać i *rennen biedz.			
bringen przynieść	— —	brachte	gebracht
denken myśleć	— —	dachte	gedacht
dürfen śmieć	darf, darfſt, darf	durfte	gedurft
können módz	kann, kannſt, kann	konnte	gekonnt
mögen módz, chcieć	mag, magſt, mag	mochte	gemocht
müſſen musieć	muß, mußt, muß	mußte	gemußt
ſollen mieć, musieć	ſoll, ſollſt, ſoll	ſollte	geſollt
wiſſen wiedzieć	weiß, weißt, weiß	wußte	gewußt
wollen chcieć	will, willſt, will	wollte	gewollt
ſenden posyłać	— —	ſandte (ſendete)	geſandt
wenden obracać	— —	x wandte (wendete)	x gewandt

Uwaga. Słowa nieforemne możnaby policzyć do 6éj klassy, gdyż mają coś wspólnego z dawną nową konjugacyą.

VIII. *O czasowaniu słów złożonych.* (Von den zusammengesetzten Zeitwörtern.)

1. *Słowa złożone* tak foremne, jak nieforemne są te, które prócz zwyczajnych dwóch zgłosek, mają jeszcze na początku inną zgłoskę pojedynczą lub złożoną.

Z pomiędzy takowych zgłosek przedpoczątkowych (Vorsilben), albo przyrostków, jedne są *rozdzielne* (trennbar), drugie *nierozdzielne* (untrennbar).

2. Do nierozdzielnych należą be, emp, ent, er, ge, hinter, miß, ver (verab, verun), zer, wider, a niekiedy durch, über, um, unter, voll, wieder.

3. Słowa złożone z takowych cząstek nierozdzielnych, *(nie wymawiających się z akcentem)*, czasują się jak niezłożone, z tą różnicą, że w imiesłowie biernym nie przybierają zgłoski ge, np: betrachten rozważać, ich betrachte, ich betrachtete, ich habe ihn genau betrachtet dobrze mu się przypatrywałem; zerreißen rozedrzéć, du zerreißest, du zerrissest, du hast das Buch zerrissen ty podarłeś książkę, du wirst es aber zerreißen ale ty ją podrzesz.

4. Podobne do nich słowa, lecz złożone z rzeczowników i przymiotników, jako to: brandmarken piętnować, handhaben używać, liebkosen pieścić się, muthmaßen domyślać się, rechtfertigen usprawiedliwić, wetteifern ubiegać się z kim, frühstücken śniadanie jeść, weissagen wróżyć, frohlocken cièszyć się i t. p. tudzież antworten odpowiadać, i urtheilen sądzić, wszystkie czasują się jak słowa niezłożone, ale w imiesłowie biernym przybierają ge, np. er hat sich gerechtfertigt usprawiedliwił się, warum hast du nicht geantwortet? dla czego nie odpowiedziałeś?

5. Słowa zaś złożone *z cząstek rozdzielnych*, *(wymawiających się z akcentem)* jakich jest bardzo wiele, a naj-

pospolitsze: ab, an, auf, aus, bei, dar, ein, fort, her, hin, mit, nach, nieder, vor, weg, statt, zu, zurück, zusammen, tudzież z wyrazów groß, heim, hoch, los, wohl, mają tę własność:

1) Że ich przyrostki odrywają się w czasie teraźniejszym i przeszłym niedokonanym trybu oznajmującego, tudzież w trybie rozkazującym, i przekładają się na sam koniec zdania np: aufstehen wstać, ich stehe auf, ich stand auf, steh auf.

2) Że w imiesłowie biernym przyjmują zgłoskę ge, którą się kładzie nie *przed* ale *po* przyrostku, np: abgeben oddać, abgegeben; aufstehen wstać, aufgestanden.

3) Że w trybie bezokolicznym przyimek zu (gdzie tego potrzeba wymaga) także się kładzie po przyrostku, np: anfangen, anzufangen zacząć.

T. oznajmujący.		Tr. łączący.		Tryb rozkazujący.
Czas teraźniejszy.				
Ich fange an	zaczynam.	daß ich anfange	chce, żebym zaczynał.	fange an
du fängst an		„ du anfangest		fange er an
er fängt an		„ er anfange		fangen wir an
Wir fangen an		„ wir anfangen		fanget an
ihr fanget an		„ ihr anfanget		mögen sie anfangen
sie fangen an		„ sie anfangen		**Imiesłowy.**
Czas przeszły niedokonany.				anfangend
				anzufangend
Ich fing an	zaczynałem.	daß ich anfinge	chciał, żebym zaczął.	angefangen
du fingst an		„ du anfingest		
er fing an		„ er anfinge		**Tr. bezokoliczny.**
wir fingen an		„ wir anfingen		
ihr finget an		„ ihr anfinget		an(zu)fangen
sie fingen an		„ sie anfingen		angefangen (zu) haben.

Przykłady.

Kiedyż mnie pan znowu odwidzisz?	Wann besuchen Sie mich wieder?
Ja Pana już nieraz odwidziłem.	Ich habe Sie schon oft besucht.
Przyjm Pan moje podziękowanie.	Empfangen Sie meinen Dank.

Odebrałem dzisiaj listy.	Ich habe heute Briefe empfangen.
Róże się już rozwijają.	Die Rosen entfalten sich schon.
Kolumb odkrył wiele nowych krajów.	Columbus hat eine Menge neuer Länder entdeckt.
Boże, zmiłuj się nad nami!	Gott, erbarme dich unser!
Jak się tu Panu podoba?	Wie gefällt es Ihnen hier?
Dotąd bardzo mi się podobało.	Bis dahin hat es mir sehr gefallen.
Zostawił po sobie wielki majątek.	Er hinterließ (hat) ein großes Vermögen (hinterlassen).
Komuż zapisał swój majątek?	Wem hat er sein Vermögen vermacht?

* * *

Kiedyż mi oddasz moje pieniądze?	Wann giebst du mir mein Geld ab?
Oddałem je już twojemu bratu.	Ich habe es schon deinem Bruder abgegeben.
Nie jestem teraz w stanie oddać.	Ich bin jetzt nicht im Stande abzugeben.
Gdzie tak długo bawiłeś?	Wo hast du du dich so lang' aufgehalten?
Żołnierze już wysłużyli swoje lata.	Die Soldaten haben ihre Jahre schon ausgedient.
Niepogoda najwięcéj przyczyniła się do nieurodzaju.	Die üble Witterung hat das meiste zu dem Mißwachse beigetragen.
Dobra okazya mi się nastręcza.	Es bietet sich mir eine gute Gelegenheit dar.
Bardzo pięknie urządził swoje gospodarstwo.	Er hat sein Hauswesen sehr schön eingerichtet.
Bociany już odleciały.	Die Störche sind schon fortgeflogen (fortgezogen).
Na to jego majątek nie wystarczy.	Dazu reicht sein Vermögen nicht hin.
Teraz czas psy wypuścić.	Jetzt ist es Zeit, die Hunde los zu lassen.
Nie wziąłem z sobą pieniędzy.	Ich habe kein Geld mitgenommen.

Małpa naśladuje wszystko co widzi.	Der Affe macht alles nach, was er sieht.
Grad wszystkie jarzyny potłukł.	Der Hagel hat alle Feldfrüchte niedergeschlagen.
Przykłada się do nauk.	Er liegt den Wissenschaften ob.
Co się tam stało?	Was ist da vorgefallen?
Nieprzyjaciel odstąpił od miasta.	Der Feind ist von der Stadt weg (ab) gezogen.
Woźnico, pojeżdżaj!	Kutscher, fahr' zu!
Głowa mnie boli.	Mir thut der Kopf weh.

Przyklady na wyrazy durch, über, um, unter, voll, wieder, kiedy się takowe w znaczeniu słów nijakich albo czynnych odrywają, a kiedy nie.

Dùrchfahren *przejeżdżać*, die Fuhrleute fahren hier immer durch furmani tędy zawsze przejeżdżają, sie fuhren durch, sie sind durchgefahren przejechali.	Durchfáhren *przelecić szybko;* der Blitz durchfährt die Luft piorun (błyskawica) przebiega powietrze; Schauer durchfuhr ihm die Glieder dreszcz przeniknął jego członki.
Dùrchsteigen *przelazić, przechodzić wprost*, wer ist hier durchgestiegen? kto tędy przelaził?	Durchstéigen *przechodzić na wszystkie strony* wir haben das ganze Gebirge durchstiegen przeszliśmy wszystkie miejsca gór.

Ueber i unter rozłączają się, gdy się dorozumiewamy rzeczy jakiéj w przypadku czwartym, albo gdy über znaczy *powyżéj, przez*, unter zaś *poniżéj, za.*

Uéberführen (lepiéj uéberfahren) i uébersetzen *przewozić*, führe (setze) mich über (z. B. über die Weichsel) przewieź (przepraw) mnie np: (przez Wisłę).	Ueberfuéhren przekonać, übersétzen tłumaczyć; ich überführe dich przekonywam cię, du übersetzest tłumaczysz.
Uébertragen *przenieść;* ich trage es über (über die Grenze przez granicę) ja to przeniosę.	Uebertrágen *polecić;* dir übertrage ich dies Geschäft na ciebie zdaję ten interes.

Uébernehmen *wziąść co na siebie;* nehmen Sie doch einen Mantel über (sich, den Rock) weźże Pan płaszcz na siebie, na surdut.

Uebernéhmen *podjąć się;* er übernimmt keine Geschäfte nie podejmuje się żadnych interesów.

Uéberreiten *przejechać kogo*, man ritt einen Jungen über przejechali chłopca.

Ueberréiten *zmęczyć konia;* überreite mir nur nicht das Pferd tylko mi nie spędź (zmachaj) konia.

Unterhalten *podstawić;* halte das Glas unter podstaw szklankę.

Unterhálten *bawić, żywić;* ihr unterhaltet euch schlecht źle się bawicie.

Um nie odrywa się, gdy jest mowa o okrążeniu, a słowo oznacza poruszenie z miejsca na miejsce, jak:

Umgehen *obchodzić się;* ich gehe nur mit guten Leuten um, ja tylko z dobrymi ludźmi przestaję.

Umgéhen *obejść, unikać;* wir umgingen den See, obeszliśmy jezioro (na około).

Podobnie ùmfahren *przejechać kogo*, umfáhren *minąć*.

Voll w znaczeniu *napełnić* odrywa się, w inném zaś nie, jak vóllgießen nalać, gieße dem Herrn das Glas voll naléj Panu pełną szklankę, vollziehen uskutecznić, volléndeu skończyć; ich vollénde, vollziehe es noch heute dziś jeszcze skończę (uskutecznię).

Wider *przeciwnie* nie rozłącza się, np: widerrufen, ich widerrufe es nicht nie odwołuję tego; widerstrében, und du widerstrebst noch? i ty się jeszcze opierasz? zaś wieder *znowu, powtórnie* odrywa się, wyjąwszy wiederhólen powtarzać, np: wiederhólen Sie es noch einmal powtórz Pan to jeszcze raz; wiédersehen, ich sah ihn nie wieder nie widziałem go już więcéj; wiédergeben, ich gebe es gleich wieder zaraz oddam.

Jest nakoniec jeszcze wiele słów złożonych z cząstki miß, która już bywa nierozdzielną, już rozdzielną.

Z pomiędzy słów, w których ta cząstka jest nierozdzielną, uważać potrzeba, iż *słowa nijakie rządzące przypadkiem* 3cim nie przybierają zgłoski ge w imiesłowie biernym, np: mißlingen nie powieść się, es mißlingt, es ist ihm mißlungen nie udało mu się, mißrathen nie udać się, das Obst ist mißrathen owoce się nie obrodziły; podobnie mißbehagen nieposłużyć, mißverstehen źle zrozumiéć i t. d. Zaś *słowa czynne rządzące przypadkiem* 4tym przybierają ge, a to przed przyrostkiem miß, jak mißbrauchen nadużywać, ihr habt meine Geduld gemißbraucht nadużyliście mojéj cierpliwości; podobnie mißbilligen zganić, mißgönnen zazdrościć, mißhandeln źle się z kim obéjść, np: er hat ihn gemißhandelt i t. d.

Słowa zaś, w których rozdzielną jest ta cząstka, i *które żadnym nie rządzą przypadkiem*, przybierają wprawdzie w imiesłowie zgłoskę ge po przyrostku, ale takie rzadko się teraz używają; lepiéj bowiem zastąpić je słowami niezłożonemi z pomocą odpowiedniego przysłówka schlecht, falsch, fehl, nicht i t. p. np: zamiast mißhandeln w znaczeniu źle robić, grzeszyć, er handelt miß, er hat mißhandelt, lepiéj użyć schlecht handeln, i powiedziéć: er handelt schlecht, er hat schlecht gehandelt: podobnie zamiast mißtönen źle brzmić (o głosie), mißgehen zbłądzić, zejść z drogi; mißglücken, mißlingen, nieszczęścić się i t. p. można użyć: falsch tönen, es tönt falsch; fehl gehen, er geht fehl; nicht glücken, nicht gelingen, np: es glückte, es gelang ihm nicht, es ist ihm nicht gelungen niepowiodło mu się.

ROZDZIAŁ XI.

O składni słowa. (Von der Wortfügung).

1. *O użyciu osób i liczb.* (Ueber den Gebrauch der Personen und Zahlen).

1. Polacy zwykle zgadzają słowo z zaimkiem osobistym tylko domyślnym, u Niemców zawsze musi być wyraźny, gdy zastępuje miejsce rzeczownika w przypadku pierwszym (ob. str. 120. uw.), np: ich hoffe spodziewam się, du weißt wiész, er schreibt pisze, sie ist reich jest bogata.

W trybie tylko rozkazującym zaimek osoby drugiéj opuszcza się, np: lerne ucz się, seid aufmerksam bądźcie uważni; wyjąwszy że jednéj szczególnie osobie coś nakazujemy, dla rozróżnienia jéj od innych osób, i tu kładzie się zaimek, np: geh du hin, wenn er nicht will idź ty, kiedy on nie chce.

2. Słowo osobiste zgadza się z *subjektem* w liczbie tylko i osobie, np: ist der Mensch immer uneigennützig? jestże człowiek zawsze bezstronnym? Alle Menschen sind sterblich wszyscy ludzie są śmiertelni.

3. Gdy do jednego *subjektu* ściąga się kilka słów jakiegobądź czasu, połączonych spójnikiem und, albo oder, *subjekt* raz tylko się kładzie, np: der Bruder sitzt im Garten und liest ein Buch brat siedzi w ogrodzie i czyta książkę. Jeżeli zaś połączone są innemi spójnikami np: aber ale, denn bo, sondern lecz, albo przysłówkiem, wówczas w miejsce rzeczownika będącego subjektem, powtarza się zaimek osobisty, np: mein Vater ist zwar zu Hause, aber er geht gleich aus, denn er hat wichtige Geschäfte ojciec mój jest wprawdzie w domu, ale zaraz wychodzi, gdyż ma ważne interesa.

Słowo kładzie się w liczbie mnogiéj, gdy się ściąga do kilku subjektów osoby trzeciéj, np. Brod und Wasser waren seine gewöhnliche Nahrung, chléb i woda były zwyczajném jego pożywieniem. Gesundheit, Reichthum, Ansehen, Würden stehen nicht in unserer Macht, zdrowie, bogactwo, znaczenie, dostojeństwa nie są w naszéj mocy.

Jeżeli zaś słowo należy do kilku subjektów różnych osób, kładzie się także w liczbie mnogiéj, ale zgadza się z osobą celniéjszą; piérwsza bowiem osoba przekłada się nad drugą, a druga nad trzecią, np. ich und sie haben gleiches Recht dazu ja i ona mamy równe prawo do tego; du und seine Schwester seid gebeten ty i jego siostra zaproszeni jesteście.

Uwaga. W ostatnim razie zwykle się przydaje jeszcze zaimek wir, ihr, stósownie do osób np. ich und sie, wir haben; du und er, ihr habt es noch nicht erfahren ty i on, nie doświadczyliście jeszcze tego.

Kiedy słowo osobiste kładzie się przed kilkoma subjektami, zgadza się z najbliższym, np. das mußt du und er (zamiast das müsset ihr, du und er) am besten wissen, o tém ty i on, najlepiéj wiedźiéć powinniście.

4. Z zaimkiem Sie Pan, Pani, i z wszelkiemi tytułami, kładzie się słowo w osobie trzeciéj liczby mnogiéj, np. Euer Hochwohlgeboren werden verzeihen, darujesz Wielmożny Pan Dobrodziéj; Sie sind zu gütig Pan nadto łaskaw jesteś.

Przestroga. Mówiąc o osobie nieobecnéj, słowo w liczbie mnogiéj kłaść się nie powinno, np. ist (a nie sind) der Herr Richter schon ausgegangen? czy wyszedł już Pan sędzia?

5. Gdy kilka słów razem mają jedno słowo posiłkowe, takowe kładzie się w miarę szyków albo przed piérwszém albo po ostatniém słowie, np. wir haben gespielt, getanzt, und gesungen, graliśmy, tańczyliśmy i śpiewaliśmy; wenn er ausgegangen (ist) und noch nicht zurückgekommen, ist, kiedy wyszedł i jeszcze niepowrócił.

II. *O użyciu czasów.* (Vom Gebrauch der Zeiten).

1. Czas teraźniejszy, przeszły dokonany i przyszły 1. zowią się *bezwzględne* czyli *niezależne* (unabhängige, absolute); zaś czas przeszły niedokonany, zaprzeszły i zaprzyszły *względnemi* albo *zależnemi* (abhängige, relative).

2. *Czas teraźniéjszy* zastępuje często (jak w polskim języku) miejsce czasu przeszłego niedokonanego i przyszłego, mianowicie w żywem opowiadaniu, uobecniając niejako zdarzenia przeszłe albo przyszłe np. denke dir einmal mein Erstaunen! Ich erklimme den steilen Berg und ein tiefer Abgrund eröffnet sich meinem forschenden Auge wystaw sobie moje zadziwienie: dostaję się na stromą górę, a głęboka przepaść otwiera się przed moim śledczym wzrokiem. Morgen reise ich ab; in acht Tagen komm' ich wieder und dann besuch' ich dich gewiß jutro odjeżdżam, wracam za tydzień, a wtenczas niezawodnie cię odwidzę.

3. *Czas przeszły niedokonany* ma dwojakie znaczenie: a) Jako czas trwającéj przeszłości wyraża czynność w czasie trwającym, t. j. że czynność jedna odbywała się jednocześnie obok drugiéj przeszłéj np. er schlief noch, als ich zu ihm kam spał jeszcze, gdym przyszedł do niego. b) Jako czas nieograniczonéj przeszłości przedstawia czynność pojedynczą czyli zdarzenie

w przeszłości (str. 135, 7). W pierwszym razie czas bardziéj jest *opisujący* (schildernd), w drugim *opowiadający* czyli *historyczny* np.

Scipio der Afrikaner war nie mehr beschäftigt, als in der Einsamkeit; denn hier sann er seinen wichtigen Unternehmungen und Geschäften nach; hier im Schoße der Ruhe entwarf er Plane zum Wohl seines Landes ꝛc. Scypio Afrykańczyk nigdy bardziéj nie był zajęty jak na samotności; gdyż tu przemyśliwał o ważnych przedsięwzięciach i sprawach; tu na łonie spokoju układał plany dla dobra swego kraju.

Der Feind versuchte an mehren Orten über den Fluß zu setzen; da er aber überall kräftigen Widerstand fand, so gab er von dieser Seite sein Unternehmen auf, zog sich zurück und ꝛc. nieprzyjaciel w kilku miejscach starał się przeprawić przez rzekę; że zaś wszędzie silny znajdował opór, odstąpił z téj strony swego zamiaru, cofnął się i...

Uwaga. Przy opowiadaniu, nie będąc świadkiem, używa się zwykle czas przeszły dokonany np. gestern ist ein Kind von der Brücke gefallen und ertrunken wczoraj spadło dziécię z mostu i utonęło; gdy przeciwnie kto był przytomnym wypadkowi tak wyrazić się powinien: gestern fiel ein Kind von der Brücke und ertrank, albo gestern ertrank ein Kind, das von der Brücke fiel albo gefallen war.

4. *Czas przeszły dokonany* wyraża czynność obecnie już skończoną i ściąga się zawsze do *teraźniejszości* np. er ist von seiner Reise zurückgekommen powrócił z drogi (więc już obecny).

Czas zaprzeszły używa się, kiedy czynność jedna względem innéj zaczętéj *już* była skończoną, np. Als

(nachdem) die Sonne schon untergegangen war, fuhren wir nach Hause gdy już słońce (było) zaszło, pojechaliśmy do domu, albo die Sonne war schon untergegangen, als wir nach Hause fuhren.

5. *Czas zaprzyszły* wyraża czynność *w przyszłości* już dokonaną, t. j. taką, która pierwéj odbyć się musi, nim inna *przyszła* nastąpi, i odnosi się tylko do czasu przyszłego lub zaprzyszłego np. ich werde ausgehen, sobald ich den Brief geschrieben haben werde wyjdę, gdy list napiszę.

Uwagi. 1) Dla uniknienia rozwlekłości używa się zwykle czas przeszły dokonany zamiast zaprzyszłego, ilekroć zdanie zaczyna się od spójnika *czasu* (ob. o spójnikach str. 220. IV.) np ich werde ausgehen, sobald (wenn) ich den Brief geschrieben habe.

2) Czas przyszły często się kładzie za teraźniéjszy, a zaprzyszły za przeszły dokonany dla wyrażenia tylko prawdopodobieństwa albo domysłu, i w takiem zastosowaniu słowo werden uważa się za posiłkowe trybu: jak mögen, müssen np. er wird (mag) wohl noch schlafen, zamiast er schläft gewiß noch zapewne jeszcze śpi; er wird krank sein musi być chory, zamiast er ist wahrscheinlich krank; du wirst davon gehört haben musiałeś o tém słyszeć.

6. Co do następstwa czasów (Zeitfolge) w dwóch lub więcéj zdaniach, trudno oznaczyć stałe prawidło; zależy to głównie od myśli i od czynności w różnych czasach odbywających się. A że zwykle tylko *czasy bezwzględne* łączą się z sobą, podobnie jak *względne* następują po sobie, pamiętać więc trzeba 1ód, że po czasie teraźniéjszym kładzie się w miarę okoliczności albo czas teraźniéjszy, albo przeszły dokonany albo przyszły i na odwrót; 2re po czasie przeszłym niedo-

konanym albo czas przeszły niedokonany albo zaprzeszły i odwrotnie np.

Wiem, że mu pomagasz, pomogłeś i pomagać będziesz.	Ich weiß, daß du ihm hilfst, geholfen hast und helfen wirst.
Dziękował mi, żem mu pomagał, pomógł.	Er dankte mir, daß ich ihm half, geholfen hatte.
Odwidził mnie, jak tylko przybył.	Er besuchte mich, sobald er angekommen war.
Skończę robotę, jeśli mi Pan Bóg zdrowia użyczy.	Ich werde die Arbeit vollenden, wenn mir Gott die Gesundheit schenkt (schenken wird).
Nie pisałem do niego, ponieważ mi na mój list nie odpowiedział.	Ich habe an ihn nicht geschrieben, weil er mir auf meinen Brief nicht geantwortet hat.
Jak książkę przeczytam, oddam ci ją.	Wenn ich das Buch werde durchgelesen haben, werde ich es dir abgeben albo gebe ich es dir ab.
Już wyszedł, gdy do niego przyszedłem.	Er war schon ausgegangen, als ich zu ihm kam.

III. *O użyciu trybów.* (Vom Gebrauch der Modi.)

1. *Tryb oznajmujący* jest trybem rzeczywistości i pewności, zaś *łączący* trybem możebności i niepewności. Pierwszy wyraża czynność urzeczywistnioną, drugi zaś coś pomyślanego, albo ilekroć z niepewnością lub powątpiewaniem o czém mówimy np. Er lebt żyje; man sagt: er lebe noch mówią że jeszcze żyje.

Oba tryby stać mogą tak w zdaniu głównném, jak podrzędnym (ob. gatunki zdań str. 237), ponieważ ich użycie nie zależy od spójników, ale głównie od myśli, jak kto chce się wyrazić np. ich glaube, daß er ein rechtschaffener Mann ist sądzę, że jest uczciwym człowiekiem (to jest moje własne zdanie, bynajmniéj nie wątpię, o jego uczci-

wości i rzetelności, owszem wierzę temu z pewnością, (mam przekonanie); ich glaubte, er sei ein redlicher Mann sądziłem, że był... (powiem, gdy nie miałem przekonania, domyślałem się tylko).

2. *Tryb łączący* używa się w szczególności: a) Po słowach oznaczających *myślenie, czucie, chcenie, mówienie,* jak: glauben (meinen) mniemać, vermuthen (hoffen) spodziéwać się, domyślać, zweifeln wątpić, scheinen zdawać się, fürchten bać się, wollen (verlangen) żądać, bitten prosić, befehlen rozkazać, ermahnen napominać, rathen radzić, melden (berichten) donosić i t. p. Po tych słowach używają się zawsze czasy bezwzględne trybu łączącego: ich sei, er habe, werde haben (a nie ich wäre, er hätte, würde haben) np. er meinte, es sei (a nie es wäre) so gut sądził, że tak byłoby dobrze; ich sagte ihm, er habe (nie hätte) mich nicht verstanden mówiłem mu, że mnie nie zrozumiał); ich rathe dir, daß du fleißiger werdest (a nie würdest) radzę ci, żebyś był pilniéjszym.

b) Ilekroć czynność (albo stan) przedstawia się *warunkowo przez przypuszczenie* i składa się z dwóch zdań: a) z *warunkowego* (zwanego przypuszczalném, hypothetisch, bedingend) i b) z *wnioskowego* (conditional, bedingt), wyprowadzającego wniosek z poprzedzającego, t. j. że czynność odbyłaby się, gdyby inna także nastąpiła. W obu zdaniach kładzie się w razie potrzeby albo czas przeszły niedokonany albo zaprzeszły trybu łączącego np. Wenn ich Geld hätte *(zdanie warunkowe)*, ginge ich auf Reisen *(wnioskowe)*, gdybym miał pieniądze, udałbym się w podróż. Er wäre gesund *(wnioskowe)*, wenn er mäßiger lebte *(warunkowe)* byłby zdrów, gdyby żył umiarkowaniéj. Ich wäre auf Reisen gegan-

gen, wenn ich Geld gehabt hätte byłbym podróżował, gdybym był miał pieniądze.

Uwaga. W zdaniu wnioskowém, ale nie w warunkowém zamiast czasu przeszłego niedokonanego, albo zaprzeszłego używa się przez opisanie ich würde, ꝛc, np. wenn ich Geld hätte, würde ich auf Reisen gehen.

c) Możebność (Potentionalis), co się stać może i spełnić, wyraża się także w czasie przeszłym niedokonanym albo zaprzeszłym przy pomocy słów posiłkowych trybu dürfen, können, mögen np. es könnte sein mogłoby być; ich wüßte wohl, was zu thun wäre ja bym wiedział, co robić; es hätte bemerkt werden sollen trzeba było wzmiankować; vielleicht möchte er mit gehen możeby poszedł z nami.

d) Życząc (Optativ). Życzenie do spełnienia podobne wyraża się przez czas teraźniejszy; gdy się spełnić nie może, używa się przeszły niedokonany albo zaprzeszły, np. Gott helfe dir! niech ci Bóg dopomoże! Möge er bald gesund werden! oby wnet wyzdrowiał! Wenn er doch noch lebte gdyby też jeszcze żył! Hätte er es doch nicht gethan żeby też tego nie był uczynił!

3. *Tryb rozkazujący* używa się nietylko do rozkazywania i zakazywania, ale także do proszenia, napominania, przestrzegania, zachęcania i t. d. np. Bete und arbeite módl się i pracuj! Verachte Niemand nie pogardzaj nikim!

Często używa się i w życzeniach np. lebe wohl bądź zdrów! Er komme (= er soll kommen, möge er, (laß ihn kommen) niech przyjdzie! Dein Wille geschehe! bądź wola Twoja!

Uwagi. Pierwsza osoba liczby mnogiéj zwykle się opisuje przez lassen albo wollen np. laß albo lasset uns ge-

hen zamiast gehen wir idźmy! Wir wollen nicht mehr davon reden zamiast reden wir nicht mehr davon nie mówmy już o tém!

2) Niekiedy używają Niemcy imiesłowu biernego przez skrócenie (elliptisch), gdy Polacy zakazują w trybie bezokolicznym, albo przez sam rzeczownik lub przysłówek np. Achtung gegeben! aufgepaßt! uważać! still gesessen! spokojnie siedzieć! Achtung! baczność! vorwärts! naprzód weiter! daléj!

4. *Tryb bezkoliczny* używa się dwojako: z przyimkiem zu i bez przyimka.

A) Bez przyimka używa się: 1) przy słowach ruch oznaczających: gehen, kommen, fahren, reiten, legen tudzież haben, nennen i nichts thun w takich wyrażeniach: er hat Geld auf Zinsen stehen, (im Kasten liegen) ma pieniądze na procentach, (w skrzyni), das nenne ich tanzen to się nazywa tańczyć, er thut nichts als sich herumtreiben nic nie robi, tylko się włóczy; (a w czasie złożonym er hat nichts gethan, als gegessen, getrunken und geschlafen nic nie robił, tylko jadł, pił i spał); — er geht betteln chodzi żebrać, kommt essen chodźcie jeść, er fährt (reitet) spazieren jedzie (jeździ) na spacer, lege dich schlafen połóż się spać.

2) Po słowach *posiłkowych trybu*: dürfen, können, lassen, mögen, müssen, sollen, wollen np. ich darf es nicht wiederholen nie śmiem powtórzyć, ich kann dir nicht helfen nie mogę ci pomódz, er mag lieber spielen als arbeiten woli bawić się aniżeli pracować, laß ihn rufen każ go zawołać, du sollst gehorchen powinieneś słuchać, ich muß schreiben muszę pisać.

Uwaga. Gdy które z tych słów posiłkowych ma być położone w czasie przeszłym dokonanym albo zaprze-

szłym, a do niego należy jeszcze inne słowo, w trybie bezokolicznym znaczenia jego dopełniające, wtenczas nie używa się ich imiesłów bierny (gekonnt, gewollt ꝛc.) ale także tryb bezokoliczny np. er hätte es nicht sagen sollen (a nie gesollt) tego nie powinien był powiedziéć; sie hat nicht kommen können (a nie gekonnt) nie mogła przyjść.

3) Po heißen kazać, bleiben zostać, finden znaleść, fühlen czuć, hören słyszéć, sehen widziéć, lehren uczyć i lernen uczyć się np. wer lehrt deinen Bruder schreiben und rechnen? kto uczy twojego brata pisać i rachować? Bleiben Sie sitzen siedź Pan; er hieß mich gehen kazał mi iść; hast du donnern gehört (hören) słyszałeś grzmoty?

4) Gdy tryb bezokoliczny (niekiedy i z zu) zastępuje miejsce subjektu np. Nichts Böses thun heißt noch nicht tugendhaft sein nic złego nie czynić, jeszcze nie znaczy być cnotliwym. Seinen Feinden (zu) verzeihen ist die Pflicht des Christen swoim nieprzyjaciołom przebaczać jest powinnością chrześcianina.

Uwagi. Przy sehen, hören, finden, fühlen tłumaczy się w polszczyznie tryb bezokoliczny przez imiesłów 1. np. Ich höre Jemand rufen słyszę kogoś wołającego; man fand ihn auf der Straße liegen znaleziono go na ulicy leżącego; hast du ihn nicht reiten gesehen (sehen) nie widziałżeś go jadącego na koniu?

Przy sehen, hören, i lassen wyrażenia często dwuznaczne bywają, mianowicie gdy rządzony tryb bezokoliczny jest słowem czynném np. ich sah ihn schlagen może znaczyć: widziałem go *bijącego* i *bitego*; lepiéj więc rozdzielić na dwa zdania, jak: ich sah ihn, wie er schlug jak go bił, i ich sah, wie man ihn schlug albo wie er geschlagen wurde jak go bito. Podobnie man hörte ihn oft loben słyszano go często, jak chwalił, albo jak go chwalono; er ließ mich rufen kazał mnie przywołać—i dozwolił mi, żebym zawołał.

B) Tryb bezokoliczny z przyimkiem zu używa się:

1) Po wszystkich innych słowach, które do powyżéj wymienionych nie należą: jak anfangen (beginnen) zacząć, aufhören poprzestać, brauchen potrzebować, bitten prosić, erlauben pozwolić, pflegen zwyknąć i t. d. np. hören wir schon auf davon zu sprechen przestańmy już o tém mówić, es fängt an zu donnern zaczyna grzmić, er weiß zu leben umié żyć, er pflegte zu sagen zwykł był mawiać.

2) *W skracaniu zdań podrzędnych* (242) ze spójnikiem daß, opuszczając tenże spójnik wraz z subjektem, a słowo osobiste zamieniając na tryb bezokoliczny, ile razy subjekt jest ten sam, co w *zdaniu głównem*, albo odnosi się do objektu zdania głównego, a mianowicie po słowach *zamiar* i *życzenie* wyrażających, np. Ich wünschte, meine Schwester bei mir zu haben (= daß ich m. S. b. m. hätte) życzyłbym miéć moją siostrę przy sobie; er versprach mich bald zu besuchen (= daß er mich bald besuchen werde) przyrzekł, że mnie wkrótce odwidzi; er befahl seinen Leuten, die Brücke abzubrechen (= daß sie die Brücke abbrechen möchten) rozkazał swoim ludziom, aby most znieśli, rozebrali; er hinderte mich nur, statt mir zu helfen (= anstatt daß er mir helfen sollte) przeszkadzał mi tylko, zamiast mi dopomódz (zamiast żeby mi pomógł).

3) Po *rzeczownikach:* Lust ochota, Muth odwaga, Eifer gorliwość, Entschluß postanowienie, Vorsatz przedsięwzięcie, Zeit czas, Gelegenheit sposobność i t. d. *rządzących słowem*, w którym to razie Polacy zamiast trybu bezokolicznego używają rzeczownika od słowa utworzonego, tudzież po wyrazach viel, wenig, etwas, genug, nichts ꝛc. ze słowem haben lub sein np. er hatte die Absicht zu schaden miał zamiar szkodzenia; ich habe heute keine Lust

zu schreiben nie mam dziś chęci pisania; er hat nichts zu thun nie ma nic do czynienia; darüber ist viel zu sprechen o tém wiele do mówienia.

4) Po przysłówkach i przymiotnikach *w znaczeniu predykatów* ze słowem sein: angenehm przyjemno, bereit gotów, hart twardy, leicht łatwy, werth wart, schön, willig chętny i t. d. np. er ist werth gelobt zu werden godzien być pochwalonym; es ist unmöglich auszuhalten niepodobna wytrzymać; ich bin neugierig ihn zu hören ciekawy jestem go słyszéć; leicht zu glauben (= geglaubt zu werden) łatwo do uwierzenia, er ist nirgends anzutreffen nigdzie go zastać nie można.

5) Zamieniając spójniki auf daß, um daß, damit na um zu, a niekiedy tylko zu dla mocniejszego wyrażenia *celu*, nawet przy słowach ruch oznaczających np. er arbeitet um Geld zu verdienen (=auf daß (damit) er Geld verdiene) pracuje dla zarobienia pieniędzy, aby pieniądze zarobił; ich komme (um) Ihnen zu melden daß... przychodzę panu donieść, że...; ich gehe in den Garten, um die Beete zu begießen idę do ogrodu grzędy podlewać.

Uwagi. 1. Tryb bezokoliczny z zu przybiera znaczenie predykatu np. ein fleißiger Schüler ist zu loben (= lobenswerth, kann albo muß gelobt werden) pilny uczeń godzien pochwały. Od takiego trybu formuje się imiesłów czasu przyszłego, przydając d, np. zu lobend, i używa się tylko jako atrybut, np. ein zu lobender Schüler muß fleißig lernen und sich gut aufführen uczeń mający być pochwalony powinien się pilnie uczyć i dobrze się sprawować.

2. Kommen używa się także z imiesłowem biernem słów poruszenie oznaczających np. er kommt gegangen

przybywa pieszo, er kam gerannt (gelaufen) przybiegł, geritten (gefahren) przybył konno, powozem; da kommen sie angefahren, angeritten otóż nadjeżdżają.

ROZDZIAŁ XII.

O rządzie słów. (Rection der Zeitwörter).

I. *Słowa z przypadkiem piérwszym.* (Nominativ).

Przypadkiem pierwszym rządzą następujące słowa; sein być, werden stać się, bleiben pozostać (czém), heißen zwać się, scheinen i dünken zdawać się, tudzież na stronę bierną genannt, gescholten, geschimpft i getauft werden, wszystkie w znaczeniu *nazywać*, np.

Rodzice są największemi dobroczyńcami naszemi.	Die Eltern sind unsere größten Wohlthäter.
Mój brat został oficerem.	Mein Bruder ist Offiizier geworden.
Pozostaję twoim przyjacielem.	Ich bleibe dein Freund.
Jak się nazywają dzieci? syn się nazywa August, a córka Ludwika.	Wie heißen die Kinder? der Sohn heißt August, und die Tochter Luise
Każda godzina wydaje się nieszczęśliwemu długą nocą zimową.	Jede Stunde dünkt dem Unglücklichen eine lange Winternacht.
Nazwano go złodziejem.	Er wurde ein Dieb gescholten.
Dziecięciu dano imię Karol.	Das Kind ist Karl getauft worden.

Uwagi. 1) Z powyższych przykładów widzimy, że powtórny przypadek *piérwszy* (predykat) w języku niemieckim wyrażają Polacy przez przypadek szósty.

2) Używa się podwójny przypadek piérwszy jako

apozycya subjektu, kiedy subjekt porównywamy albo objaśniamy spójnikami als jako, wie jak, np. er hat sich stets als ein rechtschaffener Mann aufgeführt sprawował się ciągle jako uczciwy człowiek, sie blüht wie eine Rose kwitnie jak róża.

3) Gdy słowo werden oznacza przejście rzeczy z jednego stanu do stanu wcale różnorodnego, kładzie się zamiast powtórnego przypadku pierwszego, przypadek trzeci z przyimkiem zu, np. gefrornes Wasser wird zu Eis zmarznięta woda staje się lodem, das Blei wird nie zu Gold ołów nie staje się nigdy złotem.

II. *Słowa z przypadkiem drugim.* (Genitiv).

1) *Następujące słowa używają się w stylu wyższym z przypadkiem 2gim, w potocznéj zaś mowie z przyp. 4. bez przyimka, a niekiedy z przyimkiem.*

Achten uważać na co, bedürfen (brauchen, gebrauchen) potrzebować, denken myśléć, gedenken pamiętać, entbehren obywać się bez czego, erwähnen wspominać, genießen używać, geschweigen zamilczać, harren czekać, lachen wyśmiewać, lohnen zasługiwać, pflegen, warten pielęgnować, doglądać, schonen mieć wzgląd na co, spotten szydzić, verfehlen chybić, vergessen zapominać, wahrnehmen korzystać, pilnować, i warten doglądać, a *w znaczeniu przenośném* leben żyć, sein być i sterben umrzéć, np. Wer der Warnungen (albo auf die W.) nicht achtet kto na przestrogi nie zważa; ich denke, gedenke noch deiner (an dich) myślę, pamiętam jeszcze o tobie. Harre besserer (auf bessere) Zeiten czekaj lepszych czasów. Ich lache der Thoren (w znaczeniu wzgardliwém) nie stoję o głupców, albo żartuję z głup-

ców; zaś ich lache über meinen Bruder śmieję się z mego brata; des lub den Kranken warten doglądać chorego, zaś auf Jemand(en) warten czekać na kogo. Ich geschweige deiner übrigen Fehler przemilczam inne twoje błędy.

Wer der Unglücklichen (über die Unglücklichen) spottet, der verdient, daß man auch seiner (ihn) im Umglücke vergesse kto z nieszczęśliwych szydzi, ten zasługuje, żeby i o nim w nieszczęściu zapomniano. Genießet der (die) unschuldigen Freuden des Lebens! używajcie niewinnych uciech życia! Lerne dessen (das) entbehren, dessen (das) du nicht bedarfst ucz się bez tego obywać, czego nie potrzebujesz. Hat man meiner (mich) nicht erwähnt? czy nie wspomniano o mnie? Es lohnt nicht der (die) Mühe, davon zu sprechen nie warto o tém mówić.

Ich lebe der gewissen Hoffnung mam pewną nadzieję; ich bin des Todes zginąłem; ich war Willens auszugehen miałem ochotę wyjść; er ist keines natürlichen Todes gestorben nie umarł śmiercią naturalną.

Uwaga. Choroba, na jaką kto umarł, wyraża się przez przypadek trzeci z przyimkiem an, przyczyna zaś śmierci przez przyimek vor, np. er ist an der Schwindsucht, an den Blattern gestorben umarł na suchoty, na ospę; vor Gram ze zgryzoty.

2) *Rządzą przypadkiem drugim rzeczy, a czwartym osoby.* (Accusativ und Genitiv).

Anklagen oskarżyć, belehren (eines Bessern) oświecić, berauben (entblößen) ogołocić, obrać, (np. des Geldes z pieniędzy, aller Güter, z wszelkich dóbr, der Ehre z honoru) beschuldigen obwiniać, entbinden rozwiązać, entladen (der Last) uwolnić od ciężaru; entledigen (der Sorge, der Pflicht)

uwolnić od trosków, obowiązków; entlassen (des Dienstes) oddalić ze służby, entsetzen (des Amtes) złożyć z urzędu, entwöhnen (des Trinkens) odzwyczaić od pijaństwa; überführen (überzeugen) przekonać, (der Wahrheit o prawdzie); überheben (der Mühe) uwolnić od kłopotu, versichern zapewnić, zaręczyć, verweisen (des Landes) oddalić z kraju i würdigen zaszczycić np:

Man hat ihn des Diebstahls angeklagt und des Dienstes entlassen oskarżono go o kradzież i ze służby oddalono; wer beschuldigt ihn des Verraths? kto go obwinia o zdradę? Ich lasse mich gern eines Bessern belehren chętnie daję się przekonać.

Dieser Umstand beraubte ihn alles Trostes, aller Hülfe ta okoliczność pozbawiła go wszelkiéj pociechy, wszelkiéj pomocy. Gern will ich dich deines Eides entlassen chętnie cię uwolnię od twojéj przysięgi. Kannst du ihn der Untreue (des Diebstahls) überweisen? czy możesz go przekonać o niewierność, o kradzież? Würdigen Sie mich Ihrer Freundschaft, zaszczyć mnie Pan swoją przyjaźnią.

Uwaga. Niektóre z nich używają się i w innym przypadku z przyimkiem, np. ich habe ihn von dem Werthe darüber-überzeugt przekonałem go o wartości.

Versichern różne ma znaczenia, np. ich versichere Sie meiner unwandelbaren Freundschaft zapewniam Pana o mojéj niezmiennéj przyjaźni. Ich versichere Dir deine Forderung auf meinem Gehalte zabezpieczam ci twoję należytość na mojéj pensyi; ein Haus mit 10,000 Thalern in der Brandkasse versichern zabezpieczyć dom 10ciu tysiącami talarów w kassie ogniowéj, man hat sich sowohl des Eigenthümers, als auch dessen Vermögens versichert nietylko, że przytrzymano właściciela, ale i jego majątek zaaresztowano.

3) *Przypadkiem drugim osoby lub rzeczy* (Genitiv) *rządzą następujące słowa zaimkowe.*

Sich annehmen (eines Unglücklichen za nieszczęśliwym) ujmować się, litować się; sich bedienen (eines Mittels sposobu) używać; sich befleißen (befleißigen) (der Rechtsgelehrsamkeit do prawa) przykładać się, sich bemächtigen, (sich bemeistern) opanować, (np. des Landes kraj, des Herzens serce) sich enthalten wstrzymać się od czego; sich besinnen, sich entsinnen, sich erinnern (seiner Jugendjahre lata młodociane) przypomnieć sobie; sich entschlagen pozbyć się (des Kummers kłopotu); sich entäußern, sich begeben zrzekać się, odstąpić np. seines Rechtes, der Ansprüche swego prawa, pretensyi, sich erbarmen zmiłować się, sich erwehren opędzić się, (np. der Fliegen muchom, des Schlafes nie poddać się snowi); sich entladen (des Schreckens strachu) pozbyć się; sich entledigen, entlasten uwolnić się, dopełnić, (np. des Auftrages zlecenia); sich freuen (seines Glückes z swego szczęścia) cieszyć się, sich getrösten rachować na co, spuścić się, sich rühmen (seiner Klugheit ze swéj mądrości) chlubić się; sich schämen wstydzić się, sich versehen, sich verhoffen spodziewać się, wzbraniać się, np. sich unterwinden, sich unterfangen, sich weigern opierać się, wzbraniać się, np. des Schuldenzahlens od zapłacenia długów.

Przykłady.

Za niewinnemi i sierotami trzeba się ujmować, i litować się nad niémi.	Der Unschuldigen und der Waisen soll man sich annehmen und sich ihrer erbarmen.
Używa różnych środków domowych.	Er bedient sich verschiedener Hausmittel.
Nie mogę sobie przypomnieć tego wyrazu.	Ich kann mich des Ausdrucks nicht erinnern.

Wstydź się swojego niedbalstwa.	Schäme dich deiner Nachlässigkeit.
Prędzéj byłbym się spodziewał śmierci, aniżeli twego powrotu.	Eher hätte ich mich des Todes versehen, als deiner Wiederkunft.
Inaczéj się namyślili, (pomiarkowali się).	Sie haben sich eines andern besonnen.
Usiłujcie cnotliwie postępować w życiu.	Befleißiget euch eines tugendhaften Lebenswandels.
Nieprzyjaciel już opanował największe twierdze.	Der Feind hat sich schon der größten Festungen bemächtigt.
Kiedyż się od wszystkich trosk uwolnię!	Wann werde ich mich aller Sorgen entschlagen haben!
Jeszcze nie zupełnie odstąpił od dawniejszéj mody.	Er hat sich noch nicht gänzlich der alten Mode entäußert.
Jakżebym chętnie uchylił się od danéj obietnicy!	Wie gern wollte ich mich meines gegebenen Versprechens entledigen!
Nie chlub się ze swojéj urody.	Rühme dich nicht deiner Schönheit.
Jakże wydołam takiemu przedsięwzięciu!	Wie kann ich solcher That mich unterwinden (unterfangen)!

Uwaga. Niektóre z powyższych słów używają się i z przyimkami, np. ihr müsset euch vom Fleischessen zamiast des Fleischessens enthalten powinniście się wstrzymać od mięsa; erinnern Sie sich noch an jenen Tag? czy Pan sobie przypominasz jeszcze ów dzień? Erbarmen Sie sich über diesen Unglücklichen zlituj się Pan nad tym nieszczęśliwym; er freute sich über meine Ankunft cieszył się z mojego przybycia; das hätte ich mir nicht von ihm versehen tego nie byłbym się po nim spodziewał; er wird dir deine Bitte weigern (verweigern) odmówi ci twoją prośbę.

III. *Słowa z przypadkiem trzecim* (Dativ).

Ponieważ większa część słów co do rządu przypadkiem trzecim zgadza się w obu językach, te więc z nich tylko wyliczamy, które od polszczyzny się różnią, a mianowicie złożone z przyimków.

1) Abfordern upomnieć się, abgewinnen odegrać (pieniądze), abgewöhnen odzwyczaić, abzwingen wymódz, angehören, gehören należéć, anliegen obchodzić (kogo) auflauern, aufpassen czatować, uważać; begegnen spotkać, beikommen zbliżyć się, beistimmen zgadzać się, beitreten przystąpić, beiwohnen być przytomnym, berichten uwiadomić, einreden wmawiać, zureden namawiać, entsagen zrzekać się, entgehen, entrinnen ujść, np. der Gefahr niebezpieczeństwa, folgen słuchać, iść za kim; fluchen przeklinać, gehorchen usłuchać, gleichen być podobnym, klagen żalić się przed kim, liebkosen pieścić, nachkommen zdążyć; nacheilen, nachlaufen biedz za kim, nachsprechen powtórzyć za kim, nachtragen nieść za kim; sich nahen, sich nähern zbliżyć się, obliegen przykładać się, np. den Wissenschaften do nauk; vorlügen skłamać przed kim, vorstehen być przełożonym, prezydować; vorziehen przekładać co nad co, winken kiwnąć, zuhören słuchać, zutrinken pić do kogo, zuvorkommen uprzedzić, zürnen gniewać się, nakoniec heißen (einem etwas komu co) kazać; kosten kosztować (pieniądze), lassen zostawić, pozwolić, kazać, lehren uczyć i nachahmen naśladować.

Przykłady.

Dzieci! słuchajcie waszych rodziców i przełożonych.	Kinder! folget (gehorchet) euren Eltern und Vorgesetzten.
Odzwyczaję ja cię kłamać.	Ich werde dir das Lügen abgewöhnen.
Czy będziesz pamiętał o moim interesie?	Wirst du dir wohl meine Sache angelegen sein lassen?
Nie złorzecz twojemu nieprzyjacielowi!	Fluche deinem Feinde nicht!
Namawiał go.	Er redete ihm zu.
Do kogo należy ten ogród?	Wem gehört dieser Garten?

Uwiadomił mnie o śmierci mojego przyjaciela.	Er hat mir den Tod meines Freundes berichtet.
Nie spotkałżeś mojego ojca?	Biſt du nicht meinem Vater begegnet?
Kto nic nie ma, u takiego o nic upomniéć się nie można.	Wer nichts hat, dem kann man nichts abfordern.
Byliśmy na całéj uroczystości.	Wir haben der ganzen Feierlichkeit beigewohnt.
Zrzekł się wszelkich pretensyi.	Er hat allen Forderungen entſagt.
Przed kimże mam się żalić na moję niedolę!	Wem ſoll ich meine Noth klagen!
Matka pieści się ze swojém dziecięciem.	Die Mutter liebkoſet ihrem Kinde (niekiedy ihr Kind).
Kiwnął na mnie głową.	Er winkte mir mit dem Kopfe.
Nie może dłużéj doglądać swoich interesów.	Er kann ſeinen Geſchäften nicht länger vorſtehen.
Przekładam go nad wszystkich innych.	Ich ziehe ihn allen Uebrigen vor.

Uwagi. a) Heißen gdy ma przy sobie inne słowo w trybie bezokolicznym, wówczas rządzi przypadkiem 4tym; np. wer hat dich kommen heißen? kto ci kazał przyjść? Sie haben mir geheißen Pan mi kazałeś.

b) Koſten rządzi przypadkiem 3cim osoby, a 4tym rzeczy, np. es koſtet mir (a nie mich) zehn Gulden mnie to kosztuje 10 zł.

c) Laſſen w znaczeniu *pozwolić* (prócz trybu bezokolicznego) rządzi przypadkiem 4tym osoby, a w znaczeniu *kazać* przypadkiem 3cim, np. laſſen Sie mich das Buch kaufen pozwól Pan żebym kupił książkę, albo niech ja kupię książkę; laſſen Sie mir das Buch kaufen każ mi Pan kupić książkę, albo niech mi kupią książkę. Laß mich ſchreiben niech ja napiszę, laß mir ſchreiben każ mi napisać.

d) Lehren rządzi przypadkiem 3cim osoby, a 4tym rzeczy, np. wer hat dir (*dawniej zwykle* z podwójnym przypadkiem 4tym podług konstrukcyi łacińskiéj) die deutſche Sprache gelehrt? kto cię uczył języka niemieckiego? Rządzi zaś przypadkiem 4tym osoby, kiedy rzecz

13*

wyraża się przez tryb bezokoliczny, np. ich lehre ihn schreiben und rechnen uczę go pisać i rachować.

c) Nachahmen *naśladować z rozwagą* rządzi przypadkiem 3cim, w znaczeniu zaś *udawać kogo, przedstawiać* przypadkiem 4tym, np. wir sollen unsern Vorfahren in ihren Tugenden nachahmen powinniśmy naśladować naszych przodków w ich cnotach; er ahmt den Schauspieler nach udaje aktora, die Stimme der Nachtigall głos słowika.

2) *Słowa nieosobiście używane z przypadkiem 3cim* (Dativ).

Anstehen (geziemen) przystoić, ahnen (ahnden) przeczuwać, grauen bać się, einfallen przypomnieć sobie, entfallen zapomniéc, bevorstehen czekać, behagen służyć, glücken poszczęścić się, träumen śnić się, fehlen (gebrechen, mangeln) nie dostawać, brakować, tudzież sein, werden, gehen (ergehen) i thun w połączeniu z przysłówkami: es ist mir wohl dobrze mi jest (odpowie chory), es geht ihm gut dobrze mu się wiedzie, es wurde mir übel źle mi zrobiło, es thut mir weh boli mnie np. Kindern geziemt zu schweigen, wenn die Erwachsenen sprechen dzieciom przystoi milczéć, gdy osoby dorosłe mówią; das steht ihm nicht an nie przystoi na niego; es ahnet mir przeczuwam coś; es fällt mir nicht ein nie przypominam sobie; graut es dir? czy się bojisz?

3) *Następujące słowa używają się z przyimkami* vor, nach, an, in.

Vor. Abscheu (np. vor dem Lügen) haben mieć odrazę, brzydzić się kłamstwem; sich fürchten bać się; sich entsetzen wzdrygać się; beben, zittern drżyć; erröthen rumienić się; erschrecken lękać się; ekeln brzydzić się; sich hüten, sich in Acht nehmen strzedz się np. er zitterte vor

Schrecken drżał ze strachu, es graut ihm (er fürchtet sich) vor der Arbeit boji się roboty; nimm dich vor ihnen in Acht strzeż się ich, hütet euch vor bösen Gesellschaften strzeżcie się złych towarzystw, sie erröthete vor Scham zarumieniła się od wstydu, ich schaudere vor Entsetzen bei einem solchen Gedanken wzdrygam się (drżę ze strachu) na takie wspomnienie.

Uwaga. Ekeln jako słowo osobiste rządzi przypadkiem 3cim, zaś jako nieosobiste albo zaimkowe, przypadkiem 4tym, np. der Wein ekelt ihm schon wino już mu obrzydło; es ekelt ihn albo er ekelt sich vor dergleichen Dingen brzydzi się podobnemi rzeczami.

Nach: sich bücken schylić się, dürsten pragnąć, greifen sięgnąć po co, sich erkundigen dowiadywać się; riechen pachnąć, sich sehnen tęsknić; streben (trachten) dążyć, ubiegać się: sich umsehen obejrzéć się, verlangen zachciewać; seufzen, schmachten wzdychać, pragnąć; sich richten stósować się, np. die Kinder sehnen sich nach ihrer Mutter dzieci tęsknią za swoją matką, der Krieger dürstet nach Ruhm wojownik sławy pragnie, er trachtet nach Ehrenstellen ubiega się za honorami; ich habe mich nach ihm nicht umgesehen nie obejrzałem się za nim, es riecht nach Baumöl pachnie oliwą, er griff nach einem Messer porwał za nóż; erkundigen Sie sich doch nach meinem Bruder dowiedz się téż Pan o moim bracie.

An: sich rächen mścić się, sich weiden napaść oczy, sich vergehen, sich vergreifen, sich versündigen wykroczyć, przewinić; scheitern, stranden rozbić się, übertreffen przewyższyć, leiden cierpiéć, gleichen wyrównywać, erkennen poznawać, sich ergötzen rozweselić się, zweifeln wątpić, verzweifeln tracić nadzieję, zittern drżyć, np. das Schiff

scheiterte an einem Felsen okręt rozbił się o skałę, es fehlt ihnen an Nahrungsmitteln niedostaje im żywności, nie sollst du dich an deinem Feinde rächen nigdy nie powinieneś się mścić na swoim nieprzyjacielu.

Auf: beharren, bestehen obstawać, np. er besteht (beharret) auf (bei) seiner Meinung obstaje przy swojem zdaniu.

In: sich berauschen podchmielić sobie, sich besaufen, sich betrinken upić się, np. er hat sich im (a nie am) Weine berauscht podchmielił sobie winem.

Zu: bitten zapraszać, taugen przydać się, sich bereiten przygotować się, np. Jemand zu Gaste, zur Hochzeit bitten zaprosić kogo w gościnę, na wesele.

IV. *Słowa z przypadkiem czwartym* (Accusativ).

1) *Wszystkie słowa czynne rządzą przypadkiem 4tym osoby na pytanie kogo* wen? *albo 4tym rzeczy na pytanie co,* was? np. ich liebe meinen Vater kocham mojego ojca; ich schreibe einen Brief piszę list.

Przestroga. Język polski odstępuje od tego głównego prawidła, wymagając po słowach czynnych przypadku drugiego zamiast czwartego, 1ód ile razy rzeczone słowa używają się z przeczeniem, np. niemam książki ich habe kein Buch, nie znasz mojéj siostry du kennst meine Schwester nicht. 2re gdy złożone są z przyimków rządzących w mowie polskiéj przypadkiem drugim, np. miasta dobywać eine Stadt erobern, słowa dotrzymać das Wort halten. 3cie gdy jest mowa o części czego np. daj mi chleba, papieru, gieb mir Brod, Papier, albo gdy oznaczają *życzenie, szukanie, bronienie, chcenie, pragnienie czego* i t. p. np. życzę Panu pomyślnéj podróży ich wünsche

Ihnen eine glückliche Reise; czego szukasz? was suchst du? szukam ksiażki ich suche das Buch. 4te po słowach zaimkowych, które w mowie niemieckiéj nie są zaimkowemi, np. nauczyłeś się już lekcyi? hast du die Aufgaben schon erlernt?

2) *Następujące słowa tak czynne jak nijakie, złożone po większéj części z cząstek* an, ver, *a prawie wszystkie z* be, *wyjąwszy słowa już wyżéj umieszczone, rządą przypadkiem 4tym w mowie niemieckiéj, a odmiennym w polskiéj.*

Anhauchen chuchnąć, anführen dowodzić, anreden przemówić do kogo; ansehen (anschauen) patrzéć się, bedenken zastanowić się, bedienen usługiwać, begleiten towarzyszyć (odprowadzić), benutzen korzystać, besuchen uczęszczać, betrachten przypatrzéć się, befolgen usłuchać, bereuen żałować, beherrschen (regieren, leiten) rządzić; grüßen kłaniać się, pozdrowić; erreichen dopiąć, fahren jechać (den Weg drogą), hindern (verhindern) przeszkodzić, lenken kierować, jammern żałować, spielen grać, sprechen mówić z kim, verachten gardzić, verabscheuen brzydzić się, verdienen zasłużyć na co, verleihen udzielić, verschmähen wzgardzić, nachsehen doglądać, np.

Zastanowiłżeś się dobrze i nad wypadkiem rzeczy?	Hast du den Ausgang der Sache auch wohl bedacht?
Brzydź się próżnowaniem.	Verabscheue den Müßiggang.
Mówiłem z twoim ojcem.	Ich habe deinen Vater gesprochen.
Król rządzi wielkiém państwem.	Der König regiert ein großes Reich.
Żal mi ciebie.	Du jammerst mich.
Mamże ci zawsze usługiwać?	Soll ich dich denn immer bedienen?
Spojrzał na mnie zroszonemi oczami.	Er schaute mich mit nassen Augen an.

Kłaniaj się Pan swojemu ojcu.	Grüßen Sie Ihren Vater.
Będę towarzyszył mojéj siostrze aż do Lwowa.	Ich werde meine Schwester bis Lemberg begleiten.
Któżby mi chciał przeszkadzać?	Wer wollte mich wohl hindern?
Niesforne dzieci nie zasługują na pochwałę, owszem na karę.	Ungezogene Kinder verdienen kein Lob, vielmehr Strafe.
Nigdy nie dopniesz swojego celu.	Du wirst deinen Zweck nie erreichen.

Uwagi. Spielen grać w grę jaką, albo na instrumencie byleby nie dętym rządzi przypadkiem 4tym, np. er spielt Karten, Blindekuh, Violin gra w karty, w ślepą babkę, na skrzypcach; o dętych instrumentach mówi się blasen, np. er bläst die Flöte gra na fletrowersie, zaś w kręgle grać Kegel schieben.

Przy słowach oznaczających poruszenie: fahren, gehen, kommen i t. d. kładzie się wyraz Weg w przypadku 4tym, gdy oznacza trakt główny, np. er kommt (domyślając się gegangen, geritten, gefahren) den geraden Weg von Petersburg idzie (jedzie) prostą drogą z Petersburga; welchen Weg gehst (fährst du)? którym gościńcem, albo którędy idziesz, jedziesz? Ich bin diesen Weg (jenen Fußsteig) gegangen, (gefahren, geritten) szedłem (jechałem) tą drogą, (tamtą ścieszką); niekiedy i w przypadku drugim jako przysłówek np. ich komme gerades (en) Weges von Lublin, idę, (jadę) prosto z Lublina (nie zboczywszy nigdzie), geh deinesweges idź sobie (swoją drogą); er war noch unterweges jeszcze był w drodze.

Przestroga. Młodzież polska bierze gehen i kommen zwykle za jedno, co jest błędem; aby przeto niewyrażać się mylnie, pamiętać trzeba, że gehen *iść, pójść*

używa się tylko na pytanie *dokąd?* zaś kommen *przychodzić, powracać* na pytanie *zkąd?* Nie mówi się więc po niemiecku: ich gehe vom Bruder idę od brata, lecz ich komme vom Bruder, und gehe zur Schwester, nach Hause przychodzę od brata, a idę do siostry, do domu.

3) *Słowa w nieosobistém znaczeniu z przypadkiem* 4.

Angehen (anbelangen, betreffen, gelten) tyczeć się, befallen (anwandeln) napadać, schläfern spać chcieć, dauern, gereuen żałować, dürsten mieć pragnienie; hungern chcieć jeść, frieren ziębnąć, ekeln brzydzić się, geben być; gelüsten, verlangen zażądać, verdrießen gniewać, schaudern drżyć, schmerzen boleć, schwitzen pocić się, wundern zadziwiać, np.

Co ciebie ta rzecz obchodzi, kiedy się kogo innego, a nie ciebie tyczy?	Was geht dich (a nie dir) die Sache an, wenn sie einen andern und nicht dich anbelangt?
Jakaś niespokojność mnie ogarnia.	Es wandelt mich eine Angst an.
Czy cię już sen morzy?	Schläfert es dich? wandelt dich schon der Schlaf an?
Żałuję żem to zrobił.	Es gereut mich, dieses gethan zu haben.
Radbym wiedział.	Mich verlangt es zu wissen.
Kogo się to ma tyczéć, czy mnie, czy ciebie?	Wen soll das gelten, mich oder dich?
Jeden tylko jest Bog.	Es giebt nur einen Gott.
Ja pragnienie, a ty głód czujesz.	Mich dürstet und dich hungert.
Czy cię to gniewało?	Hat es dich verdrossen?

Uwagi. Gdy słowa frieren, schaudern, schwitzen osobiście się używają, kładzie się osoba w przypadku 3cim, np. dir frieren die Hände tobie zimno w ręce, mir schaudert die Haut skóra na mnie drży, mir schwitzen die Hände ręce mi się pocą.

Tu należą niektóre sposoby mówienia, np. es regnet

große Tropfen deszcz pada wielkiemi kroplami; als wenn es Steine hagelte grad naksztalt kamieni padał, es schneit Flocken śnieg pada płatami, er schwitzte Blut oblał się krwawym potem, sie weinte bittere Thränen płakała gorzkiemi łzami, wir lebten selige Tage przepędziliśmy błogie chwile, er geht einen starken Schritt tęgim krokiem postępuje, er schläft den letzten Schlaf usypia na zawsze.

4) *Słowa oznaczające czas, wagę, miarę rządzą przypadkiem 4tym rzeczy*, np.

Manche Thiere leben nur einen Tag niektóre zwierzęta żyją tylko dzień jeden; ich habe den ganzen Tag gearbeitet pracowałem cały dzień, der Elephant wächst 50 bis 60 Jahre, lebt 120 bis 200 Jahre und wiegt gegen hundert Zentner słoń rośnie 50 do 60 lat, żyje 120 do 200 lat, a waży do stu centnarów.

5) *Podwójnym przypadkiem 4tym rządzą.*

Heißen, nennen nazywać, schelten łajać, przezywać, schimpfen wymyślać, taufen ochrzcić, niekiedy i fragen pytać się, np. er nennt (heißt) dich einen Busenfreund nazywa cię przyjacielem od serca, er schalt (schimpfte) ihn einen Betrüger przezwał go oszustem (albo: zelżył go wyrazem oszust).

Fragen w znaczeniu *examinować* rządzi dwoma przypadkami czwartemi, np. eines muß ich dich noch fragen jeszcze cię o jedno zapytać się muszę, er fragte mich nur drei Worte pytał mnie się tylko o trzy słowa; w zwyczajném zaś znaczeniu rządzi przypadkiem 4tym osoby, a 3cim *objektu* z przyimkiem nach, np. er fragte mich nach dem Bruder, nach dem Rathhause pytał się mnie o brata, o ratusz.

6) Słowa machen zrobić, ernennen mianować, wählen,

erwählen, erlesen obierać i imiesłów (zadawnionego słowa) erkoren wybrany, rządzą przypadkiem 4tym osoby, a 3cim objektu z przyimkiem zu np. er hat ihn zu seinem Vertrauten gemacht zrobił go swoim powiernikiem, wen hat man zum Richter gewählt? kogóż obrano sędzią?

ROZDZIAŁ XIII.
O rządzie przyimków.

(Von der Regierung der Vorwörter oder Verhältnißwörter).

I. *Rządzą przypadkiem drugim następujące przyimki.*

Anstatt (statt) zamiast, diesseit z téj strony, jenseit z tamtéj strony, halb (halben, halber, wegen) dla, z przyczyny, kraft (mittelst, vermittelst, vermöge) na mocy, za pośrednictwem, laut stósownie, ungeachtet pomimo, um-willen dla, unweit (unfern) niedaleko, während podczas.

Przykłady.

Zamiast nagrody otrzymał naganę.	Anstatt der Belohnung bekam er einen Verweis.
Z téj strony Wisły leży Warszawa.	Diesseit der Weichsel liegt Warschau.
Z tamtéj strony rzeki ma swoje grunta.	Jenseit des Flußes hat er seine Grundstücke.
Na mocy jego zapisu, rozdano wszystkie pieniądze pomiędzy ubogich.	Kraft seines Vermächtnisses wurde alles Geld unter die Armen vertheilt.
Za swoję lekkomyślność został ukarany.	Wegen seines Leichtsinnes ist er bestraft worden.
Przy twojéj pomocy spodziewam się ukończyć moje nauki.	Vermittelst deines Beistandes hoffe ich meine Studien zu vollenden.
Stosownie do twojego przyrzeczenia, dotrzymałżeś też słowa.	Laut deines Versprechens hast du auch Wort gehalten?

Pomimo niepogody muszę go odwidzieć.	Ungeachtet des schlechten Wetters muß ich ihn dennoch besuchen.
Dla Boga, co robisz!	Um Gottes willen, was machst du!
Niedaleko (zamku) ogrodu płynie strumyk.	Unweit (unfern des Schlosses) des Gartens fließt ein Bach.
Podczas lekcyi powinniście spokojnie siedzieć.	Während des Unterrichts müsset ihr ruhig sitzen.

Uwagi. 1) anstatt rozrywa się niekiedy, np. an des Fürsten Statt na miejsce książęcia, Jemand an Kindes Statt annehmen przybrać kogo za swoje dziecię.

2) Halben, halber, um-willen, a niekiedy i wegen przekładają się po rzeczownikach, np. man verzieh ihm seiner Jugend halben (wegen) albo um seiner Jugend willen przebaczono mu przez wzgląd na jego młodość; z zaimkami zaś osobistemi zrastają się wszystkie w jeden wyraz, np. meinetwegen thu, was du willst co do mnie czyń co chcesz; deinethalben dla ciebie, unsertwegen dla nas, weßwegen, weßhalb dla czego. Halber kładzie się tylko po rzeczowniku bez przedimka, np. Alters halber dla wieku.

II. *Rządzą przypadkiem trzecim:* aus z, außer oprócz, wyjąwszy; bei u, przy; binnen w przeciągu, entgegen naprzeciw, gegenüber naprzeciwko, gemäß stósownie, mit z, nach po, podług; nächst po, zunächst zaraz po; nebst, sammt wraz, z; seit (od czasu), von od, z; zu do, zuwider przeciw.

Następujące zwrotki mogą ułatwić spamiętanie tychże przyimków.

Schreib: mit, nach, nächst, nebst, sammt, bei, seit, von, zu, zuwider,
Entgegen, außer, aus, stets mit dem Dativ nieder.

An die Quelle.

Nach dir schmacht' ich, zu dir eil' ich, du geliebte Quelle, du!
Aus dir schöpf' ich, bei dir ruh' ich, seh' dem Spiel der Wellen zu;
Mit dir scherz' ich, von dir lern' ich heiter durch das Leben wallen,
Angelacht von Frühlingsblumen und begrüßt von Nachtigallen.

Pisano do mnie z Berlina.	Man hat mir aus Berlin geschrieben.
Przychodzę z lasu.	Ich komme aus dem Walde.
Oprócz kamienicy ma jeszcze dwie wsie.	Außer dem Steinhause hat er noch zwei Dörfer.
Zawsze to najlepiéj dzieciom przy rodzicach.	Bei den Eltern haben es die Kinder doch immer am besten.
W przeciągu roku jednego pilny uczeń może wielki postęp zrobić.	Binnen einem Jahre kann ein fleißiger Schüler große Fortschritte machen.
Naprzeciwko ratusza stoi teatr.	Gegenüber dem Rathause steht das Schauspielhaus.
Byłem z moim ojcem na wsi.	Ich war mit meinem Vater auf dem Lande.
Po objedzie przejdziemy się.	Nach dem Mittagsessen wollen wir spazieren gehen.
Kogóż po rodzicach najwięcéj kochasz?	Wen liebst du nächst den Eltern am meisten?
Zaprosiłem Pana P. wraz z jego bratem i obiema siostrami na kolacyą.	Ich habe den Herrn P. nebst seinem Bruder, und sammt seinen beiden Schwestern zum Abendessen gebeten.
Chodził od jednego do drugiego.	Er ging von Einem zum Andern.
To się sprzeciwia prawu.	Das ist dem Gesetze zuwider.

Uwagi. Außer używa się niekiedy z 4tym i 2gim przypadkiem, np. er setzt mich außer (den) Stand odejmuje mi sposobność; etwas außer allen Zweifel setzen wykazać prawdę; er ist außer Landes jest zagranicą. Często używa się außer zamiast spójnika als, np. er denkt an Niemanden, außer an seinen Bruder o nikim nie myśli, prócz o swoim bracie.

2) Entgegen, gegenüber, zuwider, zunächst, gemäß, i nach w znaczeniu *podług*, kładą się zawsze po swoim rządzie, np. die Kinder gehen gern ihren Eltern entgegen dzieci z chęcią wybiegają naprzeciw swoich rodziców; ich saß nächst ihr albo ihr zunächst siedziałem zaraz przy niéj, ihr gegenüber naprzeciwko niéj; meiner Meinung nach podług mego zdania; sich seinem Stande gemäß kleiden ubierać się stósownie do swego stanu.

3) Binnen i seit używają się tylko, gdy jest mowa o czasie, np. binnen zwei Minuten geschah es to się stało w przeciągu dwóch minut; schon seit vier Tagen wird er erwartet już od cztérech dni oczekują go.

4) Mit odpowiada 1) polskiemu *z*, np. ich habe mit ihr getanzt tańczyłem z nią, 2) przypadkowi 6mu bez przyimka na pytanie czém? np. ich schreibe mit der Feder piszę piórem, ich haue mit der Axt rąbie siekierą.

III. *Rzadzą przypadkiem czwartym:* durch przez, für dla, za; entlang wzdłuż, gegen (gen) ku, przeciw; ohne bez, um o, około, naokoło; wider naprzeciw, bis do.

Bei durch, für, ohne, um, auch sonder, gegen, wider
Schreib stets den Accusativ und nie den Dativ nieder!

Philemon an seinen Freund.

Durch dich ist die Welt mir schön, ohne dich würd' ich sie hassen;
Für dich leb' ich ganz allein, um dich will ich gern erblassen;
Gegen dich soll kein Verleumder ungestraft sich je vergehn,
Wider dich kein Feind sich waffnen; ich will dir zur Seite stehn.

Przez cały las śpieszno jechaliśmy.	Durch den ganzen Wald (dawniéj den ganzen Wald hindurch) sind wir schnell gefahren.
Dla kogo to jest przeznaczone? dla brata.	Für wen ist das bestimmt? Für den Bruder.
Szliśmy wzdłuż lasu.	Wir gingen den Wald entlang.

Dla każdego bardzo jest grzeczny.	Er ist gegen einen Jeden sehr höflich.
Przeciw wodzie trudno płynąć.	Es ist schwer wider den Strom zu schwimmen.
Co po życiu bez przyjaciela!	Was ist das Leben ohne einen Freund.
Dzieci zbierają się koło swojéj matki.	Die Kinder versammeln sich um ihre Mutter.

Uwagi. 1) Zamiast gegen i ohne używają poeci gen i sonder, np. gen Westen ku zachodowi, sonder Furcht und Grauen bez bojaźni i trwogi.

2) Für i um mają różne znaczenia, np. für dich dla ciebie, für Geld za pieniądze, Schritt für Schritt krok w krok, Stück für Stück sztuka na sztukę, fürs erste po piérwsze, für die Zukunft na przyszłość, er hielt es für Scherz poczytał to za żart, für Jemand bitten prosić za kim.

Um die Stadt, um den Teich herum, rings um den Tisch naokoło miasta, stawu, stołu; um zwei Uhr o drugiéj godzinie, um Geld bitten prosić o pieniądze, um einen hohen Preis verkaufen za wysoką cenę przedawać, es ist Schade um ihn szkoda go, mir thut's Leid um ihn żal mi go, es ist um ihn geschehen już po nim.

3) Entlang używa się także z przypadkiem 2. np. wir jagten entlang des Gebirges polowaliśmy wzdłuż gór.

4) Bis kładzie się zwykle przed innemi przyimkami: np. bis an die Kniee aż po kolana, bis nach Mitternacht aż po północy, bis Leipzig do Lipska, bis sechs Uhr do szóstéj godziny.

IV. *Rządzą przypadkiem 2gim albo 3cim* außerhalb zewnątrz, innerhalb wewnątrz, w ciągu; oberhalb powyżéj, unterhalb poniżéj, längs wzdłuż, trotz pomimo, zufolge stósownie, w skutek, np.

Außerhalb des Landes albo außerhalb dem Lande zagranicą, unterhalb des Berges albo unterhalb dem Berge poniżéj góry, längs des Flußes wzdłuż rzeki, längs dem Ufer po nad brzegiem, zufolge des mir gegebenen Auftrages w skutek danego mi zlecenia, dem königlichen Befehle zufolge stósownie do królewskiego rozkazu, trotz seines Reichthums mimo jego bogactwo, trotz aller Vorstellungen pomimo wszelkich przedstawień.

V. *Rządzą przypadkiem 3cim i 4tym:* an do, na, przy; auf na, hinter za, po; in w, do; neben przy, obok; über nad, po, przez; unter pod; vor przed i zwischen między: to jest *trzecim* na pytania *gdzie?* wo? *na czém?* worauf? *pod czém?* worunter? *przy czém? w czém?* worin? zaś *czwartym* na pytania wohin? *dokąd? na co? pod co? w co?* gdy oznaczają poruszenie, cel, albo kierunek do jakiego miejsca.

Uwaga: Gdzieby pytania powyższe wo? wohin? nie dały się zastósować, służy prawidło: że po auf i über kładzie się przypadek 4, — zaś po an, in, unter, vor i zwischen 3ci np. Ich versichere Ihnen dies auf mein Wort zapewniam Pana na moje słowo. Er hat ein Werk über die Redekunst geschrieben napisał dzieło o wymowie. Er fürchtet sich vor mir boji się mnie.

An, auf, hinter, neben, in,
Ueber, unter, vor und zwischen
Stehen bei dem Accusativ,
Wenn mann fragen kann: wohin?
Bei dem Dativ stehen sie so,
Daß man nur kann fragen: wo?

Poszedł do okna.	Er ging an das Fenster.
Stoi przy oknie.	Er steht an dem Fenster.
Ty siedziałeś za mną na krześle.	Du saßest hinter mir auf dem Stuhl.
Rzuciła chustkę za mnie na krzesło.	Sie warf das Tuch hinter mich auf den Stuhl.
Kolej na mnie (na nim).	Die Reihe ist an mir (an ihm).

Koléj przychodzi na mnie, na niego.	Die Reihe kommt an mich, an ihn.
Jestem w ogrodzie.	Ich bin in dem Garten.
Idziesz do ogrodu.	Du gehst in den Garten.
Siedzi obok mnie.	Er sitzt neben mir.
Usiadła koło mnie.	Sie setzte sich neben mich.
Gołębie latają nad dachem.	Die Tauben fliegen über dem Dache.
Rzucił kamień przez dach.	Er warf einen Stein über das Dach.
Co tam leży pod stołem?	Was liegt da unter dem Tische?
Rzuć to pod stół.	Wirf es unter den Tisch.
Podczas kazania nie godzi się rozmawiać.	Unter der Predigt soll man nicht plaudern.
Stanął przed sędzią.	Er stand vor dem Richter.
Stawiono go przed sędziego.	Er wurde vor den Richter gestellt.
Siedziałem między nim a jego siostrą.	Ich saß zwischen ihm und seiner Schwester.
Kto rzucił jabłko pomiędzy nią i jéj przyjaciołkę.	Wer warf den Apfel zwischen sie und ihre Freundin?

Przestroga. Przy słowach setzen, stellen, hinstellen, legen, hängen i t. p. na pytanie *gdzie? przyczém? na czém?* kładą polacy przypadek 7my, niemcy zaś zawsze przypadek 4ty, tak jak być powinno przy słowach ruch oznaczających, np. er setzte sich auf die Bank, unter den Baum, usiadł na ławce, pod drzewem. Stelle es auf den Tisch, postaw na stole; hänge den Hut an die Wand powieś kapelusz na ścianie; lege es hinter den Ofen połóż za piecem; sich in einen Gegenstand verlieben zakochać się w jakim przedmiocie i t. p.

VI. *Uwagi nad niektóremi przyimkami.*

1. Przyimek *między* tłumaczy się przez unter i zwischen. Unter używa się, gdy jest mowa o przedmiocie

znajdującym się między wielu innemi, np. unter den Schülern giebt's viele, welche, między uczniami wielu jest takich, którzy; er vertheilte sein Vermögen unter die Armen, rozdał swój majątek pomiędzy ubogich; zwischen gdy się mówi o czém między dwoma tylko przedmiotami, np. ein Gespräch zwischen zweien Freunden, rozmowa między dwoma przyjaciołmi; er saß zwischen mir und dir, siedział między mną a tobą.

2. Von, aus. Von oprócz znaczenia *od*, tłumaczy i przyimek *z*, gdy się mówi o powierzchni zewnętrznéj, np. er fiel vom Dache spadł z dachu; ich komme vom Felde, von der Insel, powracam z pola, z wyspy; die Wolle vom Schafe, wełna z owcy; używa się zaś aus, kiedy jest mowa o powierzchni wewnętrznéj czyli o miejscu ograniczoném, jako to: murem, płotem, i t. p. np. ich komme aus dem Garten, aus der Kirche, aus dem Walde przychodzę z ogrodu, z kościoła, z lasu; aus dem Buche abschreiben z książki wypisać. 2re wymieniając wewnętrzny powód czynności, np. aus Geiz ze skąpstwa, aus Uebermuth ze swawoli.

3. Przyimek *do* wyraża się po niemiecku przez in, an, auf, nach, zu. — In kładzie się, gdy się mówi o miejscu zamkniętém, to jest czém np. murem opasaném, np. in die Schule do szkoły, in die Küche do kuchni, in den Wald gehen iść do lasu; in die Tasche stecken do kieszeni włożyć.

An wyraża cel do przedmiotu jakiego zewnętrznego np. sich an die Regierung wenden, udać się do Rządu; an die Thüre klopfen pukać do drzwi; gehe an deine Arbeit idź do swojéj roboty; schreib an den Vater napisz do ojca.

Auf gdy się mówi o przedmiocie wzniosłym np. ich

gehe aufs Schloß, auf die Universität idę do zamku, do uniwersytetu; auf die Post na pocztę, aufs Rathhaus na ratusz.

Nach oznacza kierunek do wsi, miasta albo kraju, np. nach Posen fahren do Poznania jechać, nach Oestreich do Austryi, tudzież nach Hause gehen, schreiben iść, pisać do domu.

Zu wyraża także kierunek do jakiego przedmiotu, mianowicie osób np. kommt zu mir chodźcie do mnie, ich gehe zur Schwester idę do siostry; mówi się także zu Tische, zu Bette gehen iść do stołu, do łóżka; von Haus zu Haus od domu do domu; zu Fuße reisen podróżować pieszo, der Garten gehört zu dem Hause ogród należy do domu. Zu Hause sein w domu być, znaczy dom, w którym kto istotnie mieszka; albowiem im Hause sein, ins Haus gehen, znaczy być w sieni, wnijść do domu, w którym się nie mieszka. Dobrze się mówi, er wohnt ihn seinem eigenen Hause, in dem Hause des Herrn N. mieszka w swoim własnym domu, w domu pana N.

4. Przyimek *przez* tłumaczy się przez durch i über. Durch oznacza 1ód środek albo kierunek wzdłuż wewnętrznych części jakiego przedmiotu, np. durch's Wasser przez wodę; durch die Stadt przez miasto; durch den Wald przez las. 2re pośrednictwo, albo przyczynę działającą np. durch ihn ist er reich geworden przez niego został bogatym; durch Schmeichelei hat er sich sein Wohlwollen erworben, przez podchlebstwo zjednał sobie jego łaskę.

Ueber wyraża stosunek wysokości względem przedmiotu pod nią będącego, albo że coś się dzieje po powierzchni, np. einen Stein über das Dach werfen kamieniem rzucić przez dach; über die Mauer steigen przez mur

przeleźć; über (das Feld, die Wiese, die Brücke, den Berg, die Gasse, den Markt) gehen, przejść przez (pole, łąkę, most, górę, ulicę, rynek); über den Fluß setzen przeprawić się przez rzekę; über die Weichsel fahren; das Pferd setzte (sprang) über den Graben koń skoczył przez rów; 2re über Nacht przez noc, den Sommer über auf dem Lande wohnen mieszkać przez lato na wsi; nakoniec używa się über zamiast durch, gdy jest mowa o miejscu np. über Lemberg nach Venedig przez (na) Lwów do Wenecyi.

Uwagi ogólne. 1) Niektóre przyimki zrastają się już to *z przedimkiem pewnym* np. im zamiast in dem (str. 53. 8.) już *z zaimkami* np. dadurch zamiast durch dieses, woran zamiast an welchem (122. 8), już *z przysłówkami* hier, her, hin np. hierüber, heraus, hinzu, nakoniec *ze słowami* np. ausgeben wydać.

2) Przyimki odłączają się niekiedy od swoich rzeczowników poprzedzonych przypadkiem 2gim (56. 7) np. ich bin mit Ihres Sohnes Fleiße zufrieden kontent jestem z pilności pańskiego syna, in deines Vaters Garten w ogrodzie twojego ojca, durch deiner Schwester Fürbitte za wstawieniem się twojéj siostry.

3) Mogą się kłaść i przed przysłówkami czasu lub miejsca jak w polszczyznie np. ich bin auf heute schon versagt, und auf morgen zum Namenstage (über morgen zur Hochzeit) eingeladen na dziś już zamówiony jestem, na jutro na imieniny (po jutrze na wesele) zaproszony. Ist es weit von hier? dalekoż ztąd? von oben nach unten z góry na dół.

4) Zu, um zu, ohne zu, statt zu uważają się za spójniki zdań podrzędnych w trybie bezokolicznym (186.) np. er tadelte mich, statt mich zu loben zganił mnie, zamiast mnie

pochwalić; er ging weg, ohne etwas zu sagen odszedł nic nie mówiąc.

5) Dla większego określenia przyimków używają się często słowa z przyrostkami rozdzielnemi (str. 170. 5.) np. er ging auf mich zu (auf mich los), (hinter mir her) szedł prosto ku mnie, tuż za mną; er fuhr nach der Stadt zu jechał ku miastu.

ROZDZIAŁ XIV.

O przysłówkach (Von den Neben-oder Umstandswörtern).

Przysłówki służą do wyrażania różnych okoliczności, jako to:

1) *Czasu* (der Zeit) na pytania wann *kiedy?* seit wann *od kiedy?* bis wann *dokąd?* — allezeit (immer, stets) zawsze, allmälig (nach und nach) zwolna, bald (gleich, sogleich) zaraz, bereits (schon) już, bisweilen (zuweilen, manchmal, dann und wann) niekiedy, damals wtedy, dann (alsdann) wtenczas, eben (so eben, eben jetzt, gerade), dopiéro, właśnie; einst (sonst, ehedem, jemals, ehemals) kiedyś; erst (zuerst, zuvor, eher) pierw', früh (morgens) rano, z rana, gemeiniglich (gewöhnlich) zwykle, gestern wczoraj, vorgestern onegdaj, heute dziś (abends) wieczorem; jetzt (nun) teraz, kürzlich (jüngst, unlängst, neulichst) niedawno; künftig (forthin) nadal, lange dawno, morgen jutro, übermorgen po jutrze, immerfort (für und für, unaufhörlich) nieustannie, indessen (unterdessen) tymczasem, nächstens (spätestens) najdaléj, nie (niemals) nigdy, nie mehr już nigdy, noch jeszcze, oft często; vorher (vordem, vorhin) przed tém, selten rzadko, spät późno, täglich codzień, wieder (abermals) znów, zuvor (zuerst) wprzód, zuletzt nakoniec.

II. *Miejsca* (des Raumes) a) na pytanie wo *gdzie?* — da (dort) tam, daselbst tamże, allenthalben (überall) wszędzie, draußen zewnątrz (na dworze), drinnen (inwendig) wewnątrz, hier tu, fern (weit) daleko, nahe blizko, diesseits z téj strony, jenseits z tamtéj strony, hinten w tyle, vorn z przodu, oben w górze, unten na dole, irgendwo gdziekolwiek, nirgends nigdzie, rechts w prawo, links w lewo, seitwärts na bok, rückwärts (rücklings) tyłem, vorwärts (voran) naprzód.

b) Na pytanie wohin *dokąd?* są przyrostkami rozdzielnemi i łączą się ze słowami np. her (herbei, herzu, hieher) tu, hin tam i złożone hinzu, dahin, dorthin, wohin; herüber (hinüber) na drugą stronę, herunter (hinunter) na dół, herauf (hinauf) w górę, herein (hinein) do środka, herab (hinab) na dół, heraus (hinaus) na dwór, weg (fort) precz, bergauf w górę, bergab z góry na dół.

Uwagi. 1) Przysłówki złożone z her i hin jedno znaczą, ale nie jednakowo się używają: her oznacza zbliżenie się do przedmiotu mówiącego, a hin oddalenie się przedmiotu mówiącego ze swego stanowiska np. steige herunter zejdź na dół, komm herauf wnijdź na górę, t. j. żeby się ku mówiącemu zbliżył; zaś ich steige nicht hinunter nie zejdę na dół, ich komme nicht hinauf nie wnijdę, oznaczają nie zbliżanie się czyli oddalenie się. Podobnież komm herein wnijdź (chodź do mnie do stancyi), geh hinaus wychodź (to jest dokąd, do kogo); springe hinein wskocz, np. w rzekę in den Fluß, zaś springe herein wskocz, mówię, gdy ja sam w rzece już jestem.

2) Przysłówki darein, worein kładą się na pytania *dokąd? w co?* zaś darin, worin na pytanie *gdzie? w czém?* np. ist die Mutter im Garten? czy jest matka w ogrodzie? Ja, sie ist darin (in demselben tak jest; erlauben Sie mir Ihr Stammbuch, ich will mich auch darein (in dasselbe) schreiben pozwól mi Pan swój imionnik, i ja się w niego wpiszę. Dies ist der Fluß, worein (in welchen) er gefallen

war, und worin (in welchem) er beinahe ertrunken wäre oto jest rzeka, w którą wpadł i w której mało co nie utonął.

III. *Co do objętości, miary, porządku* (des Umfanges, oder Maßes) na pytanie wie *jak?* wie viel *ile?* wie oft *jak często?* np. viel, wenig, mehr, genug, ganz; halb, theils, meistentheils, überhaupt w ogólności, ungefähr (etwa) około, blizko; erstens, zweitens 2c, zuvörderst najpierw', darauf (ferner) potém, manchmal niekiedy; einfach pojedynczo, vielfältig wielokrotnie i t. d.

IV. *Na oznaczenie stopnia* (des Grades) sehr, höchst (höchstens) nader, najwięcéj; wenigstens (mindestens) najmniéj, weit (bei weitem, ungleich) daleko, nierównie; gar, (sogar) nawet, zu za, ziemlich dosyć, allerdings koniecznie, ungemein niezmiernie, fast prawie, kaum ledwo, nur tylko, vorzüglich (äußerst) nader, zusehens widocznie.

V. *Co do jakości albo sposobu* (der Aussage) są 1) *twierdzące* (behauptende) albo *przeczące* (verneinende) np. ja tak, doch wszak, wahrlich (zwar, freilich) wprawdzie, wie jak, anders inaczéj, so (dergestalt) tak; nein (nicht) nie, keineswegs bynajmniéj. 2) *pytające* denn (wohl, etwa, ob) czy, warum (weßwegen, weßhalb) dla czego, woher zkąd, worüber nad czém i t. d. (str. 122. 8). 3) wyrażające *naleganie* (gebietende) lub *domysł* (vermuthende) np. doch że, nur no (tylko), durchaus (schlechterdings) koniecznie, vielleicht (etwa, wohl) może, wahrscheinlich zapewnie.

Nakoniec z zaimków i przysłówków utworzone przysłówki *naprzemian względne* (wechselbeziehende, correlative) np. Przysłówkom pytającym się i względnym: wie, wo, wann, warum, woraus, wohin 2c. odpowiadają wskazujące i określające: so, da, dann, darum, daraus, dahin 2c. (str. 122. 8).

VI. *Uwagi*. 1) Że niektóre przysłówki stopniują się, powiedziano już wyżéj (na str. 93. 4) np. er besucht mich jetzt oft, ja öfter als ehemals odwidza mnie teraz często, częściéj nawet jak dawniéj. Ich esse gern Kirschen ja lubię (jeść) wiśnie, ihr esset lieber Aepfel wy wolicie jabłka, und mein Bruder ißt am liebsten die Pflaumen a mój brat najbardziéj lubi śliwki.

2) Przysłówek nicht kładzie się w polskim języku zawsze przed słowem osobistém w jakim bądź czasie; w niemieckim zawsze po słowie w czasie *niezłożonym* (t. j. odmiany pojedynczéj) (str. 146. 4), a w czasie *złożonym* (umschriebene Zeitform) przed imiesłowem biernym albo trybem bezokolicznym słowa osobistego, i to dla uniknienia niezrozumiałości, jak każdy inny przysłówek bezpośrednio przed wyrazem, do którego należy, np. ich habe nicht Lust nie mam ochoty, warum gehst du nicht in die Schule? dla czego nie idziesz do szkoły? ich werde diesen Fehler nicht mehr begehen nie popełnię więcéj tego błędu, er hat das Geld nicht umsonst ausgegeben nie naprożno wydał pieniądze; ich habe es nicht dir, sondern deinem Bruder gesagt nie tobie, ale twojemu bratu powiedziałem.

3) W wykrzyknikach nicht wcale nie jest potrzebne, a w pytaniach tylko wtenczas się używa, gdy się spodziewamy odpowiedzi przeczącéj np. wie groß ist (nicht) des Allmächtigen Güte! jakże wielka jest dobroć Wszechmocnego! Hast du meine Schwester nicht gesehen? nie widziałżeś mojéj siostry? nein, ich habe sie nicht gesehen nie, nie widziałem jéj.

4) W mowie niemieckiéj przysłówek nicht nigdy z drugim wyrazem przeczącym, jak kein, Niemand, nie, niemals, nirgends schodzić się nie powinien, jak w polszczyznie jest zwyczajem np. ich habe Niemand (nicht) gesehen ni-

kogo nie widziałem; es wird niemals (nicht) geschehen to się nigdy nie stanie; er hat kein Vermögen (nicht) nie ma żadnego majątku. Używa się zaś nicht z wyrazami przeczącemi, kiedy złożone są z cząstki *un* i wtenczas dwa przeczenia robią twierdzenie np. er war nicht ungerecht nie był niesprawiedliwym, ich sehe es nicht ungern nie patrzę na to z niechęcią.

5) Przysłówek *nie* tłumaczy się w odpowiedziach raz przez nein, drugi raz przez nicht, albo kein. Nein używa się tylko wtenczas, gdy słowo osobiste jest domyślne, przeciwnie zaś nicht albo kein, gdy słowo na pytanie powtarza się np. hast du Geld? masz pieniądze? Nein, albo ich habe nicht; ich habe keines nie mam; kann er zeichnen? umie on rysować? Nein, nie, albo er kann nicht nie umie.

6) W zdaniach bezokolicznych rządzonych od słów: läugnen zapierać się, warnen przestrzegać, hindern przeszkadzać, verbieten zakazać, zweifeln wątpić, abhalten wstrzymać, sich hüten, sich in Acht nehmen, strzedz się, sich weigern opierać się, fürchten obawiać się; nicht kłaść się nie powinno; wyjąwszy gdyby zdanie zamiast bezokolicznie wyrażało się okolicznie za użyciem spójnika daß z przeczeniem, np. ich warne dich, mit ihm umzugehen zamiast daß du mit ihm nicht umgehest ostrzegam cię, żebyś z nim nie przestawał; wer hinderte dich fleißig zu sein? zamiast daß du nicht fleißig warst? któż ci przeszkodził, żeś nie był pilnym?

7) Nicht położone po słowie fürchten, oznacza, że sobie życzymy aby się stało, ale się obawiamy, że się może nie stanie, np. ich fürchte deinen Bruder zu Hause anzutreffen, albo daß ich... antreffen werde, znaczy ich

wünsche, ihn nicht anzutreffen nie życzę sobie, obawiam się, twojego brata w domu zastać; *a zatém to zdanie* ich fürchte, ihn nicht... anzutreffen lękam się że go może nie zastanę, *zawierające w sobie dwa przeczenia czyli jedno twierdzenie* znaczy: ich wünsche ihn anzutreffen życzeniem mojém jest zastać go; podobnie und du fürchtest noch, er werde nicht wieder kommen? i ty się jeszcze obawiasz, że nie powróci?

8) Wyraz *już nie* bez przysłówka, albo przyimka z przeczeniem, nie tłumaczy się przez schon nicht, jak: (ich habe ihn schon lange, seit vier Jahren nicht gesehen już dawno, od 4ch lat jego nie widziałem), ale w miarę okoliczności przez nicht mehr, kein — mehr, np. już mnie nie zna, er kennt mich nicht mehr, już nie ma rodziców er hat keine Eltern mehr.

9) Przysłówek ja na początku zdania tłumaczy się przez *tak jest*, *ale*, w środku zaś przez *wszak* i *tylko* grożąc np. ja, was ich noch sagen wollte ale, co jeszcze mówić chciałem; ich habe es ihm ja selbst gesagt wszak ja jemu samemu to powiedziałem, daß du mir ja nicht auf die Straße gehest żebyś mi tylko nie na ulicę wychodził.

10) Genug zawsze się kładzie po rzeczowniku i przymiotniku np. er hat Geld genug ma dosyć pieniędzy, er ist reich genug dosyć bogaty.

11) Różnica między auf i offen jest ta: że offen jest przymiotnikiem, auf (chociaż *przyimek*) przyrostkiem rozdzielnym słów złożonych np. aufmachen (aufschließen) otworzyć, aufstehen wstawać, aufwachen obudzić się i t. p. np. der Garten steht (ist) offen ogród jest otwarty; mache den Garten (das Fenster) auf otwórz ogród, okno; przez wyrzutnię er ist noch nicht auf (domyślając się gestanden, od aufstehen) jeszcze nie wstał.

ROZDZIAŁ XV.

O spójnikach. (Von den Bindewörtern).

Spójniki, o ile pod względem składni na szyk grammatyczny wpływają, są dwojakie: 1) *współrzędne* (beiordnend, coordinirend), za pomocą których *zdania główne* (Hauptsätze) jako niezależne z sobą się łączą dla utworzenia większéj całości np. ich gehe in den Garten und du bleibst zu Hause ja idę do ogrodu, a ty zostaniesz w domu; 2) *podrzędne* (unterordnend, subordinirend), które łączą zdania *przydane* czyli *poboczne* (Nebensätze) ze zdaniem głównem, jako od niego koniecznie zależne np. sprich lauter, daß ich dich verstehe mów głośniéj, żebym cię zrozumiał.

Uwaga. Spójniki współrzędne są albo czystemi spójnikami np. und, aber ꝛc, albo przysłówkami spójnikowemi utworzonemi z przysłówków *czasu*, (erstlich, dann ꝛc), *sposobu* (weder, noch) albo z przyimków złożonych z zaimków np. deßwegen, darum ꝛc.

Spójniki współrzędne wskazujące różne stosunki dzielą się na *łączne* (copulative, anreihende), *przeciwstawne* (adversative, entgegensetzende) i *przyczynowe* (causale, ursächliche).

1. *Spójniki łączne* są 1ód albo twierdzące (positiv): und i, auch także, sowohl — als tak — jak, nicht nur — sondern auch nietylko — ale, albo przeczące (negativ) czyli wyłączające (exclusiv) weder—noch ani — ani.

2re *ciągłe* (fortsetzend, continuativ) albo ogólne unbestimmt): erst (zuerst) piérw', dann, (ferner, hernach) potém, weiter daléj, zuletzt (endlich) nakoniec, albo porządkujące (ordinativ): erstens, drittens ꝛc.

3cie *dzielące* (partitiv): theils — theils, einerseits — anderseits z jednéj — z drugiéj strony.

II. *Przeciwstawne* są albo ograniczające (beschränkend): aber ale, lecz, doch (dennoch, jedoch, allein, gleichwohl) jednak, wszelako, indessen tymczasem, vielmehr owszem albo *znoszące* i *rozłączne* (aufhebend, disjunctiv): sondern lecz, entweder—oder albo—albo.

III. *Spójniki wyrażające stosunki przyczynowe* są: A. *Współrzędne* (Bindewörter). B. *Podrzędne* (Fügewörter).

1) wnioskujące (folgernd, conclusiv, illativ)

also (folglich, mithin, sonach, demnach) więc, zatém; daher, (darum, deßwegen, deßhalb) dla tego.	so daß tak-że. weßhalb (weßwegen, daher) dla czego.

2) przyczynowe (begründend, causal)

denn bo, nämlich to jest.	weil ponieważ, da(nun) gdy.

3) celowe (zwecklich, final)

dazu na to, darum (deßwegen, deßhalb) dla tego, zu dem Ende w tym celu.	auf daß (damit, um zu) aby, żeby.

4) warunkowe (bedingend, conditional)

denn bo, sonst inaczéj, denn sonst inaczéj bowiem.	wenn (falls, wofern) jeżeli, gdyby, wo nicht jeśli nie, wenn anders jeśliby, außer wenn chyba że.

5) przypuszczające (einräumend, concessiv)

zwar, wohl wprawdzie, bowiem.	ob czy, obgleich (obschon, obwohl, wenn gleich, ungeachtet, wie wohl) chociaż.

IV. *Oznaczające stosunek czasu i miejsca.*

1) damals wówczas, dann wtedy, vorher przedtém, zuvor (eher) piérw', dann da-	als (da, indem, nachdem, während) gdy, wie jak, wenn jeżeli, bis aż, ehe (bevor) nim,

rauf, hernach) potém, seit dem od owego czasu.	seitdem odkąd, indessen gdy tymczasem.
2) da (dahin) tam, daher ztąd	wo gdzie, woher zkąd, wohin dokąd.

V. *Co do jakości, ilości i wielkości.* (Quali-, Quanti-Intensität).

1) porównawcze (vergleichend, comparativ)

so, also tak, ebenso równie	wie jak, gleich wie (so wie— tak. als) jakby.

2) proporcyonalne czyli stosunkowe (verhältlich, proportional)

desto, um so tém.	je—je, je—desto (umso) im — tém, je nachdem w miarę jak.

3) ścieśniające (einschränkend, restrictiv)

insofern, insoweit o tyle.	inwiefern, wiefern, sofern o ile.

Następne stosunki przedstawiają się tylko przez *podrzędne* spójniki.

VI. *Stosunek sposobu* (Verhältniß der Weise).

Sposobowe (modale Fügewörter): indem gdy, wie wenn, (als wenn, als ob) jak gdyby, so — daß tak-że (gdy daß odpowiada wyrazowi so w zdaniu główném i ohne daß z przeczeniem np. sprich so, daß dich Alle verstehen mów tak, żeby cię wszyscy zrozumieli; er verließ die Gesellschaft, ohne daß es Einer bemerkte opuścił towarzystwo, tak że nikt tego niespostrzegł.

Nakoniec należą tu jeszcze spójniki podrzędne 1) *skróconych zdań przymiotnych*, które są albo *wyjaśniające* (erläuternd, explanativ) albo *ograniczające* (beschränkend, exceptiv): als (wie) jak, nämlich (namentlich) jako to, to jest: als, denn, außer jak, chyba, wyjąwszy, np. Keiner, als der Gute (=welcher nicht gut ist) kann für glücklich gelten, nikt, jak tylko kto dobry, może za szczęśliwego uchodzić. 2) *zdań rzeczownych:* (240. 13.) daß że, ob czy np. Ich

weiß, daß er krank ist wiem, że jest chory; ich fragte ihn, ob er krank sei pytałem się go, czy chory.

Uwagi. 1. Spójnik ob *czy* tylko w zdaniach podrzędnych używa się, ale nigdy w pytaniach wprost np. Ich weiß nicht, ob er zu Hause ist (sei) niewiem, czy jest w domu; er fragte mich, ob ich ihn nicht kenne pytał się mnie, czy jego nie znam. *Wprost:* haben wir morgen Feiertag? czy jutro mamy święto? ist der Vater zu Hause? czy jest ojciec w domu?

2. Sondern *lecz* i aber *ale* tém się różnią, że sondern zawsze się kładzie po zdaniu z przeczeniem np. er war nicht in der Stadt, sondern auf dem Lande nie był w mieście, lecz na wsi; ich suchte ihn, aber er war nicht da szukałem go, ale go tam nie było.

3. Indem, indessen, unterdessen, während, als, da, wszystkie w znaczeniu *gdy, kiedy,* wyrażają po większéj części równoczesność dwóch czynności np. während ich schrieb, las er ein Buch kiedy ja pisałem, on czytał książkę; als ich ihn besuchte, fand ich ihn krank gdym go odwidzał, zastałem go chorego.

4. Po spójniku nachdem *gdy,* który się często zastępuje przez als, da, zawsze się kładzie czas zaprzeszły np. nachdem er dies gesagt hatte, entfernte er sich, gdy to powiedział, oddalił się.

5. Wenn używa się tylko w zdaniach warunkowych, a mianowicie ilekroć zamiast *gdy* powiedziéć można *jeżeli, gdyby, skoro,* w czém młodzież polska ucząca się po niemiecku najczęściéj als kładzie, co jest błędem, np. wenn morgen das Wetter so schön bleibt, so fahren wir aufs Land jeżeli i jutro taka pogoda będzie, pojedziemy na wieś; wenn er den Brief nicht geschrieben hat, so sage

ihm, daß er nicht mehr schreibe jeżeli listu jeszcze nie napisał, powiédz mu, żeby już nie pisał.

6. Da częściéj wyraża stosunek przyczyny, aniżeli czasu np. da(weil) er krank war, so konnte ich ihn über diese Angelegenheit nicht sprechen ponieważ był chory, nie mogłem przeto mówić z nim w tym interesie.

7. Je—je kładzie się, gdy zdania mają wspólne słowo, albo gdy takowe zupełnie opuszczone np. je länger, je lieber im dłużéj tém lepiéj, der Mensch kann desto tiefer fallen, je höher er gestiegen ist człowiek tém niżéj spaść może, im wyżéj się wzniósł.

ROZDZIAŁ XVI.

O wykrzyknikach. (Von den Empfindungslauten).

1. Wykrzykniki wyrażają albo mocniejsze jakie uczucie, np. *zadziwienie:* so! czy tak! i! o! ei! hum! hem! he! potztausend! tam do licha! *radość, smutek, politowanie,* np. ach! o! au! weh! biada! leider! niestety! wohl! dobrze! wohl dir! szczęśliwyś! heil dir! błogo tobie! witaj nam! *zachęcanie;* frisch, frisch zu! brav! śmiało! fort! daléj! vorwärts! naprzód! halt! stój! auf! daléj! wstawaj! Glück auf! Glück zu! szczęść Boże! wohlan! wohlandenn! dobrze więc! daléj! *obojętność;* immerhin! sei's! niech i tak będzie! *milczenie:* st! pst! *obrzydzenie:* pfui! fi! brr! fort! weg! precz! *obawę:* uh! hu! *śmiech:* ha! ha! ha! albo téż *naśladowanie głosu,* np. puff! paff! knacks! plumps! bombs! bauz! husch! zisch! *wołając:* hei! holla! wer da! kto tam! kto idzie!

Budowa szyków. (Construction der Wortfolge).

Szyk I. (prosty) zdania głównego. I. Regelmäßige Wortfolge des Hauptsatzes.

	Subject.	Copula.	Object.	Prädicat.
	Der Mensch	ist	— — —	sterblich
	Mein Bruder	schickt	Ihnen das Geld mit vielem Dank	ab
	Ich	schreibe	jetzt einen Brief an meinen Vater	—
	Der Vater	hat	mir gestern ein Buch zum Namenstage	geschenkt
	Herr N.	wird	meinen Bruder dem Grafen v. B. bestens	empfehlen
	Der Herr	entließ	seinen Diener des Dienstes wegen Diebstahls	—

Szyk II. (przekładany) zdania głównego. II. Versetzte Wortfolge des Hauptsatzes.

	Copula.	Subject.	Object.	Prädicat.
	Ist	der Mensch	— — —	sterblich?
Mit vielem Dank	schickt	mein Bruder	Ihnen das Geld	ab
einen Brief	schreibe	ich	jetzt an meinen Vater	—
Gestern	hat	mir der Vater	ein Buch zum Namenstage	geschenkt
	Wird	Herr N.	meinen Bruder dem Grafen v. B. bestens	empfehlen?
Wegen Diebstahls	entließ	der Herr	seinen Diener	—

Szyk III. zdania podrzędnego. III. Wortfolge des Nebensatzes.

	Subject.	Object.	Prädicat.	Copula.
weil	der Mensch	— — —	sterblich	ist
Das Geld, welches	mein Bruder	Ihnen mit vielem Dank	—	abschickt
während	ich	jetzt einen Brief an meinen Vater	—	schreibe
daß	der Vater	mir gestern ein Buch zum Namenstage	geschenkt	hat
wenn	Herr N.	meinen Bruder dem Grafen v. B. bestens	—	empfehlen wird
weßwegen (wofür)	der Herr	seinen Diener des Dienstes	—	entließ

ROZDZIAŁ XVII.

O szykach. (Von der Wortfolge).

Słowo osobiste zgadzające się z przypadkiem pierwszym czyli subjektem, trojako się kładzie, to jest: albo zaraz po subjekcie np. eine gute Mutter liebt ihre Kinder dobra matka kocha swoje dzieci.

2re albo przed subjektem np. liebt jede Mutter ihre Kinder? czy każda matka kocha swoje dzieci?

3cie albo na samym końcu zdania np. ein jeder weiß, daß eine gute Mutter ihre Kinder liebt każdy wié, że dobra matka kocha swoje dzieci.

Zatém, podług troistego położenia słowa osobistego, mają Niemcy szyk trojaki.

Szyk I. prosty albo naturalny (die gewöhnliche, regelmäßige Wortfolge) ma miejsce, ile razy zdanie zaczyna się od subjektu (*); po nim zaraz następuje słowo osobiste (zwane inaczéj złącznik *copula*), nakoniec predykat (odczytaj uwagi poprzednicze str. 79).

Subjekt.	*Kopula.*	*Predykat.*
Das Kind dziecię	schläft śpi.	— —
	ist jest	ruhig spokojne
	hat	geschlafen spało
	wird będzie	schlafen spało
	steht	auf wstaje
	hätte powinno było	schlafen sollen spać

Prawidła. 1) Z tych przykładów widzimy, że jeżeli predykat jest słowem osobistém w czasie niezłożonym,

(*) Subjekt, gdy jest rzeczownikiem, przedstawia się albo *bez przedimka* np. Gott ist allmächtig Bóg jest wszechmocny, albo *z przedimkiem* np. die Sonne scheint słońce świeci, albo *określony bywa przymiotnikiem* np. ein fleißiger Schüler ist lobenswerth, albo *zaimkiem* np. mein Vater ist verreist. mój ojciec wyjechał, albo *imiesłowem* ein

t. j. teraźniejszym albo przeszłym niedokonanym (146. 4.) słowo osobiste zawsze zajmuje miejsce kopuli. Gdy zaś słowo będzie w innym czasie, t. j. złożonym (np. hat geschlafen, wird schlafen), słowo posiłkowe kładzie się na miejscu kopuli, a imiesłów bierny (geschlafen) albo też tryb bezokoliczny (schlafen), przymiotnik (ruhig) i cząstka rozdzielna słowa złożonego (jak tu: auf) zajmują miejsce predykatu.

2) Przypadki rządzone od słowa, przyimka albo przymiotnika nazywamy *objektem*, który w zdaniu głównem zawsze się kładzie przed predykatem np.

Subjekt.	*Kopula.*	*Objekt.*	*Predykat.*
Der Knabe chłopiec	trinkt pije	Wasser wodę	— —
	hat (pił)	Wasser	getrunken
	ist (poszedł)	in die Schule	gegangen
	schreibt przepisuje	einen Brief list	ab
	ist (jest) podobny	der Mutter	ähnlich

3) Podług załączonéj tu obok tabelli w szyku I. układają się wyrazy tym sposobem: 1ód *subjekt*, 2re *złącznik*, 3cie *objekt* (t. j. wyrazy mniéj więcéj określające zdanie; jako to: zaimek osobisty rządzony od słowa a nie od przyimka, następnie przysłówek oznaczający czas lub miejsce, daléj inne przypadki rządzone od słowa lub przyimków, w końcu przysłówki, które nie wyrażają okoliczności, czasu lub miejsca), 4te *predykat* np. der jüngste Sohn unsers Gärtners hat gestern dem Vater einen Brief von meinem Bruder aus der Stadt gebracht najmłodszy syn naszego ogrodnika przyniósł wczoraj ojcu list od mojego

lächelndes Kind gefällt Jedermann uśmiechające się dziécię podoba się każdemu, albo *liczebnikiem* np. drei Häuser sind abgebrannt trzy domy zgorzały, albo *rzeczownikiem w przypadku 2gim* np. das Licht des Mondes ist nicht blendend światło księżyca nie jest rażące, albo *apozycyą* np. Copernicus der berühmte Astronom.

brata z miasta. Der Vater kaufte gestern auf dem Jahrmarkte seinem Sohn zur Belohnung dessen Fleißes ein schönes Bilderbuch für sechs Thaler ojciec kupił wczoraj na jarmarku swemu synowi w nadgrodę jego pilności piękną książkę z obrazkami za 6 talarów.

Uwagi. 1. Spójniki und, aber, allein, auch, denn, entweder, oder, nicht nur, sondern, nämlich stoją zawsze na początku zdania, wyjąwszy niekiedy: aber, nämlich, entweder, auch które się przekładają i nie zmieniają szyku Igo np. ich hätte es gern gethan, aber es stand nicht in meiner Macht chętnie byłbym to uczynił, lecz nie było w mojéj mocy; er hat es aber, albo aber er hat es nicht gesagt, ale on tego nie powiedział.

2. Co do rządu słowa, kładzie się pospolicie przypadek trzeci osoby przed przypadkiem 4tym rzeczy; można i przypadek 4ty położyć przed 3cim dla zwrócenia uwagi, wymawiając go z akcentem, np. ich gebe dem Bruder das Buch, ich gebe das Buch dem Bruder, ich gab dem Bruder das Buch, ich gab dieses Buch dem Bruder.

3. Jeżeli obadwa przypadki rządzone od słowa są zaimkami osobistemi, albo tylko przypadek 4ty będzie zaimkiem, 3ci zaś imieniem, wówczas przypadek 4ty poprzedza 3ci, np. ich gab es ihm, ich gab es dem Bruder dałem mu to, dałem to bratu.

4. Przyrostki kładą się niekiedy zaraz po słowie, mianowicie, gdy słowo rządzi trybem bezokolicznym, albo gdy zdanie nieco jest przydługie, np. es fängt an zu blitzen zamiast es fängt zu blitzen an zaczyna błyskać się; wir weichen sehr oft ab vom Pfade zum großen Ziel menschlicher Bestimmung, nader często zbaczamy z drogi wielkiego celu ludzkich przeznaczeń.

5. Ile razy w zdaniu jest drugie jakie słowo w trybie bezokolicznym, które nie należy do głównego słowa osobistego, lecz tylko od niego jest rządzone, a przytém ściąga się do kilku wyrazów, czyli raczéj samo rządzi jakiemi przypadkami, lepiéj takowy tryb bezokoliczny za pomocą odcinka odłączyć i za oddzielne uważać zdanie np. ich hatte ihn zu dieser löblichen Handlung durch meine Beredsamkeit zu bewegen gehofft, lepiéj ich hatte gehofft, ihn zu d. l. H. d. m. B. zu bewegen spodziewałem się, iż go do tego chwalebnego czynu moją wymową nakłonię.

6. Wyrażenia jak: zu Hülfe kommen przyjść w pomoc, zu Grunde richten (zu Schanden machen) zniszczyć, zu Stande bringen uskutecznić, zurecht weisen napomnić, zurecht machen naprawić, im Stiche lassen opuścić, porzucić, im Zaume halten pilnować, na wodzy trzymać, Wort halten słowa dotrzymać, still halten zatrzymać się, Acht geben uważać, Trotz bieten nie zważać i t. p. uważać można jako słowa złożone z cząstek rozdzielnych (170. 5), które się rozdzielają w szyku 1ym i 2gim; w 3cim zaś nie, np. du richtest ihn ja zu Grunde, richte ihn mir nicht zu Grunde, daß du ihn nicht zu Grunde richtest, ale ty go zniszczysz, nie zniszcz mi go, żebyś go nie zniszczył.

Szyk II. czyli przekładany (die versetzte Wortfolge).

1. W szyku przekładanym wyrazy porządkują się tym samym sposobem co w szyku (I) prostym, z różnicą, że kopula kładzie się przed subjektem.

Szyk drugi używa się 1ód ile razy przytrafia się przekładnia (Inversion), to jest gdy wyrazowi jakiemu dla nadania mu większéj ważności, wymawiając go dobi-

tniéj od drugich, zmieniamy miejsce, które mieć powinien w szyku 1. i przekładamy go na początek zdania.

Takiemi wyrazami mogą być a) *predykat*, jakoto: tryb bezokoliczny, imiesłów, przymiotnik i przysłówek *) wyjąwszy cząstkę rozdzielną słowa osobistego np.

Predykat	*Kopula*	*Subjekt*
Sterben umierać	müssen muszą	Alle wszyscy
Gesiegt zwyciężyli	haben	die Unsrigen nasi
Fluchend złorzecząc	floh uciekał	er
Allmächtig wszechmocny	ist jest	Gott Bóg
Hell jasno	schien świécił	der Mond księżyc.

b) Przypadek rządzony od słowa albo przyimka, zwracając na niego uwagę jako na główny objekt np.

Objekt	*Kopula*	*Subjekt*	*Predykat*
Den Armen	sollen	wir	helfen
Durch den Brand	ist	er	verarmt

(Biédnym powinniśmy pomagać; przez pożar zubożał).

c) W zdaniach wtrąconych, przytaczając swoje albo czyje wyrazy np.

Willst du, fragte er mich, mein Reisegefährte sein? zamiast er fragte mich: willst du mein Reisegefährte sein? czy chcesz, zapytał się mnie, być moim towarzyszem podróży? Nein, entgegnete ich ihm, zamiast: ich entgegnete ihm: Nein; nie, odrzekłem mu.

2. W następniku (Nachsatz), t. j. ile razy *zdanie główne* jest poprzedzone od zdania podrzędnego rzeczównego

*) Przekładnia szyku po przysłówkach nie ma miejsca, a) gdy przysłówek w kształcie atrybutu stoi przed subjektem i do niego się ściąga np. kaum eine Stunde war vergangen zaledwie jedna godzina upłynęła, schon drei Kinder sind gestorben już troje dzieci umarło; noch Eines ist übrig jeszcze jedno pozostało; b) gdy przysłówek ma znaczenie zdania eliptycznego (str. 241. 16) np. freilich, er ist alt prawda, stary; doch, ich will mich bedenken jednakże, namyślę się.

albo przysłówkowego (str. 240. 13. 15) als ich in die Schule ging (*poprzednik* Vordersatz *zdanie przysłówkowe)*, war der Bruder noch zu Hause (*następnik* Nachsatz) gdym szedł do szkoły, brat był jeszcze w domu; wer er sei (*rzeczowne, poprzednik* Vordersatz), weiß ich nicht (*główne jako następnik*), zamiast der Bruder war noch zu Hause, (*zdanie główne*) als ich in die Schule ging (*podrzędne*); ich weiß nicht (Hauptsatz), wer er sei (Nebensatz).

3. Zwracając uwagę na subjekt za użyciem wyrazu es położonego przed kopulą np. es ist ein Eilbote angekommen zamiast ein Eilbote ist angekommen przybył kuryer; es sollen drei Menschen in der Weichsel ertrunken sein troje ludzi miało utonąć w Wiśle.

Uwaga. Niekiedy subjekt przekłada się aż po objekcie, np. es ist vor drei Tagen in unserer Nachbarschaft ein Wolf geschossen worden przed trzema dniami ubito w naszem sąsiedztwie wilka.

4. Gdy się opuszczają spójniki wenn, wofern *jeżeli, gdyby,* obgleich *chociaż,* wyrażające warunek, życzenie albo przypuszczenie np: wärest du fleißiger zamiast wenn du fleißiger wärest gdybyś był pilniejszy; hätte ich doch seine Lehren befolgt! zamiast wenn ich d. s. L. befolgt hätte! o! gdybymbył usłuchał jego przestróg; hat er mir auch Nichts gethan, so... zamiast obgleich er m. a. N. g. hat chociaż mi nic nie zrobił.

5. Gdy się pytamy *wprost,* (bezpośrednio direct) albo za pomocą zaimków wer? was? lub przysłówków warum? wohin ꝛc. (122. 8) np. Sind Sie gesund? zdrówże P. jesteś? Wer sind Sie? kto P. jesteś? Wann reisest du ab? kiedy odjeżdżasz? wo wohnt er? gdzie on mieszka?

Uwagi. a) W zdaniach podrzędnych pytanie zawsze jest *pośrednie* (indirect), i predykat kładzie się na końcu zdania podług szyku III. choć za pomocą tych samych wyrazów się pytamy np. Weißt du, wo er noch wohnt? czy wiész gdzie jeszcze mieszka? er fragte mich, wann du abreisest...

b) Pytamy się także, zwracając uwagę na subjekt, predykat albo objekt np. Willst du mich verlassen? czy mnie chcesz opuścić? **Du** willst mich verlassen? **Verlassen** willst du mich? **Mich** willst du verlassen?

6. Rozkazując, prosząc, wołając, życząc zapomocą słowa mögen, albo okazując zadziwienie za użyciem bądź spójnika wie wraz z przymiotnikiem czyli przysłówkiem, bądź zaimków was für ein, welch ein z rzeczownikiem np. sage du nur nichts, tylko ty nic nie mów! setzen Sie sich siadaj Pan, kommt Kinder zu Tisch! chodźcie dzieci do stołu! Möge er noch lange leben! oby jeszcze długo żył! Möchte er doch hier sein! żeby téż tu był! Wie glücklich seid ihr! jakże szczęśliwi jesteście! Was für schönes Wetter hatten wir gestern! co za pogodę mieliśmy wczoraj! Welch ein Ungeheuer kann der Mensch werden! co za potwór z człowieka zrobić się może!

7. Gdy zdanie główne zaczyna się od *spójnika współrzędnego* (220. III. A) np. doch, dennoch, zwar, indessen ꝛc. (wyjąwszy und, aber, allein, sondern, denn, nämlich) np. zwar ist er reich, jedoch ist er nicht zufrieden zamiast er ist zwar reich, er ist jedoch nicht zufrieden wprawdzie jest bogaty, wszelako nie kontent.

Uwagi. 1. Zaimki osobiste rządzone od słowa, kładą się pospolicie przed subjektem, nie tylko w szyku drugim ale i w trzecim, np. hätte es mir mein Freund eher gesagt, albo wenn es mir mein Freund eher gesagt hätte gdyby mi o tém wcześniéj mój przyjaciel był po-

wiedział; heute hat mich dein Bruder besucht dziś odwidził mnie twój brat.

2. Gdy wymieniona jest osoba, którą prosimy, przywołujemy, albo któréj rozkazujemy, może ona być położoną, jako przypadek 1szy w niemieckim a 5ty w polskim, albo po słowie, albo na początku lub na końcu zdania, np. thu mir Bruder, den Gefallen! Bruder, thu mir den Gefallen! thu mir den Gefallen, Bruder! zrób mi tę łaskę bracie!

3. Pytając się, albo téż okazując zadziwienie, można położyć przypadek piérwszy przed słowem: ale w miejsce tegoż przypadku piérwszego po słowie, kłaść trzeba zaimek osobisty er, sie, es, stósownie do jego rodzaju i liczby, np. der Vater, ist er zu Hause? zamiast ist der Vater zu Hause? jestże ojciec w domu? und die Mutter, ist sie gesund? a matka, czy zdrowa?

Szyk III. łączący czyli zdań podrzędnych.
(Wortfolge der Nebensätze).

W szyku (III) zdań podrzędnych słowo osobiste kładzie się na samym końcu zdania nie rozłączając się z cząstką rozdzielną; reszta wyrazów porządkuje się jak w szyku 1szym.

Szyk 3ci ma miejsce, ile razy zdanie zaczyna się 1ód od spójnika podrzędnego: als, da, indem, nachdem, sobald, wenn, weil, obgleich, daß, damit, ob ꝛc. (220. III. B). np.

	Subjekt	*Predykat*	*Kopula*
Ich weiß, daß	dein Vater	geschrieben	hat
Ich hoffe, daß	dein Vater	schreiben	werde
Indem	die Sonne	unter-	ging
Nachdem	die Sonne	untergegangen	war.

2re Od zaimka względnego welcher, e, es (der, die, das;

wer, was) w jakimkolwiek przypadku, czy rządzonym od słowa czy od przyimka, byleby nie było wprost pytania np.

	Subjekt	*Predykat*	*Kopula*
Das Kind,	welches		weint
Das Kind,	dessen Mutter	krank	ist
Ich weiß, von wem	du	gehört	hast.

3. Od przysłówków podrzędnych: wie, wo, woraus, womit, wodurch, weßwegen ꝛc. (122. 8.) zastępujących miejsce zaimka względnego np.

	Subjekt	*Predykat*	*Kopula*
Der Ort, wo (an welchem)	das Buch	gelegen	hat,
das Geschenk, wofür (für welches)	ich	verbindlich	bin.

	Subjekt	*Objekt*	*Predykat*	*Kopula*
Der Knabe,	welcher	seinem Vater	—	schmeichelte;
der Knabe,	welcher	seinem Vater	geschmeichelt	hat;
der Knabe,	welcher	seinem Vater	schmeicheln	kann;
für welchen	der Vater	zur Belohnung seines Fleißes ein Buch zum Lesen	kaufen	wird

(Chłopiec, który się ojcu przypochlebiał; dla którego ojciec w nagrodę jego pilności kupi książkę do czytania).

Uwagi. 1) W zdaniu przysłówkowém przymiotnik albo przysłówek połączony ze spójnikami porównawczemi so, wie, je kładzie się przed subjektem np. so groß er auch ist, wie klug er auch sei jakkolwiek on jest wielki, mądry; je größer er ist — im większy; so oft ich ihn sehe ile razy go widzę; so große Hoffnung er auch hat jakkolwiek wielką ma nadzieję.

2) Po słowach wünschen, wollen, hoffen, ermahnen, erzählen, rathen, befürchten i t. p. oznaczających skutek wątpliwy, spójnik daß niekiedy się opuszcza, ale natenczas zdanie

zostaje w szyku piérwszym, a słowo osobiste wyraża się w trybie łączącym, np. ich hoffe, dein Bruder werde sein Wort halten, zamiast daß dein Bruder sein Wort halten wird spodziewam się, iż twój brat dotrzyma swego słowa.

3) Gdy w zdaniu podrzędném kopula albo inne z trybem bezokolicznym połączone słowo jest w czasie złożonym, dla lepszego brzmienia zwykle tenże czas kładzie się przed predykatem np. ich weiß nicht, ob er mit uns wird gehen wollen, zamiast ob er mit uns gehen wollen wird, nie wiem, czy będzie chciał z nami iść; podobnież nachdem ich davon war benachrichtigt worden gdy mnie o tém zawiadomiono; wenn ich das hätte verhindern können gdybym był mógł temu zapobiedz; weil ich dir die Sache habe verfertigen helfen wollen, albo habe wollen verfertigen helfen ponieważ ci chciałem dopomódz w zrobieniu téj rzeczy.

4) Dla téj saméj przyczyny często się opuszczają w zdaniach podrzędnych słowa sein i haben, gdy są *posiłkowemi* np. Du, die du dir zum Sinnbild des Friedens den Oelbaum erkoren (hast)! ty, któraś sobie drzewo oliwne za godło spokoju obrała! Ich verlor nicht Alles, da solcher Freund im Unglück mir geblieben (ist) nie wszystko straciłem, gdy mi w nieszczęściu taki przyjaciel pozostał; wenn du das Geld, welches du bekommen (hast), schon ausgegeben hast, jeżeli już wydałeś pieniądze, któreś dostał; wie ihm die Briefe, welche an dich geschrieben (sind albo waren) in die Hände gefallen sind, weiß ich nicht, jakim sposobem do rąk jego dostały się owe listy, które do ciebie napisałem, nie wiem.

5) W zdaniach podrzędnych nie ma szyku przekładanego, chyba gdy dla odznaczenia subjektu, jemu na-

daje się miejsce gdzież po objekcie np. da vor drei Tagen in unserer Nachbarschaft ein Wolf geschossen ist.

Przestroga. Przekładania wyrazów po większéj części tylko poetom są dozwolone, których w prozie wystrzegać się trzeba np. Er schlägt die Tafeln **auf** der ewigen Gesetze rozkłada tablice praw odwiecznych. Und der König zum dritten Mal **wieder fraget** a król poraz trzeci znów się pyta; daß er **verziehen hat** seinem Feinde że przebaczył swemu nieprzyjacielowi. Er ist **gefallen** in der Schlacht poległ w bitwie. Wenn **gekommen** die Stunde ist gdy nadeszła godzina; weil du nicht **folgtest** meinem Rathe ponieważ nie usłuchałeś mojéj rady i t. p.

ROZDZIAŁ XVIII.

O składni biernéj. (Passive Construction)

Gdy zdanie czynne najprostszego składu, to jest złożone z przypadku piérwszego, słowa czynnego i z przypadku czwartego, zamienia się na bierne, w takowéj zamianie *przypadek pierwszy przechodzi w 3ci z przyimkiem* von, *przypadek 4ty w 1szy, a słowo w imiesłów bierny, któremu przydaje się słowo posiłkowe* werden, *i to zostaje w tym samym czasie, trybie i szyku, zgadzając się z nowo utworzonym przypadkiem pierwszym czyli z subjektem, w liczbie i osobie, np.*

przyp. 1 przyp. 4
Czynnie: Der Vater liebt den Sohn, ojciec kocha syna.

1 3
Biernie: Der Sohn wird von dem Vater geliebt.

1 4
Czynnie: Wer hat ihn geschlagen? kto go uderzył?

3 1
Biernie: Von wem ist er geschlagen worden?

Uwagi. 1) Gdy w zdaniu czynném oprócz przypadku 4go znajduje się i przypadek 3ci z przyimkiem von, wówczas przypadek 1szy nie w 3ci, ale w 4ty z przyimkiem durch przechodzi, np. er hat mich von allen Schulden befreit uwolnił mnie od wszystkich długów, *biernie:* durch ihn bin ich von allen Schulden befreit worden.

2) Podobnie przypadek 1szy zamienia się na 4ty z przyimkiem durch, kiedy nie wyraża osoby, ale rzecz, lub też, kiedy wyrażana nim osoba uważa się za przyczynę skutku czyli za narzędzie, np. seine Worte haben mich überzeugt jego słowa mnie przekonały, *biernie:* durch seine Worte bin ich überzeugt worden przekonałem się z słów jego; diese Männer stürzten ihn ins Unglück ci mężowie pogrążyli go w nieszczęście, *biernie:* durch diese Männer wurde er ins Unglück gestürzt; die bürgerlichen Kriege haben viele Staaten zu Grunde gerichtet, domowe wojny wiele państw do upadku przywiodły, *biernie:* durch die bürgerlichen Kriege sind viele Staaten zu Grunde gerichtet worden.

3) *Składnia bierna,* wtedy się najczęściéj używa, kiedy w zdaniu czynném przypadek 1szy nie różni się zakończeniem od przypadku 4go, przez co dwuznaczność powstaćby mogła, np. die Römer unterjochten die Griechen właściwie znaczy, że *Rzymianie podbili Greków,* z przyczyny, że słowo osobiste zaraz po przypadku pierwszym jest położone; a zaś podług przekładni tłumaczyćby można, że *Grecy podbili Rzymian.* W podobnym więc razie zawsze biernie zdania użyć trzeba i powiedzieć: die Griechen wurden von den Römern unterjocht, albo von den Römern wurden die Griechen unterjocht. Nimeśmy przyszli, już ich rozbójnicy otoczyli i obdarli, ehe wir ankamen, waren sie schon von den Räubern umringt und geplündert worden, zrozumialéj aniżeli: hatten

sie schon die Räuber umringt und geplündert, coby tłumaczyć można: *oni już rozbójników otoczyli i zrabowali.*

4. Polacy rzadko kiedy używają składni biernéj i to za użyciem słowa posiłkowego *być* lub *zostać.*

ROZDZIAŁ XIX.

O zdaniach. (Von den Sätzen).

I. *Gatunki zdań.* (Satzarten).

1. Zdanie (79. III.) składające się tylko z subjektu i predykatu zowie się *pojedyncze* (ein einfacher oder nackter Satz) np. die Sonne scheint słońce świeci, das Kind ist ruhig dziecię jest spokojne; *rozwinięte* (ein erweiterter Satz), ilekroć subjekt albo predykat, albo też oba razem przez inne wyrazy bliżéj są określone lub dopełnione *) np. die Sonne scheint hell słońce świeci jasno; ein krankes Kind ist nicht immer ruhig chore dziecię nie zawsze bywa spokojne.

2. Gdy słowo osobiste rządzi przypadkiem 4tym 3cim albo 2gim, zdanie nazywa się *objektowe* (Objectiv-Satz) np. der Landmann bearbeitet den Acker wieśniak uprawia rolę; *subjektowe* (Subjectiv-Satz), gdy słowo jest nijakie np. die Rosen riechen angenehm róże pachną przyjemnie.

3. Co do *treści orzeczenia* (Aussage) zdanie zowie się *bytowe* (Existential-Satz), gdy oznacza tylko byt albo

---

*) Przypadki rządzone od słowa, przyimka albo przymiotnika, tudzież tryb bezokoliczny uważają się za dopełnienie zdania (Ergänzung) np. er spottet deiner on szydzi z ciebie, das Kind ist dem Vater ähnlich dziecię podobne do ojca, ich gehe in die Stadt idę do miasta, er pflegt selten auszugehen rzadko zwykł wychodzić.

zdarzenie bez subjektu np. Gott ist jest Bóg; es friert marznie, es ist kalt zimno; *przymiotowe* (przymiot objawiające) (Prädicats-Satz), gdy subjektowi się nadaje treściwsza cecha np. Gott ist gerecht Bóg jest sprawiedliwy; die Luft ist kühl powietrze jest chłodne.

4. Co do *formy* bywa zdanie a) *twierdzące* albo *przeczące* (affirmativer, oder negativer Satz) w miarę predykatu, jaki się przyznaje albo zaprzecza subjektowi, np. es donnert, es donnert nicht nie grzmi; die Schüler sind fleißig, die Schüler sind nicht immer fleißig; b) *pytające* (Fragesatz), sind die Schüler immer fleißig? czy uczniowie zawsze są pilni? albo *życzące* (Optativer-Satz), wäre der Schüler doch fleißiger! oby był pilniejszy! albo *rozkazujące* (Imperativ-Satz), lärmet nicht! nie hałasujcie! i t. d.

5. Zdanie zowie się *złożone* (ein zusammengesetzter Satz) gdy dwa albo więcéj zdań pojedynczych w jedną całość z sobą się łączą i tworzą okres (ein Satzgefüge) np. wenn ein Kind gesund ist und sorgfältig gepflegt wird, so schläft es gewöhnlich ruhig gdy dziecię jest zdrowe i troskliwie pielęgnowane, zazwyczaj śpi spokojnie.

6. Zdania złożone są albo *współrzędne* (beigeordnet) albo *podrzędne* (untergeordnet). Zdania współrzędne (niezależne albo główne) łączą się z sobą za pomocą spójników współrzędnych (str. 219), albo bez nich np. wir saßen Alle friedlich beisammen; ich las die Zeitung, mein Bruder zeichnete, eine Schwester nähete und die andere stickte wszyscy razem siedzieliśmy sobie spokojnie; ja czytałem gazetę, brat mój rysował, jedna siostra szyła, a druga haftowała.

7. Zdanie nazywa się *ściągnione* (ein zusammengezogener Satz) ile razy dwa lub więcéj zdań mają wspólny

subjekt, albo predykat np. der Himmel ist blau und klar niebo jest błękitne i czyste, zamiast der Himmel ist blau, der Himmel ist klar; die Felder und Wiesen grünen zielenią się pola i łąki, zamiast die Felder grünen, die Wiesen grünen. Er fährt nicht nach Italien, sondern nach England, nie do Włoch jedzie, lecz do Anglii.

8. W zdaniach *współrzędnych* łączyć można 1) zdanie główne z głównem np. du bist nachläßig, auch dein Bruder hat nicht viel Lust zum Lernen ty jesteś niedbały, i twój brat nie wiele ma ochoty do nauki, 2) podrzędne z podrzędnem np. ich hatte dich ja gebeten wszak ja cię prosiłem *(główne)*, daß du heute zu mir kämest und den Bruder mitbrächtest *(podrzędne)*, abyś dziś do mnie przyszedł i przyprowadził z sobą brata.

9. Zdania współrzędne są *łączne*, *przeciwstawne* i *przyczynowe*. *Zdania łączne* (copulative Sätze) przedstawiają się już to przez spójniki współrzędne 1) *czystołączne*, *ciągłe* i *dzielące*, już 2) przez spójniki *miejscowe*, *czasowe*, tudzież *porównawcze*, *proporcyonalne* i *ścieśniające* (ob. rozd. XV. 219.) np. Erst hat er Schulden gemacht; dann ist er aus dem Lande geflohen, und jetzt ist er ein Landstreicher piérw' narobił długów, potem uciekł z kraju, a teraz jest włóczęgą. Es fehlte mir theils an Zeit, theils hatte ich auch wenig Geld raz, że mi zbywało na czasie, powtóre mało miałem pieniędzy.

10. W *zdaniach podrzędnych* przyłącza się zdanie podrzędne albo do głównego np. wenn du weißt, warum sagst du es nicht? kiedy wiesz, czemu nie powiesz? albo do podrzędnego np. (wenn der Lehrer es verlangt, daß du das nicht thun sollst) *oba podrzędne*, mußt du ihm gehor-

chen *(główne)* kiedy nauczyciel żąda, żebyś tego nie czynił, powinieneś go słuchać.

Uwaga. Niekiedy zdanie podrzędne uważać się może za główne względem innego podrzędnego np. er ist sehr vergnügt, weil er hofft, daß er befördert werde bardzo się cieszy, albowiem się spodziewa, że będzie awansował.

11. Względem zdania głównego zdanie *podrzędne* trojako kłaść się może albo 1) po zdaniu głównem, jako *następnik* (Nachsatz) np. er kann nicht ausgehen, weil er krank ist nie może wychodzić, ponieważ jest chory, albo 2) w środku zdania jako *wtrącone* *) (Zwischensatz) np. er kann, weil er krank ist, nicht ausgehen, albo 3) przed zdaniem głównem jako *poprzednik* (Vordersatz), weil er krank ist, kann er nicht ausgehen.

12. Między zdaniami podrzędnemi (untergeordnete Sätze, Nebensätze) rozróżniają się jeszcze trzy gatunki, akoto: *zdania rzeczowne* (Substantivsätze), *przymiotne* czyli *względne* (Adjectiv- oder Relativsätze) i *adwerbialne* czyli *przysłówkowe* (Adverbialsätze).

13. *Zdania rzeczowne* wyrażają się już przez daß, już ilekroć pośrednie zachodzi pytanie przez, ob, wer i was i zastępują w zdaniu głównem albo 1) *miejsce subjektu* (Subjectsatz) np. daß er kommen wird, (= seine Ankunft jego przybycie) ist gewiß, że przybędzie, to pewno; was glänzt, (= der Glanz, das Glänzende) ist nicht

---

*) Nie należy zdania wtrąconego mięszać z *nawiasowem* (Schaltsatz), które wcale inne stanowi zdanie, jako nienależące do związku grammatycznego np. mit großen Augen (er hoffte mich nicht hier anzutreffen) sah er mich an spojrzał się na mnie (nie spodziewał się mnie tu zastać) dużemi oczami.

dauerhaft, co się świeci, nie jest trwałe; albo 2) *miejsce objektu* (Objectsatz) np. ich habe gehört, was er gesagt hat (= das Gesagte) słyszałem, co powiedział; er bat mich, daß ich ihm beistehe (= um meinen Beistand) prosił mnie o pomoc (żebym mu pomógł); wer freut sich nicht, daß der Frühling wiederkehrt (= bei der Wiederkehr des Frühlings! któż to się nie cieszy, że wiosna wraca!

14. *Zdania przymiotne* czyli *względne* łączą się ze zdaniem głównem za pomocą zaimków względnych welcher, der, albo ich przysłówków wo, wie, wann, lub złożonych z wo (womit, woraus, wodurch i t. d. (122. 8.) zastępujących miejsce rzeczownika oznaczającego czas, miejsce lub sposób np. die Schüler, welche fleißig sind, (= die fleißigen Schüler) machen Fortschritte in den Wissenschaften, uczniowie, którzy są pilni, postępują w naukach. Kennst du das Land, wo (in welchem) die Zitronen blühen? czy znasz ten kraj, gdzie (w którym) cytryny kwitną? Sage mir die Stunde, wann (in welcher) du kommen wirst powiedz mi godzinę, kiedy (o któréj) przyjdziesz?

15. *Zdania adwerbialne* łączą się ze zdaniem głównem za pomocą wyrazów podrzędnych, (ob. 220. III. B.) które już to są przysłówkami, już spójnikami np. ich werde warten, bis du kommst poczekam aż przyjdziesz; ich weiß nicht, wohin er gegangen ist (sei) nie wiem, dokąd poszedł; wenn du Zeit hast, (so) besuche mich jeśli masz czas, to mnie odwidz.

16. Nakoniec nadmienić potrzeba o zdaniu eliptycznem (elliptischer Satz), gdy przez *wyrzutnię* nie dostaje w zdaniu pojedynczem 1) albo słowa osobistego czyli złącznika np. Müßiggang (ist) aller Laster Anfang

próżnowanie początkiem wszystkiego złego, Gott (sei) Lob! Bogu chwała! Wer da! (=wer ist albo geht da) kto tam! 2) złącznika wraz z subjektem albo objektem np. nicht wahr? (ist es nicht wahr?) nie prawdaż? ausgeschlafen? (hast du a.) wyspałeś się? willkommen (sein S. w.) witaj! guten Morgen! glückliche Reise! (wünsche ich). — W zdaniu złożonem *eliptyczne* może być a) *zdanie główne* np. gut (es ist gut,) daß du kommst dobrze, że przychodzisz, b) *podrzędne* np. er ist älter, als ich (alt bin) starszy odemnie, c) *oba zdania* np. besser spät, als gar nicht lepiéj późno, jak wcale nie; wie gewonnen, so zerronnen jak przyszło tak poszło.

II. *O skracaniu zdań.* (Verkürzung der Nebensätze).

I. Tylko zdania rzeczowne *subjektowe* i *objektowe* mogą się skracać, za opuszczeniem spójnika daß wraz z subjektem, zamieniając słowo osobiste na *tryb bezokoliczny* z zu, 1ód) ile razy subjekt ma jakąś wspólność z głównem zdaniem (186. 2) np. Es war mir angenehm ihn wieder zu sehen, zamiast daß ich ihn wieder sah przyjemno mi było, żem go znów widział; ich versichere Ihnen, Wort zu halten, zamiast daß ich Wort halten werde. zapewniam Pana, że słowa dotrzymam; er befahl seinem Diener ihm zu folgen (= daß er ihm folgen möge) kazał swemu służącemu, żeby szedł za nim; ich glaubte ihn nie wiederzusehen sądziłem, że go nigdy więcéj nie zobaczę; viele behaupteten gestern einen Kometen am Himmel gesehen zu haben (= daß sie g. e. K. a. H. gesehen hätten) wielu utrzymywało, że wczoraj kometę na niebie widzieli.

2) Gdy zdanie wyrażone jest nieosobiście przez man np. es ist Pflicht den Nothleidenden zu helfen zamiast

daß man d. N. helfe powinnością jest, dopomódz biednym; ist's redlich so zu verfahren (daß man sie verfährt)? czy to uczciwie, tak postąpić?

Uwagi. Gdy tak skrócony tryb bezokoliczny poprzedza zdanie główne, można zu opuścić, a tryb bezokoliczny uważa się za subjekt (185. 4) np. Nothleidenden helfen ist Pflicht.

3. W zdaniach celowych zamieniając auf daß, um daß, damit na um zu, albo tylko zu (187. 5) np. ich komme nicht, (um) hier zu bleiben, sondern (um) Abschied zu nehmen nie przychodzę, abym tu pozostał, lecz abym się pożegnał.

4) Zdanie rzeczowne może być i wtenczas skrócone 1) gdy predykat zdania głównego określa się wyrazem so, a subjekt w obu zdaniach jest wspólny np. er war so gütig, mir zu helfen (=daß er mir half) był tyle łaskaw, że mi pomógł; 2) w zdaniach porównawczych, opuszczając daß przy wyrazach (statt, anstatt, ohne daß *) np. und du beschwerst dich noch, anstatt zu danken (= anstatt daß du danken solltest) i ty się jeszcze użalasz, zamiast podziękować?

II. W skracaniu zdań przymiotnych i adwerbialnych, również uważać trzeba, aby subjekt był wspólny w zdaniu podrzędnem i głównem.

1) Jeżeli więc w zdaniu podrzędném, predykat jest rzeczownikiem, *opuściwszy zaimek względny albo spójnik wraz z kopulą*, predykat kładzie się jako *apozycya* i zgadza się co do przypadku z zależnym rzeczowni-

*) Zdania z ohne daß wyrażają Polacy przez imiesłowy osobliwe na ąc i szy np. ich kam zu ihm, ohne zu wissen, daß.. (= und wußte nicht, ohne daß i. w.) przyszedłem do niego, nie wiedząc, że...

kiem zdania głównego np. sein Vater, der ein rechtschaffener Mann ist, *skróciwszy*, sein Vater, ein rechtschaffener Mann, hat viele Freunde jego ojciec zacny człowiek, ma wiele przyjaciół; die Werke Schiller's, des Lieblingsdichters der Deutschen, (zamiast, welcher der Lieblingsdichter der D. ist), sind schätzbar dzieła Szyllera, który u Niemców ulubionym jest poetą, są szacowne. Podobnie ich habe dem Herrn B., meinem Freunde, das Buch gegeben; ich schätze euren Vater, den rechtschaffenen Mann szanuję i t. d.

2. Gdy predykat jest *przymiotnikiem* albo *imiesłowem biernym*, po skróceniu zostaje nieodmienny wraz z całem określeniem, albo się odmienia podług prawidła (str. 97. 2. 3) np. die Mutter, ihrer Kinder beraubt (welche i. K. beraubt war) albo die ihrer K. beraubte Mutter starb bald darauf vor Gram matka, pozbawiona swoich dzieci, wkrótce po nich umarła ze zgryzoty; des Diebstahls überführt (nachdem er des Diebstahls überführt worden war) wurde er ins Gefängniß gebracht, albo der des Diebstahls Ueberführte wurde i. G. g. przekonany o kradzież został zaprowadzony do więzienia.

3. Jeżeli predykat jest słowem w czasie teraźniéjszym albo przeszłym niedokonanym, słowo zamienia się na imiesłów czasu teraźniéjzzego i jako część nieodmienna kładzie się albo przed zdaniem albo po zdaniu głównem np. weil er den Betrug fürchtete, zog er sich zurück, skróciwszy: den Betrug fürchtend, zog er sich zurück albo er zog sich zurück, den Betrug fürchtend (= aus Furcht vor dem Betruge) obawiając się (z obawy) oszukaństwa cofnął się. Er schlief, müde von der Reise, (da er müde war) sogleich ein, albo müde von der Reise, schlief er sogleich ein znużony podróżą zaraz zasnał.

III. Co się tyczy imiesłowów w języku polskim, tłumaczą się one na niemiecki w ten sposób:

1) Imiesłowy osobliwe (nieodmienne) *bez przeczenia* opisują się w miarę okoliczności przez spójniki als, da, indem, nachdem, wenn, und, zaś *z przeczeniem* przez tryb bezokoliczny z ohne zu albo okolicznie przez spójnik z przydatkiem nicht, albo kein np. ich habe mit ihm gesprochen, ohne zu wissen (= indem ich nicht wußte, albo und habe nicht gewußt) wer er sei rozmawiałem z nim, nie wiedząc kto on był. Man kann nicht richtig übersetzen, ohne vorher die Sprachlehre durchgegangen zu sein (wenn mann vorher d. S. n. durchgegangen ist) nie można dokładnie tłumaczyć, nie przeszedłszy pierwéj grammatyki. Nie mając żadnych dzieci, zapisała cały swój majątek ubogim klasztorom, weil sie keine Kinder hatte, so verschrieb sie ihr ganzes Vermögen den armen Klöstern.

I ty śmiesz jeszcze to powtarzać bez zarumienienia się? (nie rumieniąc się?)	Und du erfrechst dich noch das zu wiederholen, ohne zu erröthen?
Całą noc przepędziłem bezsennie, nie zmrużywszy (bez zmrużenia) oka.	Ich habe die ganze Nacht schlaflos zugebracht; ohne ein Auge zuzuschließen (zugeschlossen zu haben).
Czytając tylko niemieckie książki, możecie się wnet w języku niemieckim wydoskonalić.	Wenn ihr nur deutsche Bücher leset, so könnet ihr euch bald in der deutschen Sprache vervollkommnen.
Idąc do Saskiego ogrodu spotkałem twoją siostrę.	Als ich in den sächsischen Garten ging, begegnete ich deiner Schwester.
Mając czas czytam książkę albo rysuję.	Wenn ich Zeit habe, so lese ich ein Buch, oder ich zeichne.
Nie wiedząc przyczyny, która cię do tego spowodowała.	Weil ich die Ursache nicht weiß, albo ohne die Ursache zu wissen (zu kennen), welche dich dazu veranlaßt hat.

Przeczytawszy list, zalała się łzami.
Nachdem sie den Brief durchgelesen hatte, zerfloß sie in Thränen.

Skończywszy moję robotę pójdę do siostry.
Wenn ich meine Arbeit werde geendigt haben, will ich zur Schwester gehen.

Tales pierwszy z siedmiu mędrców, będąc raz od kogoś zapytany: coby było *najtrudniejszém i najłatwiejszém w świecie*, odpowiedział: najtrudniejszém jest, znać siebie samego, najłatwiejszém zaś, ganić innych czynności.
Als Thales der erste von den sieben Weltweisen, einst von Jemand gefragt wurde: was das Schwerste und Leichteste auf der Welt wäre? antwortete er: das Schwerste ist, sich selbst zu kennen, und das Leichteste, die Handlungen Anderer zu tadeln.

Straciwszy ojca i matkę zostawała pod opieką swojego wuja.
Nachdem sie Vater und Mutter verloren hatte, lebte sie unter der Vormundschaft ihres Oheims.

Obaczywszy, że poległ, uciekać zaczęli.
Als sie sahen, daß er gefallen war, ergriffen sie die Flucht.

Nic nie robiąc, źle się uczymy robić.
Wenn man nichts thut, lernt man schlecht thun

Włościanie płacząc nieśli na ramionach zwłoki ukochanego swojego dziedzica.
Weinend trugen die Landleute auf den Schultern die Leiche ihres geliebten Gutsherrn.

2) Imiesłowy zwyczajne opisują się najczęściéj przez zaimek względny, mianowicie gdy rządzą przypadkami i używają się jak na str. 244. 2. wyrażono np. słówko raz wymówione nie da się już odwołać das Wort, welches einmal ausgesprochen ist, albo das Wort, *einmal ausgesprochen*, albo das einmal ausgesprochene Wort kann nicht mehr zurückgerufen werden; uczeń odrabiający pilnie swoje zadania, powinien być od wszystkich chwalony, der Schüler, welcher seine Aufgaben fleißig ausarbeitet, albo der seine A. f. ausarbeitende Schüler, muß von Allen gelobt werden.

Matka tak serdecznie kochająca swe dzieci.	Eine ihre Kinder so herzlich liebende Mutter.
Za wyświadczone nam dobrodziejstwa powinniśmy być wdzięczni.	Für die uns erwiesenen Wohlthaten sollen wir dankbar sein.
Nakoniec ukazał się na wspaniale przybranym wozie tryumfujący Paweł Emiliusz.	Endlich erschien auf einem prachtvoll geschmückten Wagen der triumphirende Paulus Emilius.
Czego żąda ten staruszek pochylony wiekiem w wytartym czarnym ubiorze?	Was verlangt dieser vom Alter gebeugte Greis in dem abgeriebenen schwarzen Kleide?

3) Imiesłów czasu przyszłego rzadko się używa i powszechnie rozwiązuje się przez zaimek welcher, albo der, np. das Verzeichniß der aufzuführenden theatralischen Stücke, lepiéj: das Verzeichniß der theatralischen Stücke, welche aufgeführt werden sollen spis teatralnych sztuk wystawić się mających.

Dług upłacić się mający, niemniéj interes koniecznie ułatwić się mający nie pozwoliły mi wcześniéj przybyć.	Eine zu bezahlende Schuld und ein nothwendig abzumachendes Geschäft hinderten mich, früher zu erscheinen.
Błędy poprawić się mające, zawsze powinny być popodkreślane przez nauczyciela.	Die zu verbesserndern Fehler müssen vom Lehrer jeder Zeit untergestrichen werden.

ROZDZIAŁ XX.

I. *O iloczasie.* (Von dem Silbenmaße).

1. Iloczas u Niemców zależy od akcentu zgłosek i od ważności ich znaczenia. Zgłoska każda jest albo *długa* (— lang, zweizeitig) albo *krótka* (◡ kurz, einzeitig) albo *obojętna* czyli *pośrednia* (◡̄ , ⏓, schwankend, mittelzeitig) to jest: trzymająca środek między długością i krót-

kością, czyli raczéj, która w miarę położenia pomiędzy krótką a długą zgłoską, może się stać długą albo krótką, np. w wyrazie: veränderlich (zmienny) jest ver ◡, än—, der ◡, lich ◡.

II. Na wymówienie zgłoski długiéj dwa razy tyle czasu się łoży, ile na wymówienie krótkiéj.

III. *Mają akcent, a przeto są długie:*

1) *Pierwotne wyrazy i jednozgłoskowe,* jako to: rzeczowniki, przymiotniki, przysłówki i słowa w czasowaniu jednozgłoskowe, np. Mensch, Stadt, reich, arm, steht, stand, fällt, fiel, wyjąwszy słowa posiłkowe.

2) Wyrazy złożone z dwóch jednozgłoskowych, to jest: rzeczowników, przymiotników, przysłówków albo przyrostka rozdzielnego, i w takich akcent przypada na pierwszą zgłoskę, druga zaś nie przestaje być długą, np. Hofthür brama, Weltmeer ocean, Tischtuch obrus aschgrau popielaty, himmelhoch niebotyczny, dorthin tam, Durchfahrt przejazd, Eingang wnijście, Vorfall przypadek i t. p.

Uwaga. Prócz powyższego połączenia nie ma żadnego wyrazu pojedynczego czyli niezłożonego dwuzgłoskowego, któregoby obie zgłoski były razem długie albo krótkie.

3) We wszystkich wyrazach dwuzgłoskowych byleby nie złożonych, pierwsza zgłoska pierwotna zawsze jest długa, a druga krótka, np. Lehrer, Wirthin, unten, leben.

Wyjątek. lebendig ma akcent na den.

4) Rzeczowniki na ei zakończone, mają akcent na ostatniéj zgłosce ei, np. Schäferei owczarnia, Brennerei gorzelnia.

5) W wyrazach złożonych z przyrostków rozdzielnych ab, auf, an, aus, bei, dar, durch, ein, hin, her, fort, los, vor, weg, i t. d. przyrostki mają akcent, np. abdecken odkryć, anfangen zacząć, aufschreiben napisać, ausführlich obszerny, loslassen puścić i t. d.

III. *Nie otrzymują akcentu, a przeto są krótkie:*

1) Przedimki der, ein; zaimki niepewne es i man; spójnik so przed zdaniem następném i przyimek zu przad trybem bezokolicznym.

2) Końcowe zgłoski w przypadkowaniu, stopniowaniu i czasowaniu, np. des Freundes, den Kindern, schöner piękniéj, schreibet.

3) Końcówki chen, e, el, em, en, end, ent, er, ern, i t. p. np. Lämmchen baranek, Hammel skop, Freude radość, Athem oddech, Ruthe rózga, silbern srebrny, Jugend młodość, geizig skąpy, dreißig, gütig łaskawy i t. d.

4) Przyrostki nierozdzielne, w które wchodzi sa mogłoska e jak be, emp, ent, er, ge, ver, zer, tudzież durch, über, um, unter, wieder, voll w znaczeniu nierozdzielnych, np. beschreiben opisać, empfinden czuć, genesen wyzdrowiéć, umgehen obejść, durchbohren przewiercić, vollenden i t. d.

Uwaga. Przedimek der, jest długim przed przyrostkami nierozdzielnemi, np. der Gedanke myśl, der Verlust strata.

IV. *Pośrednie* (mittelzeitig) *są:*

1) Wszystkie jednozgłoskowe zaimki, np. ich, du, er, wir, ihr, ſie, es, uns, euch, ſich; der, die, das; wer, was; mein, dein, ſein, ihr i kein.

Uwaga. Mein, dein, ſein, zamiast meiner, deiner, ſeiner są długie i mają akcent, np. vergiß mein nicht nie zapominaj o mnie.

2) Jednozgłoskowe zakończenia słów posiłkowych np. bin, biſt, iſt, ſei, war, haſt, hat, wird, wirſt i t. d.

3) Jednozgłoskowe przyimki, np. an, bei, in, durch, zu i t. d.; użyte bowiem jako przyrostki mają akcent i są długie.

4) Jednozgłoskowe przysłówki, np. bis, hier, dort, jetzt, oft, ja, nicht, nein, nun, noch, wo, wohl zwar.

5) Jednozgłoskowe spójniki i wykrzykniki, np. als, da, daß, o! ach! weh!

6) Przyrostki końcowe: ath, uth, bar, haft, heit, keit, icht, iſch, inn, lein, lei, lich, itz, ing, niß, ſal, ſam, ſchaft, thum, ung, np. wunderbar dziwny, Heimath rodzinne miejsce, arbeitſam pracowity, Freundſchaft przyjaźń, Stieglitz szczygieł i t. d. tudzież all tak na początku jak przy końcu wyrazów, np. allweiſe wszechmądry, überall wszędzie, niemniéj ur i erz przyrostki przedpoczątkowe, np. urſprünglich; erz gdy podwyższa przymiot na dobrą stronę, jest *długie*, np. Erzbiſchof arcybiskup, Erzengel archanioł, a *pośrednie* gdy go na złą stronę podwyższa np. Erzſpitzbub arcyzłodziéj, Erzſchelm.

Uwagi. 1. Zgłoska un w rzeczownikach, przymiotnikach i przysłówkach jest *długa* i wymawia się z akcentem, np. Unmuth niechęć, ungerecht, unwohl nie zdrów; ale w imiesłowach i w wyrazach od słów pochodzacych, zakończonych na bar, lich i ſam jest pośrednia, np. unbeſtraft bezkarnie, unerfahren niedoświadczony, unerträglich nieznośny, unſchätzbar nieoceniony unwirkſam bezskuteczny.

2. miß jako cząstka nierozdzielna jest *pośrednią* w słowach, np. mißachten niezważać, mißbrauchen nadużywać, mißbilligen niepochwalić; w połączeniach zaś rozdzielnych, tudzież w rzeczownikach i przymiotnikach jest *długa*, np. mißbieten mało cenić, mißgehen zabłądzić; Mißbrauch nadużycie, mißvergnügt niezadowolony.

V. *Prawidła względem pośrednich.*

1) Zgłoska pośrednia pomiędzy dwiema długiemi staje się krótką, np. ſchweig' und glaube milcz i wierz, Gott iſt weiſe Bóg jest mądry, (w wyrażeniu Gott iſt, iſt jest długie), laß mich ſagen dajże mi mówić, o wie gut o jak dobry, furchtbar brauſ't Sturm durchs Feld przeraźliwie wieje wicher po polu, jung und ſchön.

2) Pomiędzy dwiema krótkiemi staje się długą, np. wunderbarer Gott! cudowny Boże! Alterthümer starożytności, Hinderniſſe przeszkody, kommen ungebeten

przychodzą niezaproszeni, rede, wie geschah's? mów jak się stało?

3) Staje się długą *albo* przed dwiema krótkiemi, np. ist er gekommen? czy przyszedł? Jüngling vernimm! słuchaj młodzieńcze! schrecklicher Betrug straszne oszukaństwo, *albo* po dwóch krótkich, np. mächtigere Bändigerin silniejsza poskromicielka, zwanzigerlei po 20 gatunków.

4) Pomiędzy długą i krótką większa część pośrednich stać się może krótkiemi, np. mächtig ist Gott wszechmocnym jest Bóg, hell war der Himmel jasne było niebo, steig in den Fluß stąp w rzekę, wer kühn sich erhebt kto śmiało się wznosi.

Uwaga. Pośrednie haft, heit, schaft, thum, sal w liczbie mnogiéj nie skracają się, nie Wahrheiten lecz Wahrheiten prawdy.

VI. Zresztą części mowy we względzie rymotwórczym co do mowy i znaczenia, w następującym zostają porządku: 1. *rzeczownik*, 2. *przymiotnik i imie liczbowe*, 3. *przysłówek*, 4. *słowo*, 5. *wykrzyknik*, 6. *słowo posiłkowe*, 7. *spójnik*, 8. *zaimek*, 9. *przyimek*, 10. *przedimek*. Z tych, zgłoski piérwotne rzeczowników i przymiotników zawsze są długie, inne zaś wyrazy są *krótkie* względem części mowy, które się przed niemi kładą, a *długie* gdy po nich następują.

I tak pierwotna zgłoska *słowa* jest *krótka* w porównaniu z pierwotną zgłoską rzeczownika albo przymiotnika, a *długa* względem wykrzyknika, przyimka i t. d.

Do tego więc następstwa stosuje się długość lub krótkość zgłosek, tak że zgłoska długa porządku niższego staje się krótką względem takiejże zgłoski długiéj porządku wyższego, np.

Lebt wohl ihr Berge, ihr geliebten Triften. (Schiller).

Żegnam was góry, was ulubione pastwiska.

Rozbiór. Słowo lebt (*żyjcie, żegnam*) jako wyraz piérwotny jednozgłoskowy jest długie, ale że po niém następuje przysłówek wohl (*dobrze*), to jest wyraz wyższego porządku, lebt przeto uważa się za krótką zgłoskę, — ihr (*wy*) zaimek porównany z główną zgłoską wyrazu Berge jako rzeczownika, będąc wyrazem niższego porządku, jest krótkie; w porównaniu zaś z końcową zgłoską ge od rzeczownika Berge, albo z przedpoczątkową zgłoską ge imiesłowu geliebten, jest długie. Dla nabycia wprawy, można tymże sposobem i dalsze przykłady podług wyżéj wyłożonych prawideł, rozbierać.

W wyrazach cudzoziemskich ta zgłoska jest długa, która się z akcentem wymawia; zgłoski zaś przedpoczątkowe albo końcowe są krótkie, niekiedy i pośrednie, np. Johanna, Sokrates, Euripides, Amethyst, Religion.

Przykłady z oznaczonym iloczasem zgłosek.

Unser Vater im Himmel, dein Name werde geheiligt!
Zu uns komme dein Reich! In dem Himmel geschehe dein Wille
Und auf der Erde! Verleih uns unsere tägliche Nahrung!

Wie dem Schuldiger wir vergeben, vergieb uns die Schulden!
Führ' uns nicht in Versuchungen, sondern erlös' uns vom Bösen.

Ojcze nasz w niebie, święć się imie Twoje! Niech przyjdzie do nas królestwo Twoje! Niech będzie wola Twoja w niebie jak i na ziemi! Użycz nam naszego codziennego pożywienia! Jak my odpuszczamy winowajcy, odpuść nam winy! Nie wódź nas na pokuszenie, ale nas zbaw od złego.

An einem schönen Abend fuhr
Irin mit seinem Sohn im Kahn
Aufs Meer um Reusen in das Schilf
Zu legen, welches rings umher
Der nahen Inseln Strand umgab.
Die Sonne tauchte sich bereits
Ins Meer, und Flut und Himmel schien
Im Feu'r zu glühen. (Kleist).

Pięknego wieczora popłynął czółnem Iryn z swym synem na morze, dla założenia więcierzy w trzcinie, która pobliskich wysp brzegi w około otaczała. Słońce zanurzało się właśnie w morze, a fale i niebo zdawały się ogniem płonąć.

Den uns umschließenden Zirkel beglücken,
Nützen so viel, als ein jeder vermag;
O! das erfüllet mit stillem Entzücken,
O! das entwölket den düstersten Tag! (Salis).

Uszczęśliwiać grono nas otaczające, tyle być użyte-

cznym, ile każdy zdoła; o! to napeł ia cichém zachwyceniem, to wypogadza dzień najposępniejszy!

II. *O miarach wierszowych.* (Von den Versfüßen).

Miara czyli stopa jestto część wiersza, która zamyka dwie, trzy albo cztéry zgłoski w pewnym stosunku ułożone. W każdéj miarze odznacza się jedna zgłoska *wzniesieniem głosu* (Hebung, *arsis*), a druga *zniżeniem* (Senkung *thesis*).

Wzniesienie głosu przypada na zgłoski długie, a zniżenie na krótkie. Gdy miara zaczyna się od zgłoski długiéj a kończy się na krótkiéj, wzniesienie głosu będzie na początku, a zniżenie czyli spadek na końcu miary, np. Kinder, folgen, i taka miara nazywa się *spadającą* (fallender Versfuß); w odwrotnym zaś przypadku, będzie zniżenie głosu na początku miary, a wzniesienie na końcu, np. Geduld, Betrug, bestimmt, co nazywa się *miarą postępującą* (steigender Versfuß).

Miary złożone z dwóch długich zgłosek mogą być według akcentu przypadającego na pierwszą albo téż ostatnią zgłoskę *postępujące* albo *spadające*, np. hör' auf, Seesturm.

Miary składające się z więcéj niż z dwóch zgłosek, mogą być albo *postępujące*, np. überaus, der Gesang albo *spadające*, np. Könige, freudige, albo *postępująco-spadające*, np. Verräther, benutzen, *albo spadająco-postępujące*, np. wunderschön, Sonnenglanz.

Miary w języku niemieckim użyć się dające, są:

1. *Miary dwuzgłoskowe* (Zweitheilige Füße).

1) — — *Spondéj* (der Gleichtritt), np. Rathhaus, Ankunft, gieb ab.

2) — ◡ *Chorej* albo *Trochej* (Wälzer), np. Bruder, Liebe, singen.

3) ◡ — *Jamb* (Schleuderer), np. Verstand, umringt, empor.

4) ◡ ◡ *Pirych* (Läufer), nie znajduje się w żadnym dwuzgłoskowym wyrazie niemieckim, lecz bywa w składzie czyli zbiegu wyrazów.

2. *Miary trzyzgłoskowe* (Dreitheilige Füße).

1) — ◡ ◡ *Daktyl* (Fingerschlag) Könige, fürstlicher.

2) ◡ ◡ — *Anapest* (Gegenschlag) der Verlust, ungemein, Majestät.

3) — ◡ — *Amfimacter* (Starkfußer), Immergrün, Gärtnerei, Vaterland.

4) ◡ — ◡ *Amfibrach* (Schwachfußer) Gemäuer, Geliebte, verlangen.

Uwaga. Inne miary trzyzgłoskowe rzadko się używają jako to: *Bachius* (◡ — —), np. Erwerbzweig; *Antybach* (— — ◡), np. Steineiche; *Molos* (— — —), np. Maimondnacht; zaś *Trybrach* (◡ ◡ ◡) przytrafia się tylko po zgłosce długiéj np. ei | ligere, glück | lichere.

3. *Miary czterozgłoskowe* (Viertheilige Füße).

1) — ◡ ◡ — *Chorjamb* (der Aufsprung) np. Rosengesträuch, Wonnegefühl. (Z pomiędzy czterozgłoskowych miara ta jest najpospolitsza i najlżejsza.

2) — — ◡ ◡ *Spondej z pirychem (Jonicus a majori)*, Nachschläger, freundschaftliche, wohllautender.

3) ◡ ◡ — — *Pirych z spondejem (Jonicus a minori*, Vorschläger) unterjocht Volk, die Gewinnsucht.

4) — ◡ ◡ ◡ 1*szy Päon*, (Tänzer), np. eiligere.

5) ◡ — ◡ ◡ 2*gi Päon*, np. geflügelte, erheiternder.

6) ◡ ◡ — ◡ 3*ci Päon*, np. es erscheinet, der Besiegte.

7) ◡ ◡ ◡ — 4*ty Päon*, np. Religion, der Admiral.

Uwaga. Są jeszcze inne czterozgłoskowe miary, które jednak nie używają się dziś w niemczyznie.

Iloczas (der Rhythmus) bynajmniéj nie przywięzuje się do całości wyrazów, owszem może ją rozrywać, przez co się nowy tworzy, np.

1) Na utworzenie dwóch trochejów nie koniecznie trzeba dwóch równozgłoskowych wyrazów; dosyć mieć tylko dwie zgłoski długie i tyleż krótkich, które przez rozrywanie związku otrzymać można, jak to widzimy na przykładzie mein Ge | liebter; ta zgłoska Ge oderwana od całkowitego wyrazu Geliebter tworzy z mein niejako jeden wyraz rytmiczny. Takie połączenie nazywa się *miarą wyrazową* Wortfuß.

2. Łącząc kilka wyrazów jednozgłoskowych według rytmiczéj ważności (VI. str. 252), naśladujemy akcent wyrazu kilkozgłoskowego, np. w wyrazach ich bin es, albo er sagt es, da steht er mamy amfibrachy, które równie są dobre, jak wyrazy trzyzgłoskowe, np. Gedanken, Vergebung, zufrieden.

Hurtig mit | Donner Ge | polter ent | rollte der | tücki-sche | Marmor. (Voß).

Szybko z łoskotem grzmotu potoczył się zdradliwy marmur.

III. *Gatunki wierszów miarowych* (Versarten).

Wiersze miarowe są rozmaite, a to według różności miar w skład wiersza wchodzących.

Do budowy wiersza należy i *cezura* (| |) to jest przecięcie, czyli znak naturalnego przestanku, który szczególnie dłuższym wierszom jest właściwy. Cezura (der Einschnitt, die Cäsur) przypada *albo* w sam środek wiersza, np. w pentametrach i aleksandrynach, *albo* około środka wiersza i wtedy nazywa się *średniówką*, np. w heksametrach; *albo* też jest w piérwszéj i w drugiéj połowie wiersza. Średniówka przypada na piérwszą zgłoskę 3ciéj miary i zależy na tém, ażeby część wyrazu (najlepiéj trochéj albo spondéj) zaczynała drugą część wiersza.

Cezura nazywa się *męzką*, gdy po długiéj, a *żeńską*, gdy po krótkiéj zgłosce przypada.

Przykłady na cezury.

Glücklicher | Säugling! dir | ist | | ein un | endlicher |
Raum noch die | Wiege; *(heksameter).*

Werde | Mann, und dir | wird | | eng die un | endliche |
Welt. *(pentameter).* (Schiller).

Szczęśliwe niemowlę! dla ciebie kolébka jest jeszcze nieskończoną przestrzenią; stań się mężem, a stanie się dla ciebie ciasnym świat nieskończony.

Aleksandryny z rymami męzkiemi i żeńskiemi na przemian (str. 264).

Die A|bendglok|ke ruft | | den mü|den Tag|zu Gra|be;
Matt blök|kend kehrt|das | Vieh | | in lang|sam schwe|rem Tra|be
Heim von der Au; es sucht | | der Landmann seine Thür,
Und überläßt die Welt | | der Dunkelheit und mir. (Gotter).

Dzwon wieczorny wzywa dzień zmordowany do grobu; słabo rycząc powraca bydło powolno ciężkim krokiem do domu z pola: dąży i rolnik ku swojéj chacie i porucza świat ciemności i mnie.

Wende dich | weg, weh | | müthiger | Blick, | | von der|
Angst des Er|dulders! (Klopstock).

Odwróć się żałobliwy wzroku, od trwogi cierpiącego!

Jeżeli wiersz (mianowicie wiersze jambowe i trochaiczne) kończy się na zgłoskę długą, zakończenie nazywa się *męzkiem;* zakończenie zaś na zgłoskę krótką poprzedzoną od długiéj z akcentem, nazywa się *żeńskiém,* np. w powyższych wierszach Wiege, Grabe są *żeńskie,* zaś Welt, Thür, mir, są *męzkie.*

Jeżeli miary (die Versfüße) w skład wiersza wchodzące są jednakowe (gleichartig) to jest same jamby, trocheje i t. p. wiersz nazywa się *prostym* albo *jednostajnym* (einfach), od rozmaitości zaś miar nazywa się *mięszanym* (vermischt), np.

Wiersz jednostajny.

Der schö | ne Früh | ling lacht | ihm nicht
Ihm lacht | kein Ach | renfeld. (Hölty).

Piękna wiosna nie uśmiecha się do niego, ani się mu uśmiecha pole z kłosami.

Wiersz mieszany.

Der, wel | cher nie freund | schaftliche | Bande brach,
Stets sei | nen Eid hielt, | nimmer von | Treue wich,

Der nur | genießt einst | seines | Lebens
Süßeste | Frucht, den Tri | umph des | Greises. (Klopstock).

Ten, który nigdy związków przyjaźni nie zerwał, ciągle swej przysięgi dotrzymywał, nigdy wiary nie złamał, ten tylko kiedyś używać będzie najsłodszych życia swojego plonów,—tryumfu starca.

A. *Wiersze pojedyncze* (Einfache Versarten).

1) *Amfibrachiczne* (◡ — ◡) są dwu-trzy-cztero-miarowe z mezkiemi i żeńskiemi zakończeniami. Mezkie w miejsce amfibracha są jamby.

Przykłady z dwoma amfibrachami.

Willkommen | im Grünen!
Der Himmel | ist blau!
Und blumig | die Au!
Der Lenz ist | erschienen!
Er spiegelt | sich hell
Am lufti | gen Quell
Im Grünen. (Voß).

Zawitaj wśród zieloności! niebo jest błękitne i błonie kwieciste; wiosna nastała, przegląda się w świeżém przezroczystém źródle wśród zieloności.

Z trzema amfibrachami.

Der Nachti | gall reizen | de Lieder
Ertönen | und locken | schon wieder
Die fröhli | chen Stunden | in's Jahr.

Nun singet | die steigen | de Lerche,
Nun klappern | die reisen | den Störche,
Nun schwatzet | der gaukeln | de Staar. (Hagedorn).

Słowika powabne pienia odzywają się już, i przypominają wesołe godziny roku. Już śpiewa skowronek wzbijający się pod obłoki, już przelatujące bociany klekoczą, i szpak krotofilny szczebiocze.

2) *Jambowe* (jambische Verse) (◡ —) od dwu-do sześciomiarowych, najczęściéj się używają w poezyi niemieckiéj; albowiem przyimki, spójniki, przedimki, zaimki i przyrostki, które wszystkie zawsze poprzedzają długie zgłoski, najwięcéj przyczyniają się do utworzenia jambów. Zamiast jamba można kłaść postępujący spondéj (— —), niekiedy i anapest (◡ ◡ —), rzadko zaś pirych słaby. Wiersze jambowe mają często *jednę zgłoskę zbyteczną* (eine überschlagende Silbe).

Przykłady.

Jamby dwumiarowe (zweifüßige Jamben).

Was wei | nen wir
Am Gra | be hier?
Bald flieht | wie Schaum
Des Le | bens Traum. (Voß).

Czegoż płaczemy tu nad grobem? jak piana znika szybko sen życia.

Jamby trzymiarowe.

Die dü | stre Nacht | ist hin,
Die Son | ne keh | ret wie | der;

Ermun | tre dich | mein Sinn
Und dich | te Freu | den Lie | der. (Utz).

Minęła ciemna noc, słońce znowu powraca; ocuć się mój duchu i układaj pieśni radosne.

Jamby cztero-miarowe.

Gott! Him | mel zit | tern dei | ner Macht
Und Son | nen fliehn | vor dei | ner Pracht.
Du Gott | der All | macht und | der Eh|re!
Dich lo | ben al | ler Him | mel Hee | re,
Und Land | und Mee | re stim | men ein,
Und al | les, al | les freut | sich dein. (Voß).

Boże! niebiosa drżą przed Twoją potęgą, a słońca uciekają przed Twoją okazałością. Boże wszechmocności i chwały! Ciebie wysławiają wszystkich niebios zastępy, ziemia i morza łączą swe pienia, i wszystko cieszy się Tobą.

Jamby pięciomiarowe używają się zwykle w dyalogu tragicznym, w sonetach i zwrotkach kilkowierszowych.

Lebt wohl | ihr Ber | ge, ihr | gelieb | ten Trif | ten,
Ihr trau | lich stil | len Thä | ler le | bet wohl!
Johan | na wird | nun nicht | mehr auf | euch wan | deln,
Johanna sagt euch ewig Lebewohl!
Ihr Wiesen, die ich wässerte! ihr Bäume,
Die ich gepflanzet, grünet fröhlich fort!
Lebt wohl ihr Grotten und ihr kühlen Brunnen!
Du Echo, holde Stimme dieses Thal's,
Die oft mir Antwort gab auf meine Lieder:
Johanna geht und nimmer kehrt sie wieder.

(Schiller's Jungfrau von Orleans).

Żegnam was góry, was ulubione pastwiska, żegnam was lube, ciche doliny! Joanna więcéj po was chodzić nie będzie, Joanna żegna się z wami na zawsze! Wy łąki, którem skrapiała, drzewa, którem sadziła, zieleńcie się wciąż wesoło. Żegnam was jaskinie i was chłodne zdroje. Echo, luby odgłosie téj doliny, któreś mi często na moje śpiewy odpowiadało, Joanna odchodzi, i nie powróci więcéj.

O weh | der Lü | ge! Sie | befrei | et nicht,
Wie je | des an | dre wahr | gesproch | ne Wort
Die Brust; | sie macht | uns nicht | getrost, | sie äng|stet
Den, der sie heimlich schmiedet, und sie kehrt
Ein losgedrückter Pfeil von einem Gotte
Gewendet, und versagend, sich zurück,
Und trifft den Schützen (Göthe).

O! biada kłamstwu! nie uwalnia ono serca, tak jak każde inne z prawdą wyrzeczone słowo; nie pociesza nas, niepokoi tego, który je skrycie knuje, i odwraca się jak strzała od bóstwa wypuszczona, a chybiając, w samego strzelca godzi.

W jambach sześciomiarowych (zwanych u Rzymian *senare*, u Greków *trimeter*) dwa jamby zwykle składają jedną miarę, np.

Das Recht des Herr | schers || üb' ich aus | zum letzten Mal,
Dem Grab zu ü | bergeben || die | sen theuren Leib.
(Schiller).

Prawo Rządcy wykonywam po raz ostatni, powierzając grobowi te drogie zwłoki.

Ihr Wälder, wo kein Licht durch finstre Tannen strahlt,
Und sich in jedem Busch die Nacht des Grabes mahlt,

Ihr hohlen Felsen dort, wo im Gesträuch verirrt
Ein trauriges Geschwärm einsamer Vögel schwirrt.
(Ueber die Ewigkeit, von Haller).

Wy lasy, przez których ponure jodły nie przedziera się światło, i w których każdym krzaku maluje się noc grobowa, wy powydrążane skały, w których zaroślach zbłąkane smutne stado samotnych ptaków gwarzy.

Jamby sześciomiarowe zwane *aleksandryny* z rymami męzkiemi i żeńskiemi na przemian, mają średniówkę po trzeciéj zaraz miarze, dzielącą wiersz na dwie połowy np.

Genug: es ist ein Gott. || Es ruft es die Natur,
Der ganze Bau der Welt || zeigt seiner Hände Spur;
Der unermess'ne Raum, || in dessen lichten Höhen
Sich tausend Welten dreh'n, || und tausend Sonnen stehn.

Dosyć, że jest Bóg. Odzywa się z tém natura, cała budowa świata okazuje rąk jego ślady; niezmierzona przestrzeń, w któréj jasnych wysokościach tysiące światów krążą i tysiące słońc stoją.

Wenn ich die Himmel seh', || die du, Herr, ausgebreitet;
Der Sonne Majestät, || den Mond, den du bereitet,
Was ist der Mensch, o Gott, || daß seiner du gedenkst?
Unzählig ist das Gut, || das du ihm täglich schenkst.
(Der Christ, von Gellert).

Kiedy spojrzę na niebiosa, któreś Panie rozprzestrzenił, na okazałość słońca, na księżyc, któreś stworzył, czémże jest człowiek, Boże! iż o nim pamiętasz? Niezliczone są dobrodziejstwa, które mu codzień wyświadczasz.

Jamby ośmiomiarowe nie są już w używaniu, gdyż więcéj zbliżają się do prozy; lepiéj je rozdzielić na dwa

cztero-miarowe, jakoż i cezura przypada w samym środku, np. z Klejsta:

Tausend Sterneuheere loben | | meines Schöpfers Pracht und Stärke.

Tysiące gwiazd zbiorów wychwalają mojego Stwórcy okazałość i potęgę: albo

Empfangt mich heilige Schatten, ihr hohen belaubten Gewölbe. (Der Frühling, von Kleist).

Przyjmijcie mnie święte cienie, wysokie umajone sklepienia.

3) *Trochaiczne* (trochäische) (— ◡) składają się z dwu do pięciu, a rzadko z sześciomiarowych. Miejsce trocheja zastępuje niekiedy spondéj spadający (— —). Choreje czyli trocheje najwięcéj używają się w poezyi lirycznéj, w przedmiotach poważnych religijnych.

Trocheje dwumiarowe (zweifüßige Trochäen).

Aus den | Büschen
Mit den | Düften,
Mit den | frischen
Kühlen | Lüften
Naht die | Freude. (Göthe).

Z pośród krzewów z woniami, i swieżemi chłodzącemi zefirami zbliża się radość.

Trocheje trzymiarowe.

Grüner | wird die | Au
Und der | Himmel | blau!
Schwalben | kehren | wieder,
Und die | Erstlings | lieder
Kleiner | Vögel | lein
Zwitschern | durch den | Hain. (Hölty).

Coraz bardziéj zielenią się błonia i niebo błękitniejszém się staje! Jaskółki powracają, a młodociane pienia ptasząt rozlegają się po gaju.

Trocheje cztéromiarowe.

Morgen, | morgen, | nur nicht heute!
Sprechen | immer | träge | Leute,
Morgen: | heute | will ich | ruh'n!
Morgen jene Lehre fassen,
Morgen diesen Fehler lassen,
Morgen dies und jenes thun! (Weiße).

Jutro, jutro ale nie dziś, mówią zawsze opieszali ludzie, jutro: dzisiaj chcę spocząć! jutro przyjmę tę naukę, jutro ten nałóg porzucę, jutro to i owo zrobię.

Trockne | deines | Jammers | Thränen
Heitre | deinen | Blick!
Denn es | bringt kein | banges | Sehnen
Ihn, der | starb zu | rück (Voß).

Osusz łzy twojego smutku, wypogódź twój wzrok; albowiem żadna tęsknota nie powróci tego, który umarł.

Trocheje pięciomiarowe.

Schwermuthsvoll und dumpfig hallt Geläute
Vom bemoosten Kirchenthurm herab.
Väter weinen, Kinder, Mütter, Bräute,
Und der Todtengräber gräbt ein Grab.
Angethan mit einem Sterbekleide
Eine Blumenkron' im blonden Haar
Schlummert Röschen, so der Mutter Freude,
So der Stolz des Dorfes war.
(Elegie auf ein Landmädchen, von Hölty).

Melancholicznie i ponuro odzywają się dzwony z pod omszonéj wieży kościelnéj, płaczą ojcowie, dzieci, matki, narzeczone, a grabarz kopie grób. Ubraną w śmiertelną suknię, z kwiecistym wieńcem na włosach jasnych śpi Rózia, co było rozkoszą matki, a zaszczytem wioski.

4) *Daktyliczne* (daktylische) (— ⏑ ⏑) są od dwu do pięciu i sześcio miarowych, przeplatane spadającemi spondejami, niekiedy i trochejami. Ponieważ daktyl nie zda się na zakończenie wiersza, przeto ostatnią miarę stanowi trochej, albo téż ta miara jest długa.

Przykłady.

Reich ihm die | Schale!
Schenke dem | Dichter
Hebe nur | ein!
Netz ihm die | Augen mit | himmlischem | Thaue,
Daß er den | Styx, den Ver | haßten nicht | schaue.
(Schiller).

Podaj mu czarę, Hebe, naléj tylko poecie, zwilż mu źrenice niebieską rosą, żeby znienawidzonego Styksu nie widział.

Czyste daktyle (unvermischte Daktylen).

Seht, wie die | Tage sich | sonnig ver | klären!
Blau ist der | Himmel und | grünend das | Land.
Klag' ist ein Mißton im Chore der Sphären!
Trägt denn die Schöpfung ein Trauergewand?
Hebet die Blicke, die trübe sich senken,
Hebet die Blicke; des Schönen ist viel!

Tugend wird selber zu Freuden uns lenken:
Freud' ist der Weisheit belohnendes Ziel. (Salis).

Patrzcie, jak świetnie dni się wypogadzają! Niebo jest błękitne, zielenią się pola. Narzekanie jest fałszywym tonem w chórze sfer; alboż to natura nosi szatę żałobną? Wznieście oczy, które smętnie są spuszczone, wznieście spojrzenia; wiele jest pięknego! Cnota sama poprowadzi nas do radości: radość jest mądrości wynagradzającym celem.

Wiersz sześcio daktylowy.

Rette dich | aus dem Ge | tümmel der | Stadt und der | rauschenden | Freuden. (Voß).

Uciekaj od zgiełku miasta i szumnych zabaw.

5) *Heksametry* czyli *wiersze bohatérskie sześciomiarowe* (heroische Hexameter) składają się *albo* z samych daktylów, *albo* z daktylów i spondejów lub trochejów na przemian; tylko że piąta miara zawsze być musi daktylem, a szósta spondejem lub trochejem.

Cezura główna zwykle przypada w środku trzeciéj miary, to jest albo po długiéj zgłosce i wtedy nazywa się *cezurą mezką* albo po piérwszéj krótkiéj i nazywa się *cezurą żeńską.*

Piérwszy Klopstok tym starożytnym wiersza rodzajem, napisał sławną epopeję pod tytułem der Messias; późniéj Voss przełożył nim na język niemiecki Iliadę i Enejdę.

Budowa heksametru jest następująca:

— ◡ ◡	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— ◡
— ◡	— ◡	— ◡	— ◡		
— —	— —	— —	— —		

Przykłady.

Sing un|sterbliche | Seele || der|sündigen | Menschen Er|lösung,
Die der Messias auf | Erden, || in | seiner | Menschheit voll|endet.
(Klopstock).

Opiewaj duszo nieśmiertelna grzesznych ludzi zbawienie, którego Messyasz w swojém człowieczeństwie na ziemi dokonał.

Mancherlei | Freuden ver|lieh mir || der | Herr und|mancherlei Trübsal
Im ab | wechselnden | Leben, || und|Dank ihm|sagt' ich für|Beides.
Gern nun | will ich das | Haupt, | dies | grauende | hin zu den| Vätern
Legen ins | Grab; denn | glücklich, || ge|trennt auch,|bleibt mir | die Tochter.
(Voß).

Nie jednę pociechę zesłał Pan na mnie, i nie jedno zmartwienie w tém zmiennèm życiu, a za oboje składałem mu dzięki. Chętnie tę siwiejącą głowę złożę w grobie ojców; albowiem, choć rozłączona, szczęśliwą będzie córka moja.

Niedostatek głównéj cezury w środku wiersza zastępują dwie męzkie, z których jedna przypada na miarę drugą, a druga na czwartą.

Weit hallt's | nach, || voll Ent|setzens | nach, || in die | Klüfte Ge | henna's (Klopstock).

Daleko rozlegało się pełne przerażenia echo po jaskiniach Gehenny.

* *

*

Sonne! dir jauchzet, bei deinem Erwachen der Erdkreis entgegen,
Dir das Wogengeräusch des erdumgürtenden Meeres.
(Fr. L. Stolberg).

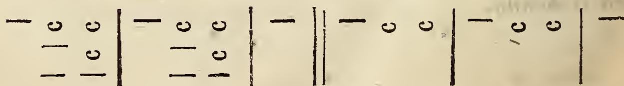
Słońce! przy twojém ocknieniu okrąg ziemski raduje się tobie, tobie szum fali ziemię opasującego morza.

Plötzlich entsinkt die Hacke, das Beil, die blitzende Sense
Aus der ermüdeten Hand. Im Felde vernimmt es die Dirne,
Sammelt geschwinder den Klee in Haufen, und eilet zurücke
Nach dem freundlichen Dorf...
Hurtiger treibet vom Berge der Schäfer auf steiniges Brachfeld
Seine Heerde zur Hürde, die ihre Schranken verschließet.
(Der Abend, von Zachariä).

Motyka, topór, błyszcząca kosa ze zmordowanéj ręki nagle wypadą. Słyszy to (głos dzwonu) w polu robotnica, co żywo zgarnia koniczynę w kopy, i śpieszy czém prędzéj do wsi przyjaznéj. — Śpieszniéj spędza z góry owczarz na kamienisty ugór swoję trzodę do hurtów, które jéj granice zamykają.

6) *Dystychon elegijny* (das elegische Distichon) składa się z dwóch wierszy, to jest z heksametru i pentametru na przemian. *Pentameter* jest wiersz pięciomiarowy, złożony z czterech daktylów i jednego spondeja, który się dzieli na dwoje: piérwsza połowa przypada po dwóch piérwszych miarach, a druga po dwóch drugich. Na trzeciéj stopie mieści się cezura, dzieląca wiersz na dwie połowy.

Wzór pentametru.

Sei mir ge | grüßt mein | Berg mit dem | röthlich | strahlenden | Gipfel,
Sei mir, | Sonne! ge|grüßt, || die ihn so | lieblich be|scheint.
Dich auch | grüß' ich | lachende | Flur, euch | säuselnde | Linden,
Und den | fröhlichen | Chor, || der auf den | Aesten sich | wiegt.
(Elegie, von Schiller).

Witam cię moja góro z czerwonawo jaśniejącym szczytem, witam cię słońce, które ją tak przyjemnie oświecasz. I ciebie pozdrawiam uśmiechająca się niwo, was szumiące lipy, z tym wesołym chórem, który się na gałęziach kołysze.

Weinend kamst du zur Welt von Freunden mit Lächeln empfangen;
Suche von | Freunden um | weint || lächeln zu | können im | Tod! (Haug).

Płacząc przyszedłeś na świat od przyjaciół z uśmiechem przyjęty: staraj się, żebyś od przyjaciół opłakiwany mógł uśmiechać się umierając.

Was für ein schmelzendes Lied entsteigt den Tiefen des Haines!
Sind es | Töne des | Grams || oder Ge | fühle der | Lust?
(Philomele, von Manso).

Jak rozczulająca pieśń wydobywa się z głębi gaju! Sążto głosy żalu, czy też uczucia radości?

Rom soll fallen! so ward's in der Himmlischen Rathe beschlossen,
Und vollziehn ihr Gewicht soll das Germanische Schwert.
Attila schreckte von fern, doch würdigt' er nicht zu erobern:
Deutsche begehrt' er in Bund, Römern gebot er Tribut.
(Rom, von Schlegel).

Rzym runąć musi! tak postanowiono na radzie niebian, a miecz Germanów ma ich miary dopełnić. Attyla

straszył zdaleka, lecz nie sądził za rzecz godną, zdobywać go: zapragnął przymierza z Niemcami, na Rzymian haracz nałożył.

7) *Anapesty* (anapästische Verse) (◡ ◡ —) rzadko znajdują się czyste, najczęściéj zastępują je spondeje postępujące, a niekiedy i jamby, np.

Und es wal | let und sie | det und brau | set und zischt,
Wie wenn Was | ser mit Feu | er sich mengt:
Bis zum Himmel spritzet der dampfende Gischt,
Und Fluth auf Fluth sich ohn' Ende drängt.

* * *

Und will sich nimmer erschöpfen und leeren,
Als wollte das Meer noch ein Meer gebären,
(Der Taucher, von Schiller).

I wre i kipi, szumi i syczy, jak gdyby woda z ogniem się zmięszała; aż pod nieba pryska wrząca piana, a bałwan po bałwanie się tłoczy.—Niechce się wyczerpnąć, ani wypróżnić, jak gdyby morze drugie jeszcze morze zrodzić chciało.

B. *Wiersze mieszane liryczne* (vermischte Versarten).

Do najznakomitszych gatunków starożytnéj poezyi lirycznéj należą *chorjamby*, *miara saficka* i *alcejska*, które wszystkie są czterowierszowe.

1) *Chorjamby* czyli *miara asklepiadejska* (asklepiadische Strophe) najwłaściwsze są mowie niemieckiéj. Wzór ich budowy jest następujący:

Wiersz 1 i 2 — ◡ | — ◡ ◡ — || — ◡ ◡ — | ◡ ◡
3 — ◡ | — ◡ ◡ | — ◡
4 — ◡ | — ◡ ◡ — | ◡ —

Wann der | Abend sich senkt, || flieh' ich die lau | te Stadt,

Und durch | wandere stumm || feuchtes Gefild' | umher,
Voll die | Seele von | Sehnsucht,
Und voll | süßer Erin | nerung. (Salis).

Kiedy wieczór już ku schyłkowi, uciekam z wrzaskliwego miasta i w milczeniu przechadzam się po wilgotnych błoniach, dusza pełna tęsknoty, pełna słodkich wspomnień.

Schön ist, Mutter Natur, deiner Erfindung Pracht
Auf die Fluren verstreuet, schöner ein froh Gemüth,
Das den großen Gedanken
Deiner Schöpfung noch einmal denkt.
(Der Zürchersee, von Klopstock).

Matko naturo, piękna jest okazałość twoich utworów rozsypanych po błoniach, piękniejszym jest wesoły umysł, który owę wielką myśl twego stworzenia raz jeszcze sobie wystawia.

2) *Wzór miary alcejskiéj czyli alkaicznéj* (alcäische oder alkaische Strophe).

Wiersz 1 i 2	⏓ —	◡ — ⏓	— ◡ ◡	— ◡ ⏓
3	⏓ —	◡ — ⏓	— ◡	— ◡
4	— ◡ ◡	— ◡ ◡	— ◡	— ◡

Noch ein | mal möcht' ich, | eh in die | Schattenwelt
Ely | siums mein | seliger | Geist sich senkt,
Die Flur | begrüßen, | wo der | Kindheit
Himmlische | Träume mein | Haupt um | schwebten!
(Matthisson).

Raz jeszcze przynajmniéj, nim dusza moja przeniesie się na pola elizejskie, chciałbym te błonia pozdrowić, na których lube marzenia dziecinnego wieku umysł mój zajmowały.

O du mein Meister, der du gewaltiger
Die Gottheit lehrtest! zeige die Wege mir,

Die du da gingst! worauf die Seher,
Deine Verkündiger, Wonne sangen.
(Der Erlöser, von Klopstock).

O Ty mój nauczycielu, który dzielniéj o Bogu nauczałeś! wskaż mi drogi, któremi postępowałeś! na których prorocy, przepowiadający Ciebie, rozkosz opiewali.

3) *Wzór miary safickiéj* (sapphische Strophe) nazwanéj od Safony greckiéj wierszopiski, która żyła około 600 lat przed narodzeniem Chrystusa!

Wiersz 1. 2. 3. — ◡ | — ◡ | — || ◡ ◡ | — ◡ | — ◡
4. — ◡ ◡ | — ◡

Nein, um | sonst lieb | ko || set, o | Mond, dein | | Antlitz
Durch der | Wand Wein | laub, || das die | Abend | kühlung
Sanft be | wegt! Nicht | hei || tere | Lust, du | weckest
Düstere | Wehmuth! (Voß).

Nie, naprożno księżycu przymila się twoje oblicze przez szpaler winnych liści, które chłód wieczorny zwolna porusza! Nie wzbudzasz wesołéj rozkoszy, ale ponurą żałość.

Heilige Schatten! Ach, kein Erdenabend
Kann uns alle vereinen! seufzt' ich einsam.
Hesper war gesunken, des Weihers Espen
Säuselten Wehmuth. (Salis).

Święte cienie! niestety, żaden wieczór ziemski nie potrafi nas wszystkich razem zgromadzić! wzdychałem samotnie. Gwiazda wieczorna zaszła, a ponad stawem liście osiczyny szeleściły żałośnie.

IV. *O rymie.* (Von dem Reim).

Rym jestto jednobrzmienne zakończenie dwóch lub kilku wierszy. W poważnych poematach dramatycznych

i bohatérskich nie używa się rymu, podobnie jak w wierszopistwie dawnych Greków i Rzymian, ale poezye liryczne, jakoto pieśni, ballady, elegie (nie pisane na wzór starożytnych miar) i poemata romantyczne piszą się rymowym wierszem.

Kiedy rym przypada na ostatnią zgłoskę długą, nazywa się *mezkim*, np. Schritt, ritt; Eis, heiß; Krieg, Sieg, Macht, Nacht; Rosenhain, Purpurschein; gedacht, bewacht; gdy się kończy na dwóch zgłoskach, z których ostatnia jest krótka a przedostatnia długa, zowie się *żeńskim*, np. schreiten, gleiten; eilen, weilen; gestaltet, veraltet.

O czystości rymu rozstrzyga tylko ucho, a nie pisownia; rymują przeto oft i hofft, groß i Moos, Ende i Hände, Bild i gilt, ale nie hoch i doch, groß i goß, Güte i müde i t. d.

Rym jest zły 1ód kiedy ma akcent fałszywy, np.

mein Gott und Herr
Unsterblicher.

2re gdy dwa jednozgłoskowe wyrazy składają się z dwuzgłoskowym, np. heißt er
Meister;
rath er
Vater.

Miewają wiersze *albo* same mezkie, *albo* rzadsze od nich, same żeńskie, *albo* naostatek rozmaicie przekładane rymy.

Omyłki do sprostowania.

Strona	*wiersz*	*zamiast*	*być powinno.*
4	2	Von den Aussprache	Von der Aussprache
5	ostatni	die Gersten	die Gerste
14	15	die Waid	der Waid
16	13	der Slawe	der Slave
19	17	der Oxhoft	das Oxhoft
47	25	en, c	en, e
63	4	die Menschen	den Menschen
69	23	das Canapen	das Canapee
97	ostatni	aufgebauten	aufgebauten
106	5	erbarmert	erbarmet
"	2	seiner ihrer	seiner, ihrer
127	23	Zahlwörtee	Zahlwörter
113	5	Ihre Kaiserliche	Ih e Kaiserlichen
"	9	Ihre Kaiserliche	Seine Kaiserliche
"	11	Seine "	Ihre "
"	13	Ihrer Durchlaucht	Seine Durchlaucht
"	15	Seine "	Ihrer "
133	przedostatni	unb ich	und ich
135	25	ich hate gelesen	ich hatte gelesen
136	20	tryb	i tryb
164	8	begingen	beginnen
169	ostatni	nową	i nową
175	23	er hat mißhandelt	mißgehandelt
188	14	Offiizier	Offizier
206	20	sondez	sonder
211	25	Mohlwollen	Wohlwollen
244	14	bie Mutter	die Mutter

GRAMMATYKA
NIEMIECKA

UKŁADU

Franciszka Lieder

PRZEZ

RADĘ WYCHOWANIA PUBLICZNEGO

POLECONA DO UŻYCIA

SZKOŁOM I INSTYTUTOM NAUKOWYM

W KRÓLESTWIE POLSKIÉM.

Wydanie piąte poprawne.

Cena egzemplarza złp. 4 (kop. 60).

WARSZAWA.

W DRUKARNI JANA JAWORSKIEGO,

Krakowskie.-Przedmieście Nr. 415.

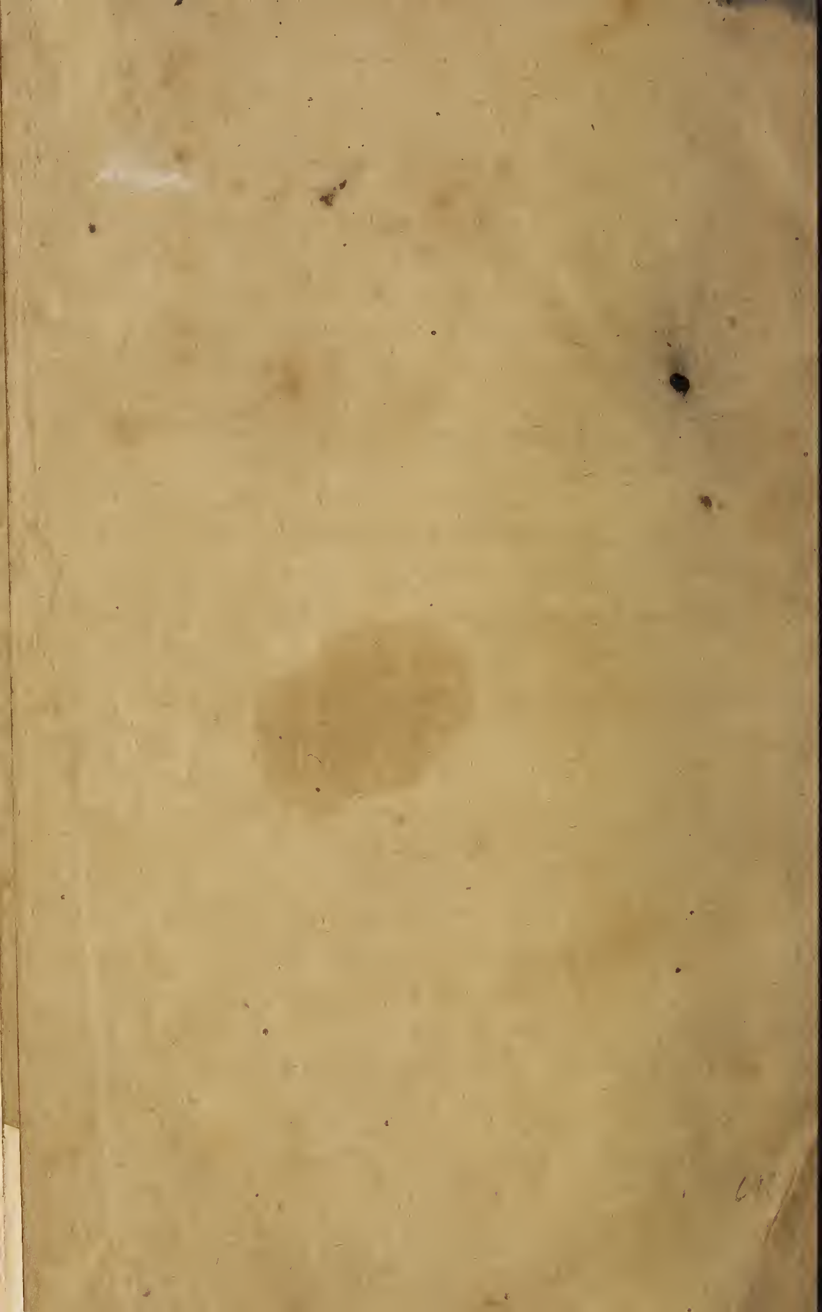
—

1862.

Nakładem tegoż Autora wyszły:

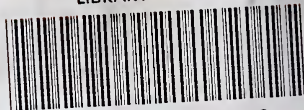
Zadania do Grammatyki Niemieckiéj. Cena egz. kop. 50 (złp. 3 i gr. 10).

Deutsches Lesebuch sammt einem Deutsch-Polnisch-Russischen Wörterbüchlein zum Gebrauch für das jüngere Alter. Cena egz. kop. 30 (złp. 2).

LIBRARY OF CONGRESS
0 003 276 625 0